

ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

ACHIEVEMENT FROM THE INSTRUCTION OF
VENERABLE LURNGPHOO SANGVARN KHAMAKO

พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตต์ สมจิตโต/คัมสมบัติ)

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎิณิบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธานุสาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตต์ สมจิตโต/คัมสมบัติ)

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

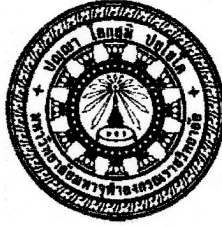
Achievement from the instruction of
Venerable Lurnghoo Sangvarn Khamako

Phrakhrusuwannawijit (Somjit Samajitto/koumsombat)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับคุณูปนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบคุณูปนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน)

กรรมการ

(ผศ.ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม)

กรรมการ

(รศ.ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร)

กรรมการ

(ผศ.ดร. อีร์โชติ เกิดแก้ว)

กรรมการ

(พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.)

คณะกรรมการควบคุมคุณูปนิพนธ์

ผศ.ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ประธานกรรมการ

รศ.ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูสุวรรณวิจิตร)

ชื่อคุณูปนิพนธ์	: ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์เขมโก
ผู้วิจัย	: พระครูสุวรรณวิจิตร(สมจิตต์สมจิตโต/คัมสมบัติ)
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต(พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมคุณูปนิพนธ์	: ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณาวิชาโถม,อบ.(อภิธรรมบัณฑิต),บศ.๙,(บาลีศึกษา๙ ประโยค),ศศ.บ.(ภาษาอังกฤษ),ศศ.บ.(ภาษาไทย), พธ.ม.(พระพุทธศาสนา),พธ.ด.(พระพุทธศาสนา) : รศ.ดร.สมิทธิพลเนตรนิมิตรป.ธ.๙,พ.ม.,พธ.บ.(ปรัชญา), พธ.ม.(พระพุทธศาสนา),Ph.D.(Pali&BuddhistStudies)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๙กรกฎาคม๒๕๖๐

บทคัดย่อ

คุณูปนิพนธ์เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์เขมโก” มีวัตถุประสงค์๓ประการคือ๑)เพื่อศึกษาหลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา๒)เพื่อศึกษาปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์เขมโกและ๓)เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์เขมโกเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาจากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผลการวิจัยพบว่าหลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาคือหลักการที่พระพุทธเจ้าและเหล่าอริยสาวกได้ใช้เป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อให้ประชาชนดำเนินทางไปสู่ความสุขในทางพระพุทธศาสนาโดยการใช้สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานเป็นแนวทางในการปฏิบัติทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมาโดยลำดับ

ปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์เขมโกนั้นเพื่อเริ่มแรกก่อนบวชท่านยึดการเจริญสมาธิเป็นแนวทางต่อมาท่านมีโอกาสได้ศึกษาเพิ่มเติมจากพระธรรมธีรราชฆานูนิ(โชดกญาณสิทธิ)วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ซึ่งเป็นรูปแบบจากพระมหาสีสยาตประเทศพม่าครั้งต่อมาเมื่อท่านได้สร้างวัดและมีสำนักในการอบรมสั่งสอนการปฏิบัติกรรมฐานท่านได้พัฒนาแนวทางปฏิบัติมาเป็นแนวทางของท่านเองคือพุทธ-โรภาวนา

ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์เขมโกพบว่าผลสัมฤทธิ์๕ด้านคือ๑)ด้านศรัทธาทำให้บุคคลมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง๒)ด้านศีลทำให้บุคคลเห็นอานิสงส์ของการรักษาศีล๓)ด้านสุตะทำให้บุคคลตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาปฏิบัติธรรมและเจริญกรรมฐาน๔)ด้านจาคะทำให้บุคคลยินดีและพึงพอใจที่จะทำบุญบริจาคทาน๕)ด้านปัญญาทำให้บุคคลรู้และเข้าใจหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและน้อมไปสู่การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

Dissertation Title :The Most Venerable Sangwarn Khemako's Achievement in Teaching of Kammatthāna

Researcher :Phrakhrusuwannawijit (Somjit Samacitto/kuomsombat)

Degree :Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee
 :Asst. Prof. Machee Kraitsana Raksachom, (Abhidhamma Studies),
 Pāli X, B.A. (English), B.A. (Thai Language), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
 Asst. Prof. Dr. Samiddhipol Netnimitra, Pāli X, B.A. (Philosophy),
 M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Pāli & Buddhist Studies)

Date of Graduation :July 29, 2017

Abstract

This dissertation entitled 'The Most Venerable Sangwarn Khemako's Achievement in Teaching of Kammatthāna' has three objectives: 1) to study the practices of Kammatthāna in Buddhist scriptures, 2) to study the most venerable Sangwarn Khemako's practical ways of Kammatthāna, and 3) to study the most venerable Sangwarn Khemako's achievement in teaching of Kammatthāna. This is a qualitative research done by studying documentaries and in-depth interview.

In the study, it was found that in Buddhist scriptures the Kammatthāna practices basically mean the ways given and observed by the Buddha and noble followers while disseminating Buddhism in order to lead people to happiness by means of concentration and insight development and those practices have been bringing about prosperity to Buddhism respectively.

The most venerable Sangwarn Khemako's practical ways of Kammatthāna was found that he has been following the concentration development before and after ordination through Phradhammadhīrāra jāmahāmunī (Jotakaññāsiddhi), Watmahādhatuyuarājarangasarit which is traditionally based on Mahāsīsayādaw, Union of Myanmar, later on, once the temple had been established and the school of meditation was founded, he himself created the certain meditation technique called 'Buddho' to teach general people.

As far as the most venerable Sangwarn Khemako's practical ways of Kammatthāna is concerned, its five types of effectiveness can be clearly shown as follows: 1) it is the faith; such meditation technique has been bringing about strong faith to people, 2) it is concerned with the precept; once people followed, the benefits of precept-observation were found, 3) it is about hearing; the proper attention, practice and development of insight meditation have been gradually cultivated, 4) the generosity is caused; once properly followed, people were agreeably made to do certain donation, and 5) the wisdom is established

ed; the mentioned way of practice has been making many people understand the Buddha's teachings and thereby inspiring them to do the right action.

กิตติกรรมประกาศ

ความสำเร็จในการศึกษาระดับปริญญาตรีครั้งนี้ เป็นความภาคภูมิใจเพราะมีสถาบัน คณาจารย์ เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้ให้การสนับสนุนหลายท่าน การที่ผู้วิจัยสำเร็จการศึกษาในครั้งนี้ เพราะได้รับคำแนะนำจากแหล่งความรู้ดังกล่าว จึงขออนุโมทนาในความกรุณาของพระพรหมบัณฑิต อธิการบดี พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร,ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และได้รับความเมตตาจากคุณอย่างสูงจากพระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริธรรมา) ที่ได้เชิญชวนให้เข้ามาศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในคณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ขออนุโมทนาขอบคุณ ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน ผศ.ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ประธานที่ปรึกษา รศ.ดร. สมितिพล เนตรนิมิตร ผศ.ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว, พระศรีวินยาภรณ์, ดร. พระเมธาวิจารย์, ผศ.ดร. พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร. ผศ. รังษี สุทนต์ ผศ.ดร. ประพันธ์ ศุภษร และนอกจากนี้ยังมี ผศ.ดร. มนตรี สิริระโรจนานันท์ พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร. ดร. อนุวัต กระสังข์ ดร.จตุมาศ วารีแสงทิพย์ รวมทั้งคณาจารย์ที่เกี่ยวข้องผู้ให้คำแนะนำที่ดีมีประโยชน์ในระหว่างการศึกษา และขออนุโมทนาขอบคุณในความกรุณาของพระมหาธนาวุฒิ โชติธมโม แม่ชีอารยา ทองโชติ นายสังวร อ่อนสนิท นายภพภพ เทพธานี ดร. นางสาวสุรีย์พร แซ่เอี้ยบ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน

ขออนุโมทนาขอบใจ พระมหาณัฐพงษ์ ฐิตปญโญ (นาคถ้ำ), ดร. และพระเวปุลละ เวปุลโล (แสงสว่าง), ดร. ตลอดจนเพื่อนๆ นิสิตปริญญาเอกรุ่นที่ ๑๓ ที่เป็นแรงบันดาลใจในความสำเร็จครั้งนี้ และขออนุโมทนาญาติโยมสามชุกและบ้านใกล้เคียงที่ให้การสนับสนุนตั้งแต่เริ่มศึกษามาจนบรรลุเป้าหมายแห่งการศึกษา

ความดีและประโยชน์ของดุขฎีนิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขออุทิศบูชาถวายแด่พระรัตนตรัย และขออุทิศส่วนบุญกุศลน้อมถวายเป็นอาจารย์บูชาแด่หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ผู้เป็นแนวทางเป็นแสงสว่างในการดำเนินชีวิตอย่างพุทธที่เรียบง่าย เหมาะกับสังคมชาวพุทธยุคทุกสมัยด้วยการสอนกรรมฐานแบบพุทธ-โธด้วยสติสัมปชัญญะ และขอให้บิดามารดาครูอาจารย์ผู้ที่มีคุณูปการทุกท่าน

พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตต์ คัมสมบัติ)

๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ หลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๑ ความหมายกรรมฐาน	๑๐
๒.๒ ประเภทของกรรมฐาน	๑๓
๒.๒.๑ สมถภาวนา	๑๓
๒.๒.๒ วิปัสสนาภาวนา	๑๕
๒.๓ มหาสติปัฏฐานสูตร	๑๖
๒.๔ การประยุกต์	๒๘
๒.๕ วิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔	๔๖
๒.๕.๑ หมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๔๗
๒.๕.๒ หมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๔๘
๒.๕.๓ หมวดจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๔๘
๒.๕.๔ หมวดธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๔๘
๒.๖ สรุปหลักปฏิบัติกรรมฐานในสมัยพุทธกาล	๕๐
บทที่ ๓ ปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก	๕๑
๓.๑ ประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกโดยย่อ	๕๑
๓.๒ วัตรปฏิบัติปฏิบัติของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก	๕๔
๓.๒.๑ วัตรปฏิบัติด้วยการรักษาศีลอย่างเคร่งครัด	๕๔
๓.๒.๒ เจริญกายคตาสติภาวนา	๕๔

๓.๒.๓	สมาทานธุดงค์วัตร	๕๔
๓.๒.๔	ปฏิบัติวัตร ๑๔ เป็นประจำ	๕๔
๓.๒.๕	วัตรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง	๕๔
๓.๓	วิธีการปฏิบัติธรรม	๕๔
๓.๓.๑	พุทโธภาวนา	๕๕
๓.๓.๒	หลักปฏิบัติ	๕๕
๓.๓.๓	ปฏิบัติาเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม	๕๕
๓.๓.๔	วิธีการสอนธรรม	๕๖
๓.๓.๕	กิจวัตรและปฏิบัติา	๕๖
๓.๓.๖	แนวทางปฏิบัติ	๕๗
๓.๔	แนวการสอนของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ต่างจากสติปัฏฐานสูตร	๕๘
๓.๔.๑	หลักการและวิธีการสอนของพระพุทโธเจ้า	๕๙
๓.๔.๒	หลักสติปัฏฐาน ๔	๖๓
๓.๔.๓	สติปัฏฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก	๖๖
๓.๕	อานิสงส์ที่ได้รับจากการสอนกรรมฐาน	๖๙
๓.๕.๑	ด้านศาสนธรรม	๖๙
๓.๕.๒	ด้านศาสนสถาน	๗๔
๓.๕.๓	ด้านศาสนทายาท	๗๔
๓.๖	สรุปปฏิบัติาและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก	๗๖
บทที่ ๔	ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก	๗๗
๔.๑	ผลด้านศรัทธา	๗๗
๔.๒	ผลด้านศีล	๘๒
๔.๓	ผลด้านสุตะ	๘๖
๔.๔	ผลด้านจาคะ	๘๙
๔.๕	ผลด้านปัญญา	๙๑
๔.๖	สรุป	๙๕
๔.๖.๑	คุณค่าด้านปัจเจกชน	๙๕
๔.๖.๒	คุณค่าด้านสังคม	๙๕
๔.๖.๓	คุณค่าด้านศาสนา	๙๕
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๙๗
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๗
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๙๘
บรรณานุกรม		๑๐๐

ภาคผนวก	๑๐๔
ภาคผนวก ก หนังสือผู้ให้สัมภาษณ์	๑๐๕
ภาคผนวก ข เครื่องมือแบบสัมภาษณ์	๑๒๑
ภาคผนวก ค กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์	๑๒๙
ภาคผนวก ง รูปภาพผู้ให้สัมภาษณ์	๑๓๑
ภาคผนวก จ คำให้สัมภาษณ์	๑๔๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๖

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๑ สติปัฏฐาน ๔	๑๘
ตารางที่ ๒ เวทนา ๙	๑๙
ตารางที่ ๓ จิต ๑๖	๒๐
ตารางที่ ๔ นิเวศน์ ๕	๓๖
ตารางที่ ๕ อายตนะ ๑๒	๓๗
ตารางที่ ๖ โครงสร้างสติปัฏฐาน ๔	๔๓
ตารางที่ ๗ สรุปหลักปฏิบัติกรรมฐานในสมัยพุทธกาล	๕๐
ตารางที่ ๘ เปรียบเทียบสติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกกับสติปัฏฐานสูตร	๖๗
ตารางที่ ๙ สรุปปฏิปทาและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก	๗๖
ตารางที่ ๑๐ สรุปผลสัมฤทธิ์จากการกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก	๙๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ

ก. อักษรย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในดัชนีฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ อ้างอิงโดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๖/๒๖๑ หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกายอุपरินิคาสะปกปาติ (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๑๔ ข้อที่ ๓๗๖ หน้า ๒๖๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๖/๓๐๕ หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิคาสะ (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑๔ ข้อที่ ๓๗๖ หน้า ๓๐๕ การใช้หมายเลขอ้างอิงปรกรณ์วิเสส จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/หน้า เช่น วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๙ หมายถึง คัมภีร์วิสุทฺธิมรรค (ภาษาบาลี) ภาคที่ ๑ หน้า ๑๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี) =	วินัยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี) =	วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(บาลี) =	วินัยปิฎก	จุฬาคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.จ.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	จุลวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	ปริวาร	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุपरินิคาสะปกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุपरินิคาสะ	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.นิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขณธวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ข.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขณธวารวรรค	(ภาษาไทย)

ส.สพ.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.สพ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนววรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	องคฺตฺตฺรนิคาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตฺรนิคาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	องคฺตฺตฺรนิคาย	ทุกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตฺรนิคาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	องคฺตฺตฺรนิคาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตฺรนิคาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	องคฺตฺตฺรนิคาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตฺรนิคาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	องคฺตฺตฺรนิคาย	ฉกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ฉกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตฺรนิคาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตค.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	องคฺตฺตฺรนิคาย	สตุตคนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตุตค.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตฺรนิคาย	สตุตคนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	องคฺตฺตฺรนิคาย	เอกาทสกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกาทสก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตฺรนิคาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	อุทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	ปฎิสมภิทามคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	ปฎิสมภิทามวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(บาลี) = สุตตนต์ปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	อปทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อป.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(บาลี) = อภิธมฺมปิฎก	วิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ป.	(บาลี) = อภิธมฺมปิฎก	ปฎฺฐานปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ป.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก	ปฎฺฐาน	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.	(บาลี) = วิสุทฺธิมคคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.	(ไทย) = วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อ้างอิงอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาษาบาลี พุทธศักราช ๒๕๓๓ และอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาษาไทย พุทธศักราช ๒๕๕๒ รูปแบบการอ้างอิงจะ

ขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.สี.อ.(บาลี) ๑/๒๗๖/๔๓ หมายถึง
ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สীগฺกชนธวคคอกฺกถกา (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๔๓.

ส่วนอรรถกถาพระสูตรต้นตปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาหมกุฎราชวิทยาลัย พุทธศักราช
๒๕๒๕ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่มที่/เล่ม/ภาค/ตอน/หน้า
ตัวอย่างเช่น ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๐๔ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี
สীগฺกชนธวคคอรธกถกา (ภาษาไทย) เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๒ หน้า ๓๐๔

อรรถกถาพระสูตรต้นตปิฎก

ที.สี.อ.	(บาลี) =	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สীগฺกชนธวคคอกฺกถกา	(ภาษาบาลี)
ที.สี.อ.	(ไทย) =	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สীগฺกชนธวคคอรธกถกา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ.	(บาลี) =	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวคคอกฺกถกา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.อ.	(ไทย) =	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวคคอรธกถกา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(บาลี) =	มชฺฉินนิกาย	ปปัญจสุทนี	มูลปณณาสกอกฺกถกา	(ภาษาบาลี)
ม.ม.อ.	(ไทย) =	มชฺฉินนิกาย	ปปัญจสุทนี	มูลปณณาสกอรธกถกา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ.	(บาลี) =	องคฺคตฺตฺรนิกาย	มโนรลปุรณี	เอกกนิปาอกฺกถกา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ.	(บาลี) =	องคฺคตฺตฺรนิกาย	มโนรลปุรณี	ติกนิปาอกฺกถกา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ.	(ไทย) =	อังคฺคตฺตฺรนิกาย	มโนรลปุรณี	ติกนิปาตอรธกถกา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ.	(บาลี) =	องคฺคตฺตฺรนิกาย	มโนรลปุรณี	จตุกกนิปาอกฺกถกา	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.อ.	(ไทย) =	อังคฺคตฺตฺรนิกาย	มโนรลปุรณี	จตุกกนิปาตอรธกถกา	(ภาษาไทย)
อง.สตตค.อ.	(บาลี) =	องคฺคตฺตฺรนิกาย	มโนรลปุรณี	สตตคนิปาอกฺกถกา	(ภาษาบาลี)
อง.สตตค.อ.	(ไทย) =	อังคฺคตฺตฺรนิกาย	มโนรลปุรณี	สตตคนิปาตอรธกถกา	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.อ.	(บาลี) =	ขุทฺทกนิกาย	สทฺธมมปฺกาสินี	ปฏิสัมภิทามคคอกฺกถกา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป.อ.	(ไทย) =	ขุทฺทกนิกาย	สทฺธธรรมปกาสิโน	ปฏิสัมภิทามคคอรธกถกา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.อ.	(บาลี) =	อภิธมมปิฎก	วิภังค	อภฺฐสาลินีอภฺฐกถกา	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.อ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	อภฺฐสาลินีอรรธกถกา	(ภาษาไทย)

ค. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกา

การใช้หมายเลขอ้างอิงฎีกา จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม (ถ้ามี)/ข้อ/หน้า เช่น ที.ม.ฎีกา
(บาลี) ๑/๒๗๕/๓๗๓ หมายถึง ทีฆนิกาย สีนตลปกาสิโน สীগฺกชนธวคคฎีกา (ภาษาบาลี) เล่ม ๑ ข้อ
๒๗๕ หน้า ๓๗๓, วิมตี.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๕๑ หมายถึง วิมตีวินนทนีฎีกา (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๒ หน้า
๓๕๑ ฉบับมหาจุฬารัฐีกา

ฎีกาพระสูตรต้นตปิฎก

ที.ม.ฎีกา	(บาลี) =	ทีฆนิกาย	สีนตลปกาสิโน	สীগฺกชนธวคคฎีกา	(ภาษาบาลี)
-----------	----------	----------	--------------	-----------------	------------

ฎีกาปกรณ์วิเสส

สุทฺธิ.ฎีกา	(บาลี) =	ปรมตถมณชฺฐสา	วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา		(ภาษาบาลี)
-------------	----------	--------------	---------------------	--	------------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเกิดจากการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้า เมื่ออายุได้ ๓๕ พรรษา หลังจากที่ใช้ระยะเวลาในการค้นหาความจริงของชีวิตเป็นเวลา ๖ ปี จึงรู้ว่ามีมนุษย์ตกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งความเกิด แก่ เจ็บ และตาย ซึ่งล้วนเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ เมื่อพระองค์ได้รู้แจ้งในความจริงนี้แล้ว จึงเกิดความกรุณาต่อมวลมนุษย์ด้วยกัน โดยเริ่มจากผู้ที่มิบุญคุณก่อนเช่น ดาบสที่เป็นอาจารย์ทั้ง ๒ แต่ทราบข่าวว่าท่านทั้ง ๒ ตายจากโลกนี้ไปเสียแล้ว จึงพิจารณาเป็นลำดับไป ด้วยการเสด็จไปแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ผู้เคยอุปฐากในคราวที่เคยบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่นั้น ด้วยการแสดงธรรมจักรซึ่งได้สักขีพยานในการรู้แจ้งอริยสัจคือโกทัณฺเฑาะฐะพราหมณ์ได้ดวงตาเห็นธรรมในอริยสัจแล้วจึงขอบวชในพระพุทธศาสนา ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ได้แสดงอนัตตลักขณสูตรพราหมณ์ที่เหลืออีก ๔ ท่านก็ได้บรรลุมรรคตามลำดับ จากนั้นอีกไม่นานก็ได้สาวกจำนวน ๖๐ รูปที่เป็นพระอรหันต์ จึงได้ส่งออกไปเผยแผ่พระศาสนาทั้งที่เป็นปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ที่เรียกว่า พระสัทธรรม^๑ ซึ่งได้ตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายว่า “พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทายเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกัน สองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด”^๒ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ ศิล สมาธิ และปัญญา^๓

ในพระสัทธรรมดังกล่าวนี้ จะกล่าวเฉพาะส่วนของปฏิบัติที่เรียกว่า สมถะและวิปัสสนาเป็นแนวทาง เพราะในยุคนั้นมีการสอนเกี่ยวกับสมถะที่เรียกว่าสมาธิกันอย่างแพร่หลาย ส่วนวิปัสสนาเป็นหลักคำสอนที่แตกต่างออกมา ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาตั้งแต่บัดนั้นมาจนถึงบัดนี้ เพราะเป็นการรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ กล่าวคือ ทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ นิโรธอริยสัจ และมรรคอริยสัจ ซึ่งพระสงฆ์ได้ใช้เป็นหลักสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นยุคๆ ตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ ๑ มาจนถึงครั้งที่ ๓ ในอินเดีย จึงเกิดการเผยแผ่อย่างเป็นทางการโดยพระเจ้าอโศกมหาราชได้จัดให้มีการสังคายนาขึ้น เมื่อเสร็จแล้ว จึงได้ส่งพระธรรมทูตไปยังประเทศต่างๆ อีก ๙ สาย ๑ ใน ๙ สายนั้น มีสายของพระโสณะและอุตตระได้นำมาเผยแผ่ในสุวรรณภูมิ แถบบริเวณประเทศศรีลังกาและประเทศไทยเป็นต้น

ในประเทศไทยคณะสงฆ์ได้แบ่งออกเป็น ๒ คณะคือ คามวาสี และอรัญญวาสี มาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย และได้เป็นแบบอย่างทางการปกครองคณะสงฆ์ของไทยสืบมาจนถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาเมื่อมีตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ รศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๒๕) ใน

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๕.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๒๗.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

รัชกาลที่ ๕ เพราะสงฆ์ฝ่ายอริยวินัยมีน้อยจึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จึงได้ให้มีการยุบรวมกันกับภูมิภาคอื่นๆ ทำให้ดูเหมือนว่าอริยวินัยได้รับการยกเลิกไปในทางปกครอง แต่ความจริงแล้วยังคงมีอยู่อย่างกระจายอยู่ในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย^๕

การปฏิบัติกรรมฐานเป็นที่รู้จักกันอย่างมากในยุคปัจจุบัน มีทั้งที่เป็นสมณะและวิปัสสนา ซึ่งมีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เกิดความตื่นตัวในการศึกษาและปฏิบัติกันอย่างกว้างขวาง เกิดมีสำนักปฏิบัติธรรมกันอย่างแพร่หลายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ทั้งยังมีการบังคับให้นักศึกษาต้องเข้าอบรมกรรมฐานเป็นประจำทุกปี เพราะศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสีและศาสตราจารย์ระพี สาคริก กล่าวเป็นใจความตอนหนึ่งไว้ว่า “ศิลปะแห่งการภาวนาด้วยการเจริญสติให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ในชีวิตประจำวัน”^๕ การเจริญสติในทางพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติกันสืบมานับ ๒๕๖๐ ปี ถ้าผู้ใดปฏิบัติย่อมประสบผลสำเร็จด้วยตนเองคือความเป็นอิสระหลุดพ้นจากความบีบคั้น เข้าถึงความจริง เกิดความสุขอันประณีต และเกิดความรักมหาศาลต่อเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติ ทำให้มีความเป็นอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ด้วยการพัฒนาสติในการภาวนา

สำนักที่ได้รับการยกย่องกันอย่างแพร่หลายในไทยในยุคนี้คือสายหลวงพ่อดมธรรมกาย ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการฟื้นฟูศาสนาผ่านการปฏิบัติทำให้เกิดศาสนทายาทที่มีคุณภาพแก่วงการศาสนา คือ หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ท่านได้รับอิทธิพลจากกรรมฐานสายนี้ของหลวงพ่อดมธรรมกาย จากนั้นเมื่ออุปสมบทท่านจึงได้ศึกษาค้นคว้าในด้านการปฏิบัติกรรมฐานโดยตรงจากครูอาจารย์หลายท่าน โดยเฉพาะพระธรรมธีรราชมหามุนี หรือหลวงพ่อโชดก ญาณสิทธิ เป็นต้น จนทำให้ท่านมีความรู้ความเข้าใจในกรรมฐานเป็นอย่างมากทั้งในด้านปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ตลอดจนได้สร้างคุณประโยชน์แก่สังคมไทย ในด้านส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และสันติสุขแก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก ความสำเร็จในผลงานดังกล่าวจึงทำให้สนใจอยากศึกษาในเรื่องนี้

นอกจากนี้ท่านได้มีโอกาสไปเรียนต่อกับอาจารย์หลวงพ่อดมธรรมกาย (พระธรรมธีรราชมหามุนี) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร เป็นเวลา ๔ เดือนเศษ ซึ่งได้รับคำยกย่องว่าเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติเคร่งครัดในกรรมฐาน และมีครูบาอาจารย์ที่ท่านเคารพคือ หลวงปู่พระมหาทอง โสภโณ หลวงปู่สงฆ์ พรหมสโร และหลวงปู่บุดดา ถาวโร ซึ่งหลวงปู่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “การเคารพครูบาอาจารย์ให้เคารพให้จริงจังจึงจะดี”^๖ เหล่านี้เป็นปฏิปทาที่สร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดแก่ผู้คนที่ได้พบเห็นและรู้ว่าท่านเป็นผู้มีสันโดษในธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็หลั่งไหลกันมาเคารพนับถือท่านจนสร้างวัดวาอารามได้อย่างอัศจรรย์ดังที่พบจากหลักฐานที่ท่านได้ไปอยู่เช่น วัดทุ่งสามัคคี เป็นวัดที่หลวงปู่ได้พัฒนาขึ้นจนมีศาลาเรือบริษัทสุพรรณพระกัมมัญฐาน^๗ ฤทธิ หอสวด

^๕ รองศาสตราจารย์สุเชาวน์ พลอยชุม, “สำนักวิปัสสนาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต”, **โครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา**, (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๘.

^๕ เมธีโน ภิกขุ (วิโมกข์), **การพัฒนาสติในการภาวนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์สุภา จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑-๔๐.

^๖ คณะศิษยานุศิษย์, **พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกัมม์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๘๐.

^๗ ในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จฯ

มนต์ เพิ่มขึ้นเป็นลำดับการเรียนปริยัติธรรม ทั้งนักธรรม อภิธรรม ก็เริ่มคึกคัก ลูกพระ ลูกชีเพิ่มขึ้น และมีคุณภาพจนมีชื่อเสียงในยุคต่อมา และต่อไปก็ได้สร้างวัดป่าน้ำตกเขมโก ที่ด่านช้าง สุพรรณบุรี เพื่อใช้เป็นสถานที่ฝึกอบรมภิกษุและสอนลูกศิษย์ เป็นต้นมา ซึ่งในเรื่องการสอนกรรมฐานของท่าน นั้น ยุคแรกมีปัญหามากมายจากการขัดขวางของชาวบ้านส่วนใหญ่ถึงขั้นทำร้ายท่านก็มี แต่ในที่สุดแล้วปัญหาดังกล่าวก็สงบลงด้วยดี ทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จ

หลวงปู่สังวาลย์ ได้รับการยอมรับว่า เป็นพระวิปัสสนาจารย์นักเผยแผ่พระกัมมัฏฐานที่ สร้างศรัทธาให้แก่ลูกศิษย์มีชื่อเสียงเช่น หลวงพ่อสนอง แม่ชีบุญเรือน โตงบุญเต็ม^๘ เป็นต้น การสอนที่สำคัญคือ มีเมตตาโดยท่านมิได้ถือว่า “สตรีเพศเป็นเพศศัตรูอันตรายต่อพรหมจรรย์”^๙ ซึ่งยังมีผลงานที่โดดเด่นคือ ฝ่าป่าช่วยชาติและการถวายทองคำหลวงตาบัวซึ่งได้รับการยกย่องจากหลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน ในสมัยนั้นดังมีใจความว่า

“หลวงพ่อสังวาลย์เป็นหลวงพ่อที่เด่นดังมากในคุณธรรมนะ กับเรานี้หลวงพ่อสังวาลย์ ท่านเป็นแขนซ้าย เราเป็นแขนขวา ในการช่วยชาติคราวนี้ หลวงพ่อสังวาลย์เป็นแขนซ้าย ช่วยกัน เราเป็นแขนขวา พาหน้าท่านก้าวเดินตาม ถ้าเป็นหลวงพ่อสังวาลย์แล้วไม่ค่อย ขัดข้องนะเรา ท่านว่าอะไรๆ มา นี้ เรายอมรับหมดเพราะส่วนใหญ่ลงกัน อย่างปลื้มย่อยล้ม ไปตามหมดเลย หลวงพ่อสังวาลกับเราเป็นเหมือนอวัยวะเดียวกันเป็นแขนซ้ายแขนขวา”^{๑๐}

ในประวัติของหลวงปู่ท่านมีจุดด้อยอยู่ในตัวมาแต่เกิดความเป็นคนขี้โรค^{๑๑} อ่านหนังสือไม่ออก^{๑๒} เพราะไม่ได้เรียนหนังสือเป็นต้น ส่วนจุดเด่นของท่านมีหลายอย่างด้วยกันคือ เกิดมา ในตระกูลเศรษฐี มีพ่อแม่ดี มีภรรยาดี มีอาจารย์ดี มีความศรัทธาอย่างแน่วแน่ต่อพระพุทธศาสนาดี มีศีลาจารวัตรดี มีปฏิปทาที่ตั้งใจความตอนหนึ่งว่า “นักปฏิบัติจะทอดทิ้งการปฏิบัติไม่ได้ จนกว่าจะหมดลมหายใจ”^{๑๓} ถือธุดงค์เช่น ฉันทอาหารหนเดียว ในบาตร และอยู่ป่าช้าเป็นวัตร^{๑๔} สร้างคนตั้งใจความว่า “ไม่ชูงวงเข้าบ้าน ศรัทธาไม่ศรัทธาไม่จ้อ...ความเป็นพระสงฆ์ ทรงพระวินัยนั้น ต้องปลุกศรัทธา...พระดี ถือศีลดี สมาธิดี พระวินัยดี ปัญญาดี”^{๑๕} สร้างวัดตั้งใจความว่า “การสร้างวัด เรารู้ว่าเราไม่ตกนรกแล้ว พวกคุณอย่าตามอยากเลย ตายไปตกนรกไม่มีใครช่วยได้”^{๑๖} และยังพบหลักฐาน กล่าวถึงปาฏิหาริย์ดี ๆ ของท่าน ตั้งใจความว่า “บารมีของหลวงปู่ถูกค้นพบทั้งด้านบุญฤทธิ์และอิทธิฤทธิ์มากมายให้ปรากฏแก่ผู้ใกล้ชิดและเคารพกราบไหว้ท่านอย่างไร้ข้อกังขา”^{๑๗} ปัญญาดี ดัง

^๘ คณะศิษยานุศิษย์, พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๘๑.

^๙ คณะศิษยานุศิษย์, พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๗๑.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙.

^{๑๑} ดำรงค์ ภูระยา, “พระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก”, โลกทิพย์, ฉบับที่ ๔๑ ปีที่ ๓ เดือน กันยายน (ฉบับหลัง) ๒๕๒๗ : ๑๓.

^{๑๒} ดำรงค์ ภูระยา, “พระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก”, โลกทิพย์, ๒๕๒๗ : ๒๕-๒๖.

^{๑๓} คณะศิษยานุศิษย์, พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๖๗.

^{๑๔} ดำรงค์ ภูระยา, “พระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก”, โลกทิพย์, ๒๕๒๗ : ๒๒-๒๓.

^{๑๕} คณะศิษยานุศิษย์, พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๘๗.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

ใจความในพระธรรมเทศนาที่ท่านแสดงแก่ศิษย์เรื่องการสร้างความสุขที่ถูกต้องว่า “เบื้องต้นท่านก็สอนให้มีศีล ...เป็นคนงามในเบื้องต้น แล้วให้มีการฝึกอบรมจิตใจให้สงบ...เป็นคนงามในท่ามกลาง ต่อมาให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันการปรุงแต่งของสังขารอันเป็นปัญญา...เป็นคนงามในที่สุด”^{๑๘}

จากที่กล่าวมาจะสรุปเพื่อให้เกิดความชัดเจนคือ ท่านเป็นฆราวาสที่ป่วยเป็นโรค ได้มาพบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “ธรรมโอสถ”^{๑๙} กล่าวคือเมื่อครั้งที่ท่านเรียนกรรมฐานกับพระมหาทอง โดยให้กำหนดลมหายใจเข้า-ออก ที่เรียกว่า อานาปานสติ ซึ่งท่านได้พิจารณาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนในสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม หลังจากนั้นไม่นานท่านก็ได้ออกบวชด้วยศรัทธา มาปฏิบัติธรรมกับครูอาจารย์ อยู่ป่าช้าเป็นวัตร ปฏิบัติขัดเกลากิเลส หลังจากประสบความสำเร็จในการปฏิบัติจนมีความเชื่อมั่นดีแล้ว ก็ออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาสร้างความศรัทธาด้วยรูปแบบต่าง ๆ เน้นการสอนกรรมฐานตลอดชีวิต ดังคำกล่าวที่ว่า “หลวงปู่สังวาลย์ ท่านเป็นผู้กล้าตายถวายชีวิตเพื่อพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ด้วยใจจริง”^{๒๐}

ผู้วิจัยได้สนใจศึกษาในเรื่องนี้เพราะมีเหตุผลคืออยากรู้จักหลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก และผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาวิจัยของสาขานี้ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก
- ๑.๒.๓ เพื่อผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้ ได้ศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ของการสอนกรรมของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก วัดทุ่งสามัคคีธรรม ตำบลหนองผักนาก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

- (๑) หลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- (๒) ปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก
- (๓) ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร

การเลือกบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์ หรือผู้ให้ข้อมูลหลัก ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ที่เป็นเป้าหมายในการให้ข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้องจำนวน ๑๕ รูป/คน ได้แก่

๑. พระสังฆาธิการในชั้นระดับปกครอง ซึ่งอยู่ในพื้นที่ที่หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกอาศัยอยู่จำนวน ๓ รูป ได้แก่ เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน
๒. พระภิกษุและสามเณรที่อยู่ในพื้นที่ปกครอง ๒ รูป

^{๑๘} คณะศึกษานุศิษย์, พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๑๗๑.

^{๑๙} ดำรงค์ ภูระย้า, “พระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก”, โลกทิพย์, ๒๕๒๗: ๑๕.

^{๒๐} ดำรงค์ ภูระย้า, “พระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก”, โลกทิพย์, ๒๕๒๗: ๒๕.

๓. แม่ชีที่เป็นศิษย์เคยปฏิบัติกรรมฐานกับหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก จำนวน ๕ คน

๔. อุบาสกและอุบาสิกาที่ปฏิบัติธรรมในวัดทุ่งสามัคคีธรรมจำนวน ๕ คน

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ หลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ปฏิปทาและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นอย่างไร

๑.๔.๓ ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยนี้ มีศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

หลักปฏิบัติกรรมฐาน หมายถึง สมณะโดยใช้ภาวนาแบบพุทฺ-โธ และวิปัสสนาภูมิ ๖ และโดยใช้หลักสติปัฏฐาน ๔

ปฏิปทาและแนวปฏิบัติกรรมฐาน หมายถึง ความมุ่งมั่นที่แน่วแน่ในศีล ที่เน้นเป็นพิเศษคือ เรื่องการไม่จับปัจจัย ในสมถกรรมฐานใช้พุทฺ-โธภาวนา และ ชุตงควัตร คือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร บิณฑิบาตร การใช้ผ้าบังสุกุลจีวร และสติปัฏฐาน เน้นการสร้างปัญญา ด้วยการแสดงธรรมเพื่อให้เกิดปัญญา ในการให้ทานรักษาศีล ตลอดจนนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติธรรมต่อไป

ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐาน หมายถึง การศึกษา ๖ ประเด็นหลักคือ (๑) ผลด้านศรัทธา (๒) ผลด้านศีล (๓) ผลด้านสุตะ (๔) ผลด้านจาคะ (๕) ผลด้านปัญญา และ(๖) ผลด้านคุณค่าที่เกิดจากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ทินพันธ์ นาคะตะ กล่าวว่า พระสงฆ์เป็นตัวแทนของสถาบันพระศาสนาที่มีอยู่คู่กับสังคมไทยมาตลอด มีอิทธิพลต่อการกระตุ้นหรือแนะนำให้เกิดกิจกรรมในสังคมและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้มาก ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีความสำคัญยิ่ง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะพบว่า พระสงฆ์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีหน้าที่สำคัญในการชี้นำการดำเนินชีวิตทั้งทางด้านศีลธรรมจรรยาากิจกรรมทางโลก นอกจากนี้จะเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจและเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยบริการทางศาสนาแล้วยังทำหน้าที่ให้บริการอื่นๆ เพื่อสร้างบูรณาการในชุมชน นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์พิธีกรรมทางประเพณีที่สำคัญซึ่งไม่เป็นที่พึ่งทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมด้านนันทนาการอีกด้วย เรื่องนี้มักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธาและสามารถประสบความสำเร็จได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย^{๒๑}

พินิจ ลาภธนานันท์ กล่าวว่า บทบาทพระสงฆ์เป็นบทบาทในด้านให้ความรู้พัฒนาจิตใจแก่ชุมชน การส่งเสริมให้การศึกษา การพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น บทบาทการเผยแผ่ธรรม^{๒๒}

^{๒๑} ทินพันธ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๒๒} พินิจ ลาภธนานันท์, บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท, (สถาบันวิจัยสังคม : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ว่า พุทธศาสนาสอนมนุษย์ ให้หวังผลสำเร็จจากการลงมือกระทำตามเหตุตามผล การมีหวังผลจากการอ่อนวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจดลบันดาล อาจทำให้กลายเป็นคนมีนิสัยเฉื่อยชา ซอซอมองอเท่า และการหวังพึ่งอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ดลบันดาลในสิ่งตนปรารถนาให้ นั่น เป็นการพึ่งสิ่งภายนอก ทำให้ชีวิตขึ้นตรงต่อผู้อื่น เป็นเหตุให้ตนเองเป็นคนขาดประสิทธิภาพ ขาดอำนาจและขาดความมั่นใจในตนเอง ขัดต่อหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่สอนให้พึ่งตนเอง สอนให้ทำตนให้เป็นที่พึ่งได้^{๒๓}

พระครูสุภาจารย์วัฒน์ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ ที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาตนเองของชาวบ้านในสังคมชนบทไทย จึงสรุปได้ว่า พระสงฆ์เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน หากพระสงฆ์เข้าไปร่วมพัฒนาแก้ไขปัญหาก็จะมีส่วนช่วยชาวบ้านได้มากเพราะทุนเดิมทางพุทธศาสนามีอยู่ คือ พระพุทธศาสนาหยั่งลึกลงในสังคมไทยมานาน และมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย พระสงฆ์เป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธา แม้ปัจจุบันพระสงฆ์จะประพฤติตัวออกนอกรอบพระธรรมวินัยไปบ้าง แต่ชาวบ้านโดยเฉพาะในภาคอีสานก็ยังให้ความเคารพรอบไหว้อยู่เช่นเดิม^{๒๔}

ประเวศ วะสี กล่าวว่า การพึ่งตนเอง เป็นหลักการที่สำคัญ ในทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักการที่ปฏิเสธการพึ่งพิงสิ่งภายนอกตัวเอง แต่คนไทยเรานั้นอยู่ในระบบอุปถัมภ์มาเสียจนเคยชินจึงเป็นเหตุให้มีนิสัยชอบพึ่งพิง ฉะนั้นจึงกลายเป็นคนอ่อนแอ การที่จะทำให้สังคมพ้นวิกฤตต้องทำให้คนเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ คือให้เปลี่ยนจากวิธีคิดพึ่งคนอื่นมาเป็นการคิดพึ่งตนเอง^{๒๕}

พินิจ ลาภธนานันท์ ศึกษาพระสงฆ์ในชนบทอีสานกับการพัฒนาตามหลักการพึ่งตนเอง ได้พบว่า บทบาทในการพัฒนาของพระสงฆ์มี ๓ อย่างคือ (๑) บทบาทผู้นำการพัฒนา (๒) บทบาทผู้ประสาน ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม (๓) บทบาทเป็นที่เล็งสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาตน ทั้งในด้านการคิดโครงการ การปฏิบัติงานพัฒนาและร่วมกันรับผิดชอบติดตามผลงานพัฒนา^{๒๖}

พระครูกัลยาสิทธิวัฒน์ (สนาม กลยาณธมโม) ในหนังสือ “เอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา” โดยมีเนื้อหาสรุปความได้ว่า รวบรวมประวัติของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ที่ได้รับยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนาจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากการหนังสือเล่มนี้พบว่า ภิกษุมีพระรัฐบาลเถระเป็นผู้เลิศด้านบวชด้วยศรัทธา ภิกษุณีมีพระมหาสิงคาลมาตาเถรีผู้เลิศด้านพ้นจากกิเลสด้วยศรัทธา อุบาสกมีสุรั่มพัฏฐเศรษฐีเป็นผู้เลิศด้านความเลื่อมใสอย่าง

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๖๔, ๔๑๗.

^{๒๔} พระครูสุภาจารย์วัฒน์, **บทบาทพระสงฆ์ชนบทท่ามกลางวิกฤต**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๙.

^{๒๕} ประเวศ วะสี, **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๕๒), หน้า ๒๓-๒๔.

^{๒๖} พินิจ ลาภธนานันท์, **บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท**, (สถาบันวิจัยสังคม: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๓๑.

มั่นคง และอุปาสิกานางกาติยานีเป็นผู้เลิศด้านความเลื่อมใสมั่นคง^{๒๗}

ดำรงค์ ภูระย้า ในนิตยสารโลกทิพย์กล่าวถึงพระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก กล่าวถึงชีวประวัติของหลวงปู่สังวาลย์ ตั้งแต่วัยเด็กไปจนอุปสมบทในพระพุทธศาสนาและก่อตั้งสำนักกรรมฐานสำหรับอบรมเผยแผ่หลักคำสอนตามแนวทางของหลวงปู่สังวาลย์^{๒๘}

คณะศิษยานุศิษย์ กล่าวถึงชีวประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก พบว่า ท่านเรียนกรรมฐานกับครูบาอาจารย์หลายท่าน การเจริญพรหมวิหารธรรม การแสดงออกในศิลาจารวัตร การประพฤติปฏิบัติตามครูอาจารย์ การสร้างปฏิหาริย์ การทำบุญให้ทาน การจาริกสู่ประเทศอินเดีย โครงการผ้าป่าช่วยชาติ การถวายทองคำ สถาปนาวิทยุกระจายเสียงธรรมเพื่อประชาชน พระธรรมเทศนาคุณธรรมจริยธรรมของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก^{๒๙}

จากเอกสารดังกล่าว สรุปเป็นหลักการซึ่งงานวิจัยนี้ จะได้นำเอาแนวทางที่ได้คือ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีผลต่อการพัฒนาตน พัฒนาคณะ พัฒนาสังคม พัฒนาเศรษฐกิจด้วยการเป็นอยู่ที่เรียบง่ายสมถะอันนำไปสู่การสร้างศรัทธาให้เกิดโดยอาศัยศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ ศาสนธรรม และศาสนประเพณี ตามที่ได้ปรากฏพบในประวัติของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๑.๖.๒ รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาอาคม สุมงคล (คุณสถิต) ได้ศึกษาหลักการเจริญจตุรารักษ์กัมมัฏฐานในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบกัมมัฏฐาน ๔ ซึ่งมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า สัพพัตถกัมมัฏฐาน กรรมฐานทั้ง ๔ นี้มักพบในหลักพุทธธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประจำส่วนมากจะอยู่ในกัจจวัตร คือ (๑) พุทธานุสสติ (๒) อสุภกัมมัฏฐาน (๓) มรณานุสสติ และ (๔) เจริญเมตตา^{๓๐}

พระมหาภูมิชาย อคคปณโณ (มกรพันธ์) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการพัฒนาศรัทธาและปัญญาของพระนวกะด้วยหลักสูตรการอบรมพระนวกะของคณะสงฆ์ไทย ใจความว่า ศรัทธาเป็นธรรมชาติที่ตั้งมั่น เมื่อเกิดขึ้นจะทำให้ใจมีความผ่องใส เป็นคุณธรรมในการพัฒนาไปสู่พระนิพพาน บนพื้นฐานของการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา ทำให้เจริญด้วยกุศลธรรมอื่นๆ ส่วนผู้ครองเรือน ศรัทธาเป็นคุณธรรมที่สร้างแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิตให้อยู่ในศีล มีทิวทัศน์ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ดังนั้น ศรัทธาสามารถเป็นแรงบันดาลใจให้คนกระทำความดีหรือความชั่วได้^{๓๑}

สโรชา คุณาธิปพงษ์ ได้ทำสารนิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการของศรัทธาในพระพุทธศาสนา สรุปใจความได้ว่า พระพุทธศาสนาทั้ง ๓ นิกายให้ความเชื่อมั่นต่อตถาคตโพธิศรัทธา

^{๒๗} พระครูกัลยาสิทธิวัฒน์ (สมาน กลยานธมโม), **เอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๒.

^{๒๘} ดำรงค์ ภูระย้า, “พระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก”, **โลกทิพย์**, ๒๕๒๗ : ๘-๓๖.

^{๒๙} คณะศิษยานุศิษย์, **พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก**, หน้า ๗๑.

^{๓๐} พระมหาอาคม สุมงคล (คุณสถิต), “ศึกษาหลักการเจริญจตุรารักษ์กัมมัฏฐานในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยวงศราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๕.

^{๓๑} พระมหาภูมิชาย อคคปณโณ (มกรพันธ์), กระบวนการพัฒนาศรัทธาและปัญญาของพระนวกะด้วยหลักสูตรการอบรมพระนวกะของคณะสงฆ์ไทย, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยวงศราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒๗๐,

เช่นเดียวกัน โดยนิกายเถรวาทเชื่อมั่นต่อการตรัสรู้ของพระองค์ในแง่ที่ว่า พระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบของมนุษย์ในการพัฒนาศักยภาพตนจนบรรลุธรรมสูงสุด นิกายมหายานศรัทธาต่อการตรัสรู้ของพระองค์ในความเชื่อที่ว่ามนุษย์และสรรพสิ่งเป็นพุทธภาวะ และศักยภาพที่จะบรรลุถึงพุทธภาวะนั้น แต่นิกายเซนจะให้ความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองที่จะเข้าสู่พุทธภาวะหรือเกิดการรู้แจ้งได้ พัฒนาของศรัทธานี้มีอิทธิพลต่อแนวคิดสำคัญที่ทำให้เกิดเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละนิกาย แนวทางการปฏิบัติ มรรควิธี ตลอดจนเป้าหมายสูงสุด ดังนั้น ศรัทธาจึงมีอิทธิพลที่แตกต่างกันไป^{๓๒}

พระครูปลัดศุภชัย ปรีชาโน (ฉัตรคู่) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาอิโมกข์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ พบว่า เมื่อปฏิบัติสติปัฏฐานจนเกิดวิปัสสนาในระดับอ่อน ๆ จะพบอิโมกข์ คือ ความตัดสินใจเชื่อในสภาวะธรรมวิเศษเช่น มีแสงสว่างเป็นต้น^{๓๓}

พระมหาชัยพร จันทวิโส (จันทวงศ์) ได้ศึกษาศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ พบว่า ศรัทธากับอิโมกข์ก็มีลักษณะคล้ายกัน กล่าวโดยสภาวะมีลักษณะ เชื่อมั่นในคุณความดี มีศีล สมาธิ และปัญญา พัฒนาไปสู่ความพ้นทุกข์ กล่าวคือเป็นพระอรหันต์ ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา ศรัทธาดังกล่าวต้องมีปัญญาด้วย^{๓๔}

สำหรับปฏิปทาของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ตั้งแต่ท่านได้สนใจในการปฏิบัติธรรมเมื่อคราวได้ศึกษาระรณฐานกับแม่ชีจินตนา ซึ่งเป็นศิษย์ของหลวงพ่อดาวัดปากน้ำภาษีเจริญ^{๓๕} ก่อนที่ท่านจะได้มาบวชปฏิบัติกับพระอาจารย์ในยุคต่อมา

สรุปว่า จากงานวิจัยในระดับคุชกุณิบัณฑิตทั้งหมดที่กล่าวมา ทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบแนวทางของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้คือ (๑) หลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และ (๒) ปฏิปทาและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ซึ่งจะนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้ออกแบบในลักษณะเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้าง โดยผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยเป็น ๔ ขั้นตอน มีรายละเอียดดังนี้

^{๓๒} สโรชา คุณาธิปพงษ์, การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการของศรัทธาในพระพุทธศาสนา, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๓,

^{๓๓} พระครูปลัดศุภชัย ปรีชาโน (ฉัตรคู่), “ศึกษาอิโมกข์ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๙.

^{๓๔} พระมหาชัยพร จันทวิโส (จันทวงศ์), “ศึกษาศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๙.

^{๓๕} ทัพพะเทพ ยุทธธนะอัมพร และชิตาพันธุ์ สายทองวิรัตน์, **ศิษย์วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งเรืองวิริยะพัฒนาโรงพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑.

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในสมัยพุทธกาล ผู้วิจัยได้ศึกษาจากการรวบรวมเอกสารต่าง ๆ โดยใช้เอกสารอ้างอิงจากแหล่งปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์ วิเศษ ที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติกรรมฐาน

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ผู้วิจัยได้ศึกษาจากการรวบรวมจากเอกสารต่าง ๆ โดยการใช้เอกสารอ้างอิงจากแหล่งทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสือชีวประวัติและคติธรรม ตลอดจนถึงผลงานในด้านต่าง ๆ ของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ที่พิมพ์แจกแก่ผู้ปฏิบัติธรรม เอกสารสิ่งพิมพ์ งานวิจัย และข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ (Internet) ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ ๓ ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ที่มีความสัมพันธ์ต่อหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก โดยสัมภาษณ์กับพระสงฆ์และประชาชนที่กำหนดไว้จำนวน ๑๕ รูป/คน คือ พระเถรานุเถระจำนวน ๕ รูป แม่ชีจำนวน ๕ คน และอุบาสกอุบาสิกาจำนวน ๕ คน ด้วยการใช้ข้อมูลจากขั้นตอนที่ ๑ และขั้นตอนที่ ๒ และเป็นแบบสอบถาม หลังจากนั้นผู้วิจัยจะขอเข้าสัมภาษณ์เชิงลึกกับบุคคลที่กำหนดไว้ทั้งหมด (In-depth Interview) อุปกรณ์ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ได้แก่ วีดิทัศน์ (VDO) ใช้ในการบันทึกภาพและเสียง และสมุดบันทึก เมื่อสัมภาษณ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยก็จะนำเอาผลจากเอกสารและจากการสัมภาษณ์มาสรุป เพื่อนำไปวิเคราะห์ผลในการวิจัย โดยเน้นเนื้อหาไปที่ รูปแบบ แนวทาง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

ขั้นตอนที่ ๔ นำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบถึง หลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึง ปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึง ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

บทที่ ๒

หลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดประเด็นของการวิจัยคือ ศึกษาความหมายของกรรมฐาน ศึกษาหาสติปัฏฐานสูตร ศึกษาการประยุกต์ใช้ และสรุปวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ดังนี้

๒.๑ ความหมายกรรมฐาน

คำว่า กัมมฐาน ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ กัมม+ฐาน ในคัมภีร์อภิธานวรรณนา ท่านได้แสดงรูปวิเคราะห์ไว้ว่า กัมม มาจาก กร ธาตุ กรณ ใช้ในความหมายว่ากระทำ รम्म ลงรम्मปัจจัย แปลว่า การกระทำ การงาน กรรม วิเคราะห์ว่า กรณ กัมม การกระทำชื่อว่ากรรม อีกอย่างหนึ่งวิเคราะห์ว่า กรียเตติ วา กัมม กรรมที่บุคคลกระทำชื่อว่ากรรม^๑

ท่านได้อธิบายฐานศัพท์ว่า ฐาน มาจาก ฐา ธาตุ คตินิวัตติมิตี ใช้ในความหมายว่า เหตุปัจจัย หยุด ยืน ที่ตั้ง ลง ยุ ปัจจัย วิเคราะห์ว่า ติฐฐติ ผลเมตถาติ ฐาน เหตุอันเป็นที่ตั้งของผลชื่อว่า ฐานะ อาเทศยุเป็นอน ลบ อ^๒ ตั้งตัวอย่างจากคัมภีร์ว่า ตั ฐานนติ ตั การณ คำว่า ตั ฐาน คือ เหตุ^๓

พระธรรมपालได้กล่าวความหมายแห่งกัมมฐานไว้ว่า โยคกัมมสส ปวัตติฐานตาย ภวานาย อารมณ กัมมฐานนติ วุจจตีติอาห “กัมมฐานสงฆาต โคจรนติ”^๔ กัมมฐานคือ อารมณแห่งการเจริญภาวนาอันเป็นฐานการดำเนินไปแห่งการประกอบความเพียร

กัมมฐานนติ...โยคกัมมสส ปติฐานตาย กัมมฐาน^๕ กัมมฐาน หมายถึงฐานะเป็นที่ตั้งแห่งการประกอบความเพียร

กัมมฐานนติ วิปัสสนากัมมฐาน...กัมมฐานนติ สมถวิปัสสนากัมมฐาน^๖ กัมมฐานคือ วิปัสสนากัมมฐาน อีกอย่างหนึ่ง กัมมฐาน คือ สมถวิปัสสนากัมมฐาน

พระเถระชาวพม่าผู้รจนานิพนธ์ชั้นฉวรรคฎีกา ได้อธิบายขยายความว่า “วุจจมาน โยคกัมมสส ปวัตติฐานตาย ภวานาย อารมณ กัมมฐาน, ตเทว ภวานาย วิสยภาวโต โคจรนติ อาห “กัมมฐานสงฆาต โคจรนติ”^๗ กัมมฐานคือ อารมณแห่งการเจริญภาวนาอันเป็นฐานการดำเนินไปแห่งการประกอบความเพียรดังกล่าว กัมมฐานนั้นเป็นอารมณ โดยอาศัยการเจริญภาวนา

พระสมุหังคสามี ชาวสิงหล ผู้รจนาคัมภีร์อภิมมัตถวิภาวินีฎีกา ได้อธิบายวิปัสสนากัมมฐานว่า อนิจจาทิวเสน วิวิธกาเรน ปสสตีติ วิปัสสนา, อนิจจานุปัสสนาทิกา ภวานาปถยา.

^๑ พระมหาสมปอง มุทีโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๙๑๖.

^๒ พระมหาสมปอง มุทีโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๑๔๑.

^๓ อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๔๑๔.

^๔ ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๙๘, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๔๔๓.

^๕ ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑๒๑/๗๖.

^๖ ส.สพ.ฎีกา (บาลี) ๙๙-๑๐๐/๓๖๐.

^๗ ที.สี.อภินวฎีกา (บาลี) ๑/๒๑๔/๑๐๓.

ตสสา กम्मภูฐาน, สาเยว วา กम्मภูฐานนติ วิปัสสนา กम्मภูฐาน.^{๘๘} การปฏิบัติที่เห็นโดยอาการต่างๆ ด้วยอำนาจความไม่เที่ยงเป็นต้น ชื่อว่าวิปัสสนา ได้แก่ปัญญาในการเจริญภาวนาที่พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงเป็นต้น ที่ตั้งแห่งวิปัสสนานั้น อีกอย่างหนึ่ง กัมมัฏฐาน คือวิปัสสนา ชื่อว่าวิปัสสนากัมมัฏฐาน

พระญาณกิตติ ชาวพม่า ผู้รจนาคัมภีร์อภิธัมมัตถวินิโยชนา ได้อธิบายสมณะวิปัสสนา และกัมมัฏฐานไว้ว่า นีวเรณ สมะตีติ สมโถ... วิเวนากาเรน ปสสตีติ วิปัสสนา, ภาวนา... ภาเวติ กุสลธมเมว พหุเตตติ เอตาทิ ธมมชาติหิ ปุคฺคโลติ ภาวนา... ชาติ กมมํ เอตถ อารมมณติ จานํ... กम्मสฺส จานํ กम्मภูฐานํ ... กम्मสฺส โยคกम्मสฺส จานํ การณํ กम्मภูฐานํ... สมโถ จ วิปัสสนา จ สมถวิปัสสนา.^{๘๙} สภาวะที่ยังนิเวรณทั้งหลายให้สงบระงับไป ชื่อว่าสมณะ ธรรมชาติที่เห็นโดยอาการต่างๆ ชื่อว่าวิปัสสนา ได้แก่การเจริญภาวนา บุคคลย่อมยังกุศลธรรมทั้งหลายให้เจริญ คือให้พัฒนา ด้วยธรรมชาติทั้งหลายเหล่านี้ เหตุนี้ธรรมชาตินี้จึงชื่อว่าภาวนา การงานย่อมตั้งอยู่ในอารมณ์นี้ เหตุนี้ อารมณ์นั้น ชื่อว่าฐานะ เป็นที่ตั้งแห่งอารมณ์ ฐานะแห่งการงาน ชื่อว่ากัมมัฏฐาน ฐานะ คือ การณะ (เหตุ) แห่งการกระทำ คือ การกระทำ ความเพียร ชื่อว่ากัมมัฏฐาน สมณะด้วยวิปัสสนาด้วย ชื่อว่า สมณะและวิปัสสนา

พระเลตีสยาตอได้กล่าวความหมายแห่งกัมมัฏฐานไว้ว่า กิเลส อญญะปิ วา วิตกฺกาทโย โอิฬาริกธมเม สมะตีติ สมโถ. ตถา ปวตฺโต เอกคฺคตาสงฺขาโต สมานิ.^{๙๐} แปลว่า สมณะ คือ คุณธรรมอันระงับกิเลสหรือธรรมหยาบอย่างอื่นมีวิตกเป็นต้น หมายถึงสมาธิที่เรียกว่า เอกัคคตา

วิเสเสน ปสฺสนติ เอตายาติ วิปัสสนา. อนิจฺจานุปัสสนาติกา ภาวนาปญฺญา. ตาย หิ โยคิโน ชนฺธเสสุ โลภิมหาชเนน ปสฺสิตํ อิตฺติปริสาทิกํ นิจฺจสุขาทิกญฺจ อติกกมิตฺวา วิเสเสน อนิจฺจาทิกเมว ปสฺสนติ.^{๙๑} แปลว่า วิปัสสนา คือ ปัญญาผู้แจ้งไตรลักษณ์ หมายถึง ภาวนาปัญญาที่มีการหยั่งเห็นความไม่เที่ยงเป็นต้น โดยแท้จริงแล้ว วิปัสสนาทำให้ผู้ปฏิบัติรู้แจ้งความไม่เที่ยงเป็นต้น ล่วงพ้นความเป็นสตรี เป็นบุรุษความเที่ยงและความสุขเป็นต้น ซึ่งมหาชนในโลกรู้เห็นกันในขั้นทั้งหลาย

ภาเวตพฺพาทิ ภาวนา. ภาเวเนติ วา จิตฺตสนฺตานิ เอตาทิตฺติ ภาวนา แปลว่า ภาวนา คือ ธรรมที่บุคคลควรอบรม อีกนัยหนึ่ง ภาวนา คือ ธรรมเป็นเครื่องอบรมกระแสดจิต

ความหมายแห่งกรรมฐาน มิได้หมายถึงเพียงการปฏิบัติทางจิตอย่างเดียว แต่หมายถึงการกระทำที่เกี่ยวข้องด้วย ดังข้อความที่พระอรธกถาจารย์กล่าวถึงเรื่องที่ภิกษุผู้จะปฏิบัติกรรมฐานได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ พอสรุปความได้ว่า

เตน ภิกฺขุณา อาจารย์อุปลงกมิตฺวา ปญฺจสนธิกํ กम्मภูฐานํ อุคฺคเหตุพฺพ. ตตฺริมา ปญฺจ สนธิโย อุคฺคโห ปรีปฺจญา อุปฺภูจฺจํ อปฺปนา ลกฺขณํ. ภิกฺขุณฺนํ พิงฺเข้าไปหาพระอาจารย์ เรียนกรรมฐานมีสนธิ ๕ เหล่านี้ คือ (๑) อุคคหะ การเรียน (๒) ปรีปจญา การสอบถาม (๓) อุปฺภูจฺจนะ ความปรากฏ (๔) อปฺปนา ความแน่วแน่น (๕) ลักษณะ ความกำหนดหมาย^{๙๒} จากข้อความนี้ พระภิกษุอาจารย์ได้อธิบายความหมายแห่งกรรมฐานว่า ปญฺจสนธิกํ กम्मภูฐานนติ เอตถ ฌานมฺปิ นิमितฺตมฺปิ ตพฺพตฺตโชนิกาทิปิ ปรียตฺติ อิศ

^{๘๘} วิภาวินีฎีกา (บาลี) ๔๓/๓๓๓.

^{๘๙} อภิ.วิ.โย. (บาลี) ๓/๔๕๐-๔๕๔.

^{๙๐} ปรมตถ.ฎีกา (บาลี) ๑๗๐/๓๙๐.

^{๙๑} ปรมตถ.ฎีกา (บาลี) ๑๗๐/๓๙๐.

^{๙๒} วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๔๕๕, วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๒/๓๕๓.

กมมภูฐานัน นาม แปลว่า ในคำว่า กรรมฐานมีสนธิ ๕ นี้ ฉานกัถิ นิमित(ในฉาน)กัถิ ปริยัติที่ส่องความแห่งกรรมฐานนั้นกัถิ ชื่อว่า กรรมฐานในที่นี้

คำว่า กมมภูฐาน มีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ๒ สูตร หมายถึงฐานะแห่งการงาน เป็นการทำงานทางกาย ดังถ้อยคำสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับสุภมาณพ ซึ่งใช้คำว่า “ฆราวาสกมมภูฐานัน”^{๑๓} แปลว่า “ฐานะแห่งการงานในการครองเรือน ฐานะแห่งการงานในการบรรพชา” การงานในการบรรพชานั้นมีได้หมายถึงการปฏิบัติกรรมฐานทางใจ คำว่า กมมภูฐานัน ปรากฏในสุกสูต ๒๒ คำ เป็นคำที่สมาสกับคำอื่นบ้าง เป็นคำเดียวโดดบ้าง

พระอรรถกถาจารย์อธิบายการงานในการครองเรือนว่า ฆราวาสกมมภูฐานันติ ฆราวาสกมม... วนิชชกมมภูฐานัน แปลว่า ฐานะแห่งการงานในการครองเรือน คือการงานในการอยู่ครองเรือน ... เช่น การค้าขาย และอธิบายฐานะแห่งการงานในการบรรพชา พอสรุปความได้ว่า สีเสสุ อปริปุร การิโน อนเนสนาย ยุตตสส ปพพชชกมมภูฐานัน^{๑๔} แปลว่า “ฐานะแห่งการงานในการบรรพชาของภิกษุผู้ไม่กระทำศีลให้บริบูรณ์ ประกอบการแสวงหาที่ไม่เหมาะสม” จากข้อความนี้ แม้แต่พระอรรถกถาจารย์ท่านก็หมายถึงเพียงการรักษาศีล อันเป็นข้อประพฤติประจำของบรรพชิต การรักษาศีลเป็นการงานทางกายก็บวจา และการแสวงหาปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช มาบริโศค ถ้าแสวงหาในทางไม่เหมาะสม จัดเป็นผู้เสียอาจารย์ เป็นการงานทางกาย เช่นกัน

เตนหิ ตวั วจจ เทว ธมเม อุตตริ ภาเวหิ สมถญจ วิปัสสนญจ อิเม โข เต วจจ เทว ธมมา อุตตริ ภาวิตา สมโถ จ วิปัสสนา จ อนเนกธาตูปุฏเฐวาย สัวตติสสนติ.^{๑๕} พระพุทธเจ้าตรัสกับวัจจปริพาชก ว่า “วัจจะ เธอจงเจริญธรรม ๒ อย่าง คือสมถะและวิปัสสนา วัจจะ ธรรม ๒ อย่าง คือ สมถะและวิปัสสนา นี้ อันเธอเจริญให้ยิ่งแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทราบชัดซึ่งธาตุมิใช่น้อย”

อนเนกธาตูปุฏเฐวโรติ จกขุธาตुरुปธาตุดิอาทีน อญจารสนัน ฐาตุณั พุทฺธูปปาเทเยว ปุฏเฐวโร โหติ น วินา พุทฺธูปปาเทนาคิ อตโถ.^{๑๖} แปลว่า “คำว่า ทราบชัดซึ่งธาตุมิใช่น้อย” หมายถึงทราบธาตุ ๑๘ มีจักขุธาตุและรูปธาตุเป็นต้น” อสงขตคามิมคโค. สมโถ จ วิปัสสนา จ.^{๑๗} พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “สมถะและวิปัสสนา เป็นหนทางที่นำผู้ปฏิบัติให้ถึงอสังขตธรรม”

ภาวนาหมายถึงกัมมัฏฐาน ดังข้อความที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงการเจริญอสุภะแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังบาลีว่า ภควา ภิกขุณั อนเนกปริยาเยน อสุภกถั กเถติ อสุภาย วณณั ภาสติ อสุภภาวนาย วณณั ภาสติ.^{๑๘} พระผู้มีพระภาคตรัสอสุภกถา ตรัสสรรเสริญอสุภกถา ตรัสพรรณนาการเจริญอสุภะแก่ภิกษุทั้งหลายโดยอนเนกปริยาย

^{๑๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๓/๔๕๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๓/๕๘๔.

^{๑๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๘.

^{๑๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๙๗/๑๗๕.

^{๑๖} อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๐๘.

^{๑๗} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๓๖๗/๓๑๙.

^{๑๘} วิ.มทา. (บาลี) ๑/๑๖๒/๙๓.

๒.๒ ประเภทของกรรมฐาน

พระพุทธเจ้าทรงจัดกัมมัฏฐานไว้ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ดังข้อความว่า “อกขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนนา เม สาวกา จตตารโ สติปฏฺฐาเน ภาเวนติ ...จตตารโ สมมปฺปธาน ภาเวนติ...จตตารโ อิทธิปาเท ภาเวนติ...ปญฺจินฺทริยานิ ภาเวนติ...ปญจ พลาณี ภาเวนติ...สตต โปชฌงฺเค ภาเวนติ...อริยํ อฏฺฐงฺคิํ มคฺคํ ภาเวนติ...อฏฺฐ วิโมกฺเข ภาเวนติ...อฏฺฐ อภิภายตฺตานานิ ภาเวนติ...ทส กสิณายตฺตานานิ ภาเวนติ...ติ”^{๑๙}

สาวกทั้งหลายของเราตถาคตผู้ปฏิบัติตามที่พระตถาคตตรัสสอนข้อปฏิบัติ

๑. ย่อมเจริญสติปัฏฐาน ๔	๒. ย่อมเจริญสัมมปธาน ๔
๓. ย่อมเจริญอิทธิบาท ๔	๔. ย่อมเจริญอินทรีย์ ๕
๕. ย่อมเจริญพละ ๕	๖. ย่อมเจริญโพชฌงค์ ๗
๗. ย่อมตามเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘	๘. ย่อมเจริญวิโมกข์ ๘
๙. ย่อมเจริญอภิภายตนะ ๘	๑๐. ย่อมเจริญกสิณายตนะ ๑๐

จากข้อความข้างต้น กัมมัฏฐานที่พระพุทธองค์แสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย สามารถกำหนดประเภทมีพุทธานุสสติ ฌมานุสสติ สังขานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ เทวดานุสสติ อานาปานุสสติ มรณานุสสติ กายคตาสติ อุปมานุสสติ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ วิโมกข์ ๘ อภิภายตนะ ๘ กสิณายตนะ กัมมัฏฐานดังกล่าวเป็นกัมมัฏฐานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีการสังคายนา พระสังคีติกาจารย์ได้จัดเป็นประเภทตามลำดับ เป็นกัมมัฏฐานที่ภิกษุปฏิบัติแล้วพระพุทธองค์ตรัสเรียกว่า ผู้อยู่ไม่ห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของศาสดา ปฏิบัติตามโอวาทฉันทบิณฑบาตของชาวบ้านอย่างไม่สุญเปล่า ไม่จำเป็นต้องพูดถึงภิกษุผู้ทำให้มากในกัมมัฏฐานดังกล่าว ดังมีพุทธภาษิตว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่ปฏิบัติกัมมัฏฐานนั้นๆ แม้ชั่วลัดนิ้วมือเดียวนี้เราเรียกว่า ผู้อยู่ไม่ห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ฉันทบิณฑบาตของชาวบ้านอย่างไม่สุญเปล่า ไม่จำเป็นต้องพูดถึงภิกษุผู้ทำให้มากซึ่งกัมมัฏฐานนั้นๆ”^{๒๐}

จากความหมายที่กล่าวมานั้น ทำให้ทราบว่า การเจริญภาวนาในทางพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ ชนิด กล่าวคือ สมถะและวิปัสสนา ดังนี้

๒.๒.๑ สมถภาวนา

การอบรมจิตให้สงบ อันเป็นผลจากการฝึกสมาธิจิตเรียกว่า สมถะ ในคัมภีร์อิทธิมัตถสังคหะและคัมภีร์วิสุทธีมัตถก กล่าวถึงอารมณ์ของสมถภาวนาไว้ ๗ หมวด แจกออกเป็นอย่าง ๆ จัดได้ ๔๐ ประการ ธรรม ๗ หมวดนั้นคือ กสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหารเรปฏิกุศล สัมมัตถา จตุธาตวัตถุทาน อรูป ๔ รวมเป็น ๗ หมวด^{๒๑} ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๑๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๔๗-๒๕๑/๒๒๒-๒๒๖, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗-๒๕๑/๒๙๑-๒๙๘.

^{๒๐} อง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๓๘๒-๕๖๒/๔๐-๔๔, อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๘๒-๕๖๒/๔๖-๕๑.

^{๒๑} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธีมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๓-๖๔๘.

หมวดกสิณมี ๑๐ ได้แก่ ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นิลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อาโลกกสิณ อากาศกสิณ รวมเป็นกสิณ ๑๐

หมวดอสุภ ๑๐ ได้แก่ ชากศพที่เน่าพองขึ้น ชากศพที่มีสีเขียว ชากศพที่มีน้ำเหลืองไหล ออกอยู่ ชากศพขาดกลางตัว ชากศพที่มีสัตว์ มีแรง กา สุนัข เป็นต้นยื้อแย่งจิกกัดกินแล้ว ชากศพที่มีมือและเท้าและศีรษะขาดไปอยู่ข้าง ๆ ชากศพที่คนมีเวรเป็นข้าศึกสับฟันบั่นเป็นท่อน ๆ ชากศพที่ต้องประหารด้วยศัสตรามีโลหิตไหลอาบอยู่ ชากศพที่มีตัวหนอนคลาคล่ำไปอยู่ ชากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ร่างกระดูก รวมเป็นอสุภ ๑๐

หมวดอนุสสติ ๑๐ ได้แก่ พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณพระพุทธรูปเจ้าเป็นอารมณ์ อัมมานุสสติ ระลึกถึงคุณพระธรรมเป็นอารมณ์ สังฆานุสสติ ระลึกถึงคุณพระสงฆ์เป็นอารมณ์ สีลานุสสติ ระลึกถึงศีล ที่ตนรักษาเป็นอารมณ์ จาคานุสสติ ระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้วเป็นอารมณ์ เทเวตานุสสติ ระลึกถึงเทพดาที่มีสีลาทิคุณเสมอเหมือนกับด้วยตน ตั้งเทพดาเหล่านั้นไว้เป็นพยานแล้ว กลับระลึกถึงสีลาทิคุณของตนเป็นอารมณ์ อุปमानุสสติ ระลึกถึงนิพพานว่าเป็นที่ว่างดับเพลิงกิเลส เพลิงทุกข์ เป็นบรมสุขอย่างยิ่งเป็นอารมณ์ มรณัสสติ ระลึกถึงความตายของตนและสัตว์อื่นเป็นอารมณ์ ภายคตาสติ ระลึกไปในกายมีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น โดยความเป็นของปฏิภูลเป็นอารมณ์ อานาปานัสสติ ระลึกถึงลมหายใจเข้าออก ยาวสั้น เป็นต้นเป็นอารมณ์ รวมเป็นอนุสสติ ๑๐^{๒๒}

หมวดพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตาพรหมวิหาร คิดให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุข ๆ ท้าวไปหมด กรุณาพรหมวิหาร คิดให้สัตว์ทั้งสิ้นที่เป็นทุกข์อยู่ให้พ้นจากทุกข์ทั้งสิ้น มุทิตาพรหมวิหาร คิดให้สัตว์ทั้งปวงที่ได้สุขสมบัติแล้ว จงดำรงอยู่ในสุขสมบัติของตน ๆ อย่าได้วิโยคพลัดพรากจากสุขสมบัติที่ตนได้แล้ว อุเบกขาพรหมวิหาร มีความเพิกเฉยเป็นกลาง ไม่ดีใจไม่เสียใจในสัตว์ทั้งสิ้นที่ได้สุขได้ทุกข์ รวมเป็นพรหมวิหาร ๔

อาหารปฏิภูลสัญญา คือ ความหมายรู้สำคัญในอาหารที่เป็นของบริโภคนั้น เห็นว่าเป็นของปฏิภูลนำเกลียดจนไม่ยินดีในรส

จตุธาตวัตถถานะ คือ กำหนดพิจารณาซึ่งกายโดยเป็นธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ให้เห็นจริง จนถอนสัจตูปัลลัทธิสัตตสัญญาเสียได้

หมวดอรูป ๔ ได้แก่ อากาสนัญญายตนะ เฟ่งอากาศที่มีดวงกสิณ เตาะเพิกขึ้นแล้วเหลืออยู่แต่อากาศเปล่า ด้วยบริกรรมนึกว่า อากาศ มีไม่มีที่สุด เป็นอารมณ์ วิญญาญญายตนะเฟ่งอรูปวิญญาณที่แรก บริกรรมนึกว่าวิญญาณไม่มีที่สุด เป็นอารมณ์ คืออากิญจัญญายตนะ เฟ่งความไม่มีของอรูปวิญญาณที่แรกด้วยบริกรรมนึกว่า หน้อยหนึ่งนิดหนึ่งไม่มี เป็นอารมณ์ คือเนวสัญญานา สัญญาตนะ เฟ่งอรูปวิญญาณที่ ๓ ด้วยบริกรรมนึกว่า นี้ละเอียดนัก ที่ประณินัก จะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เป็นอารมณ์ รวมเป็นอรูป ๔

ท่านกล่าวว่าไว้ว่า นักปฏิบัติธรรม ผู้มีศรัทธาปรารถนาจะเจริญสมถภาวนานี้ เมื่อนึกถึงธรรม ๗ หมวดแจกออกเป็น ๔๐ ประการเหล่านั้นให้เป็นอารมณ์แล้วจะต้องศึกษาในธรรม ๗ หมวด แจกออกเป็น ๔๐ ประการเหล่านั้น ให้รู้ให้เข้าใจได้แม่นยำชำนาญ ครั้นศึกษารู้เข้าใจได้แม่นยำ

^{๒๒} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๖-๒๕๗/๓๗.

ชำนาญแล้ว กัมมัฏฐานบทใดเป็นที่ชอบอัธยาศัยควรแก่จิตของตน ก็จงเจริญในกัมมัฏฐานบทนั้นเป็น
อารมณ์ ซึ่งแนวทางที่หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกได้นำมาสอนนั้นคือพุทธานุสสติ อันเป็นหนึ่งในอนุสสติ

ต่อไปจะกล่าวถึงกรรมฐานหรือการเจริญภาวนาอีกชนิดหนึ่ง ที่ไม่ใช่สมถภาวนา

๒.๒.๒ วิปัสสนาภาวนา

การอบรมจิตให้รู้แจ้งในรูปนามโดยความเป็นไตรลักษณ์เรียกว่า วิปัสสนาภาวนา ^{๒๓} คือ

หมวดที่ ๑ ได้แก่ขั้น ๕ คือ ๑) รูป ๒) เวทนา ๓) สัญญา ๔) สังขาร และ ๕) วิญญาณ

หมวดที่ ๒ ได้แก่อายตนะ ๑๒ คือ ๑) จักขวยตนะ อายตนะคือตา ๒) รูปายตนะ
อายตนะคือรูป ๓) โสตายตนะ อายตนะคือหู ๔) สัททตนะ อายตนะคือเสียง ๕) ฆานายตนะ
อายตนะคือจมูก ๖) คันธตนะ อายตนะคือกลิ่น ๗) ชิวหายตนะ อายตนะคือลิ้น ๘) รสยตนะ
อายตนะคือรส ๙) กายตนะ อายตนะคือกาย ๑๐) ใญฐัพพตนะ อายตนะคือสัมผัสทางกาย ๑๑)
มนายตนะ อายตนะคือใจ และ ๑๒) ธรรมายตนะ อายตนะคืออารมณ์เกิดกับใจ

หมวดที่ ๓ ได้แก่ธาตุ ๑๘ คือ ๑) จักขุธาตุ ธาตุคือตา ๒) รูปธาตุ ธาตุคือรูป ๓) จักขุ
วิญญาณธาตุ ธาตุคือวิญญาณทางตา ๔) โสทรธาตุ ธาตุคือหู ๕) สัทธาธาตุ ธาตุคือเสียง ๖) โสตวิญญาณ
ธาตุ ธาตุคือวิญญาณทางหู ๗) ฆานธาตุ ธาตุคือจมูก ๘) คันธธาตุ ธาตุคือกลิ่น ๙) ฆานวิญญาณธาตุ
ธาตุคือวิญญาณทางจมูก ๑๐) ชิวหาธาตุ ธาตุคือลิ้น ๑๑) รสธาตุ ธาตุคือรส ๑๒) ชิวหาวิญญาณธาตุ
ธาตุคือวิญญาณทางลิ้น ๑๓) กายธาตุ ธาตุคือกาย ๑๔) ใญฐัพพธาตุ ธาตุคือสัมผัสทางกาย ๑๕) กาย
วิญญาณธาตุ ธาตุคือวิญญาณทางกาย ๑๖) มโนธาตุ ธาตุคือใจ ๑๗) ธรรมธาตุ ธาตุคืออารมณ์เกิด
กับใจ และ ๑๘) มโนวิญญาณธาตุ ธาตุคือวิญญาณทางใจ

หมวดที่ ๔ ได้แก่อินทรีย์ ๒๒ คือ ๑) จักขุนทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ทางตา ๒) โสตินทรีย์ะ
ความเป็นใหญ่ทางหู ๓) ฆานินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ทางจมูก ๔) ชิวหินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ทางลิ้น
๕) กายินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ทางกาย ๖) มนินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ทางใจ ๗) อิตถินทรีย์ะ ความ
เป็นใหญ่ในความเป็นหญิง ๘) ปุริสินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ในความเป็นบุรุษ ๙) ชีวิตินทรีย์ะ ความเป็น
ใหญ่ในความเป็นอยู่ ๑๐) สุขินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ในความสุข ๑๑) ทุกขินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่
ความทุกข์ ๑๒) โสมนัสสินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ในความโสมนัส ๑๓) โทมนัสสินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่
ในความโทมนัส ๑๔) อุเปกขินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ในการวางเฉย ๑๕) สัทธินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่
ความเชื่อ ๑๖) วิริยินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ความเพียร ๑๗) สตินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ในความระลึก
๑๘) สมาธินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ในความตั้งจิตมั่น ๑๙) ปัญญินทรีย์ะ ความเป็นใหญ่ในความรอบรู้
๒๐) อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย์ะ อินทรีย์ของผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่า เราจักรู้สังขารที่เรายังไม่รู้ ได้แก่โสดาปัตติ
มรรคญาณ ๒๑) อัณฺณินทรีย์ะ อินทรีย์คืออัญญา เป็นปัญญาที่รู้ทั่วถึงได้แก่ญาณ ๖ ในท่ามกลาง คือ โสดาปัตติมรรค
ญาณถึงอรหัตตมรรคญาณ และ ๒๒) อัณฺญาตาวินทรีย์ะ คืออินทรีย์ของท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้วคือพระอรหันต์ ได้แก่
อรหัตตผลญาณ

หมวดที่ ๕ ได้แก่อริยสัจ ๔ คือ ๑) ทุกข์ ๒) สมุทัย ๓) นิโรธ และ ๔) มรรค

^{๒๓} จิตตวนโณ ภิกขุ (พิจิตร ป.ธ.๙, ศน.บ., (เกียรตินิยม) M.A.), วิปัสสนาภาวนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๐-๓๓.

หมวดที่ ๖ ได้แก่ปฏิจกสมุปาบท ๑๒ คือ ๑) อวิชชา ๒) สังขาร ๓) วิญญาณ ๔) นามรูป ๕) आयตนะ ๖) ผัสสะ ๗) เวทนา ๘) ตัณหา ๙) อุปาทาน ๑๐) ภพ ๑๑)ชาติ และ ๑๒) ชรา มรณะ โศกะปริเทวะทุกขโทมนัสสะอุปายาส

๒.๓ มหาสติปัฏฐานสูตร

มหาสติปัฏฐานสูตรเป็นพระสูตรหนึ่งในหมวดที่ขนิกาย เป็นเรื่องราวพระพุทธศาสนาในพระสูตรต้นปิฎกว่า “สูตร” พระอรธกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อธิบายว่า เพราะมีความหมาย ๖ อย่าง คือ เพราะบ่งถึงประโยชน์ เพราะมีอรธที่ตรัสไว้ดีแล้ว เพราะผลิตประโยชน์ เพราะหลังประโยชน์ เพราะป้องกันด้วยดี และเพราะมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย

มูลเหตุเกิดพระสูตรดังกล่าว มี ๔ ประการ คือ ๑) ทรงแสดงตามพระอัธยาศัยของพระองค์เอง โดยไม่ต้องมีผู้ใดทูลขอให้ทรงแสดง เรียกว่า อัตตชฌาสยะ ๒) ทรงแสดงตามอัธยาศัยของผู้คนที่ทรงตรวจดูด้วยพระญาณก่อนเสด็จไปโปรด เรียกว่า ปรัชฌาสยะ ๓) ทรงแสดงตามคำทูลถามพระสูตรต่าง ๆ เรียกว่า ปุจฉาวลิกะ และ ๔) ทรงแสดงตามเรื่องหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ เรียกว่า อัตตูปัตตติกะ ซึ่งในบรรดาเหตุเกิดทั้งหมดนั้นสติปัฏฐานสูตรจัดเข้าในประเภทอัตตชฌาสยะ

องค์ประกอบของสติปัฏฐานสูตรมี ๓ ส่วน ได้แก่ ๑) ข้อความที่ท่านพระอานนทกัถาวว่า “เอวมเม สุต” เป็นต้นไปจนจบข้อความที่บอกถึงความเป็นมาของพระสูตรนั้น ๆ เรียกว่า คำขึ้นต้น (นิทานวจนะ) ๒) ข้อความที่ต่อจากนิทานวจนะเป็นต้นไป เรียกว่า เนื้อหาของพระสูตรหรือข้อความที่เป็นพระพุทธานุชาตหรือสาวกานุชาตเป็นต้น และ ๓) ข้อความที่ขึ้นต้นว่า “อิทมวโจ ภควา” เรียกว่า คำลงท้าย (ข้อสรุป) (นิคมวจนะ) ได้แก่ข้อความที่ต่อจากเนื้อหาของพระสูตร

พระสูตรจะปรากฏอยู่ใน ๕ นิกาย^{๒๔} คือ ๑) ทีฆนิกาย ๒) มัชฌิมนิกาย ๓) สังยุตตนิกาย ๔) อังคุตตรนิกาย และ ๕) ขุททกนิกาย คำว่า “นิกาย” หมายถึงหมวดหรือหมู่ของพระสูตร การจัดแบ่งหมวดหรือหมู่ของพระสูตร ใน ๕ นิกายนั้น ได้ศึกษาเฉพาะมหาสติปัฏฐานสูตรในทีฆนิกายเท่านั้น ในบรรดาวรรคทั้ง ๓ นั้นมหาสติปัฏฐานสูตรอยู่ในวรรคที่ ๒ คือ มหาวรรคเป็นพระสูตรที่ ๙ มีเนื้อหาโดยสังเขปคือ พระพุทธรองค์ประทับอยู่นิคมกัมมาสทัมมะ แคว้นกुरु ได้ตรัสสอนภิกษุถึงหนทางที่ดีเลิศในการทำให้เกิดความบริสุทธิ์ในสัตว์ทั้งหลาย ทำให้พ้นจากความโศก คร่ำครวญ ทำให้พ้นจากความทุกข์กาย ทุกข์ใจ และบรรลุนิพพานที่ถูกต้อง ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน คือ การตั้งสติ ๔ อย่างไปในกาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

มหาสติปัฏฐานสูตรเป็นสูตรที่ ๙ ในมหาวรรค แห่งทีฆนิกาย มหาสติปัฏฐานสูตรมีความหมายว่า พระสูตรว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐานสูตรใหญ่ชื่อนี้ ท่านได้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เพราะในทีฆนิกายนี้มีเนื้อหาสาระของสติอยู่ทุกสูตรตั้งแต่ในสี่ชั้นวรรค แต่จะใช้คู่กับธรรมอีกตัวหนึ่งคือ สัมปชัญญะเสมอ ดังเช่นตัวอย่างในพรหมชาลสูตร คือ เมื่อบวชแล้ว จะต้องสำรวมระวังในพระปาติโมกข์อยู่ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร มีปรกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ประกอบด้วยกายกรรม วาจากรรมที่เป็นกุศล มีอาชีพรบริสุทธิ์ ถึงพร้อมด้วยศีล

^{๒๔} มีอักษรย่อว่า ที ม ส อ ขุ.

คัมภีร์ทวารในอินทรีทั้งหลาย ประกอบด้วย สติสัมปชัญญะ^{๒๕} เป็นผู้สันโดษ นอกจากนี้ในสูตรต่อๆไปจนถึงสูตรสุดท้ายในสี่ชั้นวรรคก็มีคำว่าสติซึ่งใช้คู่กับสัมปชัญญะอยู่ด้วยดังมีตัวอย่างปรากฏในเทวีขุสุตระคือ พระพุทธองค์ตรัสกะวาเสฏฐะว่า ทำอย่างไรจึงชื่อว่าผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะจากนั้นก็ทรงอธิบายเองว่า พระภิกษุผู้บวชในธรรมวินัยนี้ มีความรู้สึกตัวในการก้าว การถอย การแล การเหลียว การคู้เข้า การเหยียดออก การทรงสังฆาฏี บาตร และจีวร การฉัน การตีม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง ด้วยประการดังกล่าวมา นี้เรียกว่า เป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ^{๒๖}

สาเหตุที่ทำให้เกิดพระสูตรนี้ คือ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่บรรดาพวกภิกษุขณะประทับอยู่ที่นิคมของชาวกुरु ชื่อกัมมาธัมมะ แคว้นกुरु โดยปรารภพุทธบริษัทชาวกัมมาธัมมนิคมว่า มีความสนใจในการเจริญสติกันอย่างมาก แม้พวกข้าพาส กรรมกรและบริวารชนก็พูดคุยกันถึงแต่เรื่องสติปฏิฐานว่า วันนี้คุณกำลังเจริญสติฐานในอยู่เป็นต้น ถ้าหากว่า ใครไม่ได้ปฏิบัติก็จะได้รับการตำหนิตีความว่า น่าเสียดายเกิดมาเป็นคนแล้วยังไม่แสวงหาประโยชน์ให้แก่ตัวเองหนอ

รูปแบบของมหาสติปฏิฐานสูตรนี้ เป็นสำนวนบรรยายโวหารแบบถามเอง – ตอบเอง โดยพระพุทธองค์เพียงผู้เดียว หาได้มีผู้ใดถามไม่ และมีอุปมาอุปไมยผสมด้วย นับเป็นกระบวนบรรยายที่สมบูรณ์แบบอยู่ในตัวเอง ทำให้ผู้ฟังสามารถรับรู้ธรรมในพระสูตรได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน โดยปราศจากปัญหา ฟังแล้วเกิดปิติปราโมทย์ในธรรมเทศนา เพราะมีทั้งภาคอุเทศ (เนื้อหาโดยย่อเหมาะสำหรับผู้มีปัญหาที่มีเวลาน้อยฟังนิดเดียวก็สามารถหยั่งรู้ในเนื้อหาได้อย่างพิสดารได้ แต่ที่พบในพระสูตรนี้หาได้มีผู้มีปัญหาชนิดนี้อยู่ไม่ เพราะเป็นการแสดงธรรมโดยอภัยของพระพุทธองค์เท่านั้น) ภาคนิเทศ เนื้อหาโดยพิสดาร เหมาะสำหรับผู้ที่มีปัญหาน้อย แต่มีเวลาศึกษามากตั้งใจสูงที่จะฟังให้รู้เรื่องให้เข้าใจ ต้องอาศัยตัวอย่างและอธิบายหลายประการประกอบจึงจะเข้าใจได้ และภาคอานิสงส์ ซึ่งเป็นการสรุปเนื้อหาว่า ถ้าใครประพฤติปฏิบัติตามก็จะเห็นผลปรากฏทันทีที่มี โดยอาศัยกาลเวลามากบ้าง น้อยบ้างก็มี ซึ่งที่สำคัญคือ คนทุกคนทุกชนชั้นวรรณะสามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเองเป็นการบรรยายกัมมัญฐานที่เข้าใจง่าย ปฏิบัติตามได้ถูกต้อง

สำหรับเนื้อหาใจความสำคัญในภาคอุเทศนั้น เป็นการกล่าวถึงปัญหาของชีวิตที่แท้จริงตามหลักในทางพระพุทธศาสนาคือความทุกข์ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงหลักการที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชีวิตคือความดับทุกข์แล้วจึงจะพบความสุขที่แท้จริง พระผู้มีพระภาคทรงยกหัวข้อการบรรยายขึ้นเป็นอุเทศว่า “ภิกษุทั้งหลายทางนี้เป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน (อริยมรรค) เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปฏิฐาน ๔ ประการ”^{๒๗}

การตั้งสติสัมปชัญญะ เพียรพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกให้ได้ เรียกว่า สติปฏิฐาน ๆ มี ๔ ประการ ดังตารางต่อไปนี้

^{๒๕} ที.มหา. (ไทย) ๙/๑๐๒/๕๙.

^{๒๖} ที.มหา. (ไทย) ๙/๓๘๓/๓๗๙.

^{๒๗} ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

ตารางที่ ๑ สติปัญญา ๔

ลำดับที่	เนื้อหา
ประการที่ ๑	การพิจารณาเห็นกายในกาย
ประการที่ ๒	การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
ประการที่ ๓	การพิจารณาเห็นจิตในจิต
ประการที่ ๔	การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย

สำหรับภาคอุเทศนี้ก็จบเพียงเท่านี้ ซึ่งผู้ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดก็อาจสามารถที่จะรู้เนื้อความแห่งพระพุทธพจน์ดังกล่าวได้อย่างชัดเจน แต่ในสมัยนั้นหาได้มีผู้ใดจะสามารถรู้เนื้อหาดังกล่าวได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน จึงจำเป็นต้องตั้งใจฟังต่อไปว่า ในเนื้อหาของแต่ละอย่างนั้นคืออะไรบ้าง และมีหลักการปฏิบัติอย่างไรจึงจะถือว่า ถูกต้องตามพุทธประสงค์

เนื้อหาโดยพิสดาร ในหมวดกายที่แปลว่า กองนั้นเป็นต้นนั้น พระพุทธองค์ได้พิจารณาภายในกายแบ่งออกเป็น ๖ ส่วนด้วยกัน คือ

ส่วนที่ ๑ การพิจารณาลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ด้วยสติตามรู้ว่า มันยาว หรือ มันสั้นตามความเป็นจริง คือ ให้กำหนดรู้ตั้งแต่กองลมหายใจเท่านั้น ไม่ให้ซัดสายหรือฟุ้งชานออกไปจากนี้

ส่วนที่ ๒ การพิจารณาอิริยาบถ ด้วยสติตามรู้ในขณะที่เดิน ยืน นั่ง นอน ให้รู้ความเป็นไปของอิริยาบถนั้น ๆ ตามความเป็นจริงเช่น ยืนอยู่ก็มีสติรู้ว่า ยืนอยู่ ไม่ให้ส่งจิตออกไปนอกอาการยืน

ส่วนที่ ๓ การพิจารณาสัมปชัญญะ ด้วยสติตามรู้สีกตัวในการเคลื่อนไหวทางกายทุกอย่าง เช่น การก้าวไป การถอยกลับ การคู้แขนเข้า การเหยียดแขนออก โดยกำหนดให้รู้ทันทุกอากัปภิกิริยานั้น ๆ ตามความเป็นจริง เช่น การก้าวเท้าไป ก็รู้สึกตัวอยู่ในการก้าวเท้าไป ไม่ให้ส่งจิตออกไปนอกนั้น

ส่วนที่ ๔ การพิจารณาสิ่งปฏิภูล ด้วยสติตามรู้อาการ ๓๒ ในกายของตนมี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ที่มีอยู่นั้น จนเห็นว่า เป็นของน่าเกลียดขึ้นมา เช่น พิจารณาผม ก็พิจารณาโดยรูปพรรณสัณฐานที่ตั้งที่เกิดและการเสื่อมสลายไป

ส่วนที่ ๕ การพิจารณาธาตุ ด้วยสติตามรู้ในอาการของธาตุดินที่มีลักษณะแข็งหรืออ่อน ธาตุน้ำที่มีลักษณะเหลวไหลเกาะกุม ธาตุไฟที่มีลักษณะร้อนหรือเย็น ธาตุลมที่มีลักษณะเคลื่อนไหวพัดไปมา ที่ปรากฏอยู่ในกายของเรา โดยความเป็นธาตุ เหมือนคนฆ่าโค หรือลูกมือของคนฆ่าโคหนึ่งแบ่งอวัยวะของโคที่ฆ่าแล้วออกเป็นส่วน ๆ อย่างชำนาญ เช่น กำหนดอาการพองหรือยุบของธาตุลมในเวลาท้องพองก็มีสติตามรู้อาการที่พองว่า พองหนอ ในเวลายุบลงก็มีสติตามรู้อาการว่า ยุบหนอ

ส่วนที่ ๖ การพิจารณาซากศพ ด้วยการมีสติตามรู้ลักษณะต่าง ๆ กัน มี ๙ ลักษณะ เช่น ซากศพที่ตายแล้ว ๑ วัน ถึง ๓ วัน แล้วนำมาเปรียบเทียบกับกายของตนว่า มีสภาพ อย่างเดียวกันสำหรับใครเรื่องนี้สามารถดูรายละเอียดในคัมภีร์วิสุทธิมรรคปริจเฉทที่ ๖ เรื่องอสุภกัมมัฏฐานนิเทศ ข้อ ๑๐๒ ซึ่งกล่าวถึงอสุภ ๑๐ ประการ^{๒๘} ข้อ ๑๐๓ ว่าด้วยวิธีเจริญอุทฺธมาตอสุภกัมมัฏฐานเป็นต้น^{๒๙}

^{๒๘} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประจวบวิบูลย์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑๕-๑๓๗.

^{๒๙} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๓๘.

การพิจารณาเห็นภายในภายในบ้าง การพิจารณาเห็นภายในภายนอกบ้าง การพิจารณาเห็นภายในทั้งภายในภายนอกบ้าง การพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในภายในบ้าง การพิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในภายในบ้าง การพิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในภายในบ้าง อยู่ตามความเป็นจริง อีกอย่างหนึ่ง สติที่ตั้งมั่นอยู่ว่า กายมีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น ทำให้ตัณหาและทิฐิไม่อาศัยอยู่ได้ และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก อย่างนี้ชื่อว่า การพิจารณาเห็นภายในภายในอยู่ตามความเป็นจริง

เนื้อหาโดยพิสดารคือ การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ด้วยสติตามรู้ความรู้สึก สุข ทุกข์ อุเบกขา (ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์) ที่เกิดขึ้นมาในขณะที่ปฏิบัติ ซึ่งมีเวทนาในหลายลักษณะ แต่พอกำหนดอย่างชัดเจน ต่อเนื่อง ในปัจจุบันขณะอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งแล้ว สามารถจำแนกแยกแยะเวทนาได้อย่างถูกต้องตรงตามอาการโดยมีอาการหลักๆ ๓ ประการ แต่เมื่อพิจารณาให้ชัดเจนไปอีกจึงพบว่า ในเวทนา ๓ นั้น ยังสามารถพบสิ่งแทรกซ้อนอยู่อีกชั้นหนึ่ง จึงมีเวทนา ๖ และกำหนดพิจารณาลงไปอีกจึงพบว่า ในเวทนาชั้นละเอียดอีก ๓ ชนิด ด้วยเหตุนี้จึงแบ่งเป็น ๙ ประการ ดังตาราง

ตารางที่ ๒ เวทนา ๙

ลำดับที่	เนื้อหา
ประการที่ ๑	เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดในสุขเวทนา ตามความเป็นจริง
ประการที่ ๒	เมื่อเสวยทุกขเวทนา ก็รู้ชัดในทุกขเวทนานั้น
ประการที่ ๓	เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนา ก็รู้ชัดอทุกขมสุขเวทนานั้น
ประการที่ ๔	เมื่อเสวยสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดสุขเวทนามีอามิสนั้น
ประการที่ ๕	เมื่อเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดสุขเวทนาไม่มีอามิสนั้น
ประการที่ ๖	เมื่อเสวยทุกขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดทุกขเวทนามีอามิสนั้น
ประการที่ ๗	เมื่อเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดทุกขเวทนาไม่มีอามิสนั้น
ประการที่ ๘	เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดอทุกขมสุขเวทนามีอามิสนั้น
ประการที่ ๙	เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิสนั้น

เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดจนสามารถก้าวข้ามในสภาวะของเวทนาดังกล่าวได้อย่างชัดเจนดีแล้ว ก็จะเข้าใจในส่วนของสภาวะจิตในลักษณะต่าง ต่อไปคือ การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายในบ้าง การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายนอกบ้าง การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายใน ทั้งภายนอกบ้าง การพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในเวทนาบ้าง การพิจารณาเห็น ธรรมคือความเสื่อมในเวทนาบ้าง การพิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในเวทนาบ้าง อีกอย่างหนึ่ง สติที่ตั้งมั่นอยู่ว่า เวทนามีอยู่ ก็เพียง สักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น ทำให้ตัณหาและทิฐิไม่อาศัยอยู่ และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลกอย่างนี้ชื่อว่า การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่

เนื้อหาโดยพิสดาร คือ การพิจารณาเห็นจิตในจิต คือ พิจารณาจิตของตนให้เห็นสภาวะตามที่ปรากฏในขณะนั้น ๆ และรู้ชัดตามความเป็นจริง แบ่งเป็น ๑๐ ประการ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๓ จิต ๑๖

ที่	ภาษา	เนื้อหา
๑	ไทย	จิตมีราคะ ก็รู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ
	บาลี	สราคํ วา จิตตํ สราคํ จิตตุนติ ปชานาติ วิตราคํ วา จิตตํ วิตราคํ จิตตุนติ ปชานาติ
๒	ไทย	จิตมีโทสะ ก็รู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ
	บาลี	สโทสํ วา จิตตํ สโทสํ จิตตุนติ ปชานาติ วิตโทสํ วา จิตตํ วิตโทสํ จิตตุนติ ปชานาติ
๓	ไทย	จิตมีโมหะ ก็รู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโมหะ
	บาลี	สโมหํ วา จิตตํ สโมหํ จิตตุนติ ปชานาติ วิตโมหํ วา จิตตํ วิตโมหํ จิตตุนติ ปชานาติ
๔	ไทย	จิตหตฺถํ ก็รู้ว่าจิตหตฺถํ
	บาลี	สงฺขิตตํ วา จิตตํ สงฺขิตตํ จิตตุนติ ปชานาติ
๕	ไทย	จิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน
	บาลี	วิกฺขิตตํ วา จิตตํ วิกฺขิตตํ จิตตุนติ ปชานาติ
๖	ไทย	จิตเป็นมหรคต ก็รู้ว่าจิตเป็นมหรคต หรือจิตไม่เป็นมหรคต ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นมหรคตจิต
	บาลี	มหคคตํ วา จิตตํ มหคคตํ จิตตุนติ ปชานาติ อมหคคตํ วา จิตตํ อมหคคตํ จิตตุนติ ปชานาติ
๗	ไทย	มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า
	บาลี	สอฺตุตฺตรํ วา จิตตํ สอฺตุตฺตรํ จิตตุนติ ปชานาติ อนฺตุตฺตรํ วา จิตตํ อนฺตุตฺตรํ จิตตุนติ ปชานาติ
๘	ไทย	จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ
	บาลี	สมาหิตํ วา จิตตํ สมาหิตํ จิตตุนติ ปชานาติ อสมาหิตํ วา จิตตํ อสมาหิตํ จิตตุนติ ปชานาติ
๙	ไทย	จิตหลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น
	บาลี	วิมุตฺตํ วา จิตตํ วิมุตฺตํ จิตตุนติ ปชานาติ อวิมุตฺตํ วา จิตตํ อวิมุตฺตํ จิตตุนติ ปชานาติ

การพิจารณาเห็นจิตในจิตภายในบ้าง การพิจารณาเห็น จิตในจิตภายนอกบ้าง การพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง การพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในจิตบ้าง การพิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในจิตบ้าง การพิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในจิตบ้าง ตามความเป็นจริงอยู่ อีกอย่าง หนึ่ง สติที่ตั้งมั่นอยู่ว่า จิตมีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น ทำให้ตัณหาและทริอาศัยอยู่ไม่ได้ และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก อย่างนี้แลชื่อว่าพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ตามความเป็นจริง

เนื้อหาโดยพิสดาร คือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ พิจารณาว่าในขณะที่นั้นมีธรรมอะไรมีอยู่ ก็รู้ชัดธรรมนั้น ๆ แบ่งเป็น ๕ หมวด คือ หมวดนิรวณ ๕ หมวดชั้น ๕ หมวดอายตนะ ๑๒ หมวดโพชฌงค์ ๗ และ หมวดสัจจะ ๔

ซึ่งในแต่ละหมวดประกอบด้วยรายละเอียดดังนี้

หมวดนิรวณ ๕ ประกอบด้วย

๑) กามฉันทมีอยู่ ณ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า กามฉันทมีอยู่ ภายในจิตของเรา หรือเมื่อกามฉันทไม่มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า กามฉันทไม่มีอยู่ ภายในจิตของเรา อนึ่ง กามฉันทที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น ด้วย กามฉันทที่เกิดขึ้นแล้วจะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย กามฉันทที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น

๒) พยาบาทมีอยู่ ณ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า พยาบาทมีอยู่ ภายในจิตของเรา หรือเมื่อพยาบาทไม่มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า พยาบาทไม่มีอยู่ ภายในจิตของเรา อนึ่ง พยาบาทที่ยังไม่เกิด

จะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย พยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วจะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย พยาบาทที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น

๓) ถิ่นมีหระมีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ถิ่นมีหระมีอยู่ ภายในจิตของเรา หรือเมื่อถิ่นมีหระไม่มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ถิ่นมีหระไม่มีอยู่ ภายในจิตของเรา อนึ่ง ถิ่นมีหระที่ยังไม่เกิด จะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย ถิ่นมีหระที่เกิดขึ้นแล้ว จะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย ถิ่นมีหระที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น

๔) อุทธัจจกุกกัจจะ มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า อุทธัจจกุกกัจจะ มีอยู่ ภายในจิตของเรา หรือเมื่ออุทธัจจกุกกัจจะไม่มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า อุทธัจจกุกกัจจะไม่มีอยู่ ภายในจิตของเรา อนึ่ง อุทธัจจกุกกัจจะที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย อุทธัจจกุกกัจจะที่เกิดขึ้นแล้ว จะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย อุทธัจจกุกกัจจะที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น

๕) วิจิกิจฉามีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า วิจิกิจฉามีอยู่ ภายในจิตของเรา หรือเมื่อวิจิกิจฉาไม่มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า วิจิกิจฉาไม่มีอยู่ ภายในจิตของเรา อนึ่ง วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย วิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว จะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย วิจิกิจฉาที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย

หมวดซันธ ๕ ประกอบด้วย

๑) การพิจารณาเห็นว่า รูป มีความเกิดขึ้นแห่งรูป มีความดับแห่งรูป

๒) การพิจารณาเห็นว่า เวทนา มีความเกิดขึ้นแห่งเวทนา มีความดับแห่งเวทนา

๓) การพิจารณาเห็นว่า สัญญา มีความเกิดขึ้นแห่งสัญญา มีความดับแห่งสัญญา

๔) การพิจารณาเห็นว่า สังขาร มีความเกิดขึ้นแห่งสังขาร มีความดับแห่งสังขาร

๕) การพิจารณาเห็นว่า วิญญาณ มีความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ มีความดับแห่งวิญญาณ

ตามที่กล่าวมานั้น ควรพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในธรรมบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในธรรมบ้าง ย่อมอยู่ อีกอย่างหนึ่ง สติที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ธรรมมีอยู่ เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น ทำให้ตัณหาและทิวี่ไม่อาศัย และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก อย่างนี้ชื่อว่าพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ อุปาทานซันธ ๕ อยู่

หมวดอายตนะ ๑๒

การพิจารณาอายตนะ ๑๒ คือ อายตนะภายในและภายนอก ๖ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคืออายตนะ ภายในและภายนอก ๖ ดังนี้

คู้ที่ ๑ ตา กระทบกับ รูป และทำให้เกิดของสังโยชน์ อนึ่ง สังโยชน์ที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย สังโยชน์ ที่เกิดขึ้นแล้ว จะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย สังโยชน์ที่ ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย

คู้ที่ ๒ หู กระทบกับ เสียง เป็นต้น

คู้ที่ ๓ จมูก กระทบกับ กลิ่น เป็นต้น

คู้ที่ ๔ ลิ้น กระทบกับ รส เป็นต้น

คู่ที่ ๕ ภาย กระทบกับ สิ่งที่จะพึงถูกต้องด้วยกาย เป็นต้น

คู่ที่ ๖ ใจ กระทบกับ ธรรมารมณ์ ทำให้เกิดสังโยชน์ อนึ่ง สังโยชน์ที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้น ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย สังโยชน์ที่เกิดขึ้นแล้วจะละลายได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัด ประการนั้นด้วย สังโยชน์ที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย

ควรพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นใน ธรรมบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมคือ ทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในธรรมบ้างย่อมอยู่ อีกอย่างหนึ่ง สติที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ธรรมมีอยู่ เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่า อาศัยระลึกเท่านั้น ทำให้ตณหาและทิสฺสไม่ อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือนั่นอะไรๆ ในโลก อย่างนี้ชื่อว่า พิจารณาเห็นธรรมในธรรมคืออายตนะภายใน ๖ และภายนอก ๖ อยู่ตามความเป็นจริง

หมวดโพชฌงค์ ๗

โพชฌงค์ ๗ เป็นการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ โพชฌงค์ ๗ อย่าง คือ

๑) สติสัมโพชฌงค์มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์มีอยู่ ภายในจิตของเรา หรือ สติสัมโพชฌงค์ไม่มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์ไม่มีอยู่ ภายในจิตของเรา อนึ่ง สติ สัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย สติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้น แล้ว จะเจริญบริบูรณ์ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย

๒) ัมมวิจยสัมโพชฌงค์มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ัมมวิจยสัมโพชฌงค์มีอยู่ ฯลฯ

๓) วิริยสัมโพชฌงค์มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า วิริยสัมโพชฌงค์มีอยู่ ฯลฯ

๔) ปีติสัมโพชฌงค์ มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ปีติสัมโพชฌงค์มีอยู่ ฯลฯ

๕) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์มีอยู่ ฯลฯ

๖) สมาธิสัมโพชฌงค์มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า สมาธิสัมโพชฌงค์มีอยู่ ฯลฯ

๗) อุเบกขาสัมโพชฌงค์มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์มีอยู่ ภายในจิต ของเรา หรือเมื่ออุเบกขาสัมโพชฌงค์ไม่มีอยู่ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์ไม่มีอยู่ ภายในจิตของเรา อนึ่ง อุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น ด้วย อุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้ว จะเจริญบริบูรณ์ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น

ควรพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นใน ธรรมบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมคือ ความเสื่อมในธรรมบ้าง ควรพิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความ เกิดขึ้นและความเสื่อมใน ธรรมบ้าง ย่อมอยู่ อีกอย่างหนึ่ง สติที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ธรรมมีอยู่ เพียงสักว่า ความรู้ เพียงสักว่า อาศัยระลึกเท่านั้น ทำให้ตณหาและทิสฺสไม่อาศัย อยู่แล้ว และไม่ถือนั่นอะไรๆ ใน โลก อย่างนี้ชื่อว่า พิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือโพชฌงค์ ๗ อยู่

หมวดอริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ คือ การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ (๑) ทุกข์ (๒) ทุกขสมุทัย (๓) ทุกขนิโรธ และ (๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ซึ่งรายละเอียด ดังนี้

ข้อที่ ๑) ทุกขอริยสังประกอบด้วย ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะทุกขโทมนัสอุปายาส ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งทีรัก ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ สรุปรว่า อุปาทาน ชั้นที่ ๕ คือ ทุกข์ ในองค์ประกอบแต่ละอย่าง ก็มีรายละเอียด ดังนี้

ชาติทุกข์ คือ ความเกิด ความบังเกิด ความหยั่งลงเกิด เกิดจำเพาะ ความปรากฏแห่งชั้น ความได้อายตนะครบ ในหมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์เรียกว่า ชาติทุกข์

ชราทุกข์ คือ ความแก่ ภาวะของความแก่ ฟันหลุด ผมหงอก หน้ เป็นเกลียว ความเสื่อมแห่งอายุ ความแก่ห่อหมแห่งอินทรีย์ ในหมู่สัตว์เรียกว่า ชราทุกข์

มรณทุกข์ คือ ความเคลื่อน ภาวะของความเคลื่อน ความแตกทำลาย ความหายไป มฤตยู ความตาย ความทำกาลละ ความทำลายแห่งชั้น ความทอดทิ้งซากศพไว้ ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ จากหมู่สัตว์เรียกว่า มรณทุกข์

โสภทุกข์ คือ ความแห้งใจ กิริยาที่แห้งใจ ภาวะแห่งบุคคลผู้แห้งใจ ความผาก ภายใน ความแห้งผาก ภายใน ของบุคคลผู้ประกอบด้วยความวิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ถูกกรรมคือทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบเรียกว่า โสภทุกข์

ปริเทวะทุกข์ คือ ความคร่ำครวญ ความร่ำไรร่าพัน กิริยาที่คร่ำครวญ กิริยาที่ร่ำไรร่าพัน ภาวะของบุคคลผู้คร่ำครวญ ภาวะของบุคคลผู้ร่ำไรร่าพัน ของบุคคลผู้ประกอบด้วยความพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ถูกกรรมคือทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบเรียกว่า ปริเทวะทุกข์

ทุกข์ คือ ความลำบากทางกาย ความไม่สำราญทางกาย ความเสวยอารมณ์อันไม่ดีที่เป็นทุกข์เกิดแต่กายสัมผัสเรียกว่า ทุกข์

โทมนัส คือ ความทุกข์ทางจิต ความไม่สำราญทางจิต ความเสวยอารมณ์ อันไม่ดีที่เป็นทุกข์เกิดแต่มนสัมผัสเรียกว่า โทมนัส

อุปายาส คือ ความแค้น ความคับแค้น ภาวะของบุคคลผู้แค้น ภาวะของบุคคลผู้คับแค้น ของบุคคลผู้ประกอบด้วยความวิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ถูกกรรมคือทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว เรียกว่า อุปายาส

ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก คือ ความประสบความพรั่งพร้อม ความร่วม ความระคน ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โณภูฐัพพะ อันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ หรือด้วยบุคคลผู้ปรารถนา สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ปรารถนาสิ่งที่ไม่เกื้อกูล ปรารถนาความไม่ผาสุก ปรารถนาความไม่ เกษมจาก โยคะ ซึ่งมีแก่ผู้นั้น เรียกว่า ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์

ความพลัดพรากจากสิ่งทีรัก คือ ความไม่ประสบ ความไม่พรั่งพร้อม ความไม่ร่วม ความไม่ระคน ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โณภูฐัพพะ อันน่า ปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หรือด้วยบุคคลผู้ปรารถนา ประโยชน์ ปรารถนาสิ่งทีเกื้อกูล ปรารถนา ความผาสุก ปรารถนาความเกษมจาก โยคะ คือ มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่หญิง น้อง หญิง มิตร อมาตย์ หรือ ญาติสาโลหิต ซึ่งมีแก่ผู้นั้น เรียกว่า ความพลัดพรากจากสิ่งทีรัก เป็นทุกข์

ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ อันนั้น เป็นทุกข์ คือ ความปรารถนา ย่อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้มีความเกิด เป็นธรรมดา อย่างนี้ว่า โอหนอ ขอเราไม่พึงมีความ เกิดเป็นธรรมดา ขอความเกิดอย่ามีมาถึงเราเลย ข้อนั้นสัตว์ไม่พึงได้สมความ ปรารถนา ชื่อว่าปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ แม้อันนั้นก็เป็นทุกข์

หมายความว่า ความปรารถนาย่อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา อย่างนี้ว่า โอนอ ขอเรา ไม่เพียงมีความแก่เป็นธรรมดา ขอความแก่อย่ามีมาถึงเราเลย ข้อนี้สัตว์ไม่พึงได้ สมความปรารถนา แม้ข้อนี้ ชื่อว่าปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ แม้อันนั้นก็เป็นที่ทุกข์ ความปรารถนาย่อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดาอย่างนี้ว่า โอนอ ขอเรา ไม่เพียงมีความเจ็บเป็นธรรมดา ขอความเจ็บอย่ามีมาถึงเราเลย ข้อนี้สัตว์ไม่พึง ได้สมความปรารถนา แม้ข้อนี้ ชื่อว่า ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ แม้อันนั้นก็เป็นที่ทุกข์ ความปรารถนาย่อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดาอย่างนี้ว่า โอนอ ขอเรา ไม่เพียงมีความตายเป็นธรรมดา ขอความตายอย่ามีมาถึงเราเลย ข้อนี้สัตว์ ไม่พึงได้สมความปรารถนา ชื่อว่า ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ แม้อันนั้นก็เป็นที่ทุกข์ ความปรารถนา ย่อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้มีโสภปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาส เป็นธรรมดาว่า โอนอ ขอเรา ไม่เพียงมีโสภปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาสเป็นธรรมดา ขอโสภปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาส อย่ามีมาถึงเราเลย ข้อนี้สัตว์ ไม่พึงได้สมความปรารถนา ชื่อว่า ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ แม้อันนั้น ก็เป็นที่ทุกข์

โดยสรุปแล้ว อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ คือ (๑) อุปาทานชั้น คือ รูป (๒) อุปาทานชั้น คือ เวทนา (๓) อุปาทานชั้น คือ สัญญา (๔) อุปาทานชั้น คือ สังขาร และ (๕) อุปาทานชั้น คือ วิญญาณ เหล่านี้เรียกว่า โดยย่ออุปาทานชั้นทั้ง ๕ เป็นทุกข์

ที่กล่าวมาตั้งแต่เริ่มต้นจนมาถึงตอนนี้รวมแล้วเรียกว่า ทุกขอริยสัจ

ข้อที่ ๒) ทุกขสมุทัยอริยสัจ คือ ตัณหาที่มีความเกิดอีก ประกอบด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความเพติดเพลิน เพติดเพลินยิ่งนักในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

ตั้งมืออธิบายต่อไปว่า ภิกษุทั้งหลาย ตัณหาที่นั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่ไหน เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่ไหน ที่ใดเป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา นั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิด ในที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นี้ อะไรเป็นที่รักที่เจริญใจในโลกแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ดังนี้ คือ

กลุ่มที่ ๑) ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ ณ ที่นี้

กลุ่มที่ ๒) รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหาเมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นี้

กลุ่มที่ ๓) จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ กายวิญาณ มโนวิญาณ เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้นในที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นี้

กลุ่มที่ ๔) จักขุสัมผัส สอตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโน สัมผัส เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหาเมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นี้

กลุ่มที่ ๕) จักขุสัมผัสสชาเวทนา สอตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา เป็นที่รัก ที่เจริญใจในโลก ตัณหาเมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นี้

กลุ่มที่ ๖) รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา ัมมสัญญา เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหาเมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นี้

กลุ่มที่ ๗) รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โผฏฐัพพสัญญาเจตนา ัมมสัญญาเจตนา เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะเกิด ย่อม เกิดในที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่

กลุ่มที่ ๘) รูปตัณหา สัทตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภกฐัพพตัณหา อัมมตัณหา เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นี้ เมื่อจะ ตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นี้

กลุ่มที่ ๙) รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โภกฐัพพวิตก อัมมวิตก เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นี้

กลุ่มที่ ๑๐) รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์ โภกฐัพพวิจารณ์ อัมมวิจารณ์ เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นี้

สรุปว่า สภาวะทั้ง ๑๐ กลุ่มที่กล่าวมานั้น เรียกว่า ทุกขสมุทัยอริยสัง

ข้อที่ ๓ ทุกขนิโรธอริยสัง

ทุกขนิโรธอริยสัง คือ ความสำรอก และความดับโดยไม่เหลือ ความสละ ความสงัด ความปล่อยวาง ความไม่มี อาลัย ในตัณหานั้น ตัณหานั้น เมื่อจะละ ย่อมละเสียได้ในที่ไหน เมื่อจะดับ ย่อมดับในที่ไหน ที่ได้เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหานั้น เมื่อจะละ ย่อมละเสียได้ในที่นี้ เมื่อจะดับ ย่อมดับในที่นี้ อะไรเป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

กลุ่มที่ ๑) ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะละย่อมละเสียได้ในที่นี้ เมื่อจะดับย่อมดับในที่นี้

กลุ่มที่ ๒) รูปเสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ ธรรมารมณ์เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะละ ย่อมละเสียได้ในที่นี้ เมื่อจะดับย่อมดับในที่นี้

กลุ่มที่ ๓) จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะละ ย่อมละเสีย ได้ในที่นี้ เมื่อจะดับ ย่อมดับในที่นี้ ฯ

กลุ่มที่ ๔) จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะละ ย่อมละเสียได้ในที่นี้ เมื่อจะดับ ย่อมดับในที่นี้

กลุ่มที่ ๕) จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา เป็นที่รัก ที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะละ ย่อมละเสียได้ในที่นี้ เมื่อจะดับ ย่อมดับในที่นี้

กลุ่มที่ ๖) รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โภกฐัพพสัญญา อัมมสัญญา เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะละ ย่อมละเสียได้ในที่นี้ เมื่อจะดับ ย่อมดับในที่นี้

กลุ่มที่ ๗) รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โภกฐัพพสัญญาเจตนา อัมมสัญญาเจตนา เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะละ ย่อมละเสียได้ในที่นี้ เมื่อจะดับ ย่อมดับในที่นี้

กลุ่มที่ ๘) รูปตัณหา สัทตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภกฐัพพตัณหา อัมมตัณหา เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะละ ย่อมละเสียได้ในที่นี้ เมื่อจะดับ ย่อมดับในที่นี้

กลุ่มที่ ๙) รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โภกฐัพพวิตก อัมมวิตก เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะละ ย่อมละเสียได้ในที่นี้ เมื่อจะดับ ย่อมดับในที่นี้

กลุ่มที่ ๑๐) รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์ โภกฐัพพวิจารณ์ อัมมวิจารณ์ เป็นที่รักที่เจริญใจในโลก ตัณหา เมื่อจะละ ย่อมละเสียได้ในที่นี้ เมื่อจะดับ ย่อมดับในที่นี้

สรุปว่า ความดับความทุกข์ทั้งหมดมี ๑๐ กลุ่มเรียกว่า ทุกขนิโรธอริยสัง

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังคือ มรรคมงคล ๘ อันประเสริฐ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

๑) สัมมาทิฏฐิ คือ ความรู้ในทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
 ๒) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริในการออกจากกาม ไม่พยาบาท และ ไม่เบียดเบียน
 ๓) สัมมาวาจา คือ การงดเว้นจากการพูดเท็จ ส่อเสียด คำหยาบ และ พูดเพื่อเจ้า
 ๔) สัมมากัมมันตะ คือ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และผิดในกาม
 ๕) สัมมาอาชีวะ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบ

๖) สัมมาวายามะ คือ ฝึกฝนในธรรมวินัยนี้ เกิดฉันทะพยายาม พยายามความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อมิให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่ เกิดบังเกิดขึ้น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่บังเกิดขึ้นแล้ว เพื่อให้กุศลธรรมที่ยัง ไม่เกิดบังเกิดขึ้น เพื่อความตั้งอยู่ไม่เลือนหาย เจริญยิ่ง ไพบูลย์ มีขึ้น เต็มเปี่ยม แห่งกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว

๗) สัมมาสติ คือ ฝึกฝนในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ พิจารณา เห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและ โทมนัสในโลกเสียได้

๘) สัมมาสมาธิ คือ ฝึกฝนในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจาก อกุศลธรรมบรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุดุติยฌาน ที่พระอริยทั้งหลาย สรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เธอบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัส โทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่

พระพุทธองค์ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ธรรม ๘ นี้ ชื่อว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง

ในเนื้อหาดังกล่าวมานั้น ควรพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้าง พิจารณาเห็นธรรม ในธรรมภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือ ความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือ เสื่อมในธรรมบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้ง ความเสื่อมในธรรมบ้าง ย่อมอยู่ อีกอย่างหนึ่ง สติที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ธรรมมีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น ทำให้ตัณหาและทิฐิไม่อาศัยอยู่ และ ไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก อย่างนี้ชื่อว่า พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ตามความเป็นจริง

ภาคอนิสงส์

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐานไว้ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ว่า บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการนี้ แม้เพียง ๗ วัน เป็นอย่างน้อยก็หวังได้ว่า จะมีผลในปัจจุบัน อย่างใดอย่างหนึ่ง ในจำนวนผล ๒ อย่าง คือ (๑) จะได้บรรลุอรหัตตผล (๒) ถ้ายังมีอุปาทิเหลืออยู่ จะบรรลุอนาคามีผล จึงสรุปว่า สติปัฏฐาน ๔ ประการนี้ เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญายธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพานบรมสุข

ข้อสังเกต จะเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงสติปัฏฐานไว้ในที่ต่าง ๆ หลายแห่งทั้งในพระสูตรต้นตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก แต่ที่ชัดเจนมีเนื้อหาสมบูรณ์มีปรากฏอยู่ ๒ แห่ง คือ ในที่ขนิณิกาย มหาวรรค และมัชฌิมนิกายมุลป็นณาสกั เล่มที่ ๑๒ และนำสนใจในอรรถกถาของขนิณิกาย มหาวรรค

และอรรถกถาของมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกกล่าวไว้ว่า สติปัญญาสูตร ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก มีชื่อว่า สติปัญญาสูตร ส่วนในทีฆนิกาย มหาวรรคชื่อว่า มหาสติปัญญาสูตร^{๓๐} ซึ่งเป็นความต่างกันของบาลีกับอรรถกถาขัดกัน แต่ก็ยังเนื้อหาหลักซึ่งกว่าพระสูตรอีก ๘ สูตร ที่อยู่ในทีฆนิกาย ๒ สูตร คือ (๑) มหานิทานสูตร และ (๒) มหาสติปัญญาสูตร ส่วนในมัชฌิมนิกาย ๖ สูตร คือ (๑) สติปัญญาสูตร (๒) สาโรปมสูตร (๓) รุกโขปมสูตร (๔) รัฏฐปาลสูตร (๕) มาคัณชียสูตร และ (๖) อาเนญชัสปายสูตร ซึ่งรุกโขปมสูตร ยังหาไม่พบว่าอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มใด พระสูตรเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ พุทธบริษัทชาวกุรุ เพราะมีความสนใจในการเรียนธรรม และปฏิบัติธรรม อุปมาประการแรก บุรุษที่ได้ผอบทอง ผู้เก็บดอกไม้มาขายในผอบนั้นฉันใด หรืออีกอุปมาหนึ่งคือ บุรุษผู้ได้หีบทองแล้วเก็บรัตน ๗ ประการ มาใส่ไว้ในหีบนั้น ฉันใด พระผู้มีพระภาคทรงได้พุทธบริษัทชาวกุรุแล้ว ทรงแสดงพระธรรมเทศนาที่มีอรรถกถาซึ่งแก่พุทธบริษัทนั้น ฉะนั้นเหมือนกัน

สรุปเนื้อหาในมหาสติปัญญาสูตร

พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนพระสูตรนี้แก่ภิกษุถึงหนทางที่ดีเลิศในการทำให้เกิดความบริสุทธิ์ในสัตว์ทั้งหลาย ทำให้พ้นจากความโศก คร่ำครวญ ทำให้พ้นจากความทุกข์กาย ทุกข์ใจ และบรรลुธรรมที่ถูกต้อง ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน คือ การตั้งสติ ๔ อย่างเป็นกาย เวทนา จิต และธรรม ได้แก่

การพิจารณากายแบ่งเป็น ๖ ส่วน คือ (๑) ลมหายใจเข้าออก (๒) อิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน (๓) ความรู้สึกในขณะเคลื่อนไหวทุกอย่างจดจ่อติดต่อเนื่อง (๔) ความนำเกลียดของร่างกาย ตั้งแต่ผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้น (๕) ร่างกายโดยความเป็นสีกว่า ธาตุ ๔ และ (๖) ร่างกายที่ตายเป็นศพในป่าช้า ๙ ประการ

การพิจารณาเวทนา ๙ อย่าง คือ (๑) สุขเวทนา (๒) ทุกขเวทนา (๓) ไม่สุขเวทนาไม่ทุกขเวทนา (๔) สุขเวทนาเพราะอามิส (๕) สุขเวทนาเพราะไม่มีอามิส (๖) ทุกขเวทนาเพราะอามิส (๗) ทุกขเวทนาเพราะไม่มีอามิส (๘) ไม่สุขเวทนาไม่ทุกขเวทนาเพราะอามิส และ (๙) ไม่สุขเวทนาไม่ทุกขเวทนาเพราะไม่มีอามิส

การพิจารณาจิต ๑๖ อย่าง คือ (๑) จิตมีราคะ (๒) จิตปราศจากราคะ (๓) จิตมีโทสะ (๔) จิตปราศจากโทสะ (๕) จิตมีโมหะ (๖) จิตปราศจากโมหะ (๗) จิตหดหู่ (๘) จิตฟุ้งซ่าน (๙) จิตใหญ่ (มหัคคตะ) (๑๐) จิตไม่ใหญ่ (ไม่เป็นมหัคคตะ) (๑๑) จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า (๑๒) จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า (๑๓) จิตตั้งมั่น (๑๔) จิตไม่ตั้งมั่น (๑๕) จิตหลุดพ้น และ (๑๖) จิตไม่หลุดพ้น

การพิจารณาธรรม ๕ หมวด คือ (๑) หมวดนิรวณ ๕ กามฉันทนิรวณเป็นต้น (๒) หมวดชั้น ๕ รูปชั้นเป็นต้น (๓) หมวดอายตนะ ๖ ตากระทบสีเป็นต้น (๔) หมวดโพชฌงค์ ๗ สติสัมโพชฌงค์เป็นต้น (๕) หมวดอริยสัจ ๔ ทุกขอริยสัจเป็นต้น

ในการพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรมดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ คือ (๑) ที่มีอยู่ภายใน (๒) ที่มีอยู่ภายนอก (๓) ที่อยู่ทั้งภายในและภายนอก (๔) ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา (๕) ที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา และ (๖) ที่มีทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ทรงพยากรณ์ไว้ว่า จะเห็นผลภายใน ๗ วัน ๗ เดือน ๗ ปี ถ้าหากไม่ได้มรรคผล อุปาทานยังเหลือ จักได้เป็นพระอนาคามีอย่างแน่นอน

^{๓๐} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๒๔๓, ที.ม.อ. (บาลี) ๓๗๓/๓๕๗.

๒.๔ การประยุกต์

๒.๔.๑ ในด้านหลักการของสติปัฏฐานสูตร

การเจริญสติปัฏฐาน ๔ ที่ปรากฏในทีฆนิกายอรรถกถากล่าวความหมายของสติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน^{๓๑} พระพุทธองค์ได้ตรัสการปฏิบัติ วิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน จากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง ดังที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อความพ้นทุกข์ ดังมีพระดำรัสว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สตदानัน วิสุทฺธิยา โสกปริเทวานัน สมตฺติกกมฺยา ทฺวขโทมนสฺสาณัน อตฺถงค- กมฺยา ญายสฺส อธิคมฺยา นิพพานสฺส สจฺฉิกิริยาเย, ยทฺทํ จตฺตารโ สติปัฏฐานา.”^{๓๒} แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และ โทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ”^{๓๓}

การเจริญสติปัฏฐานมีองค์ประกอบสำคัญเป็นเครื่องดำเนินไปสู่ความสัมฤทธิ์ผลแห่งการ ปฏิบัติ คือ อาตาปี สัมปชาโน สติมา ในขณะที่โยคีบุคคลกำลังเพียรพยายามตั้งใจกำหนดอย่างจดจ่อ มีความรอบคอบกำหนดสภาวะต่างๆ อย่างถี่ถ้วนอยู่นั้น เป็นการทำหน้าที่ของอาตาปี คือ วิริยเจตสิก อารมณฺ์ต่างๆ เกิดขึ้นมาในที่ใดมีสติกำหนดในที่นั้นโดยไม่ให้คลาดเคลื่อนจากปัจจุบันอารมณ์ และไม่ เผลอหลงลืมสติ เป็นการทำหน้าที่ของ สติ คือ สติเจตสิก ในขณะที่สติเจตสิกเกาะอยู่กับปัจจุบัน อารมณฺ์อย่างไม่คลาดเคลื่อน ปฏิเสธไม่ได้ว่าจะไม่มีสมาธิก่อตัวตั้งอยู่ในอารมณ์นั้น สมาธิจึงประกอบ ร่วมกับการทำหน้าที่ของสติ ดังพระอรรถกถาจารย์ได้ไขความไว้ว่า สติมาติ เจตถ สติคฺคหณฺณ สมมาธิ คเหตุพฺพํ แปลว่า “ในคำว่า สติมานัน ทานถือเอาสมาธิพร้อมด้วยสติ” สติจึงมีสมาธิเป็นองค์ประกอบ ร่วมด้วย

เมื่อองค์ประกอบทั้ง ๓ คือ วิริยะ สติ สมาธิ ทำหน้าที่ร่วมกันอย่างบริบูรณ์เช่นนี้ ก็ สามารถกำหนดรู้เห็นการเกิดดับของรูปนาม สังขาร เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนตฺตาได้อย่างแจ่มชัด และ เกิดความรู้ความเข้าใจสภาวะนั้นตามความเป็นจริง นี้เรียกว่า ปัญญาเจตสิก ได้แก่สัมปชัญญะ

จากข้อความนี้ แสดงให้เห็นว่าการเจริญวิปัสสนาก็คือการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นหลัก สำคัญในคำสอนของพระพุทธเจ้าอันทำให้บุคคลเกิดปัญญาหยั่งเห็นรูปนาม พระไตรลักษณ์และ อริยสัจ ๔ อย่างแท้จริง เพราะไม่มีใครบรรลุธรรมโดยมิได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งใน กายานุปัสสนาเป็นต้น

บรรลุความหมดจดจากกิเลสด้วยทางสายเดียวนี้คือสติปัฏฐาน ๔ เช่นกัน เกี่ยวกับเรื่องนี้มี ข้อความกล่าวไว้ในทีฆนิกาย อรรถกถาว่า

“ยสฺมา ปน กายเวทนาจิตตมเมสุ กญฺจิ ฌมฺมํ อนามสฺสิตฺวา ภาวนา นาม นตฺถิ, ตสฺมา เตปิ อิมินาว มคฺเคน โสกปริเทเว สมตฺติกนฺตาทิ เวทิตฺตฺวา”^{๓๔}

^{๓๑} ที.ม.อ. (บาลี) ๓๖๗ – ๓๖๘., ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๒๕๓.

^{๓๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘.

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๓๔} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๙๐.

แปลว่า อนึ่ง ขึ้นชื่อว่าภาวนาที่ไม่เนื่องด้วยกาย เวทนา จิต ธรรม หรือ สภาวะธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่มี ดังนั้น พึงทราบว่ามีท่านเหล่านั้น ได้ล่วงพ้นความโศกและความรำพันคร่ำครวญ ด้วยทางสายนี้เอง^{๓๕} แม้สันตติอำมาตย์และนางปฎาจาราเหล่านั้น ได้ล่วงพ้นความเศร้าโศกและความคร่ำครวญด้วยหนทาง คือสติปัฏฐาน นี้^{๓๖}

๒.๔.๒ ในด้านการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔

ในงานวิจัยของ พระมหาไพฑูริย์ จนทโก (หล่อสุวรรณ)^{๓๗} กล่าวถึงหลักก่อนที่จะปฏิบัติสติปัฏฐานคือ ควรศึกษาเรื่องจิตของแต่ละคนก่อนว่า มีจิตอย่างไร เมื่อเข้าใจแล้วจะได้เลือกกรรมฐานที่เหมาะสมกับตนได้อย่างถูกต้อง

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ การใช้สติและปัญญาพิจารณา กำหนดรู้ รูป นาม สภาวะธรรมทางกาย เวทนา จิต ธรรม ตามความเป็นจริง จนหยั่งรู้ถึงความเปลี่ยนแปลง แปรปรวนไปของสภาวะธรรมทั้งหลายว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา จนเกิดปัญญา อาศัยเพียงการฟังธรรมอย่างเดียวไม่กำหนดรูป นาม ในขณะที่ปัจจุบันย่อมไม่สามารถทำวิปัสสนาญาณให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งกล่าวได้ว่า การปฏิบัติวิปัสสนาที่พ้นจากการกำหนดรูป นาม หรือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่พ้นจากหลักสติปัฏฐาน ๔ ไม่มีเลย ดังในคัมภีร์ อรรถกถาแสดงไว้ว่า “ยสุมา ปน กายเวทนาจิตตมเมสุ กณจิ ฆมมํ อนามสิตวา ภาวนา นาม นตถิ, ตสุมา เตปิ อิมินาว มคฺเคน โสกปริเทเว สมตฺกุกนตาติ เวทิตพฺพา.”^{๓๘}

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐานเป็นได้ทั้งสมณะและวิปัสสนา คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีอริยาปถปัพพะ สัมปชัญญะปัพพะ ธาตุมนสิการปัพพะ เป็นวิปัสสนา ส่วนอานาปานปัพพะ ปฏิกูลมนสิการปัพพะ นวสิวธิกาปัพพะ ต้องเจริญสมณะเสียก่อนแล้วจึงยกขึ้นสู่วิปัสสนาภายหลัง ส่วนเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ฌมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน เป็นวิปัสสนาล้วน

โดยมีรายละเอียดประมวลมามากกล่าวไว้โดยย่อ ดังนี้

ก) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

หลักปฏิบัติว่าด้วยการพิจารณากำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางกาย คือเอาสติไปตั้งไว้ที่กาย ในอริยาปถต่างๆ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกมีพระบาลีรับรองว่า

“กาเย กายานุปัสสี วิหริติ อาตาปี สมปชาโน สติมา”^{๓๙} แปลว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ”^{๔๐}

^{๓๕} มหาวัตต์แจ้ง พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีระปญโญ ป.ธ.๙, M.P.A.), มหานมัสการ, (นครปฐม: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

^{๓๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวงค์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๓๗} พระมหาไพฑูริย์ จนทโก (หล่อสุวรรณ), “ศึกษาโคตรภูญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, หน้า ๒๑.

^{๓๘} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๙๐.

^{๓๙} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘.

^{๔๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

ในหมวดกายนุสสนาสติปัฏฐานนี้มี ๖ ปัพพะ คือ (๑) อานาปานปัพพะ (๒) อิริยาปถปัพพะ (๓) สัมปชัญญูปัพพะ (๔) ปฏิกุลมณสิการปัพพะ (๕) ธาตุมนสิการปัพพะ (๖) นวสีวิกาปัพพะ ซึ่งเป็นได้ทั้งสมณะและวิปัสสนา ในที่นี้จะนำเสนอเฉพาะหมวดที่เป็นวิปัสสนาล้วนได้แก่ อิริยาปถปัพพะ สัมปชัญญูปัพพะ และธาตุมนสิการปัพพะ

(๑) อิริยาปถปัพพะ ว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับอิริยาบถหลัก ๔ ประการ คือ (๑) เดิน (๒) ยืน (๓) นั่ง และ (๔) นอน มีพระพุทธดำรัสตรัสวิธีปฏิบัติไว้ว่า “ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุ คจฉนโต วา คจฉามิติ ปชานาติ”^{๔๑} แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เมื่อเดินก็รู้ชัดว่าเราเดิน”^{๔๒}

แม้ในอิริยาบถ คือ ยืน นั่ง และนอน มีพระดำรัสตรัสไว้ในลักษณะเดียวกันนี้

ในคัมภีร์อรรถกถา แสดงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับอิริยาบถหลักไว้ว่า การเดิน ความว่า เดินไป โดยการแผ่ขยายของวาโยธาตุที่เกิดจากกิริยาของจิต วาโยธาตุเกิดจากจิตเพราะฉะนั้น ภิกษุนี้ จะรู้ชัด (อิริยาบถ) อย่างนี้ว่า ความคิดเกิดขึ้นว่า เราจักเดิน จิตนั้นจะให้วาโยไหว วาโยเกิด การเคลื่อนไหว ภายทั้งหมดไปข้างหน้า โดยการแผ่ขยายของวาโยธาตุอันเกิดจากกิริยาของจิต เรียกว่า การเดิน^{๔๓}

ในการปฏิบัติวิปัสสนา เปรียบเทียบการเดินจงกรม ๖ ระยะ^{๔๔} โดยท่านวิปัสสนาจารย์ กำหนดแบ่งไว้ เพื่อสะดวกในการปฏิบัติเป็นขั้นๆ ดังนี้

- ๑ ระยะ กำหนด ขว้างหนอ – ซ้าย่างหนอ
- ๒ ระยะ กำหนด ยกหนอ – เขยียบหนอ
- ๓ ระยะ กำหนด ยกหนอ – ย่างหนอ – เขยียบหนอ
- ๔ ระยะ กำหนด ยกสั่นหนอ – ยกหนอ – ย่างหนอ – เขยียบหนอ
- ๕ ระยะ กำหนด ยกสั่นหนอ – ยกหนอ – ย่างหนอ – ลงหนอ – ถูกหนอ
- ๖ ระยะ กำหนด ยกสั่นหนอ – ยกหนอ – ย่างหนอ – ลงหนอ – ถูกหนอ – กตหนอ^{๔๕}

(๒) สัมปชัญญูปัพพะ เป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับอิริยาบถย่อย ซึ่งเนื่องอยู่กับอิริยาบถหลัก เช่น การก้าวไป การถอยกลับ การแลดู เหลียวดู การคู้ การเหยียด การครองสังฆาฏิ บาตร จีวร การฉั่น การเคี้ยว การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เป็นต้น พระพุทธองค์ตรัสวิธีปฏิบัติทุก ๆ อิริยาบถที่เคลื่อนไหวทางร่างกาย มีพุทธดำรัสว่า “ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุ อภิกกนเต ปฏิกนเต สมปชานการี โหติ”^{๔๖} แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ ทำความรู้สึกรู้ตัวในการก้าวไป การถอยกลับ”^{๔๗} ในอิริยาบถย่อย ๆ อื่น มีพุทธดำรัสตรัสไว้ในลักษณะเดียวกันนี้ ในอรรถกถาได้กล่าวอธิบายไว้ว่า ภิกษุยอมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะ (ความเป็นผู้รู้พร้อม) ในการก้าวไปข้างหน้า และถอยกลับมาข้าง

^{๔๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๘/๗๗.

^{๔๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๘/๑๐๔.

^{๔๓} ม.ม.อ. (บาลี) ๑๗/๑๓๔/๖๘๔ - ๖๘๕.

^{๔๔} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๓๙.

^{๔๕} ธนิต อยู่โพธิ์, **วิปัสสนานิยม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

^{๔๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๖/๒๕๐.

^{๔๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๖/๓๐๕.

หลัง ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะ ในการแลไปข้างหน้า แลเหลียวไปข้างซ้าย ข้างขวา ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะ ในการคู้วัยวะเข้า เขยียดวัยวะออกย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะ ในการทรงผ้าสังฆาฏิ บาตร และจีวร ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะ ในการกิน ดม เคี้ยว และลิ้ม ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะ ในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะ ในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด และนั่งอยู่^{๔๘}

ในอรรถกถา อธิบายสัมปชัญญะ มี ๔ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาว่า มีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ เรียกว่า สาทถกสัมปชัญญะ

ประการที่ ๒ ความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาว่า เป็นสปปายะหรือไม่เป็นสปปายะ เรียกว่า สปปายสัมปชัญญะ

ประการที่ ๓ ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาว่า อารมณ์นั้นถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง เรียกว่า โคจรสัมปชัญญะ

ประการที่ ๔ ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาว่า รู้สึกตัวชัดว่าไม่หลงลืมในขณะที่ทำกิจนั้นๆ เรียกว่า อสมโมหสัมปชัญญะ^{๔๙}

(๓) ธาตุมนสิการปัพพะ เป็นหลักปฏิบัติว่าด้วยวิธีกำหนดพิจารณาเกี่ยวกับธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ดังมีพระพุทธานุญาตว่า “ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุ อิมเมว กายิ ยถาจิตติ ยถาปณิหิติ ธาตุโส ปจจเวกขติ อตถิ อิมสมิ กายเ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุติ”^{๕๐} แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ พิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่”^{๕๑}

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้อธิบายไว้ในหนังสือมหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน มีความว่า ธาตุ ๔ เหล่านี้ บางแห่งเรียกว่า มหาภูตรูป คือ รูปใหญ่โตปรากฏชัด แปลว่า รูปที่ใหญ่โตโดยรูปร่างและปรากฏชัดโดยลักษณะ เพราะวัตถุสิ่งของทั้งสิ้นประกอบขึ้นจากรูปเหล่านี้ซึ่งมีลักษณะเฉพาะเด่นชัดกล่าวคือ

- ๑) ปฐวีธาตุ ธาตุดิน มีลักษณะแข็ง หรืออ่อน
- ๒) อาโปธาตุ ธาตุน้ำ มีลักษณะไหล หรือเกาะกุม
- ๓) เตโชธาตุ ธาตุไฟ มีลักษณะเย็น หรือร้อน
- ๔) วาโยธาตุ ธาตุลม มีลักษณะหยาบ หรือตึง^{๕๒}

ข) เวหนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

พระพุทธองค์ตรัสการเจริญเวหนานุปัสสนาว่า อิธ ภิกขเว ภิกขุ สุขิ วา เวหนิ เวทยมาโน สุขิ เวหนิ เวทยามิติ ปชานาติ. ทุกขิ วา เวหนิ เวทยมาโน ทุกขิ เวหนิ เวทยามิติ ปชานาติ. อทุกขมสุขิ

^{๔๘} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๖/๒๑๒., ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๑๓๕/๖๐๘ - ๖๐๙.

^{๔๙} ที.สี.อ. (บาลี) ๒๑๔/๑๖๖., อภ.วิ.อ. (บาลี) ๕๒๓/๓๗๒ - ๓๗๓.

^{๕๐} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๘/๒๕๑.

^{๕๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๓๐๗.

^{๕๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตรทางสู่พระนิพพาน, แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๘.

วา เวหน เวทยมาโน อทุกขมสุขิ เวหน เวทยามีติ ปชานาติ.^{๕๓} ความว่า “ภิกษุในพระศาสนาี้ เมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยสุขเวทนาอยู่ เมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยทุกขเวทนาอยู่ เมื่อเสวยอุเบกขาเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยอุเบกขาเวทนาอยู่”^{๕๔} การพิจารณาเวทนามี ๓ อย่างคือ^{๕๕}

(๑) สุขเวทนา คือ ความรู้สึกทางกาย ได้แก่ ความสบายกาย ความโล่ง เป็นต้น ผู้ปฏิบัติตามกำหนดรู้สุขเวทนาว่า “สบายหนอ” “โล่งหนอ” ตามความเป็นจริงย่อมรู้ชัดว่า มีเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวตนไม่มีเราของเรา

(๒) ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย ได้แก่ ความเจ็บ ปวด เมื่อย ชา คัน ร้อน เย็น จุกเสียด เหนื่อย เป็นต้น ผู้ปฏิบัติตามกำหนดรู้ทุกขเวทนาว่า “เจ็บหนอ” “ปวดหนอ” “เมื่อยหนอ” “ชาหนอ” “คันหนอ” “ร้อนหนอ” “เย็นหนอ” “จุกหนอ” “เสียดหนอ” “เหนื่อยหนอ” ตามความเป็นจริงย่อมรู้ชัดว่า มีเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวตนไม่มีเราของเรา

(๓) อุเบกขาเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นกลาง ไม่สุขไม่ทุกข์ เมื่ออุเบกขาเวทนาเกิดขึ้น ก็รู้ว่าไม่สุขไม่ทุกข์ คือ เฉยๆ ผู้ปฏิบัติตามกำหนดรู้ “เฉยหนอ”

การพิจารณาเวทนาให้ละเอียดออกอีก เป็น ๕ อย่างคือ

- (ก) สุขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขทางกาย
- (ข) ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย
- (ค) โสมนัสเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขทางใจ
- (ฅ) โทมนัสเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางใจ
- (ง) อุเบกขาเวทนา คือ ไม่สุขไม่ทุกข์ รู้สึกเฉยๆ

คัมภีร์พระอภิธรรมอธิบาย การพิจารณาเวทนา ๙ อย่าง คือ^{๕๖} เวทนาที่อิงกามคุณ (สามิสสุข) หมายถึง ความพอใจและไม่พอใจกับกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการใช้สติพิจารณากำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางเวทนาเมื่อปฏิบัติไปชั่วระยะหนึ่ง ถ้าเกิดเวทนา คืออาการปวด เจ็บ ก็ให้กำหนดด้วยสติว่า ขณะนี้เวทนาได้เกิดขึ้นแล้ว ให้ใช้สติพิจารณาจุดที่เจ็บปวดนั้น กำหนดในใจว่า ปวดหนอๆ ๆ หรือเจ็บหนอๆ ๆ^{๕๗} การเกิดเวทนาจะมีอารมณ์ดังต่อไปนี้ คือ

- (ก) ถ้ามีความสุข ก็ให้กำหนดคือใช้สติระลึกว่า สุขหนอๆ ๆ
- (ข) ถ้าเสวยทุกข์ หรือไม่สบาย ก็ใช้สติกำหนดว่า ปวดหนอๆ ๆ ไม่สบายหนอๆ ๆ
- (ค) ถ้าเฉยๆ ไม่ทุกข์ ไม่สุข ให้ใช้สติกำหนดว่า เฉยหนอๆ ๆ
- (ฅ) ถ้าสุขเจือด้วยอามิสคือ รูป เสียง กลิ่น รส การถูกต้องหรือสุขในทางใจอันเนื่องด้วยกามคุณทั้ง ๕ สุขทางใดทางหนึ่งก็ให้กำหนดว่า สุขหนอ ๆ ๆ

^{๕๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๘๐/๒๖๕.

^{๕๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๓.

^{๕๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๗๐/๓๐๒ - ๓๐๓.

^{๕๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๖๓/๓๑๐.

^{๕๗} จำลอง ดิษยวณิช, วิปัสสนากรรมฐานและเขาวนอารมณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (เชียงใหม่: เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑-๑๒.

(ง) เมื่อเกิดความรู้สึกได้รับความสุขจากการปฏิบัติธรรมอย่างเดียวที่ไม่เจือด้วยอามิส คือ กามคุณก็ให้กำหนดว่า สุขหนอ ๆ ๆ

(จ) เมื่อรู้รสของทุกขเวทนาอันเนื่องมาจากกามคุณ มีรูป เสียง เป็นต้น ก็กำหนดว่า ไม่สบายหนอ ๆ ๆ

(ฉ) จิตที่รู้ชัดว่าบัดนี้เรารู้ทุกขเวทนา ไม่มีอามิสอันเกิดจากกิเลสที่มีอยู่ในใจหรืออกุศลธรรมที่เกิดกับใจก็ให้กำหนดว่า ทุกข์หนอ ๆ ๆ

(ช) เมื่อรู้ว่าไม่ทุกข์และไม่สุขในกามคุณก็ให้กำหนดว่า เฉยหนอ ๆ ๆ

(ซ) เมื่อรู้รส ไม่สุข ไม่ทุกข์ ไม่อิงกามคุณก็ให้กำหนดว่า เฉยหนอ ๆ ๆ

การกำหนดเวทนา รู้เวทนานี้ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาต้องมีความอดทนค่อนข้างมาก เพราะถ้ามีความอดทนน้อยคอยเปลี่ยนอิริยาบถอยู่บ่อยๆ จะทำให้เสียสมาธิมากถ้าทนไม่ไหวจริงๆ ก็ควรกำหนดเวลาในการนั่งให้น้อยลงและค่อยๆ เพิ่มไปที่ละ ๑๐-๒๐-๓๐ นาที เมื่อครบตามเวลาที่ตั้งใจไว้แล้วก็ให้เปลี่ยนอิริยาบถไปเดินจงกรม เมื่อเดินจงกรมครบตามกำหนดเวลาก็กลับมานั่ง พยายามเดินนั่งสลับกันไม่ควรจะเดินหรือนั่งอย่างเดียว เพราะจะทำให้อิริยาบถหรืออินทรีย์ ๕ ไม่สม่ำเสมอกันถ้าเป็นไปได้ควรเดินและนั่งให้เท่าๆ กันไปตั้งแต่เริ่มต้น การตามกำหนดรู้เวทนานี้บ่งเนื่องในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จะวางใจอย่างไรในเมื่อต้องเผชิญหน้ากับทุกขเวทนา ผู้ปฏิบัติต้องวางใจให้เป็นกลาง อย่าไปอยากให้หาย อย่าไปอยากเอาชนะ อย่าไปอยากรู้ว่ามีมันจะดับหรือไม่ดับอย่างไร ให้ทำหน้าที่เพียงแค่การเฝ้าดูอย่างมีสติเท่านั้น

วิธีการกำหนดเวทนามีอยู่ ๓ ประการ คือ

ประการที่ ๑ การกำหนดแบบเผชิญหน้า คือ ตั้งใจกำหนดแบบไม่ทอดยถายายเป็นตาย โดยเอาจิตไปจดจ่ออาการปวด จี๊ดไปบริเวณที่ซึ่งกำลังปวดมากที่สุด วิธีนี้ผู้ปฏิบัติจะค่อนข้างเห็น็ดเหนื่อยเพราะต้องใช้พลังจิตอย่างทุ่มเทและจดจ่อมากที่สุด แต่ก็มีประโยชน์ในการหยั่งเห็นทุกขลักษณะอย่างพิเศษของเวทนาได้เร็ว

ประการที่ ๒ การกำหนดสู่แบบกองโจร คือ ตั้งใจกำหนดแบบจุ่มใจในตอนแรกๆ พอรู้สึกว่าการปวดความเพียรมีน้อยก็ถอยออกมาเตรียมความพร้อมใหม่ เมื่อพร้อมแล้วก็เข้าไปกำหนดอีกครั้งหนึ่ง เช่น ขณะกำหนดปวดอยู่นั้น ความปวดกลับทวีความรุนแรงมากขึ้นจนไม่สามารถทนไหว จึงหยุดกำหนดรู้อาการปวด แต่เปลี่ยนไปกำหนดรู้อาการพอง-ยุบ หรืออารมณ์อื่นๆ แทนแต่ยังไม่ถึงขั้นที่ต้องเปลี่ยนอิริยาบถไปยืนหรือเดินในขณะนั้น

ประการที่ ๓ การกำหนดสู่แบบถอยทัพหรือสังเกตการณ์ คือ เมื่อรู้สึกว่าการปวดหรือเจ็บมากก็มีได้ไปกำหนดตอกย้ำลงไปอีก เพียงแต่กำหนดรู้ด้วยสติปัญญาอยู่เฉยๆ เช่น กำหนดว่า ปวดหนอๆๆ เจ็บหนอๆๆ เมื่อยหนอๆๆ ซาหนอๆๆ หรือรู้หนอๆๆ เป็นต้น ไม่เน้นหรือย้ำ อุปมาเหมือนทหารที่เฝ้าดูข้าศึกอยู่บนที่สูง หรือหอสังเกตการณ์ไม่ได้ทำการสู้รบกับข้าศึกแต่ประการใด เพียงแต่เฝ้าสังเกตการณ์เคลื่อนไหวของข้าศึกเท่านั้น^{๕๘}

^{๕๘} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตรทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๒๕๒.

ค) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน พระพุทธเจ้าตรัสว่า “จิตเต จิตตานุปัสสี วิหริตี อาตาปี สมุปขาโน สติมา วิเนยย โลกเกอภิชฌาโทมนสสุ”.^{๕๙} มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นจิต ในจิตอยู่ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ แปลว่าสติตั้งมั่นพิจารณาเรื่อยๆ ซึ่งจิต คือ วิญญาณ ๖ มี ๑๖ ได้แก่

- (๑) เมื่อจิตมีราคะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีราคะ
- (๒) เมื่อจิตปราศจากราคะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตปราศจากราคะ
- (๓) เมื่อจิตมีโทสะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีโทสะ
- (๔) เมื่อจิตปราศจากโทสะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตปราศจากโทสะ
- (๕) เมื่อจิตมีโมหะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีโมหะ
- (๖) เมื่อจิตปราศจากโมหะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตปราศจากโมหะ
- (๗) เมื่อจิตหุดหู่และท้อถอย ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตหุดหู่และท้อถอย
- (๘) เมื่อจิตฟุ้งซ่าน ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตฟุ้งซ่าน
- (๙) เมื่อจิตเป็นมหัคคตะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตเป็นมหัคคตะ
- (๑๐) เมื่อจิตไม่เป็นมหัคคตะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ
- (๑๑) เมื่อจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า (สูตตรจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า
- (๑๒) เมื่อจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า (อนุตตรจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า
- (๑๓) เมื่อจิตสงบแล้ว (สมาहितจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตสงบ
- (๑๔) เมื่อจิตไม่สงบ (อสมามहितจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่สงบ
- (๑๕) เมื่อจิตพ้นจากกิเลสแล้ว (วิมุตตจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตพ้นจากกิเลส
- (๑๖) เมื่อจิตไม่พ้นจากกิเลส (อวิมุตตจิต) ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่พ้นจากกิเลส^{๖๐}

จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ วิธีพิจารณาการใช้สติกำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางจิต ถ้าความคิดเกิดขึ้นในขณะที่กำลังเดินจงกรมหรือนั่งสมาธิ ความคิดนั้นจะเป็นไปในทางที่ดีหรือไม่ดีก็ให้กำหนดสติว่า คิดหนอๆ การที่ความคิดเกิดขึ้นก็เพราะจิตจะนึกถึงความบกพร่องของตนเองจึงคิดลักษณะเช่นนี้ ควรเตือนจิตของตนว่า สิ่งล่วงมาแล้วอย่าได้เก็บเอามาคิด สิ่งที่ยังมาไม่ถึงก็อย่าคิด ขอให้ใช้สติกำหนดอยู่กับปัจจุบันให้ดีที่สุด โดยพิจารณาเห็นในจิตนั่นเอง^{๖๑}

การปฏิบัติในข้อนี้ก็เพื่อจะกำจัดซึ่งความเห็นว่าเป็นของเที่ยง หรือบรรเทาเสียซึ่งความเที่ยงที่จะเข้าไปยึดไปถือความเที่ยงนั้น ไม่ว่าจะเป็ความเปลี่ยนแปลงอันใดที่เกิดขึ้นในชีวิต ผู้ปฏิบัติจะได้มองความเปลี่ยนแปลงนั้น โดยไม่รู้สึกเสียใจอะไร จะอย่างไรก็ได้ เพราะพิจารณาแล้วว่าในชีวิตของคนเราย่อมมีความเปลี่ยนแปลง แล้วก็มองดูด้วยสติว่ามันเป็นอย่างไรเอง การกำหนดต้นจิต เป็นการกำหนดรู้นามที่เป็นใหญ่ในกองสังขาร ซึ่งทำหน้าที่สั่งการควบคุมพฤติกรรมทั้งหมดของรูป เพื่อให้โยคีบุคคลรู้เท่าทันจิตที่ต้องการเปลี่ยนจากอิริยาบถหนึ่งไปสู่อีกอิริยาบถหนึ่ง ใจจะโน้มว่าต้องการขึ้นมาก่อน เช่น จิตอยากจะทำก็กำหนด“อยากจะทำหนอๆ” จิตอยากจะทำก็กำหนด “อยากจะทำ

^{๕๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓๑/๑๐๓., ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๑๐.

^{๖๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔ - ๓๑๕.

^{๖๑} จำลอง ดิษยวิช, วิปัสสนากรรมฐานและเขาวนอารมณ์, หน้า ๑๒-๑๓.

หนอ ๆ” เป็นต้น ให้กำหนด ๓ ครั้งเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ถ้ากำหนดครั้งหรือสองครั้งก็น้อยไป หากกำหนดเกิน ๓ ครั้งก็มากเกินไปทำให้เสียเวลา คำว่า “อยาก” ในที่นี้มีได้สื่อความหมายที่เป็นตัณหาแต่เป็นความต้องการที่ประกอบด้วยกุศล เป็นความพอใจที่จะบำเพ็ญภาวนากุศลในการปฏิบัติธรรม แต่อย่างไรก็ตามผู้ปฏิบัติจะเริ่มฝึกการกำหนดต้นจิตเมื่อสมาธิเริ่มแก่กล้าเห็นรูป-นามเริ่มปรากฏชัด กล่าวคือสามารถแยกรูปแยกนามได้ว่า รูปก็อย่างหนึ่ง นามก็อย่างหนึ่ง เมื่อโยคีมีจิตที่ว่องไวจึงสามารถกำหนดต้นจิตได้

การตามกำหนดรู้จิต ที่คิดน้อมไปหาหรือรับอารมณ์ในที่ไกลหรือใกล้ นักปฏิบัติควร เอาใจใส่เป็นพิเศษ เพราะการกำหนดรู้จิตนั้นเป็นของละเอียดอ่อนมาก ถ้ากำหนดไม่ถูกวิธีบางครั้ง ทำให้สับสนและฟุ้งซ่านมากขึ้น ประกอบกับอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียด และอาการมึนตึ๊งของศีรษะได้ด้วย อันเป็นปัญหาและอุปสรรคของนักปฏิบัติบางท่าน ที่ขาดความเข้าใจในเรื่องการปฏิบัติ ด้วยวิธีกำหนดรู้แบบนี้อย่างถูกต้อง ก่อนการกำหนดนักปฏิบัติต้องวางใจให้เป็นปกติเสมือนหนึ่งไม่มีอะไรเกิดขึ้นมาก่อน เพราะเมื่อไม่มีสภาวะลักษณะอย่างนี้ใจเราก็เป็นปกติ ไม่มีชอบหรือชัง แต่พอสภาวะนี้เข้ามาทำให้ใจเราเสียความเป็นปกติไป ฉะนั้น การกำหนดต้องดูด้วยสติปัญญาให้รู้ตามความจริงที่เกิดขึ้น ไม่ต้อง ไปคิดปรุงแต่งหรือใส่ข้อมูลอื่นใดเข้าไปอีก ขอให้กำหนดรู้อย่างเดียว มันเกิดอะไรคิดอะไรก็ให้กำหนดรู้ไปตามนั้น เพราะเรามีหน้าที่กำหนดรู้ตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น เพื่อให้เข้าถึงความจริง หรือรู้เท่าทันความเป็นจริงที่เกิดขึ้น จนสามารถถอนอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นลงได้ เราไม่มีหน้าที่คิด แต่จิตมีหน้าที่คิด เรามีหน้าที่กำหนดรู้ก็ให้ดูไปตามนั้น อย่าไปสร้างสิ่งใหม่ให้เป็นปัญหา

๗) ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ สติตั้งมั่นพิจารณาเนืองๆ ซึ่งธรรม ๕ หมวด ได้แก่ นิรวณ ๕ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔^{๖๒} คือ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหฺรติ อาตปฺปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺยโลเก อภิชฺชาโทมนสฺสุ”^{๖๓}. การตามระลึกรู้ธรรมอยู่ในธรรมอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชชา และโทมนัสในโลกเสียได้ ดังนี้

๑) นิรวณ ๕ หมายถึง นิรวณธรรม ธรรมเป็นเครื่องกั้น หรือห้าม ไม่ให้บรรลुकุศลธรรม มีฉาน เป็นต้น ซึ่งมีสภาวะธรรมต่างๆ ดังต่อไปนี้

(ก) กามฉันทนิรวณ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลुकุศลธรรม ได้แก่ ความพอใจในกามคุณอารมณ์

(ข) พยาบาทนิรวณ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลुकุศลธรรม ได้แก่ การผูกพยาบาทจองล้างจองผลาญผู้อื่น

(ค) ถีนมิทธนิรวณ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลुकุศลธรรม มีอาการหดหู่และท้อถอยต่ออารมณ์ (ง่วงเหงา หาวนอน)

(ง) อุทฺธจฺจกุกฺกจฺจนิรวณ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลुकุศลธรรม ได้แก่ ความฟุ้งซ่านและรำคาญในอารมณ์ (ใจตั้งอยู่ไม่ได้)

^{๖๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖ - ๓๑๗.

^{๖๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓๑/๑๐๓., ที.ม.ฎีกา (ไทย) ๒/๑๑๐.

(ง) วิจิกจกานิวรณ์ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลุกุศลธรรม ได้แก่ ความสงสัย ลังเลใจ ในสิ่งที่ควรเชื่อ (มีพระรัตนตรัย เป็นต้น)^{๖๔}

วิธีการกำหนดนิวรณ์ ๕ ประการ ดังตาราง ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔ นิวรณ์ ๕

ลำดับ	เนื้อหา
๑	วิธีกำหนดกามฉันทะ ความทะยานอยากในกาม มีก็รู้ชัด ไม่มีก็รู้ชัด จะเกิดหรือละด้วยเหตุใดก็รู้ ความยินดีพอใจในกาม ชอบใจ รูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสนุ่มเป็นต้น ให้กำหนด เห็นหนอ ชอบหนอ จิตย่อมถูกกามฉันทะครอบงำ เหมือนสีที่ผสมอยู่ในน้ำ
๒	พยาบาท ความอาฆาต พยาบาทจองเวร คิดร้าย ถ้ามีก็รู้ชัด ไม่มีก็รู้ชัด เกิด ละ ด้วยเหตุใดก็รู้ ไม่เกิดก็รู้ชัด โกรธหนอ เคืองหนอ พยาบาทเหมือนน้ำต้มที่เดือดพล่าน
๓	ถีนะมิทธะ ความโง่งม งมงาย หดหู่ ง่วงซึม มีอยู่ก็รู้ชัด ไม่มีก็รู้ชัด เกิดขึ้นหรือละด้วยเหตุใดก็รู้ ไม่เกิดก็รู้ กำหนดง่วงหนอๆ เหมือนน้ำที่มีจอกแหวนปกคลุมอยู่
๔	อุทธัจจะกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่าน ร้อนใจ มีอยู่ก็รู้ชัด ไม่มีก็รู้ชัด เกิดขึ้นหรือละด้วยเหตุใดก็รู้ ไม่เกิดก็รู้ กำหนดว่าคิดหนอๆ เหมือนน้ำที่ลมพัดเป็นละลอกคลื่น
๕	วิจิกจกา ความลังเลสงสัยไม่ตกลงใจ มีอยู่ก็รู้ชัด ไม่มีก็รู้ชัด เกิดขึ้นหรือละด้วย เหตุใดก็รู้ ไม่เกิดก็รู้ กำหนดว่าสงสัยหนอๆ เหมือนน้ำในที่มีผสมด้วยโคลนตม ^{๖๕}

ทุกอารมณ์ของนิวรณ์ ๕ ที่เกิดขึ้นหรือไม่ ก็รู้ชัดจะกำหนดชอบหนอๆ โกรธหนอๆ ง่วงหนอๆ คิดหนอๆ หรือ สงสัยหนอๆ กำหนดรู้ให้ต่อเนื่องนิวรณ์ต่างๆ จะไม่สามารถกั้นจิตสมาธิได้ในวิปัสสนา แต่จะเป็นสภาวะธรรมที่เป็นกุศลฝ่ายดีบริสุทธิ์ผ่องใสแก่จิตเกิดขึ้น เมื่อเอาสติเข้าไปกำหนดนิวรณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็ควรละทิ้งนิวรณ์นั้นเสีย แล้วเอาสติกลับมากำหนด พองหนอ ยุบหนอต่อไป การปฏิบัติในข้อนี้ก็เพื่อจะกำจัดเสียซึ่งความมีตัวตน เรา เขา สัตว์ บุคคล ความจริงแล้วมีแต่รูป มีแต่นามเท่านั้น

๒ อุปาทานชั้น ๕ คำว่า “ชั้น” แปลว่า กอง, หมวด, หมู่, ประชุม, กลุ่ม^{๖๖} มี ๕ อย่าง ซึ่งเป็นอารมณ์ของอุปาทาน ฉะนั้น จึงเรียกว่า อุปาทานชั้น ๕ คือ

- (ก) รูปชั้น ได้แก่ รูป ๒๘
  - (ข) เวทนาชั้น ได้แก่ เวทนาเจตสิก ๑ ดวง
  - (ค) สัญญาชั้น ได้แก่ สัญญาเจตสิก ๑ ดวง
  - (ข) สังขารชั้นได้แก่ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ ดวง
  - (ง) วิญญาณชั้น ได้แก่ จิต ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง
- ดังมีรายละเอียดโดยย่อ ดังต่อไปนี้

^{๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๕/๓๐๑., อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๑/๕๙๕.

^{๖๕} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๒๘๑.

^{๖๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙,ราชบัณฑิต), คำวัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียง เชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๙๙.

๑) รูปชั้น กงรูป คือ รูปร่างของมนุษย์และสัตว์มี ๒๘ แบ่งเป็น รูปที่เป็นใหญ่ ๔ ให้กำหนดเห็นหนอ ๆ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูปเกิด ๒๔ ความเกิด ความดับแห่งรูป ขณะเห็นรูป

๒) เวทนาชั้น กงเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือรู้สึกเฉยๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ ความเกิดและดับแห่งเวทนาปรากฏขณะเห็นรูปรู้สึกดีใจ เสียใจ กำหนดดีใจหนอๆ เสียใจหนอๆ

๓) สัญญาชั้น กงสัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ ความเกิด ความดับของสัญญาย่อมปรากฏขณะรู้สึกที่เห็น กำหนดรู้หนอ

๔) สังขารชั้น กงสังขาร คือ ความปรุงแต่งจิต เป็นสภาพที่เกิดกับใจ ปรุงแต่งใจให้ดีบ้าง ชั่วบ้าง หรือไม่ดีไม่ชั่ว ความเกิดแห่งสังขาร ความดับของสังขาร ปรากฏขณะสัมผัส สัมผัสขณะกระทบ

๕) วิญญาณชั้น กงวิญญาณ ได้แก่ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์หรือรับอารมณ์อยู่เสมอ ความเกิดและดับแห่งวิญญาณปรากฏในขณะที่รู้เห็น เจตนาปรากฏ ตั้งใจ พอใจ กำหนดรู้ว่า รู้หนอๆ^{๖๗}

๓ อายุตนะมี ๑๒ อายุตนะ คือ ที่ต่อ^{๖๘} ที่เชื่อมรูปนาม ได้แก่ อายุตนะ ๑๒ ว่าด้วยการตั้งสติกำหนดพิจารณาอายุตนะภายใน ๖ อายุตนะภายนอก ๖ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๕ อายุตนะ ๑๒

ลำดับที่	อายุตนะภายใน ๖	อายุตนะภายนอก ๖
๑	จักขวยตนะ	รูปายตนะ
๒	โสตยตนะ	สัททายตนะ
๓	ฆานายตนะ	คันธายตนะ
๔	ชีวนายตนะ	รสายตนะ
๕	กายายตนะ	โณภูฏัพพายตนะ
๖	มนายตนะ	ธัมมายตนะ

อายุตนะ ๑๒^{๖๙} ว่าด้วยการตั้งสติกำหนดพิจารณา อายุตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ และอายุตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โณภูฏัพพะ ธัมมารมณ์ สักแต่ว่าอายุตนะเป็นที่ต่อของชีวิต (คือระหว่างรูปกับรูป หรือระหว่างรูปกับนาม ให้ติดต่อกันเกิดความรู้ทางใจขึ้นได้) และเป็น ที่ไหลมาของบุญและบาป ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นเพียงปรมาตมธรรม คือ ชั้น อายุตนะ ธาตุ สัจจะ เท่านั้น^{๗๐} ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ดังนี้

๑) รู้ซัดตา รู้ซัดรูป เครื่องร้อยรัดทั้งหลาย อาศัยตาและรูปเกิดขึ้น รู้ซัดสังโยชน์นั้น การเกิด การละ ดับไม่มี รู้ซัดด้วยเหตุนี้ ขณะเห็นรูปกำหนดว่า เห็นหนอ ๆ ๆ

๒) รู้ซัดหู รู้ซัดเสียง เครื่องร้อยรัด (สังโยชน์) อาศัยหูและเสียงเกิดขึ้น รู้ซัดสังโยชน์นั้น การเกิด การละ ดับไม่มี รู้ซัดด้วยเหตุนี้ ขณะได้ยินกำหนดรู้ว่า ได้ยินหนอ ๆ ๆ

๓) รู้ซัดจมูก รู้ซัดกลิ่น เครื่องร้อยรัด (สังโยชน์) อาศัยจมูกและกลิ่นเกิดขึ้น รู้ซัดสังโยชน์นั้น การเกิด การละ ดับไม่มี รู้ซัดด้วยเหตุนี้ ขณะรู้กลิ่นกำหนดรู้ว่า รู้หนอ ๆ ๆ

^{๖๗} จำลอง ดิษยวณิช, วิปัสสนากรรมฐานและเขาวนอารมณ์, หน้า ๑๔-๑๕.

^{๖๘} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), คำวัด, หน้า ๑๓๕๐.

^{๖๙} ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๓๘๔/๓๑๙.

^{๗๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔ - ๓๐๕/๒๕๕.

๔) รู้ซัดลิ้น รู้ซัดตรส เครื่องร้อยรัด (สังโยชน) อาศัยลิ้นและรสเกิดขึ้น รู้ซัดสังโยชนนั้นการเกิด การละ ดับไม่มี รู้ซัดด้วยเหตุนี้ขณะทีลึมรส กำหนดว่า รู้หนอ ๆ ๆ

๕) รู้ซัดกาย รู้ซัดสัมผัส เครื่องร้อยรัด (สังโยชน) อาศัยกายและสัมผัสเกิดขึ้น การเกิด การละ ดับไม่มี ก็รู้ซัดเหตุนี้ ขณะรู้สัมผัสกำหนดรู้ว่า ถูกหนอ ๆ ๆ

๖) รู้ซัดใจ รู้ซัดธรรมารมณ เครื่องร้อยรัด (สังโยชน) อาศัยใจและธรรมารมณเกิดขึ้น การเกิด การละ ดับไม่มี ก็รู้ซัดเหตุนี้ ขณะนึกคิด กำหนดรู้ว่าคิดหนอ ๆ ๆ

ในเรื่องนี้มีงานวิจัยเรื่องศึกษาสัญญาโยชน ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” พบว่า ผู้ที่ปฏิบัติจนผ่านโคตรภูญาณได้แล้ว สังโยชน ๓ คือ สักกายทัญญู วิจิกิจฉา สีสัพพตปราคมาสังถูกทำลาย^{๗๑}

๔ โภชณงค์ ๗ โภชณงค์เป็นสภาพที่ทำให้รู้อารมณ์ได้ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ บุคคลไม่อาจบรรลุธรรมได้ โดยการนั่งหลับตา โดยคิดว่า หรือการอ่านพระไตรปิฎก หรือปรารภนาเองว่า สภาวธรรมจะปรากฏขึ้นเองในใจ แท้จริงแล้วมีเงื่อนไขสำคัญๆ ที่เป็นรากฐานของการบรรลุธรรม ปัจจัยเหล่านี้มีชื่อในภาษาบาลีว่า โภชณงค์ เป็นธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้หรือริสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค^{๗๒}

โภชณงค์ องค์แห่งธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ มี ๗ คือ

- ๑) สติสัมโพชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความระลึกได้
- ๒) ัมมวิจยสัมโพชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือการเพินธรรม
- ๓) วิริยสัมโพชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร
- ๔) ปิตติสัมโพชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิมใจ
- ๕) ปัสสทธิสัมโพชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกาย ใจ
- ๖) สมာธิสัมโพชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งจิตมั่น
- ๗) อุเบกขาสัมโพชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความวางใจเป็นกลาง^{๗๓}

วิธีกำหนดโภชณงค์มี ๗ ประการ คือ

ประการที่ ๑ สติสัมโพชณงค์ มีอยู่ ไม่มีก็รู้ซัดเกิดด้วยเหตุใดๆ ก็รู้ซัด สติระลึกรู้เท่าทันเป็น ปัจจุบันสติกำหนดจิตไม่หลุดขาดเลื่อนลอย แนบแน่นกับสภาวะอารมณ์ กำหนดรู้ว่า รู้หนอ ๆ ๆ

ประการที่ ๒ ัมมวิจยสัมโพชณงค์ มีอยู่ ไม่มี เกิดด้วยเหตุใด ก็รู้ซัด สมบูรณ์บริบูรณ์ด้วย เหตุใดก็รู้ปัญญาารู้เห็นรูปนาม เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็กำหนดว่า รู้หนอ ๆ ๆ

ประการที่ ๓ วิริยสัมโพชณงค์ มีอยู่ ไม่มี เกิดด้วยเหตุใดๆ ก็รู้ซัด ความเพียรที่พอดียอม เกิดขึ้น ทุกขณะที่เจริญสติอยู่ กำหนดว่า รู้หนอ ๆ ๆ

^{๗๑} นางสาวพัชรินทร์ พรชัยสำเร็จผล, “ศึกษาสัญญาโยชน ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๑.

^{๗๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๓๓๗-๓๔๓.

^{๗๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๑.

ประการที่ ๔ ปีติสัมโพชฌงค์ มีอยู่ ไม่มี เกิดด้วยเหตุใดๆ ก็รู้ชัด ความเอิบอ้อมใจต่างๆ เกิดขึ้นขณะปฏิบัติธรรมอยู่ ให้กำหนดปิติหนอๆ หรือ รู้หนอ ง่ายๆ

ประการที่ ๕ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ มีอยู่ ไม่มี เกิดด้วยเหตุใดก็รู้ชัด บริบูรณ์ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้นเป็นความสงบทั้งกายและใจที่เกิดขึ้น กำหนดสงบหนอ ง่ายๆ หรือ รู้หนอ ง่ายๆ

ประการที่ ๖ สมานีสัมโพชฌงค์ มีอยู่ ไม่มี เกิดด้วยเหตุใดก็รู้ชัดสมาธิชั่วขณะ หรือแนบแน่นในสภาวะธรรมปัจจุบันปราศจากนิวรณ์ เห็นความจริงของสภาวะธรรมตามจริง กำหนดรู้หนอ ง่ายๆ

ประการที่ ๗ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ มีอยู่ ไม่มี เกิดด้วยเหตุใดก็รู้ การรู้ความสม่ำเสมอของความเพียร (วิริยะ) ความตั้งใจมั่น (สมาธิ) หรือ ความเชื่อ (ศรัทธา) เสมอกับความรู้แจ้ง (ปัญญา) กำหนดว่าว่างหนอๆ หรือ รู้หนอ ง่ายๆ^{๗๔}

โพชฌงค์จึงเปรียบดังราชรถ ที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันในการขับเคลื่อนของยานไปสู่หนทางอันทุรกันดารของผู้เพนจร ต้องมีทรัพย์ติดตัวในการเดินทาง สติ คือ ผู้รักษายาน (รักษาจิต) ฌัมมวิจย คือ พวงมาลัย (คอยบังคับจิตให้อยู่ในกุศล) วิริยะ คือ ล้อ (ที่พากเพียรให้เราได้ถึงที่หมายด้วยหิริและโอตปปะ) ปิติ คือ ที่นั่งของคนขับที่ให้ความสุขในการขับยาน (ให้ถึงที่หมายคือพระนิพพาน) ปัสสัทธิ คือ ซี่ล้อได้แก่ กายและจิตที่เสริมความทนทานให้ล้อทนอยู่ได้ (ด้วยความสงบแห่งจิต) สมาธิ คือ ดุมล้อหรือเพลลา ที่เป็นตัวยึดซี่ล้อให้อยู่ได้ด้วยความตั้งมั่นของจิต (ปัญญาญาณ) อุเบกขา คือ วงล้อที่ต้องถูกบดทับถนนที่ทุรกันดารได้แก่ นิวรณ์ธรรมไปได้ (พ้นจากทุกข์-ในปฏิจกสมุปบาท) และของที่ต้องติดตัวไปในการเดินทางอีก ๗ อย่างคือ อริยทรัพย์ได้แก่ ศรัทธาหิริ โอตปปะ พหุสัจจะ จาคะและปัญญา^{๗๕}

ดังนั้น โพชฌงค์ จึงเป็นองค์ของผู้ตรัสรู้ เหมือนองค์แห่งเสนาและองค์แห่งรถเป็นต้นเพราะเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า โพชฌงค์ เป็นองค์ของบุคคลผู้ตรัสรู้ ส่วนความหมายของโพชฌงค์ คือ ย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้บ้าง ตรัสรู้ตามบ้าง ตรัสรู้เฉพาะบ้าง ตรัสรู้ดีบ้าง ซึ่งยังมีรายละเอียดในปฏิสัมภิทาเป็นต้น ในบรรดาโพชฌงค์ทั้งหมดจะยกมากล่าวเป็นตัวอย่าง คือ สติสัมโพชฌงค์มาจาก สติ ความระลึก กับคำว่า สัมโพชฌงค์ แปลว่า องค์แห่งการตรัสรู้ อันประเสริฐและดี เมื่อกล่าวโดยรวม ซึ่งรวมความก็แปลว่า องค์แห่งการตรัสรู้ คือสติ ส่วนโพชฌงค์ที่เหลือ ในพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า ภาเวติ ซึ่งตรงกับในคัมภีร์ วิสุทธิมรรคก็ใช้คำว่า ภาวयी ใช้ธาตุตัวเดียวกันคือ ภู ธาตุ แต่ปัจจัยต่างกันคือ ฌ กับ ฌย แปลว่า ให้เจริญ ท่านอธิบายว่าย่อมให้เกิดคือยอมให้บังเกิดบ่อยๆ ในจิตสันดานของตน

เมื่อกล่าวถึงความเกี่ยวข้องกับวิปัสสนา อรรถกถาจารย์ยกบทว่า วิเวกนิสสิตี ท่านอธิบายว่า ภิกษุยอมเจริญสมาธิวิเวกตามที่ท่านอธิบายไว้ในโกสลสังยุต มี ๓ อย่าง คืออาศัย ตทั้งค วิเวก สมุจเฉทวิเวก นิสสรณวิเวก ส่วนอาจารย์บางพวก กล่าวว่า โพชฌงค์อาศัยวิเวก ๕ อาจารย์เหล่านั้นยอมยกโพชฌงค์เกิดขึ้นชื่อว่า พลวิปัสสนา มรรคและผลอย่างเดียวกันก็ได้ ย่อมยกขึ้นแสดงแม้ในกสิณฌาน อานาปานสติ อสุภกัมมัฏฐาน และพรหมวิหารฌาน อันเป็นบาทของวิปัสสนา

^{๗๔} พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๓๔๔-๕๗.

^{๗๕} อู บัณชิตาภิวังสะ พระกัมมัฏฐานาจริยะ, IN THIS VERY LIFE รู้แจ้งในชาตินี้, แปลโดย พระสว่าง ดิกขวิโร, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖.

อาจารย์บางพวก จึงเห็นไม่ตรงกันกับพระอรรถกถาจารย์ เพราะฉะนั้น ตามมติของท่านเหล่านั้น ในขณะที่กำลังเกิดมานั้น เมื่อก่อนโดยกิจ ฆานก็ยังมีอาศัยวิภังคสมาธิ ในขณะเกิดวิปัสสนา เมื่อก่อน โดยอรรถกถาจารย์ก็ขุยมะเจริญวิปัสสนา อาศัยนิสสรณวิเวก ฉันทใด ก็ควรจะกล่าวว่าภิกษุขุยมะเจริญโพชฌงค์ อาศัยปฏิบัติสัทธาวิเวกฉันทนั้น เกิดขึ้น

จากอุทาหรณ์ข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่า วิปัสสนาและโพชฌงค์ มีความหมายใจความเดียวกัน และมีเป้าหมาย คือ ความดับกิเลสความร่าร้อนในกายใจ ซึ่งเป็นปัญหาชีวิตได้จริง ด้วยการอบรม กระทำให้เกิดให้มีขึ้น การค้นหาด้วยการอบรมกาย วาจา และจิตเพื่อให้เข้าถึงสภาวะของธรรมชาติ ตามความเป็นจริงซึ่งเรียกว่า ภาวนานี้มี ๒ อย่าง คือ สมณะภาวนา การฝึกอบรมจิตให้เข้าสู่ความสงบ ชนิดที่เรียกว่า อัปนาสมาธิ และวิปัสสนาภาวนา

ความต่างกันของสมณะภาวนาและวิปัสสนาภาวนา คือ อารมณ์ แปลว่า สมณะมีอารมณ์ ๔๐ ส่วนวิปัสสนาภาวนามีอารมณ์ ๖ หรือเรียกว่า วิปัสสนาภูมิ ๖ ก็ได้ อีกอย่างหนึ่ง คือความเพ่งใน อารมณ์ คือ สมณะจะยึดอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งแล้วเพ่งจดจ่ออยู่กับอารมณ์นั้นอย่างมั่นคง ส่วน วิปัสสนาจะยึดอารมณ์ที่ปรากฏชัดในปัจจุบันขณะ โดยเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยตามปัจจุบันที่ปรากฏชัด อีกอย่างหนึ่ง คือ อานิสงส์ สมณะจะมีรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ เป็นอานิสงส์ ซึ่งจะให้ผลช้า ส่วน วิปัสสนาจะ มีมรรค ผล นิพพานเป็นอานิสงส์ซึ่งให้ผลเร็วภายในปัจจุบันชาติ^{๗๖} ภิกษุทั้งหลาย เมื่อ โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ พึงหวังผลานิสงส์ ๗ ประการ^{๗๗} คือ

ประการที่ ๑ จะได้บรรลุอรหัตผลทันทีในปัจจุบัน

ประการที่ ๒ หากในปัจจุบันยังไม่ได้บรรลุ ก็จะได้บรรลุในเวลาใกล้ตาย

ประการที่ ๓ หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ จะได้เป็นพระอนาคามีผู้ อันตราปรินิพพาน^{๗๘} เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ (สังโยชน์ เบื้องต่ำ) ๕ ประการสิ้นไป

ประการที่ ๔ หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ และไม่ได้เป็นพระอนาคามี ผู้อันตราปรินิพพานจะได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพาน^{๗๙} เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการสิ้นไป

ประการที่ ๕ หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ ไม่ได้เป็นพระ อนาคามีผู้ อันตราปรินิพพาน และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพาน จะได้เป็นพระอนาคามีผู้ อสังขาร ปรินิพพาน เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการสิ้นไป

ประการที่ ๖ หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ ไม่ได้เป็นพระ อนาคามีผู้ อันตราปรินิพพาน ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพาน และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้สังขาร

^{๗๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๘๔.

^{๗๗} ศรีสต แสงสว่าง, “ศึกษาโพชฌงค์ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔: เฉพาะ กรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๑-๑๐๔.

^{๗๘} ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๘๔/๒๑๐., อ.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๗๙} ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๘๔/๒๑๐. อ.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๒๔๓.

ปรีณิพพายี^{๘๐} จะได้เป็นพระอนาคามีผู้สังขารปรีณิพพายี เพราะโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการ

ประการที่ ๗ หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตรายปรีณิพพายีไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปปัจจปรีณิพพายี ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้สังขารปรีณิพพายี และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้สังขารปรีณิพพายี จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อุทังโสโตกนิภฏฐคามิ^{๘๑} เพราะว่าโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการสิ้นไป^{๘๒}

๕ อริยสัง ๔ อริยสัง ความจริงอันประเสริฐ มี ๔ อย่าง คือ^{๘๓}

(๑) ทุกขอริยสัง ความจริงอันประเสริฐ คือ ทุกข์ ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ว่าโดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์

(๒) ทุกขสมุทัยอริยสัง ความจริงอันประเสริฐ คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

(๓) ทุกขนิโรธอริยสัง ความจริงอันประเสริฐ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ความปล่อยวาง ความไม่ติดข้อง ความหลุดพ้น สงบ ปลอดโปร่งเป็นอิสระ คือ พระนิพพาน

(๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง ความจริงอันประเสริฐ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ^{๘๔}

พระมหาประเชีย ullanavuso (ศรีเหรา)^{๘๕} ผลการศึกษาพบว่า อริยสัง ๔ เป็นธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้และเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะธรรมทั้งมวลล้วนประชุมลงในอริยสัง ๔ ดังกล่าวอธิบายในอนุโลมญาณ ในวิปัสสนาญาณ ๑๖ ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงในสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง ทำให้ทราบสภาวะเกิดดับของธรรม นำไปประยุกต์เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันได้ทุกยุคทุกสมัย

เนื่องจากในหมวดธรรมานุปัสสนานี้มีหลายอย่างแต่วิธีการกำหนดรู้นั้นเหมือนกันจึงยกหมวดนิวรรณาเป็นเบื้องต้นในการกำหนดตามที่ท่านกล่าวไว้ในคู่มือการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ความหงุดหงิด ไม่พอใจ โกรธ เกลียด ปองร้าย กำหนดว่า “โกรธหนอ”

ความง่วงซึมเซา ที่เกิดให้กำหนดว่า “ง่วงหนอ”

ความฟุ้งซ่านเดือดร้อนใจ ฟุ้งกำหนดว่า “ฟุ้งหนอ” หรือ “ร้อนใจหนอ”

ความลึกลับสงสัยในพระพุทธศาสนามีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ตลอดจนมรรคผลนิพพานและแนวทางในการปฏิบัติ ฟุ้งกำหนดว่า “สงสัยหนอ”

^{๘๐} ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๘๔/๒๑๐., อัง.ตัก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๘๑} ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๘๔/๒๑๐.

^{๘๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๔/๑๑๖.

^{๘๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖/๓๒๔.

^{๘๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖ - ๔๐๒/๒๖๐ - ๒๖๘.

^{๘๕} พระมหาประเชีย ullanavuso (ศรีเหรา), “ศึกษาวิเคราะห์อริยสัง ๔ อันเป็นภูมิวิปัสสนาเฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๐.

เมื่อกำหนดรัฐธรรมนูญดังกล่าวตามความเป็นจริงแล้วสภาวธรรมเหล่านั้นหายไป พึงกำหนดว่า “รู้หนอ” ในเรื่องนี้มีพระพุทธพจน์ในมหาสติปัฏฐานสูตร ว่า “ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมเป็นภายในบ้าง ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมเป็นภายนอกบ้าง ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง ย่อมพิจารณาเห็นธรรมตา คือ ความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง ย่อมพิจารณาเห็นธรรมตา คือ ความเสื่อมไปในธรรมบ้าง ย่อมพิจารณาเห็นธรรมตา คือ ทั้งความเกิดขึ้น ทั้งความเสื่อมไปในธรรมบ้าง. ก็หรือสติของเธอที่ตั้งอยู่ว่าธรรมมีอยู่ แต่เพียงสักว่าเป็นที่รู้แต่เพียงสักว่าเป็นที่อาศัยระลึก เธอย่อมเป็นผู้อันค้นหาและทิวฐิไม่อาศัยอยู่ด้วย ไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลกด้วย”^{๘๖}

อานิสงส์การเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ ผู้เจริญวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ย่อมบรรลุมรรคผลและนิพพาน เป็นพระอรหันต์ผู้ละกิเลสได้โดยสิ้นเชิง สามารถระงับความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ ดับทุกข์ทางกายและโหม่นสททางใจในภพนี้ เมื่อได้ปรินิพพานแล้วก็ไม่กลับมาเวียนเกิดเวียนตายในภพใหม่ให้ได้รับทุกข์และโหม่นสทอีก ท่านเป็นผู้บรรลุมรรคญาณ ๔ คือ โสดาปัตติมรรคญาณ สกทาคามีมรรคญาณ อนาคามีมรรคญาณและอรหัตตมรรคญาณ พร้อมทั้งรู้แจ้งพระนิพพานอันเป็นสภาพดับทุกข์ทั้งปวงดังมีพระพุทธพจน์ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า

ผู้ใดเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๗ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการ คือ

(๑) พระอรหัตผลในปัจจุบัน

(๒) อุปาทิเหลืออยู่เป็นพระอนาคามี

ผู้ใดเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๖ ปี ๕ ปี ๔ ปี ๓ ปี ๒ ปี ๑ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือพระอรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี

ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๗ เดือน เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี

ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๖ เดือน ๕ เดือน ๔ เดือน ๓ เดือน ๒ เดือน ๑ เดือน กึ่งเดือน เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือพระอรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี

กึ่งเดือนยกไว้ ผู้ใดเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ อย่างนี้ ๗ วัน เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี

ภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงความโศกและปริเทวะ เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์โหม่นสท เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน หนทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ประการฉะนี้แล คำที่เรากล่าวดังพรรณนามาฉะนี้ เราอาศัยเอกายมรรคกล่าวแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นยินดีชื่นชมภษิตของพระผู้มีพระภาค^{๘๗} ดังตาราง ต่อไปนี้

^{๘๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๔๓๘ - ๓๙.

^{๘๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๐๐/๒๓๓., ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๕/๒๘๒.

ตารางที่ ๖ โครงสร้างสติปัฏฐาน ๔

ตารางที่ ๑ โครงสร้างสติปัฏฐาน ๔	
กายานุปัสสนา ๖	๑. อานาปานปัพพะ ๒. อิริยาปถปัพพะ ๓. สัมปชัญญปัพพะ ๔. ปฏิกุลปัพพะ ๕. ธาตุปัพพะ ๖. นวสีกถิก้าปัพพะ๙
เวทนานุปัสสนา ๙	๑. สุขเวทนา ๒. ทุกขเวทนา ๓. อุเบกขาเวทนา ๔. สุขเวทนา เจือด้วยอามิส ๕. ทุกขเวทนาเจือด้วยอามิส ๖. อุเบกขาเวทนาเจือด้วยอามิส ๗. สุขเวทนาไม่ เจือด้วยอามิส ๘. ทุกขเวทนาไม่เจือด้วยอามิส ๙. อุเบกขาเวทนาไม่เจือด้วย อามิส
จิตตานุปัสสนา ๑๖	๑. สราคจิต ๒. วีตราคจิต ๓. สโทสจิต ๔. วีตโทสจิต ๕. สโมหจิต ๖. วีตโมหจิต ๗. สังขิตตจิต ๘. วิกขิตตจิต ๙. มหัคคตจิต ๑๐. อมหัคคตจิต ๑๑. สอูตตรจิต ๑๒. อนูตตรจิต ๑๓. สมาหิตจิต ๑๔. อสมาหิตจิต ๑๕. วิมุตตจิต ๑๖. อวิมุตตจิต
ธัมมานุปัสสนา ๕	๑. นิวรรณปัพพะ ๒. ขันธปัพพะ ๓. आयตनปัพพะ ๔. โทษณังคปัพพะ ๕. สัจจปัพพะ

การกำหนดรอบสติปัฏฐานทั้ง ๔ องค์ประกอบของสติปัฏฐานทั้ง ๔ ประการ ดังกล่าวนี้นี้ เป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นทางกาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งโยคีบุคคลพึงมีโยนิโสมนสิการตั้งสติกำหนดรู้เห็น สภาวะธรรมดังกล่าวของรูป – นาม สังขาร ตามความเป็นจริงไม่ให้คลาดเคลื่อนไปจากปัจจุบันอารมณ์ ไม่เพลอ ไม่หลงลืม ไม่ขาดสติ

วิธีกำหนดรูปนามตามหลักสติปัฏฐาน

ในอานาปานทีปนี พระญาณธชะอธิบายไว้ว่า จิตที่ตามรู้กองลมหรือธาตุทั้ง ๔ และ นามธรรมคือสติ วิริยะ และปัญญาที่ประกอบด้วยจิต จัดเป็นนามธรรม คือ สภาวะน้อมไปสู่อารมณ์ หมายถึงมุ่งจะรับรู้อารมณ์ มีคำอธิบายว่า จิต คือ สภาวะรู้อารมณ์ที่เป็นกองลมหรือธาตุทั้ง ๔ สติ คือ การระลึกรู้อย่างต่อเนื่องไม่ขาดช่วง วิริยะ คือ ความเพียรในการระลึกรู้ ปัญญา คือ การหยั่งเห็น สภาวะธรรมของอารมณ์ปัจจุบันตามความเป็นจริง นักปฏิบัติพึงกำหนดรู้จิตเป็นหลัก เพราะสติ วิริยะ และปัญญาเกิดร่วมกับจิต เมื่อหยั่งเห็นสภาวะธรรมของจิตแล้วก็อาจหยั่งเห็นสภาวะธรรมของสติเป็นต้น ได้ กล่าวคือ พึงรับรู้ไว้ว่า จิตที่ตามรู้กองลมหรือธาตุทั้ง ๔ เป็นเพียงนามธรรมที่รับรู้อารมณ์ได้ ไม่ใช่ รูปธรรมที่ไม่อาจรับรู้อารมณ์ไม่ใช่บุคคล เรา เขา บุรุษ หรือสตรี การรู้เห็นอย่างนี้เป็นทิวฐิวฐิตีซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่ตามรู้นามธรรม เมื่อนักปฏิบัติเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนกระทั่งปรากฏว่ามีธาตุทั้ง ๔ และจิตที่ตามรู้ในปัจจุบันขณะ ปราศจากความเป็นตัวเรา ของเรา พึงยังกังขาวิตรณวิสุทธิให้เกิดขึ้น ด้วยการหยั่งเห็นปฏิจสมุปบาท คือสภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น คนทั่วไปไม่เข้าใจปฏิจสมุปบาทตาม ความเป็นจริง จึงคิดหาเหตุเกิดของธาตุทั้ง ๔ และจิต โดยมีลัทธิความเห็นต่างๆ และยึดมั่นว่ามีสภาพ เทียง เป็นสุข และบังคับบัญชาได้ การน้อมไปในความเห็นผิดอย่างนี้แล้วจึงมีความสงสัยลังเลใจ ความ

สงสัยนี้จัดเป็นวิจิกิจฉาโดยสามัญ ส่วนความสงสัยที่พบในพระสูตรว่า อโหสี นุ โข อนิ อตตีต มหุธานัง (เราเคยเกิดในอดีตหรือ) จัดเป็นวิจิกิจฉาโดยพิเศษ^{๘๘}

ธาตุ ๔ ภายในร่างกายยังแบ่งเป็น ๔ อย่างได้ตามเหตุปัจจัย คือ

๑. ธาตุที่เกิดจากกรรม เกิดขึ้นโดยอาศัยกรรมเก่าในภพก่อนซึ่งปรากฏอยู่ที่ร่างกายเหมือนกระแสน้ำที่ไหลอย่างต่อเนื่อง

๒. ธาตุที่เกิดจากจิต เกิดขึ้นโดยอาศัยจิตแต่ละสภาวะๆ เช่น จิตที่โลภ จิตที่โกรธ จิตที่สงสัยหรือฟุ้งซ่าน หรือจิตที่เป็นกุศล เป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นในแต่ละขณะจิตนั้นๆ

๓. ธาตุที่เกิดจากอุตุ เกิดขึ้นโดยอาศัยสภาวะเย็นร้อนภายในร่างกายในแต่ละวัน

๔. ธาตุที่เกิดจากอาหาร เกิดขึ้นโดยอาศัยอาหารที่บริโภคในแต่ละวัน

ส่วนจิตที่รับรู้ลมหายใจเกิดขึ้นโดยอาศัยอารมณ์คือลมหายใจเข้าออกและหทัยวัตถุอันเป็นที่อาศัยของจิต จิตที่รับรู้ลมหายใจเข้ามีใช้จิตที่รับรู้ลมหายใจออกและจิตที่รับรู้ลมหายใจออกก็มีใช้จิตที่รับรู้ลมหายใจเข้า เหมือนแสงอาทิตย์ที่ต่างจากแสงจันทร์ นักปฏิบัติที่หยั่งเห็นเหตุปัจจัยของธาตุทั้ง ๔ และจิตที่รับรู้ธาตุเหล่านั้น จัดว่าได้เข้าใจปฏิจกสมุปบาท บรรลุถึงขาวิตตรณวิสุทธิที่ข้ามพ้นความสงสัยสามารถล่วงพ้นความสำคัญผิดว่าเที่ยง เป็นสุข และบังคับบัญชาได้

ผู้ที่เจริญสติระลึกรู้ความเป็นรูปนามของธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม พร้อมทั้งจิตที่ตามรู้ธาตุเหล่านั้น เหตุเกิดของรูป ๔ อย่าง คือ กรรม จิต อุตุ และอาหาร เหตุเกิดของนาม ๒ อย่าง คือ อารมณ์ และหทัยวัตถุ พึงเจริญวิปัสสนาต่อไป เพื่อให้หยั่งเห็นความไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตาของสภาวะธรรมเหล่านั้น ดังข้อความว่า รูปิ อนิจจัง ขยัญเฐน, ทุกขัง ภัยญเฐน, อนตตวา อสารกญเฐน.^{๘๙} แปลว่า “รูปไม่เที่ยงเพราะมีสภาพสิ้นไป เป็นทุกข์เพราะมีสภาพน่ากลัว และเป็นอนัตตาเพราะมีสภาพปราศจากแก่นสาร”

การกำหนดอาการพอง - ยุบ เป็นธาตุกรรมฐาน การตามรู้สภาวะพองยุบของท้องที่สอนกันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันนี้ จัดเป็นธาตุกรรมฐาน เพราะสภาวะพองยุบเป็นลักษณะตั้งหย่อนของลมในท้องนอกกล้าไส้ที่เรียกว่า กุจฉิสยวาโย ความจริง ลมหายใจที่สุดเข้าไปในปอดมิได้เคลื่อนไปในท้องดังที่เข้าใจกันโดยทั่วไป การหายใจนั้นเป็นกระบวนการที่เกิดจากการทำงานของกล้ามเนื้อ กะบังลม ทรวงอก และกระดูกซี่โครงกะบังลมกั้นอยู่ระหว่างช่องอกและช่องท้อง โดยอยู่ด้านล่างของปอด ตามปกติเมื่อเราหายใจเข้ากะบังลมจะหดตัวกดอวัยวะในช่องท้องส่งผลให้ลมในท้องพองออกมา และเมื่อหายใจออก กะบังลมจะยัดขึ้น ส่งผลให้ลมในท้องยุบลงพร้อมกับดันลมออกจากปอด ดังนั้น สภาวะพองยุบจึงเป็นลมในท้องที่มีอยู่เดิม เป็นอารมณ์กรรมฐานอย่างหนึ่งตามหลักกายานุปัสสนา^{๙๐} คำว่า พอง-ยุบ นี้ ผู้ที่ไม่เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบนี้ หรือแม้แต่ผู้ที่เคยเข้าปฏิบัติแล้วบางคน อาจจะสงสัยว่ามันเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติอย่างไร เพราะฟังๆ ดูแล้วเป็นคำตื้นๆ ฝืนๆ ไม่น่าจะนำเอา มาใช้การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานซึ่งเป็นข้อปฏิบัติขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา เมื่อสงสัยเช่นนี้ ก็เห็น

^{๘๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘/๑๑., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๕/๕๙.

^{๘๙} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๒๗๔.

^{๙๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๑๙๙.

เป็นเรื่องแปลก เป็นเรื่องไม่น่าเชื่อ บางทีถึงกับนำเอาไปพูดในทำนองชวนหัวเราะ ขบขันก็มี นั่นก็เพราะเขาไม่รู้ความจริง^{๑๑} จึงขออธิบายว่า

การเจริญวิปัสสนาตามพุทธประสงค์ ก็คือการกำหนดรูปรูปนามเป็นอารมณ์ ถ้าผิดจากการกำหนดรูปรูปนามเสียแล้ว ก็หาใช้วิปัสสนากรรมฐานไม่ นี่เป็นกฎตายตัวที่ใครจะเถียงไม่ได้ ก็กำหนดรูปรูปนามอันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐานนั้น เฉพาะการกำหนดรูป ถ้ากำหนดรูปหยาบก็ไม่ได้ผล หรือได้ผลน้อยที่สุด ฉะนั้นท่านจึงสอนให้กำหนดรูปที่ละเอียด รูปที่ละเอียดก็ได้แก่รูปที่ลมหายใจถูกต้อง คือลมหายใจเข้าออกไปถูกที่ไหนก็ให้กำหนดที่นั่น ที่นี้สถานที่ๆ ลมหายใจของเราถูกต้องอยู่ เสมอนั้นมีอยู่ ๒ ที่ คือ ที่จมูก ๑ ที่บริเวณท้อง ๑ บรรดาที่ทั้ง ๒ นั้นปรากฏว่า สำหรับที่จมูกจะกำหนดได้ชัดเจนก็เพียงแต่ในระยะเริ่มแรกเท่านั้น ครั้นนานเข้าเมื่อลมละเอียดลงก็ปรากฏไม่ชัดเจน ส่วนที่บริเวณท้องที่มีอาการพอง-ยุบนั้นกำหนดได้ชัดเจนสม่ำเสมอ ถึงจะนานเท่าใดก็กำหนดได้ และแสดงสภาวะได้แจ่มชัดกว่าที่จมูกมากมาย ในเรื่องนี้ผู้ที่ผ่านการปฏิบัติไปแล้วย่อมจะทราบได้ดีทุกคน ฉะนั้นรูปที่ลมถูกต้องที่บริเวณท้อง คืออาการพองขึ้นและยุบลง จึงเหมาะสมอย่างยิ่งแก่การตั้งสติกำหนดเพื่อเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งต้องอาศัยการกำหนดรูปรูปนามเป็นสำคัญ

ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นจะต้องอาศัยบัญญัติเป็นเบื้องต้นแรกก่อน ถ้าไม่อาศัยอารมณ์บัญญัติแล้ว ก็จะเข้าถึงอารมณ์ที่เป็นปรมาตมไม่ได้เลย ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบพองยุบนั้น เมื่อแรกปฏิบัติใหม่ๆ ก็มากด้วยอารมณ์บัญญัติ เช่นในขณะที่กำหนดอาการพองยุบของท้องอยู่นั้น ยังคงมีรูปร่างสัณฐานของท้องอยู่อย่างชัดเจน แต่เมื่อกำหนดไปเรื่อยๆ วิปัสสนาปัญญาแก่กล้าแล้ว รูปร่างสัณฐานของท้องก็หายไป คงมีอยู่แต่อาการตึงๆ หย่อนๆ เท่านั้น อาการตึงๆ หย่อนๆ นี้เองเรียกว่า “วาโยธาตุ”

ธาตุลมมีอยู่ ๖ ชนิด คือ ๑. ลมพัดขึ้นเบื้องบน ๒. ลมพัดลงเบื้องต่ำ ๓. ลมในท้อง ๔. ลมในลำไส้ ๕. ลมหายใจเข้าออก และ ๖. ลมสุดท้ายที่พัดผันไปทั่วร่างกายนี้เป็นลมที่เรียกว่า “จิตตชวาโยธาตุ” ซึ่งเป็นต้นเหตุของพองยุบ เพราะเมื่อหายใจเข้า กระบังลมหดตัว กดอวัยวะในช่องท้อง ส่งผลให้ลมในท้องพองออก เมื่อหายใจออก กระบังลมยืดตัว ส่งผลให้ลมในท้องยุบตัว ดันลมออกจากปอด ฉะนั้น การกำหนดในใจว่า “พองหนอ-ยุบหนอ” ที่บริเวณท้อง คือการสังเกตธาตุลม(วาโยธาตุ) ที่มีสภาวะลักษณะคือการเคลื่อนไหวอย่างชัดเจนเป็นแนวปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในมหาสติปัฏฐานสูตร ที่ว่าด้วยการมีสติตามดูกาย (กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน) ในข้อกำหนดเกี่ยวกับการพิจารณาโดยความเป็นธาตุ ๔ (ธาตุมนสิการปัพพะ) อาการพอง-อาการยุบ คือรูปที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสของธาตุลมนี้ เรียกว่า “วาโยโผฏฐัพพะรูป” เป็นรูปปรมาตมที่มีลักษณะของวาโยธาตุชัดเจน คือ การเคลื่อนไหว พระพุทธองค์ทรงเทศนาไว้ในบาลีสันสกฤตนิภาษว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอจงเป็นผู้มีโยนิโสมนสิการ ตั้งสติกำหนดที่รูป ถ้ามีสมาธิแล้ว รูปนั้นอนิจจังก็ตี ทุกขังก็ตี อนัตตาก็ตี ย่อมเห็นได้ชัดเจนแน่นอน” ยิ่งทรงเทศน์ อีกว่า ผู้ที่โผฏฐัพพะพารมณฺ์ถูกต้องสัมผัสนั้น ตั้งสติกำหนดรู้เห็นอยู่ว่าไม่เที่ยงอวิชชาหายไป วิชชาญาณปรากฏ

^{๑๑} ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหากัมมัฏฐานาจารย์, วิปัสสนาที่ปณีฎีกา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๕๐ - ๒๕๓.

ดังนั้นการกำหนด “พองหนอ-ยุบหนอ” จึงเป็นการสังเกตวาโยโผฏฐัพพะรูป ด้วยโยนิโสมนสิการ อันประกอบด้วยอาตาปี หรือวิริยะ (ความเพียร) สติ (ความระลึกได้) สมาธิ (ความตั้งมั่นแห่งจิต) และสัมปชัญญะ(ความรู้ตัวทั่วพร้อม) มีหลักฐานยืนยันว่าเป็นคำสอนของพระพุทธองค์ที่ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร เมื่อพลังของปัจจัยดังกล่าวแก่กล้าพอเพียงแล้ว ผู้ปฏิบัติจะเห็นความไม่เที่ยง ความทุกข์และความไม่ใช่ตัวตนของรูปธรรมและนามธรรม มีสัมมาทิฐิและวิชชาญาณเกิดขึ้น จนสามารถบรรลุถึงมรรคผล นิพพานได้ในที่สุด”^{๔๒}

การกำหนดพอง – ยุบเป็นวิปัสสนา วิปัสสนาที่ปณีฎีกา อธิบายว่า การเจริญวิปัสสนาตามพุทธประสงค์ก็คือการกำหนดรูป-นามเป็นอารมณ์ ถ้าผิดจากการกำหนดรูป-นาม เสียแล้วก็หาใช้วิปัสสนาภาวนาไม่ การกำหนดรูป-นามอันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนานั้น เฉพาะการกำหนดรูป ถ้ากำหนดรูปใหญ่ไม่ได้ผลหรือได้ผลน้อยที่สุด ท่านก็สอนให้กำหนดรูปที่ละเอียด รูปที่ละเอียดได้แก่รูปที่ลมหายใจถูกต้อง คือลมหายใจเข้าออกไปถูกที่ใดก็ให้กำหนดที่นั่นในที่นี้สถานที่ที่ลมหายใจถูกต้องอยู่เสมอนั้นมีอยู่ ๒ แห่ง คือ ที่จมูก และที่บริเวณท้อง ใน ๒ แห่งนั้นปรากฏว่า สำหรับที่จมูกจะกำหนดได้ชัดเจนก็เพียงแต่ในระยะแรกเท่านั้น ครั้นนานเข้าเมื่อลมละเอียดลงจะปรากฏไม่ชัดเจน ส่วนที่บริเวณท้องที่มีอาการพอง-ยุบ นั้นกำหนดได้ชัดเจนสม่ำเสมอ ถึงจะนานเท่าใดก็กำหนดได้ และแสดงสภาวะได้แจ้งชัดกว่าที่จมูกมาก ในเรื่องนี้ผู้ที่ทำการปฏิบัติแล้วย่อมจะทราบได้ดีทุกคน ฉะนั้น รูปที่ลมถูกต้องที่บริเวณท้อง คืออาการพองขึ้น และยุบลง จึงเหมาะสมอย่างยิ่งแก่การตั้งสติกำหนดเพื่อเจริญวิปัสสนาภาวนา ซึ่งต้องอาศัยการกำหนดรูป – นาม เป็นสำคัญ พระพุทธองค์ทรงเทศนาไว้ในสังยุตตนิกายพระบาลีว่า รูปิ ภิกขเว โยนิโส มนสิการโรธ รูปานิจจตถยจ ยถาภูต สมนุสสุสส^{๔๓} แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอจงเป็นผู้มีโยนิโสมนสิการตั้งสติกำหนดที่รูป ถ้ามีสมาธิแล้ว รูปนั้นอนิจจังก็ดี ทุกข์ขังก็ดี อนัตตาก็ดี ย่อมเห็นได้ชัดเจนแน่นอน

โยคาวจรบุคคลเมื่อนั่งลงแล้ว ในบริเวณท้องนั้น อัสสาสะปัสสาสะวาโยธาตุเป็นเหตุเป็นปัจจัย วาโยโผฏฐัพพะรูปนี้ปรากฏชัดเจนอยู่เสมอ ในขณะที่ตั้งสติกำหนดเจริญวิปัสสนาภาวนาว่า พองหนอ - ยุบหนอ, พองหนอ - ยุบหนอ^{๔๔}

๒.๕ วิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐานเป็นได้ทั้งสมถะและวิปัสสนา คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีอริยาปถปัพพะ สัมปชัญญะปัพพะ ธาตุมนสิการปัพพะ เป็นวิปัสสนา ส่วนอานาปานปัพพะ ปฏิกูลมนสิการปัพพะ นวสีวธิกำปัพพะ ต้องเจริญสมถะเสียก่อนแล้วจึงยกขึ้นสู่วิปัสสนาภายหลัง ส่วนเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นวิปัสสนาล้วน การเจริญวิปัสสนาล้วนๆด้วยอานาปานสติภาวนา ปรากฏอยู่ในมหาสติปัฏฐานสูตร^{๔๕} ในพระสูตรนี้เป็นการกำหนดรู้ขั้น ๕ อย่างใดอย่างหนึ่งในทุกขณะหายใจเข้า-ออก แบ่งเป็น ๔ คือ

^{๔๒} จำลอง ดิษยวณิช, วิปัสสนากรรมฐานและเขาวัวอารมณ์ ฉบับปรับปรุง, หน้า ๔๓.

^{๔๓} ส.ช. (บาลี) ๑๗/๑๐๔/๖๔.

^{๔๔} ดร.ภททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุญาณจาริยะ, วิปัสสนาที่ปณีฎีกา, หน้า ๒๓.

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑., ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๖๗/๒๑๐.

๒.๕.๑ หมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเรื่อยๆซึ่งกาย คือรูปขันธ์ หมายถึงการกำหนดรู้พิจารณาเห็นกองรูปว่าเป็นเพียงกองรูปด้วยความเพียร ด้วยสัมปชัญญะด้วยสติและไม่ยินดียินร้าย^{๑๖} ดังพุทธดำรัสว่า “ อธิ ภิกขเว ภิกขุ กายะ กายานุปัสสี วิหริตี อาตปปี สมปะชาโน สติมา วิเนยย โสเก อภิขณา โทมนสสี^{๑๗}” ตามกำหนดรู้อาการของกายอย่างหนึ่งในบรรดาอาการที่ปรากฏอยู่ได้แก่ การตามรู้ลมหายใจ การตามรู้อิริยาบถใหญ่ทั้ง ๔ คือ เดิน ยืน นั่ง และนอน การตามรู้อิริยาบถย่อยต่างๆ เช่น การเหยียด การคู้ การเหลียว การแล การเคลื่อน การก้ม การหัน การเอี้ยว การย่น การตะแคง การถู การละ เป็นต้น^{๑๘}

การใช้สติกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออก คือ พิจารณาลมหายใจเข้าออกโดยการติดตาม - พิจารณาลักษณะของการหายใจเข้าออกอย่างใกล้ชิด คือ เมื่อหายใจเข้าหรือออกสั้นยาวอย่างไร ก็ให้รู้ อย่างแน่ชัด เปรียบเหมือนนายช่างกลึง หรือลูกมือของนายช่างกลึงผู้ชำนาญ เมื่อเขาชักเชือกกลึงยาว ก็รู้ชัดว่าเราชักเชือกกลึงยาว เมื่อชักเชือกกลึงสั้น ก็รู้ชัดว่าเราชักเชือกกลึงสั้น^{๑๙}

ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรคอธิบายวิธีการกำหนดอารมณ์ของผู้เจริญวิปัสสนาล้วนๆ ว่า ลมหายใจในขณะที่ไม่ได้กำหนดรู้ก็ยิ่งหายิบอยู่ ต่อเมื่อกำหนดรู้สภาวะของมหาภูตรูป (อาการเย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นต้น) จึงละเอียดลง แม้มลมหายใจในตอนที่ยกหนดมหาภูตรูปนั้นก็นับว่ายังหายิบอยู่เมื่อกำหนดอุปาทารูป(รูปละเอียด)จึงละเอียดเข้า ลมหายใจในตอนที่ยกหนดอุปาทารูปนั้นก็ยังหายิบอยู่เมื่อกำหนดรูปร่างทั้งสี่นั้นก็นับว่ายังหายิบ ต่อตอนที่กำหนดทั้งรูปทั้งนามจึงละเอียดเข้า แม้มลมหายใจในตอนที่ยกหนดทั้งรูปทั้งนามนั้นก็นับว่ายังหายิบ ในตอนที่กำหนดปัจจัยของนามรูป จึงละเอียดเข้า การสังขารในตอนที่ยกหนดปัจจัยนั้นเล่าก็นับว่ายังหายิบ ต่อตอนที่เห็นนามรูปพร้อมทั้งปัจจัยจึงละเอียดเข้า แม้มกายสังขารในตอนที่ยกหนดนามรูปพร้อมทั้งปัจจัยนั้นก็นับว่ายังหายิบ ถึงตอนที่เห็นวิปัสสนาอันมีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ จึงละเอียดเข้า ในทุฬพลวิปัสสนา (วิปัสสนากำลัງอ่อน) นับว่ายังหายิบ ในพลววิปัสสนา (วิปัสสนากำลัງกล้า) จึงละเอียดเข้า^{๑๐๐}

การเจริญกายานุปัสสนาในมหาสติปัฏฐานสูตรนี้รวมไปถึงการกำหนดอิริยาบถใหญ่และอิริยาบถย่อย นอกจากการกำหนดอาการของลมหายใจเข้าออกแล้ว ผู้ปฏิบัติยังจะต้องกำหนดรู้อาการที่ปรากฏทั้งหลายอื่นอีกด้วย เช่น อาการเคลื่อนไหวของอิริยาบถต่างๆ มี ยืน เดิน นั่ง นอนการแลดู การเหลียวดู การคู้เอว ฯลฯ ในทุกขณะที่เคลื่อนไหว การทำกิจประจำวันต่างๆ ก็ต้องกำหนดรู้อยู่ทุกขณะเช่นเดียวกัน เช่น การกิน การดื่ม การเคี้ยว การนุ่งห่ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะการดู การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การสัมผัส^{๑๐๑} ยิ่งไปกว่านั้นอาการที่ปรากฏทางนามธรรมอันได้แก่ เวทนา จิต และธรรม ให้กำหนดสภาวะเหล่านี้ปรากฏแก่จิตชัดเจนกว่าอาการของลมหายใจเข้าออก^{๑๐๒}

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑

^{๑๗} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๗๓/๓๒๒.

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๔/๒๑๖. ที.มหาฎีกา (บาลี) ๒/๑๑๐.

^{๑๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๓. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๓.

^{๑๐๐} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๓๐๐, วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๕๐๕. ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๐๗.

^{๑๐๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๘/๑๐๔.

^{๑๐๒} อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๘/๕๘.

๒.๕.๒ หมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

สติกำหนดรู้อาการของเวทนา คือ ขณะที่กำลังติดตามพิจารณาลมหายใจเข้าออก(หรืออาการท้องพอง-ยุบ)อย่างใกล้ชิดอยู่นั้น ถ้าเกิดมีเวทนาที่ปรากฏชัดเจนเข้าแทรกซ้อน ก็ให้กำหนดรู้ในเวทนานั้น ตามกำหนดดูอาการของสุขหรือทุกข์ที่กำลังเกิดขึ้นว่า อาการของสุขหรือทุกข์เป็นอย่างไร หรือเมื่อรู้สึกว่าจะไม่สุขไม่ทุกข์ก็รู้ชัดแก่ใจ หรือสุขหรือทุกข์เกิดขึ้นจากอะไรเป็นมูลเหตุ เช่น เกิดจากเห็นรูป หรือได้ยินเสียง หรือได้กลิ่น หรือได้สัมผัส หรือได้สัมผัส รู้ชัดแจ้ง หรือเมื่อรู้สึกเจ็บหรือปวด หรือเมื่อย หรือเสียใจ แค้นใจ อึดใจ ฯลฯ ก็มีสติกำหนดรู้ชัดว่า กำลังรู้สึกเช่นนั้นอยู่^{๑๐๓} เมื่อเวทนานั้นๆ ดับไปด้วยอำนาจการตามกำหนดรู้แล้ว จึงกลับไปกำหนดกายานุปัสสนาอย่างเดิม

๒.๕.๓ หมวดจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

สติกำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางวิญญาณชั้น ๖ คือ ขณะที่กำลังติดตามพิจารณาลมหายใจเข้าออกหรืออาการท้องพอง-ยุบ)อย่างใกล้ชิดอยู่นั้น ถ้าเกิดจิตมีอาการแตกต่างไปจากปกติปรากฏอย่างชัดแก่จิตเข้ามาแทรกซ้อน ก็ให้กำหนดรู้อารมณ์นั้นในทันทีว่า มีอารมณ์อย่างไร เช่น เมื่อจิตมีราคะ โทสะ โมหะ ความหดหู่ ความฟุ้งซ่าน ความสงบ ความไม่สงบ ฯลฯ ก็รู้ชัดว่า จิตมีอารมณ์อย่างนั้นๆ ตามความเป็นจริง^{๑๐๔} เมื่อจิตนั้นๆ ดับไปด้วยอำนาจการตามกำหนดรู้แล้ว จึงกลับไปกำหนดกายานุปัสสนาอย่างเดิม

๒.๕.๔ หมวดธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การใช้สติกำหนดรู้สภาวะธรรมที่ปรากฏ คือ ขณะที่กำลังติดตามพิจารณาลมหายใจเข้าออกหรืออาการท้องพอง-ยุบ อย่างใกล้ชิดอยู่นั้น ถ้าเกิดสภาวะธรรมอะไรอยู่ที่ต้องกำหนดรู้อาการนั้นๆ เมื่อเกิดความพอใจรักใคร่ ความพยาบาท ความหดหู่ที่ถ้อย ความฟุ้งซ่าน ราคะใจ หรือความลังเลสงสัย เรียกว่า นิวรณ์ ต้องกำหนดรู้ ได้สัมผัสหรือได้ถูกต้องสิ่งของก็ต้องกำหนดรู้ทันที หรือเมื่อเกิดความไม่พอใจ ความละอาย ความเมตตา ความคิดความเห็น ความโลภ ความโกรธ ความริษยา ฯลฯ ก็กำหนดรู้เช่นเดียวกันตามความเป็นจริง^{๑๐๕} เมื่ออาการของความคิดนึก และความจำได้หมายรู้นั้นๆ ดับไปด้วยอำนาจการตามกำหนดรู้แล้วจึงกลับไปกำหนดกายานุปัสสนาอย่างเดิม

ในคัมภีร์วิปัสสนาที่ปณีฎีกา กล่าวถึงสติปัฏฐานกับวิปัสสนาในคัมภีร์ปฐมวิปัสสนาวงศ์ในประเทศไทยว่า “ขึ้นชื่อว่า วิปัสสนาแล้วย่อมไม่แคล้วจากมหาสติปัฏฐานไปได้เลย ไม่องค์ใดก็องค์หนึ่งขององค์ ๔ ในมหาสติปัฏฐานนี้รวมอยู่ด้วย”^{๑๐๖} ซึ่งมีความหมายอีกอย่าง เส้นทางสู่ความพ้นทุกข์จริงดังที่พระมหาสุเรส สุเรโส (แจ่มแจ้ง) ได้วิจัยว่า หลักการและวิธีการกำหนดรูปนาม ตามหลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ที่เกี่ยวข้อง คือ สติปัฏฐาน ๔ กล่าวในมหาสติปัฏฐานสูตรในตอนต้นกล่าววิธีการปฏิบัติตามรู้กายภายใน^{๑๐๗} และ

^{๑๐๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๓/๑๐๙.

^{๑๐๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๓/๑๑๐.

^{๑๐๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๔/๑๑๑.

^{๑๐๖} พระอาจารย์ ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ ธรรมจารียะ อัคคมหากัมมัฏฐานาจารย์ยะ, **ปฐมวิปัสสนาวงศ์ในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๔), หน้า ๒๔๔.

^{๑๐๗} ในที่นี้หมายถึงอริยาบถ ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ในกายของตน ที่.ม.อ. (บาลี) ๓๗๕/๓๘๓.

กายภายนอก^{๑๐๘} ทั้งภายในและภายนอก ผลตามสภาวะเกิดดับ ตลอดจนถึงแนวทางการวางสติ ไม่ยึดมั่นถือมั่น ส่วนวิธีการกำหนดรูปนาม ในอิริยาบถปีพพะนั้นได้กล่าวในอิริยาบถปีพพะของกายนุปัสสนาสติปัฏฐานสูตร^{๑๐๙}

ในงานวิจัยของอัชฎางค์ สุวรรณมิตสสระ พบว่า หลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นหนทางสายเอกที่จะนำเข้าถึงความจริง ซึ่งเป็นสภาวะถูกทำลายไปอันเป็นจุดมุ่งหมายของผู้ปฏิบัติ ฉะนั้น พระวิปัสสนาจารย์จึงใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ ที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร^{๑๑๐} และในงานวิจัยของพระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชีโนรส)^{๑๑๑} พบว่า สำนักวิเวกอาศรมได้ยึดหลักในการปฏิบัติในแนวสติปัฏฐาน ๔ ที่ปรากฏในพระสูตรเป็นหลัก และได้จัดวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างเป็นระบบ และสอดคล้องกับพระไตรปิฎกควรเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ และในงานวิจัยของพระปลัดประเสริฐ ปวรสีโล (ปิ่นทอง) พบว่า มรรค ผล ทั้งหลายเกิดจากการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ^{๑๑๒}

ดังนั้น การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือการใช้สติและปัญญาพิจารณา กำหนดรู้ รูป นาม สภาวะธรรมทางกาย เวทนา จิต ธรรม ตามความเป็นจริง จนหยั่งรู้ถึงความเปลี่ยนแปลง แปรปรวนไปของสภาวะธรรมทั้งหลายว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา จนเกิดปัญญา อาศัยเพียงการฟังธรรมอย่างเดียวไม่กำหนดรูป นาม ในขณะที่ปัจจุบันยอมไม่สามารถทำวิปัสสนาญาณให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งกล่าวได้ว่า การปฏิบัติวิปัสสนาที่พ้นจากการกำหนดรูป นาม หรือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่พ้นจากหลักสติปัฏฐาน ๔ ไม่มีเลย

^{๑๐๘} กายภายนอก ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๕/๓๐๔. ในที่นี้หมายถึงอิริยาบถ ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ในกายของผู้อื่น ที.ม.อ. (บาลี) ๓๗๕/๓๘๓.

^{๑๐๙} พระมหาสุเรศ สุเรโส (แจ่มแจ่ม), “การศึกษาวิเคราะห์วิธีการกำหนดนามรูปในอิริยาบถปีพพะในการเข้าปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, หน้า ๒๕.

^{๑๑๐} อัชฎางค์ สุวรรณมิตสสระ, “ศึกษาไตรลักษณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, หน้า ๓๐.

^{๑๑๑} พระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชีโนรส), “การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิเวกอาศรม”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, หน้า ๕๕.

^{๑๑๒} พระปลัดประเสริฐ ปวรสีโล (ปิ่นทอง), “ศึกษามรรคญาณ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔: เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๕.

๒.๖ สรุปหลักปฏิบัติกรรมฐานในสมัยพุทธกาล

ตารางที่ ๗ สรุปหลักปฏิบัติกรรมฐานในสมัยพุทธกาล

ชื่อ	ความหมาย	ประเภท	ผลที่ได้รับจากการเผยแผ่ด้วยกรรมฐาน
สมถกรรมฐาน	อุบายทำให้จิตใจเกิดความสงบมี ๔๐ อย่าง	มี ๗ หมวดคือ กสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหารเรปฏิกุลสัญญา จตุธาตุวัตถาน อรูป ๔	ทำให้จิตมีสมาธิตั้งมั่นอยู่นาน ได้อภิญญา ๖ คือ ๑) อิทธิวิชา แสดงฤทธิ์ได้ ๒) ทิพโสต ตาทิพย์ ๓) เจโตปริยญาณ ทายใจ ๔) ปุพเพนิวาสานุสสติ ๕) ทิพจักขุ ตาทิพย์ ๖) อาสวักขยญาณ
วิปัสสนากรรมฐาน	การปฏิบัติที่เห็นโดยอาการต่างๆ ด้วยอำนาจความไม่เที่ยงเป็นต้น ชื่อว่า วิปัสสนา ได้แก่ปัญญาในการเจริญภาวนาที่พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงเป็นต้น	มี ๖ หมวด คือ ขันธ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจนุปบาท ๑๒	ได้สาวกที่เป็นศาสนทายาทในทางพระพุทธศาสนา และทำให้คนต่างศาสนาหันมานับถือพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น และทำให้พระพุทธศาสนาสืบต่อมาจนถึงยุคปัจจุบันนี้ อนึ่ง เป็นพระอริยบุคคล คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์

บทที่ ๓

ปฏิปทาและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

จากการศึกษาในบทที่ผ่านมาทำให้ทราบว่า ธรรมเนียมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังพบในงานวิจัยเรื่อง สำนักวิปัสสนาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต^๑ ซึ่งเป็นสืบเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในธรรมเนียมทั้งปริยัติและปฏิบัติ จนกลายเป็นที่ยอมรับนับถือของคณะสงฆ์ไทย เพราะยึดมั่นตามแนวคำสอนและปฏิปทาของครูอาจารย์อย่างเคร่งครัดในธรรมวินัย ชุตตงคัต^๒ และปฏิบัติกรรมฐานอย่างจริงจังสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังมีพระสายปฏิบัติที่เป็นตัวอย่างในการเผยแผ่เช่น พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทโท)^๓ ซึ่งรูปแบบของกรรมฐานดังกล่าวนี้มีรูปแบบลักษณะคล้ายกันคือยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ จากเหตุผลที่กล่าวมาก็พบในวิถีชีวิตและปฏิปทาของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ด้วยแต่จะมีความแตกต่างของเอกลักษณ์เฉพาะตนๆ เท่านั้น

การศึกษาเรื่องนี้ได้กำหนดแนวทางในการศึกษา ๖ ประเด็น คือ (๑) ประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกโดยย่อ (๒) วัตรปฏิบัติปฏิปทา (๓) วิธีการปฏิบัติธรรม (๔) แนวทางการสอนของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ต่างจากสติปัฏฐานสูตร (๕) อานิสงส์ที่ได้รับจากการสอนกรรมฐานและ (๖) สรุปปฏิปทาและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

๓.๑ ประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก โดยย่อ

เมื่ออายุประมาณ ๒๕ ปี เริ่มฝึกกรรมฐานจากแม่ชีจินตนา ซึ่งเป็นศิษย์ของหลวงพ่อดัด ปากน้ำภาษีเจริญ แนะนำให้ฝึกกรรมฐานด้วยการนั่งสมาธิ เพราะเห็นว่านายสังวาลย์ ป่วย ร่างกายไม่แข็งแรง มีทุกขเวทนา มาก เมื่อกำหนดลมหายใจเข้าออกด้วยสติได้พบว่า ทุกขเวทนาดับลงไป จึงเข้าใจและประทับใจเกิดความศรัทธาในหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา^๔

เมื่ออายุประมาณ ๓๕ ปี ได้บรรพชาอุปสมบท ในสังกัดมหานิกาย ณ วัดนางบัวช ตำบลเดิมบาง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีพระครูแขกเป็นพระอุปัชฌาย์ได้รับฉายาว่า เขมโก จากนั้น ท่านได้

^๑ รองศาสตราจารย์สุเชาวน์ พลอยชุม, “สำนักวิปัสสนาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต”, **งานวิจัยพุทธศาสนศึกษา**, (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๒.

^๒ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๖๔-๖๕.

^๓ พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน), “ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทโท)”, **ปริญญาพุทธศาสนศึกษาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๒.

^๔ หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, **รมโพธิ์ไทร**, (สุพรรณบุรี: ศรีเสน่การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

นำแนวทางของกรรมฐานที่มีอยู่มาพัฒนาอบรมต่อไปในป่าช้าวัดบ้านทิง อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีพระมหาทอง โสภโณ เป็นเสมือนครูอาจารย์ให้คำแนะนำแนวทางประพฤติปฏิบัติต่อ โดยให้ยึดหลักศีลในข้อที่ว่า การไม่ยินดีรับเงินทองเป็นของๆ ตนหรือให้ผู้อื่นเก็บไว้เพื่อตน นอกจากนี้ยังได้รับพระธรรมเทศนาใจความตอนหนึ่งคือ สมานี ภิกขเว ภาเวถ สมานีโต ยถาภูตํ ปชานาติ แปลว่า ท่านยังประทับใจในหลักคำสอนที่ว่า สมานี ภิกขเว ภาเวถ สมานีโต ยถาภูตํ ปชานาติ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านพึงทำให้เป็นสมานี เพราะจิตที่เป็นสมานี ย่อมรู้เห็นตามความเป็นจริง จุดนี้ที่ท่านนำเอามาเป็นปฏิปทาแนวทางในการฝึกปฏิบัติกรรมฐานระหว่างอยู่ในป่าช้าวัดบ้านทิงเป็นเวลา ๕ ปี บวกกับการที่ท่านเป็นผู้ว่าง่ายและมีความเคารพในหลักธรรมคำสอนของครูอาจารย์เป็นอย่างยิ่งจึงทำให้ท่านสามารถรู้แจ้งเห็นจริงในอานุภาพแห่งศีล สมานี และปัญญาตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งที่ท่านได้รับจากการฝึกฝนดังกล่าว จนตกผลึกในใจของท่านอย่างหนึ่งว่า นักปฏิบัติจะทอดทิ้งการปฏิบัติไปไม่ได้ จนกว่าจะหมดลมหายใจ หลังจากนั้น ไม่ว่าจะท่านจะไปจุดดั่งที่ใดๆ ก็ตามก็ใช้ปฏิปทาดังกล่าวเป็นหลักยึด^๕

คุณลักษณะของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกมีหลายประการดังนี้ (๑) มีความเคารพครูบาอาจารย์เป็นเลิศ ยกย่อง ไม่ตีเสมอ (๒) ไปไหนจะขออนุญาตก่อนทุกครั้ง (๓) มีกตเวทิตาธรรมอันยิ่ง (๔) เลือกอาหารที่บิณฑบาตมาได้ในส่วนที่ประณีตที่สุดถวายอาจารย์เป็นประจำ ตัวเองฉันที่เหลือ (๕) ต้มน้ำร้อนให้อาจารย์ฉัน ตัวเองฉันน้ำเปล่าธรรมดา (๖) เอาใจใส่ดูแลอาจารย์มหาทองมาตลอด จนกระทั่งอาจารย์ละสังขาร (๗) เคารพในศีล พระธรรมวินัยยิ่งชีวิต สืลาจารวัตรของท่านงดงามดั่งที่เราได้พบเห็น (๘) เป็นผู้สันโดษ ทั้งยังพราศอนให้ศิษย์รู้จักคุณสันโดษ (๙) เป็นผู้มีความมานะ วิริยะพากเพียรอยู่เสมอ (๑๐) เป็นผู้มอดมคติธรรม กิจใดเป็นกิจของพระพุทธศาสนา ไม่ละเลยที่จะทำสิ่งนั้น โดยไม่ย่อท้อ (๑๑) เป็นผู้มิดนิตธรรม ใครจะทำอย่างไรต่อท่าน จะล่วงเกินจ้วงจาบเพียงใด ไม่ถือโกรธ ไม่ได้ตอบ ให้อภัย (๑๒) ให้ความเมตตา สนับสนุนในการปฏิบัติธรรมของเพศหญิงเพราะเห็นว่าหญิงมีความทุกข์ และด้อยโอกาสมากกว่าเพศชาย ท่านให้กำลังใจว่า “ผู้หญิงหากปฏิบัติก็สามารถทำกายใจให้เป็นพระได้เช่นกัน” (๑๓) เป็นผู้เปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรม อย่าหาประมาณมิได้ มีความเมตตาเสมอหน้า ไม่ว่าดีมาก ดีน้อย หรือเป็นที่หนักอกหนักใจ ท่านวางตนเสมอกัน ท่านกล่าวว่า “พระพุทธเจ้ามีดำรัสว่า พระองค์รัก ราหุลเท่าใด ก็รักเทวทัตเท่านั้น” (๑๔) เป็นผู้มีความเป็นครูอาจารย์อย่างเต็มเปี่ยม เพียรพยายามชี้แนะ แก้ไข ชัดเกลาศิษย์มิได้เบื่อหน่าย มีความรู้อย่างใดก็ถ่ายทอดให้เช่นนั้น ไม่ปิดบังอำพราง ให้โดยปราศจากอคติ ให้ตามจริง ตามปัญญาที่ศิษย์จะได้รับ (๑๕) มีความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นนิจ ไม่อวดตัว ไม่เย่อหยิ่ง มีโสรัจจธรรม อันสงบเสถียรงดงาม (๑๖) สิ่งใดที่ผู้ศรัทธาถวายมา แม้สิ่งที่มีคุณค่า ท่านจะนำมาเพิ่มพูนสร้างกองบุญกองกุศลในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นและ (๑๗) วางแนวปฏิบัติแบบเข้าห้องปฏิบัติกัมมัฏฐาน ซึ่งศิษย์ทั้งหลายได้นำมาปฏิบัติตามจนบัดนี้

เนื่องจากท่านมีความรู้่น้อย จึงได้ออกเดินทางไปแสวงหาความรู้ด้านปริยัติธรรมตามสำนักต่างๆ เช่น วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กับท่านเจ้าคุณพระเทพสิทธิมนี (หลวงพ่อโชดก ญาณสิทธิ ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระในสมัยนั้น) ซึ่งเป็นกรรมฐานที่ได้รับอิทธิพลมาจากมหาสี

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒-๑๔.

สยาดอแห่งประเทศพม่า การที่ท่านมีจริยาวัตรสงบเสถียรและเคร่งครัดมาแต่อาจารย์เดิม ทำให้ท่านได้รับคำยกย่องจากครูอาจารย์ในสำนักดังกล่าว

ท่านมีครูอาจารย์ที่นอกเหนือจากหลวงปู่พระมหาทอง โสภโณคือ หลวงปู่สงฆ์ พรหมสโร และหลวงปู่บุตรดา ถาวโร นอกจากนี้ยังคุ้นเคยกับแม่ชีบุญเรือน โตงบุญเต็มเมื่อคราวที่มาเยี่ยมครูอาจารย์ที่วัดอาวุธา ที่กรุงเทพมหานคร

เมื่อท่านได้มาอยู่วัดทุ่งสามัคคีธรรมก็ได้เดินทางไปสู่จังหวัดชัยนาทได้ไปพบรอยพระพุทธรูปขนาดหน้าอกเขาสารพัดดี ต่อมาก็ได้พัฒนาให้เป็นที่สัปปายะด้วยการทำทางขึ้นสู่ยอดเขา ปรับปรุงเสนาสนะตลอดจนสร้างหอประชุมสงฆ์เป็นรูปมณฑปสามมุก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของวัดเขาสารพัดดีศรีเจริญธรรมมาจนทุกวันนี้ ปัจจุบันท่านได้มอบหมายให้ลูกศิษย์คือ พระอาจารย์สำรวม สิริภทฺโท เป็นผู้ดูแล แล้วท่านก็กลับมาพัฒนาวัดทุ่งสามัคคีธรรม โดยมีการสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ เมื่อสำเร็จได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุเสด็จมาเป็นประธานในการผูกพัทธสีมาในครั้งนั้นด้วย ซึ่งได้มีการเฉลิมฉลองด้วยการจัดปฏิบัติธรรมและแสดงธรรมเป็นเวลา ๙ วัน ๙ คืน โดยปราศจากการละเล่นทั้งปวง ซึ่งมีผู้เข้าร่วมบวชปฏิบัติธรรมถึง ๓,๐๐๐ คน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์แรกที่น่ามาซึ่งความอัศจรรย์แก่บรรดาพุทธศาสนิกชนในยุคนั้น^๖

ในการแสดงธรรมนั้น ท่านจะแสดงออกมาจากประสบการณ์จริงๆ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับศีล สมาธิ และปัญญา โดยใช้ภาษาลูกทุ่ง ที่มุ่งตรงสู่หัวใจผู้ฟังโดยตรง เพื่อให้เกิดความไม่ประมาทด้วยการเร่งสร้างความเพียรไปสู่ความพ้นทุกข์ โดยยกตัวอย่างคือพระพุทธรองค์สอนให้สาวกไม่เคยว่างเว้นแม้ขณะจิตในเรื่องการปฏิบัติธรรม

คุณธรรมที่ท่านมีต่อศิษย์คือ ความเมตตาโดยเฉพาะกลุ่มฆราวาสฝ่ายหญิงเป็นอย่างมาก ท่านถือว่า สตรีเพศมิได้เป็นศัตรูต่อเพศพรหมจรรย์เลย เพราะว่าเป็นผู้ด้อยโอกาสมีความทุกข์มากกว่าผู้ชาย ท่านใช้ความรู้ความเพียรในการสอนนั้นเป็นไปตามภูมิธรรมของผู้รับ ด้วยการบอกสอนเน้นย้ำอยู่บ่อยๆ ท่านพิจารณาว่า ผู้หญิงมีอาการครบ ๓๒ เช่นเดียวกับผู้ชาย หากเป็นผู้มีพระไตรปิฎกงดงามสมบูรณ์แล้ว สามารถรองรับมรรคผลได้เช่นกัน สามารถทำกายใจให้เป็นพระได้เช่นกัน ท่านแนะนำให้คุณแม่ชีบุญเรือน เป็นตัวอย่างของผู้ปฏิบัติที่มีความเคร่งครัดเอาจริงเอาจังจนกลายเป็นปูชนียบุคคลที่น่าเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ท่านได้รับความยกย่องจากบรรดาลูกศิษย์ว่าเป็นผู้ที่ให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังสร้างความอบอุ่นใจในการอบรมสั่งสอนธรรม

ท่านได้ดำเนินชีวิตตามแนวทางแห่งศีล สมาธิ ปัญญา และทุ่มเทแรงกายใจดำเนินตามรอยพระพุทธรองค์บรมศาสดา โดยยึดวัตรปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะหลักธุดงค์วัตร ซึ่งท่านสั่งสอนลูกศิษย์ให้ใช้หลักอานาปานสติคือ พุท-โธ เมื่อเข้าห้องกรรมฐานอบรมอินทรีย์ ท่านให้ใช้ หนอ เป็นแนวทางปฏิบัติแบบง่ายๆ ทำเช่นนี้มาจนวัยชราภาพ

เมื่อประมาณปี ๒๕๔๐ ท่านเริ่มอาพาธหนักขึ้นเรื่อยๆ ในปี ๒๕๔๗ ซึ่งได้รับการดูแลจากคณะลูกศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ สุดท้ายท่านก็มรณภาพลงด้วยอาการอันสงบ เมื่อกลางวันเพ็ญเดือน ๖ ตรงกับวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๔๗ เวลา ๓ นาฬิกา ๑๕ นาที สิริอายุได้ ๘๘ ปี ๕๕ พรรษา^๗

^๖ หลวงพ่อสังวาลย์ เขมโก, **ร่มโพธิ์ไทร**, หน้า ๑๖.

^๗ หลวงพ่อสังวาลย์ เขมโก, **ร่มโพธิ์ไทร**, หน้า ๑๗.

๓.๒ วัตรปฏิบัติปฏิบัติของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

เนื่องจากหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้ศึกษารูปแบบทั้งปริยัติและปฏิบัติจากหลายสำนัก โดยเฉพาะสำนักที่มีชื่อเสียงในยุคนั้นเช่น สำนักของวัดหนองป่าพง^{๕๕} คือ กระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพุทธศาสนาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์อันได้แก่พระภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกา ดังนี้

๓.๒.๑ วัตรปฏิบัติด้วยการรักษาศีลอย่างเคร่งครัด

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกมีวัตรปฏิบัติด้วยการศึกษาพระวินัยอย่างเคร่งครัด เพราะเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติอบรมจิตหรือปฏิบัติกรรมฐาน

๓.๒.๒ เจริญกายคตาสติภาวนา

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกเจริญกายคตาสติภาวนา คือการกำหนดพิจารณากายมีกรรมฐาน ๕ ตามคำสั่งสอนของอุปัชฌาย์อาจารย์ของท่านคือ ผม ขน เล็บ ฟัน และหนัง อย่างสม่ำเสมอ ท่านใช้อุบายวิธีนี้ตั้งแต่ก่อนจะมาบวชพระ ไม่ยอมให้เสื่อมถอยโดยพยายามฝึกอย่างเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ อย่างมั่นคงและพิจารณาซ้ำๆ ซากๆ จนเกิดความชำนาญมีความรู้เข้าใจกรรมฐานนี้เป็นอย่างดี

๓.๒.๓ สมาทานธุดงค์วัตร

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้สมาทานธุดงค์วัตร โดยเน้นในส่วนที่ท่านสามารถประพฤติปฏิบัติตามได้เป็นพิเศษคือ เตจีวรกัณฑ์ ได้แก่การถือผ้าบังสุกุลจีวรเป็นวัตร เตจีวรกัณฑ์คือ ใช้เฉพาะไตรจีวรเป็นวัตร รุกขมูลิกัณฑ์คือ การอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร ปิณฑปาตีกัณฑ์คือ ฉันทอาหารปิณฑปาตเป็นวัตร ปัตตปิณฑกัณฑ์คือ ฉันทบาตรเป็นวัตร เอกาสนิกัณฑ์คือ ฉันทหนเดียวเป็นวัตร ขลุปลัณฑกัณฑ์คือ ฉันทเฉพาะอาหารที่รับมาในบาตรเป็นวัตร และอารัญญิกัณฑ์คือ การอยู่ป่าเป็นวัตร

๓.๒.๔ ปฏิบัติวัตร ๑๔ เป็นประจำ

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้ปฏิบัติวัตร ๑๔^{๕๖} ที่มาในวัดตักขันธ์กะแห่งพระวินัยจุลวรรค ภาค ๒ เล่ม ๗ ว่าด้วยข้อปฏิบัติตามฐานะและข้อปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ โดยเน้นเป็นพิเศษด้านอาจารย์วัตร คือ การปฏิบัติรับใช้ครูอาจารย์อย่างสม่ำเสมอเป็นประจำมิได้ขาด จนกว่าท่านจะมีสมารถทำได้ตลอดชีวิต

๓.๒.๕ วัตรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้การเดินจงกรมบ้าง แสวงหาที่สงบวิเวกเช่น ป่าช้า ภูเขา ถ้าอยู่บ้าง ความประหยัดในการใช้สอยบริขารที่เรียกว่า ถือสันโดษบ้าง การทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็นเป็นประจำบ้าง ไม่จำพรรษาพร้อมกันในที่เดียวกันหลายรูป นิยมหลีกปลีกวิเวก ถือสันโดษบ้าง

๓.๓ วิธีการปฏิบัติธรรม

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก มีวิธีการและขั้นตอนที่ได้รับมาจากครูอาจารย์ของท่านโดยตรง แล้วนำมาถ่ายทอดแก่ศิษยานุศิษย์คือ

^{๕๕} พระมหาวิชาญ สุวีชาโน (บัวบาน), “ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท)”, **ปริญญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, หน้า ก-ข.

^{๕๖} วัตร ๑๔ คือ (๑) อาคันตกวัตร (๒) อวาสิกวัตร (๓) คมิกวัตร (๔) ภัตตานุโมนา (๕) ภัตตคควัตร (๖) ปิณฑจาริกวัตร (๗) อารัญญิกวัตร (๘) เสนาสนวัตร (๙) ชันตฆรววัตร (๑๐) วัจกุฎีวัตร (๑๑) อุปัชฌายวัตร (๑๒) สัทธิวาทริกวัตร (๑๓) อาจารย์วัตร และ (๑๔) อันตวาสิกวัตร

๓.๓.๑ พุทโธภาวนา

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้รับรูปแบบการภาวนาแบบพุทโธ ซึ่งนับว่าเป็นสายที่ได้รับความนิยมมากในยุคหนึ่งคือ การบริการ “พุทโธ” โดยใช้อุปกรณ์คือลมหายใจเป็นเครื่องมือช่วยที่เรียกว่า อานาปานสติ เป็นการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ด้วยการให้มีสติควบคุมหายใจเข้าว่า พุท ลมหายใจออกว่า โธ กำหนดไปเรื่อยจนเกิดความชำนาญ เกิดความรู้เข้าใจในกองสังขาร ซึ่งวิธีนี้มีรูปแบบการสอนแบบโบราณคือ ให้กำหนดลมหายใจ ด้วยการกำหนดในฐาน ๕ คือ (๑) ฐานที่ ๑ คือ จมูก (๒) ฐานที่ ๒ คือ หน้าผาก (๓) ฐานที่ ๓ คือ กลางระหว่างกระหม่อมข้างนอก (๔) ฐานที่ ๔ คือ ในสมอง ตรงกลาง กะโหลกศีรษะและ (๕) ฐานที่ ๕ คือ ทรวงอก

๓.๓.๒ หลักปฏิบัติ

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก มีหลักในการปฏิบัติง่ายไม่เน้นรูปแบบ คือ กำจัดอารมณ์ชั่ววอกจากจิตให้หมด ทำจิตให้อยู่ในอารมณ์ที่ดี แล้วนำอารมณ์ที่ดีนั้น นำมเข้าไปรวมอยู่ในจุดเดียวกันคือสมาธิหรือเอกัคคตาธรรม จากนั้น เริ่มพิจารณาอารมณ์นั้นโดยความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จนถึงความปล่อยวาง (เฉย) เป็นการวางอารมณ์ที่ดีและไม่ดีทั้งหลายตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันว่า ทุกสิ่งมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเหมือนกันหมดโดยไม่ต้องสงสัยเลย

๓.๓.๓ ปฏิปทาเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้มีปฏิปทาเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมคือ การปฏิบัติทางกายใจ โดยถือเอาการถ่ายถอนตัวยึดมั่นตนตัวออกที่เรียกว่า อุปาทาน ซึ่งมีวิธีในการถ่ายถอนอุปาทานคือ การกำหนดพิจารณาด้วยกรรมฐาน ๕ มีผมเป็นต้นนั้น และการถ่ายถอนทางใจด้วยการฝึกสมาธิจนเกิดองค์ฌานต่างๆ คือ วิตก วิจาร์ ปิติ สุข และเอกัคคตา เมื่อสมาธิมีกำลังพอเพียงแล้ว จึงได้พิจารณาตามเป็นจริง ท่านได้เคยอธิบายตามแนวของกรรมฐานโบราณว่า การยึดถือกับกรรมฐาน ๕ เป็นทุกข์สมุทัยคือ เหตุเกิดทุกข์ การพิจารณาเห็นกรรมฐาน ๕ จนเกิดความเบื่อหน่าย เป็นทุกข์นิโรธคือ ความดับทุกข์ ได้แก่ดับอุปาทาน การเห็นชอบในอริยสัจ ๔ ซึ่งมีสมาธิเป็นกำลังมีการพิจารณากรรมฐาน ๕ เป็นองค์มรรคคือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อันเป็นทางดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ อนึ่งในบรรดากรรมฐาน ๔๐ ผู้รู้ทั้งหลายนับถืออานาปานสติเป็นยอดมรรคของกรรมฐานทั้งปวง

ในการปฏิบัติธรรมนั้น ผู้ที่ไม่เคยปฏิบัติไม่เคยศึกษาปริยัติ จิตจะสงบได้เร็วกว่า ถ้าไม่ฝึกหรือลุ่มหลง คนจำพวกนี้ควรได้รับคำแนะนำจากครูอาจารย์ เพราะจะได้มีความรู้แนวทางการปฏิบัติที่ตรงเร็วและถูกต้อง และควรใช้ปัญญาระดับสุดมยปัญญาฝึกฝนอบรมกล่อมเกลาสติปัญญาจนมีความแก่กล้าขึ้น จนสามารถประพฤติปฏิบัติด้วยตนเองได้

ข้อควรระวังในการภาวนาสายนี้คือ คนมีโรคไม่ควรภาวนาพุทโธ ควรเจริญอสุภกรรมฐานคือ พิจารณากรรมฐาน ๕ มีผมเป็นต้นดังกล่าวมา

สำหรับสถานที่ในการภาวนานั้น ท่านว่า ยิ่งสงบยิ่งดี ยิ่งน่ากลัวยิ่งทำให้จิตรวมเร็ว

สำหรับวิธีปฏิบัติระงับอาการวิปัสสหรือบ้านั้น ท่านให้จิตจดจ่ออยู่กับคำภาวนาและความกระวนกระวายวิปัสสหรือบ้าจะหายไปเอง

คุณสมบัติของนักปฏิบัติท่านว่า ต้องมีความอดทนเป็นอันดับแรก กล่าวหาญในการทำจนกว่าจะตายไม่มีถอย โดยใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทาห้ามสุดโต่งเช่น หลับคึนละ ๔ ชั่วโมง จงกรมวันละ ๓-๕ ชั่วโมง ฉันทพอประมาณ ๔-๕ คำจะอิมให้หยุดนิ่งแล้วตีมน้ำเป็นพอดี

ปฏิบัติในการปฏิบัติธรรมมีลักษณะยึดมั่นในหลักธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดทุกอย่าง อยู่อย่างผู้ป่วยตลอดเวลา ด้วยความไม่ประมาท

๓.๓.๔ วิธีการสอนธรรม

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก มีวิธีการสอนธรรม ๒ ลักษณะคือ (๑) สอนพระภิกษุสงฆ์ และ (๒) สอนฆราวาส ส่วนมากเป็นอุบาสิก โดยการสอนแบบไม่มีตารางเวลาหรือรูปแบบสอนที่ตายตัว แต่ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการสอน และสอนผ่อนปรนไปตามความเหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติธรรม

สำหรับการสอนพระภิกษุสงฆ์นั้น ท่านเน้นเรื่องไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งให้น้ำหนักไปตามลำดับคือ จากศีลก่อน ไปสู่สมาธิ และปัญญา เพราะศีลเป็นรากฐานของสมาธิและปัญญา จึงไม่ควรย่อหย่อนในเรื่องศีล ให้มีการตั้งอยู่ในศีลของตนๆ อยู่ตลอดเวลา

การสอนธรรมนั้น ไม่เน้นการอธิบายมาก เพราะจะทำให้ผู้ฟังติดภาษาถ้อยคำ แต่เน้นให้ลงมือปฏิบัติ เมื่อมีปัญหาให้ซักถาม โดยท่านจะแก้ไขให้ตามสภาวะของแต่ละบุคคลเป็นเฉพาะกรณี ซึ่งในการสอนพระภิกษุสงฆ์นั้น มีทั้งวิธีข่มขู่และปลอบโยน และให้กำลังใจด้วยการปลุกใจโดยหาวิธีโน้มน้าวให้เกิดการปฏิบัติอยู่ตลอดเวลาอย่างสม่ำเสมอ และเปิดโอกาสให้ซักถามปัญหาข้อข้องใจได้ตลอดเวลาในระหว่างปฏิบัติไม่มีจำกัดเวลา

ส่วนใหญ่จะเน้นการสอนฆราวาสอุบาสิกแม่ชีมากกว่าพระภิกษุสงฆ์ เพราะเห็นว่าเป็นผู้ขาดโอกาสและนำสงสารที่สุด โดยให้ความเมตตาเสมือนกับมารดาของท่าน ท่านได้ใช้อุบายวิธีในการสอนธรรมแบบผสมผสานคือ ในระหว่างปฏิบัติธรรม มีการสอนด้วยการให้อโวาทหรือ ในระหว่างให้อโวาทก็มีการปฏิบัติควบคู่ไปด้วยเสมอ ท่านเช่นนี้ไปจนถึงชีวิตบั้นปลายจนไม่สามารถสอนใครได้ ซึ่งก็มีลูกศิษย์ที่ท่านไว้วางใจทุกแห่งเป็นตัวแทนในการอบรมสั่งสอนต่อจากท่าน

๓.๓.๕ กิจวัตรและปฏิบัติ

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้มีกิจวัตรและปฏิบัติคือ ปฏิบัติตรงควัตรอย่างสม่ำเสมอ ทำวัตรเช้า-เย็น เป็นการเฉพาะตัวเป็นนิตย ทำกิจวัตรประจำวันเช่น การเก็บกวาดเสนาสนะเป็นอาจิณ เจริญสมาธิและเดินจงกรมตามกำหนดเวลาเป็นอาจิณ ประชุมศิษย์และให้อโวาทธรรมแก่ศิษยานุศิษย์ตามกำหนดอย่างสม่ำเสมอ อยู่เสนาสนะอันสวัตเป็นอาจิณ มีการเทศนาครั้งใหญ่สำหรับศิษยานุศิษย์ปีละ ๒-๓ ครั้ง ในการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นั้น จะไม่เน้นพิธีรีตองอะไรมากนัก นอกจากบุพเพกิจเบื้องต้น ส่วนมากจะเป็นการปฏิบัติมากกว่า ดังต่อไปนี้

๓.๓.๕.๑ คำไหว้พระ^{๑๐}

อะระหัง สัมมาสัมพุทธโร ภาวะวา, พุทธัง ภาวะวันตัง อะภิวาเทมิ

แปล พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอรหันต์ ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์สิ้นเชิง, ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง ข้าพเจ้าอภิวาท พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน (กราบ)

สวากขาโต ภาวะวะตา ธัมโม, ธัมมัง นะมัสสามิ

แปล พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว ข้าพเจ้านมัสการพระธรรม (กราบ)

สุปฏิปันโน ภาวะวะโต สาวะกะสังโฆ สังฆัง นะมามิ

แปล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีแล้ว ข้าพเจ้านอบน้อมพระสงฆ์ (กราบ)

^{๑๐} วัดทุ่งสามัคคีธรรม, สวดพุทธมนต์แปล และประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรจภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

มาตาปิตุคณฺถ์ อะหัง วันทาภิ

ข้าพเจ้ากราบวันทา บิดามารดา ผู้มีพระคุณด้วยความเคารพ (กราบ)

ครูอุปัชฌายาจารย์อะคณฺถ์ อะหัง วันทาภิ

ข้าพเจ้ากราบวันทาครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้มีพระคุณด้วยความเคารพ (กราบ)

๓.๓.๖ แนวทางปฏิบัติ

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก มีแนวทางปฏิบัติ คือ เน้นความเคร่งครัดในพระธรรมวินัยเป็นหลัก เน้นการถือธุดงค์วัตร เน้นการเจริญกายคตาสติภาวนา เน้นการเดินจงกรมเป็นกิจวัตร และเน้นการทำวัตรสวดมนต์แสดงธรรมนำปฏิบัติเป็นประจำวันเป็นการเฉพาะตัว

๓.๓.๖.๑ วิธีนั่งสมาธิ^{๑๑}

ผู้ฝึกสมาธินั้น พึงนั่งขัดสมาธิ โดยเอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า อย่าพึงนั่งเอียงซ้าย เอียงขวา ก้มหน้า ก้มหลัง หรือคอเอียง อย่างนี้มีควร เพราะอาการเช่นนั้น เป็นการผิดหลักการนั่งสมาธิ พึงแต่งกายให้สวยงาม ประดุจรูปของพระพุทธรูปที่ นั่งอยู่ พยายามนั่งให้เหมือนกับพระพุทธรูปทุกอย่าง มนสิการไว้ในใจว่า เรากำลังสร้างองค์พระให้ เกิดขึ้นภายในกายของเราทำอะไรให้เหมือนพระ แล้วก็น้อมพระเข้ามาหาตนพระไม่ได้อยู่ที่ไหน อยู่ที่ กายใจของเราเอง

๓.๓.๖.๒ การกำหนดกรรมฐาน^{๑๒}

ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าอยู่ที่ใจ ระลึกถึงพระธรรมอยู่ที่ใจ ระลึกถึงพระสงฆ์เจ้าอยู่ที่ ใจ แล้วพึงพิจารณาว่า กายของเราอยู่ในลักษณะเช่นไร พยายามดูตั้งแต่ศีรษะไปจนถึงปลายเท้า ดู กลับไปกลับมาเป็นอนุโลมปฏิโลมอยู่สักพักหนึ่ง แล้วหลับตาพิจารณาทบทวนอีก จนเกิดความรู้ชัดใน สภาพร่างกายตั้งอยู่ในลักษณะเช่นไร พึงสำรวจจิตให้มากคอยกำหนดทำความรู้ที่อยู่ที่ลมหายใจเข้า-ออก อยู่ตรงปลายจมูกหรือ ตรงท้องน้อยเหนือสะดือ ๒ นิ้ว ตามแต่ที่เราถนัด

หายใจเข้าพิจารณาว่า “พุธ” หายใจออกภาวนาว่า “โธ” ระยะแรกนั้นการปฏิบัติพึง กำหนดลมหายใจเข้าออกยาวๆ เพราะสติยังอ่อนอยู่ ขณะที่นั่งอยู่นั้นกายสงบกับทำความรู้ว่า “กาย สงบ” ใจสงบก็ทำความรู้ว่า “ใจสงบ” สงบอยู่โดยหนึ่ง ก็ทำความรู้ที่อยู่ตลอดเวลา สุขเกิดก็รู้ ทุกข์ เกิดก็รู้ ไม่สุขไม่ทุกข์เกิดขึ้นก็รู้ ทำความรู้ทั้งกายใจอยู่อย่างนี้ บางครั้งทุกข์กายแต่สุขใจก็มี คิดดีก็รู้ รู้ แล้วเฉย คิดชั่วก็รู้ รู้แล้วเฉย อะไรที่เกิดขึ้นทุกอย่าง ทำความเฉยให้เกิดขึ้นตลอดเวลา ทำเฉยๆ ให้มาก เท่าไรรยิ่งดี จิตจะได้ตั้งมั่นได้รวดเร็ว ถ้าเกิดอาการหาวนอน พึงทำความรำเริงบันเทิงในลมหายใจ เข้า-ออก อยู่นานๆ เข้าจิตก็เกิดสมาธิแนบแน่นจนกายเบา จิตเบา หรือขณะทำจะกำหนดดูใบหน้า ของเราก็ได้ ให้เห็นรูปใบหน้าเหมือนกับเราส่องกระจกเงา หรือเอาจิตไปตั้งตรงระหว่างคิ้วก็ได้ ที่ เรียกว่า จุดนิโรธสังขจะ หรือเอาจิตพิจารณาไปในกาย ดูตามกะโหลกศีรษะ ตามกระดูกสันหลัง หรือใน ปัญจกรรมฐานคือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง แล้วแต่อสังขสัจของผู้นั่งปฏิบัติว่าชอบอย่างใดอย่างหนึ่ง โดย เอาอย่างเดียว แล้วพึงทำให้บ่อยๆ เข้า จะเกิดความรู้ความเห็นได้ และก็จะหมดความสงสัยในพระ ระตถนตรัยโดยสิ้นเชิง

^{๑๑} วัดทุ่งสามัคคีธรรม, สวดพุทธมนต์แปล และประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๘.

^{๑๒} วัดทุ่งสามัคคีธรรม, สวดพุทธมนต์แปล และประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๘.

๓.๓.๖.๓ การออกจากสมาธิ^{๑๓}

ถอนจิตออกจากอารมณ์แล้วค่อยๆ เคลื่อนมือขวาออกมาทับเข้าขวา แล้วมือซ้ายก็เช่นเดียวกันค่อยๆ น้อมมือทั้ง ๒ พนมตรงหน้าอกแล้วยกจดศีรษะแล้ววางมือตามปกติได้ ในขณะนั้นให้หลับตา มองดูมือที่ค่อยๆ เคลื่อนนั้นให้เห็นด้วยการมีสติสัมปชัญญะเต็มที่

๓.๓.๖.๔ วิธีเดินจงกรม^{๑๔}

ยืนตัวตรง เท้าทั้งสองชิดกัน ทอดสายตาดำประมาณ ๔-๕ ศอก อย่าเหลียวไปมองที่อื่น ให้มีสติรู้สึกตัวทั่วสรรพางค์กาย ตั้งแต่ปลายผมจรดปลายเท้า แล้วภาวนาว่า “ยืนหนอๆ” ๓ ครั้ง “อยากเดินหนอๆ” ๓ ครั้ง แล้วเอาสติมาจับที่เท้า ก้าวออกไปพร้อมกับภาวนาว่า “ขวย่างหนอ” ขณะที่ใจนึกว่า “ขวา” ต้องยกเท้าขวาขึ้นมาทันที เท้ายกกับใจที่นึกต้องให้พร้อมกัน ขณะว่า “ย่าง” ต้องเลือกเท้าออกไป ขณะว่าหนอเท้าต้องจรดกับพื้นพอดี เวลายกเท้าซ้ายก็ปฏิบัติเหมือนกัน

การเดิน เดินช้าๆ สันเท้ากับปลายเท้าห่างกันประมาณ ๑-๒ นิ้ว เมื่อเดินไปถึงที่ๆ กำหนดไว้ ให้ย่างเท้าเคียงเสมอกัน แล้วหยุดยืนภาวนาว่า “ยืนหนอๆ” ๓ ครั้ง “อยากกลับหนอ” ๓ ครั้ง ค่อยๆ กลับมาทางขวาโดยให้สันเท้าปักอยู่กับที่ ส่วนปลายเท้า ยกขึ้นหมุนกลับมาเรื่อยๆ ครั้งละ ๔๕ องศา พร้อมทั้งภาวนาว่า “ขวากลับหนอ ซ้ายกลับหนอ” ๔ คู่ จนกว่าจะหันหน้ามาตรงทิศทางเดิม แล้วหยุดยืนภาวนา “ยืนหนอๆ” ๓ ครั้ง “อยากเดินหนอ” ๓ ครั้ง จากนั้นปฏิบัติเหมือนเดิมทุกประการ คือก้าวเท้าออกไป “ขวย่างหนอ-ซ้ายย่างหนอ” เป็นต้น

เดินกลับไป-กลับมาอยู่อย่างนี้จนครบเวลาที่ตั้งไว้ อาจเป็น ๑๕, ๓๐ นาที หรือ ชั่วโมง เป็นอย่างมาก

กล่าวโดยสรุปแล้ว หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก แม้จะไม่มีความรู้ในด้านการศึกษายเลย ท่านก็ยังมี ความมุ่งมั่นในการปฏิบัติกรรมฐาน เพื่อความพ้นทุกข์ ไปสู่ผลสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ พระนิพพาน และไม่ได้ละทิ้งการศึกษาด้านคันถธุระหรือพระปริยัติธรรมเลย ด้วยการออกแสวงหาสำนักและครูอาจารย์ต่างๆ หลายท่านเช่น หลวงพ่อโชค ญาณสิทธิ หรือหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท เป็นต้น ทั้งยังคบหาสมาคมกับกัลยาณมิตรที่มีภูมิธรรมเสมอกันอยู่ไม่ขาดสาย ทำให้ท่านมีความรู้ความเข้าใจในปริยัติและปฏิบัติเป็นอย่างดี จนมีผู้ศรัทธาและนำเอาหลักคำสอนของท่านมาประพฤติปฏิบัติหลายท่านมีหลวงพ่อบุชชา กตปุญฺโญ เป็นต้น

๓.๔ แนวการสอนของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ต่างจากสติปัฏฐานสูตร

เมื่อก้าวถึงความแตกต่างการสอนสติปัฏฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก กับสติปัฏฐานสูตรนั้นพบว่า หลักการที่ใช้คือเรื่องสติก็ดี ความเพียรก็ดี และสัมปชัญญะก็ดี ตรงกัน แต่มีความแตกต่างกันในวิธีการคือ ในสติปัฏฐานสูตรนั้นจะกำหนดสติปัฏฐานไปในกาย เวทนา จิต และธรรม ส่วนวิธีการเจริญสติของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นั้น ท่านจะเน้นไปที่การเจริญสติไปในคำภาวนาพุทโธเป็นหลัก ดังที่ได้ทราบอยู่แล้วว่า การสอนของท่านนั้น เอกลักษณะของกลุ่มเป้าหมายคือท่านเน้นการเผยแผ่ไปสู่กลุ่มฆราวาสหญิง ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนจากผู้ที่ศรัทธาน้อยเพิ่มขึ้นจนบวชเป็นแม่ชีถือศีลไปตลอดชีวิตหลายท่าน อนึ่ง หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจใน

^{๑๓} วัดทุ่งสามัคคีธรรม, สวดพุทธมนต์แปล และประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๑๐.

^{๑๔} วัดทุ่งสามัคคีธรรม, สวดพุทธมนต์แปล และประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๑๑-๑๒.

ด้านการเจริญสติด้วยพุทโธ เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความสำคัญรูปหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ท่านได้สอนวิธีการเจริญสติแบบพุทโธ ซึ่งแตกต่างไปจากการปฏิบัติแบบนั่งนิ่งตามธรรมเนียมของการปฏิบัติโดยทั่วไป ท่านได้แสดงจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติธรรมอย่างมีชีวิตใช้ในชีวิตประจำวันเหมาะสมกับคนทุกชนชั้น เมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางการปฏิบัติคือมหาสติปัฏฐานสูตรอันเป็นคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนา วิธีการสอนธรรมของท่านเน้นในเรื่องของการเจริญสติโดยใช้วิธีการฝึกที่เรียกว่า การเจริญสติแบบพุทโธ โดยใช้พุทโธในการเจริญสติไปในอิริยาบถ ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน นึกคิด การเจริญสติตามแนวของท่านเป็นลักษณะการเคลื่อนไหวหรือไม่ก็ตามดูสติดูอยู่ตลอดเวลา อันเป็นต้นเหตุของการค้นพบความทุกข์อันเป็นสาเหตุมาจากกิเลสตัณหาของมนุษย์ ท่านสอนว่า การเจริญสติจะเข้าไปทำลายกระบวนการของความทุกข์ เมื่อสติมีอำนาจเหนือความทุกข์ ก็หลุดพ้นจากความทุกข์ได้

วิธีการเจริญสติแบบพุทโธสามารถทำได้ทุกอิริยาบถ แต่มีรูปแบบเฉพาะคือพุทโธเป็นคำภาวนาหลักของการเคลื่อนไหว ท่านสอนว่า ถ้าเจริญพุทโธให้ติดต่อกันเป็นลูกโซ่ มีความรู้สึกอยู่ทุกขณะที่ยืน เดิน นั่ง นอน คู้เหยียด ก้ม เงยหน้า การเคลื่อนไหวทุกอย่างที่เป็นการเจริญสติตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรคือ ยืน เดิน นั่ง นอน คู้เหยียด ก้ม เงย การเคลื่อนไหวต่างๆ ไปจนถึงอาการนั่งสงบก็ให้ทำความรู้สึกอยู่ทุกขณะ ซึ่งไม่ให้เคลื่อนไหวหรือนิ่งอยู่เฉยๆ แต่ให้มีคำภาวนาอยู่รู้ตัวอยู่เสมอ ถ้าทำได้ก็ย่อมได้รับอานิสงส์ของการปฏิบัติตามที่พบในหลักมหาสติปัฏฐานสูตรที่ว่า ผู้ที่เจริญสติอยู่ตลอด ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ผู้นั้นพึงหวังผลสองอย่างคือ เป็นพระอรหันต์ในปัจจุบันชาติและ เป็นพระอนาคามี เพราะว่า สติปัฏฐานเปรียบเหมือนทางสายเอกที่ทำให้ได้รับความบริสุทธิ์ ก้าวล่วงความโศกพิโรธราพัน ดับความทุกข์โทมนัส สามารถบรรลุโลกุตระธรรม และทำให้แจ้งพระนิพพาน^{๑๕} จากการสัมภาษณ์ลูกศิษย์ของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก หลายท่านทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์พบว่า บรรพชิตหลายรูปไม่ลาสิกขาลาเพศเพราะได้นำหลักการปฏิบัติของท่านมาใช้จริง ส่วนคฤหัสถ์โดยเฉพาะผู้หญิงส่วนมากก็จะบวชชีเลยตลอดชีวิตเพราะพบแนวทางของความสุขที่แท้จริงในชีวิตแล้ว ซึ่งสาระสำคัญของวิธีการปฏิบัติตามแนวทางของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นวิธีการที่เน้นในเรื่องการกำจัดความทุกข์เพื่อไปสู่ความสงบสุขที่แท้จริงในชีวิต การอธิบายเป็นภาษาธรรมล้วนๆ ที่เกิดจากการปฏิบัติ

๓.๔.๑ หลักการและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

หลักการของพระพุทธเจ้าคือ หลักที่พระองค์ทรงใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินความถูกผิดในทางพระธรรมวินัย ที่เกิดจากความสงสัยแล้วตัดสินไม่ได้ ใช้สำหรับเป็นเกณฑ์ให้พระสาวกปฏิบัติตามอย่างมีแบบแผน เพราะเมื่อมีการปฏิบัตินอกกรอบคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แสดงว่าการกระทำนั้นผิดจากหลักของพระธรรมวินัย ถ้ามีพระสาวกรูปใดล่วงละเมิดคำสอนต้องนำหลักการที่ตรัสไว้ มาเป็นเครื่องมือในการตัดสินคำสอนในเรื่องนั้นๆ หลักการตัดสินที่แปลความหมายโดยความเข้าใจผิด แล้วนำมาอธิบายให้เกิดความถูกต้องกล่าวคือการนำเนื้อความเดิมมาทำความเข้าใจใหม่ เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดขึ้นโดยอาศัยหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

หลักการของพระพุทธเจ้า เป็นการนำหลักของความถูกต้องที่มีความสอดคล้องกันที่พระองค์แสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย มาเป็นเกณฑ์วินิจฉัยความถูกหรือผิดในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่า ผู้ใดจะนำไปกล่าวอ้างถึงโดยประการใดๆ ก็ตาม เมื่อนำหลักการที่แท้จริงมา

^{๑๕} ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๓๐๐/๓๔๖, ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๔๐๕/๓๔๐.

เปรียบเทียบแล้ว ย่อมทำให้เห็นความถูกต้องสอดหรือความแตกต่างกันได้ ดังนั้น ในหัวเรื่องนี้จึงนำหลักที่ใช้ในการวินิจฉัยต่างๆ ทางพระพุทธศาสนามากล่าว เพื่อเป็นเกณฑ์วินิจฉัยคำสอนตลอดถึงบุคคลที่ศึกษาคำสอนตามแนวทางในพระพุทธศาสนาว่ามีความเข้าใจถูกต้องหรือไม่อย่างไร

๓.๔.๑.๑ หลักย่อยคล้อยตามหลักใหญ่

หลักย่อยคล้อยตามหลักใหญ่^{๑๖} หลักการนี้มีชื่อตามทางธรรมว่า ัมมานุสम्मปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติหรือแสดงธรรมตามลำดับหลักย่อยที่มีอยู่ ให้มีความสอดคล้องกับหลักใหญ่ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงการปฏิบัติหลักย่อยหรือหลักการเฉพาะเรื่อง ให้สอดคล้องกับหลักสากลที่พระพุทธองค์บัญญัติไว้ เมื่อมองในภาพกว้างการปฏิบัติธรรมประเด็นย่อยๆ เล็กน้อยนั้นจะขยายผลออกมาจากหลักการใหญ่ๆ ที่เป็นใจความสำคัญในคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือปฏิบัติธรรมที่เป็นหลักย่อยคล้อยตามหลักใหญ่ เมื่อมีความขัดกับหลักสากลก็ถือว่าผิดเช่น การหยิบจับเงินทองของมีค่านับว่าเป็นเรื่องผิดศีล ผู้ใดอ้างว่าตนมีศีล แต่มีพฤติกรรมยังมีการแสวงหาวัตถุปัจจัยเงินทอง นำมาเก็บกักตุนไว้เพื่อตน ข้ออ้างของผู้นั้น ไม่ตรงกับหลักของควรได้ซึ่งสภาวะแห่งศีล หรือมีความหมายที่บ่งถึงการบำเพ็ญ เพื่อให้เกิดสมาธิตามหลักของพระพุทธศาสนา การที่จะเข้าใจหลักใหญ่ให้ถูกต้องที่ทำให้มองเห็นหลักย่อยที่บุคคลปฏิบัติ หรือกล่าวอ้างไว้ได้ชัดเจนนั้น หากหลักย่อยไม่ตรงกับหลักใหญ่ไม่มีความสมดุลหรือสนองกับหลักใหญ่แล้วถือว่า ผิดหลักที่ใช้ในการอธิบายคำสอนลักษณะอย่างนี้เป็นแนวของวิภาษวาท

วิภาษวาทคือ การแสดงความจริงของการสอนแบบจำแนกแยกแยะองค์ประกอบกล่าวคือ ไม่มองความจริงเพียงด้านเดียว แต่มองความจริงแบบองค์ประกอบอย่างรอบคอบทุกด้าน ผู้ที่มีหลักการแสดงความจริงเช่นนี้เรียกว่า วิภาษวาท (วิภาษวาทิ)^{๑๗} พระพุทธศาสนาเรียกว่า วิภาษวาท เพราะกล่าวแบบแยกองค์ประกอบในการสนทนาโต้ตอบ แล้วค่อยสรุปในตอนท้ายยืนยันเป้าหมายที่ชัดเจน ดังปรากฏในพระอภัยราชกุมารตอนหนึ่งว่า

รู้ว่าจที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น อนึ่ง ตถาคตรู้ว่าจที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น ตถาคตรู้ว่าจนั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น ตถาคตรู้ว่าจที่จริงที่แท้และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น ตถาคตรู้ว่าจที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น ตถาคตรู้ว่าจที่จริงที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้น เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น อนึ่ง ตถาคตรู้ว่าจที่จริงที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ

^{๑๖} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๖๘๔.

^{๑๗} พระมหาวิระพันธ์ ชุตินฺทร (สุปัญญาบุตร), “ศึกษาวิเคราะห์การตีความและวิธีการสอนธรรมะของหลวงปู่เทียน จิตตสุโภ”, **ปริญญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘.

ของคนอื่น ในข้อนั้น ตลาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจาในข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะตลาคตรู้ความ
เอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย^{๑๘}

จึงเห็นได้ว่า วิภังชวาทนี เป็นตัวอย่างที่แสดงท่าทีของการสนองตอบ หรือปฏิกริยาต่อสิ่ง
ทั้งหลายแบบพุทธ ซึ่งมีการมองอย่างวิเคราะห์และแยกแยะองค์ประกอบ จำแนกแจกแจงเพื่อให้เห็น
ความจริงครบทุกส่วน นี่เป็นลักษณะที่เรียกว่า วิภังชวาท^{๑๙} คือเป็นหลักในการวิเคราะห์แยกแยะ
องค์ประกอบของความจริงให้เห็นความจริงครบทุกด้าน ซึ่งต่างจากการสนทนาโต้ตอบแบบตอบตรงๆ
อาจก่อให้เกิดผลเสียตามมาทีหลัง เพราะไม่สอดคล้องกับหลักวิภังชวาท

การนำหลักวิภังชวาทมากล่าวนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า การที่จะตัดสินใจอะไรนั้น ต้องรู้จัก
มองอย่างรอบคอบด้วยการแยกแยะองค์ประกอบของสิ่งนั้นๆ เสียก่อน การแยกแยะองค์ประกอบเป็น
หลักการแสวงหาความรู้ เพราะถือว่าเป็นการนำเรื่องเดิมมาทำความเข้าใจ เพื่อให้ได้คำตอบที่ถูกต้อง
ตรงตามเป้าหมาย จึงเหมือนกับการนำเอาเนื้อความเดิมที่มีอยู่มาอธิบายใหม่บนรากฐานที่ถูกต้อง

การจะวินิจฉัยหลักย่อยคล้อยตามหลักใหญ่ นั้น ดั่งมีเนื้อความในพุทธศาสนาได้กล่าวถึง
หลักย่อยทางความคิดเห็นของศาสนาหรือบุคคลต่างๆ มาอธิบาย โดยอาศัยหลักการสำคัญที่มีอยู่
ในทางพระพุทธศาสนา เป็นการเปรียบเทียบเรื่องที่เป็นจุดเด่น ๒ ประการ คือ (๑) หลักกรรม เป็น
หลักว่าด้วยการกระทำ และ (๒) หลักทิวฏฐิ เป็นหลักว่าด้วยความเห็นต่างๆ

หลักกรรมว่าด้วยการกระทำ

กรรมนั้น ตามความหมายของศัพท์แปลว่า การงานหรือการกระทำ แต่ในทางธรรมจะ
อธิบายในเรื่องนี้หมายถึงการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความตั้งใจ
ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่า กรรมในความหมายทางธรรม ซึ่งจะอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นว่า
เรื่องนั้นๆ จัดเป็นกรรมประเภทไหน เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนที่ต้องอาศัยการทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง
หรือต้องมีความชัดเจนในแต่ละการกระทำ กรรมในทางพระพุทธศาสนาจึงมีเรื่องปลีกย่อย ที่จัดว่า
เป็นรายละเอียดมีความชัดเจน หลักกรรมทุกประเภทที่เกิดขึ้นในกระบวนการของการกระทำตามหลัก
พระพุทธศาสนา ถือว่า เป็นหลักย่อยของคำสอน ซึ่งเมื่อประมวลเรื่องกรรมแล้วถือว่า เป็นหลักย่อย ที่
แตกแยกย่อยออกจากหลักใหญ่คือ ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งแปลว่า ธรรมที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น คือเป็น
กระบวนการสร้างกรรมที่เรียกว่า กระบวนการแห่งชีวิตหรือวงจรชีวิต

พระพุทธองค์ตรัสเรื่องกรรมเป็นหลักสากลว่า การกระทำทางใจ สำคัญกว่าการกระทำ
ทางกาย เพราะการกระทำสิ่งต่างๆ ล้วนมีบ่อเกิดมาจากจิตใจเป็นสำคัญเพราะว่า เมื่อคนทำกรรมแล้ว
ผลที่ได้อันดับแรกคือ ผลทางจิตใจ เพราะกรรมทุกชนิดเริ่มต้นที่จิตใจก่อน ส่วนการให้ผลทางกายนั้น
สืบเนื่องมาจากใจ เพราะกายของคนย่อมตกอยู่ในอิทธิพลของใจเช่น ถ้าคนทำชั่ว ใจไม่ดี ย่อม
แสดงออกทางหน้าตาท่าทาง ที่เป็นความหม่นหมองทางใบหน้า หน้าตาบึ้งตึง เคร่งเครียด ความสุข
และทุกข์ที่คนได้รับในปัจจุบัน เป็นผลที่ได้รับมาจากอดีตชาติก็มี ปัจจุบันชาติก็มี เกิดเพราะเหตุอื่นๆ
ก็มี แต่ที่สำคัญการกระทำกรรมทั้งหมดนี้ สิ่งที่จะจัดว่าเป็นกรรมนั้นอยู่ที่เจตนาของผู้ทำ โดยหลัก
กรรมในทางพระพุทธศาสนา เมื่อจำแนกคุณภาพ หรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุแบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘, ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๖/๖๓.

^{๑๙} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๐๘.

อกุศลกรรม เป็นกรรมที่เกิดจากการกระทำที่ไม่ดี อันได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และ ความหลงเป็นสาเหตุทำให้เกิด

กุศลกรรม เป็นกรรมที่เกิดจากการกระทำที่ดี อันได้แก่ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ และ ความไม่หลงเป็นสาเหตุทำให้เกิด

แต่ถ้าจำแนกตามประตู่หรือทวารที่เกิดของการกระทำแล้วจัดเป็น ๓ อย่าง^{๒๐} คือ

กายกรรม เป็นกรรมที่ทำทางกาย หรือมีกายเป็นแดนเกิดของการกระทำ

วจีกรรม เป็นกรรมที่ทำทางวาจา หรือมีการพูดเป็นแดนเกิดของวาจา

มโนกรรม เป็นกรรมที่ทำทางใจ หรือมีการนึกคิดเป็นแดนเกิดของใจ

อีกอย่างหนึ่งยังมีการจำแนกแยกแยะตามสภาพที่สัมพันธ์กับผลมี ๔ อย่าง^{๒๑} คือ

กรรมดำมีผลดำ

กรรมขาวมีผลขาว

กรรมทั้งดำและขาว มีผลทั้งดำและขาว

กรรมไม่ดำไม่ขาว มีผลไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

พระพุทธศาสนาสอนหลักกรรมว่า กรรมคือการกระทำมีผลจริง ความเพียรพยายามมีผลจริง ให้ทำด้วยความเพียรพยายาม เป็นวิริยวาท พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ความเพียร เป็น ศาสนาแห่งการกระทำ เป็นศาสนาแห่งการเพียรพยายาม ไม่ใช่ศาสนาแห่งการหยุดนิ่งเฉย หลักกรรม ในทางพระพุทธศาสนา เป็นการเน้นความชัดเจน ๓ ประการคือ

-เพื่อไม่ให้แบ่งคนโดยชาติกำเนิด โดยแบ่งตามความประพฤติหรือการกระทำ เพราะว่า พระพุทธศาสนาถือว่า คนไม่ใช่ต่ำทรามเพราะชาติกำเนิด แต่คนจะเป็นคนต่ำทรามเพราะกรรมคือ การกระทำ ตามหลักการนี้ พระพุทธศาสนายึดเอาการกระทำหรือความประพฤติมาเป็นเครื่อง แบ่งแยกมนุษย์ ในแง่ของความประเสริฐหรือความเลวทราม ไม่ให้แบ่งแยกโดยชาติกำเนิด

-เพื่อการรับผิดชอบต่อตนเอง เพราะคนเรามากจะซัดสาดสิ่งภายนอกหรือปัจจัยภายนอก ไม่รับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง เวลามองหาความผิดต้องมองไปที่ผู้อื่นก่อน มองสิ่งภายนอก ก่อน ไม่มองมาที่ตนเอง แต่พระพุทธศาสนาสอนให้รับผิดชอบการกระทำของตนเอง ให้มีการสำรวม ตนเองเป็นอันดับแรก

-เพื่อให้รู้จักพึ่งตนเอง ไม่ฝากโชคชะตาไว้กับปัจจัยภายนอก ไม่ให้หวังผลจากการอ้อนวอน คอยโชค ให้หวังผลจากการกระทำ หลักกรรมในทางพระพุทธศาสนาสอนว่า ความสำเร็จเกิดขึ้นจาก การกระทำตามทางของเหตุผล

การแสดงหลักกรรมหรือกฎแห่งกรรมดังกล่าวนี้ พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของก็ตาม เป็นรูปธรรมนามธรรมก็ตาม ไม่มีชีวิตหรือไม่ มีชีวิตก็ตาม ทั้งหมดล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดาที่ว่านี้ มองด้วยสายตาของมนุษย์เรียกว่ากฎธรรมชาติ ภาษาธรรมเรียกว่า ธรรมนิยาม เป็นกำหนดแน่นอน ตามระเบียบแบบธรรมดาของธรรมชาติ เพราะปรากฏให้เห็นว่า เมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้นๆ แล้ว จะมีความเป็นอย่างนั้นๆ แน่นนอน

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕, ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๗/๓๘.

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๗๘, ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๑/๕๗.

กฎธรรมชาติหรือนิยาม แม้จะมีลักษณะทั่วไปอย่างเดียวกันทั้งหมดคือ ความเป็นไปตามธรรมดาของเหตุปัจจัย แต่เมื่อแยกประเภทออกไปตามลักษณะอาการเฉพาะอย่างๆ ของความสัมพันธ์ จะช่วยให้กำหนดขอบเขตในการศึกษาได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งพระธรรมปิฎกได้อธิบายลักษณะของกฎธรรมชาติตามหลักนิยาม ๕ อย่าง^{๒๒} ในทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

-อุตุนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ด้านวัตถุ ที่เป็นไปตามธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมและความเปลี่ยนแปลงของวัตถุเช่น ดิน ฟ้า อากาศ ฤดูกาล ฝนตกฟ้าร้อง ฟ้าผ่า เป็นต้น

-พีชนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ หรือที่เรียกว่า พันธุกรรมเช่น หลักความจริงที่ว่า หวานพืชเช่นใดก็ได้ผลเช่นนั้น หรือปลูกมะม่วงลูกออกมาก็เป็นมะม่วง เป็นต้น

-จิตตนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการทำงานของจิตเช่น ความรู้สึกที่เกิดขึ้น ต่อสิ่งที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นต้น

-กรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ได้แก่กระบวนการที่แสดงออกมากให้รู้เจตนาในลักษณะต่างๆ เช่น ทำกรรมดีส่งผลให้เกิดผลดีตามมาเพราะมีเจตนาดี

-ธรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุผลของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะเรียกว่า ความเป็นไปตามธรรมดาเช่น สิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา คนย่อมมีความเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นธรรมดา เป็นต้น เรื่องต่างๆ เหล่านี้จะมีพระพุทธเจ้าบังเกิดหรือไม่บังเกิดขึ้นมาในโลกนี้ก็ปรากฏมีอยู่เป็นธรรมดาอย่างนั้นคือ สิ่งทั้งหลายมีความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนเป็นต้น^{๒๓}

ตามหลักทางพระพุทธศาสนาแล้ว มองหลักกรรมตามสภาพของความเป็นจริง โดยใช้ปัญญาพิจารณาตามเหตุปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กันและกัน เพราะหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เคยกล่าวว่า เรารู้อย่างไร ปฏิบัติและสอนไปตามนั้น ส่วนผู้เรียนจะทำตามหรือไม่นั้น ท่านว่า ท่านก็ไม่สามารถจะบังคับจิตใจของผู้ใดได้ หมายความว่า ใครทำใครได้ โดยยืนยันว่า ถ้าผู้ใดปฏิบัติจริงย่อมได้รับผลที่น่าพอใจ “พุทธวิชา” เป็นวิชาที่ไม่ต้องกลับมาเกิด แก่ เจ็บ ตาย เพราะหมดทุกข์ถึงสุขคือนิพพานแล้ว

๓.๔.๒ หลักสติปัฏฐาน ๔

ในหัวข้อนี้เป็นกรกล่าวทบทวนเนื้อหาในบทที่ผ่านมาอีกครั้ง แต่นำเสนอในรูปแบบที่แตกต่างออกไปเพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซาก เพราะหลักธรรมที่มีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ได้ยึดถือและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดคือ สติปัฏฐาน ๔ มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดพิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดพิจารณาเวทนาเป็นอารมณ์

จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดพิจารณาจิตเป็นอารมณ์

ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดพิจารณาธรรมเป็นอารมณ์

หลักธรรมดังกล่าวนี้ เป็นหลักการสำคัญที่สุดที่นำมาสอนแก่พุทธบริษัท เพื่อปลูกฝังความศรัทธาธรรมในพระพุทธศาสนาอันมีพระพุทธ พระธรรม และพระอริยสงฆ์ เป็นการพัฒนาตน เพื่อก้าวไปสู่ประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือ มรรค ผล และ พระนิพพาน

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรม-มิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒-๒๔.

^{๒๓} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

เมื่อพิจารณาถึงหลักการบูรณาการทางความคิดที่เชื่อมสัมพันธ์กับหลักการในครั้งพุทธกาลพบว่า แนวคิดตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรหรือ สติปัฏฐาน ๔ ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องตรงตามทฤษฎีทางพระพุทธศาสนา โดยถูกปรับปรุงให้เข้ากับสภาพของสังคมในยุคปัจจุบันได้อย่างมีความสอดคล้องและกลมกลืนกันได้เป็นอย่างดี เป็นแนวคิดชุดใหม่ที่ยอมรับแนวคิดยุคโบราณตามหลักการที่ว่า มนุษย์ทุกคนสามารถฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเองได้

ความเป็นมาของการปฏิบัติสติปัฏฐาน ตามที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ เป็นการนำหลักธรรมหรือทฤษฎีที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก มาเพื่อประยุกต์ใช้ให้เข้ากับยุคสมัยนิยม ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยเราก็ได้มีการรื้อฟื้นรูปแบบแนวทางการสอนวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ โดยการนำของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙, Ph.D.) ซึ่งได้วางรูปแบบในการอบรมสั่งสอนไว้ทั้งภาคปริยัติธรรมและปฏิบัติธรรม กล่าวคือรูปแบบของพระปริยัติธรรมนั้น ได้มีการวางหลักทฤษฎีที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา นำมาเป็นหลักสูตรในการศึกษาของนิสิตในระดับปริญญาตรี โท และเอก โดยเฉพาะหลักสูตรที่เป็นบาลีพุทธศาสตร์เป็นหลัก ส่วนของรูปแบบการปฏิบัติธรรมนั้น ได้แก่ การเปิดโอกาสให้นิสิตนักศึกษาในหลักสูตรวิปัสสนาภาวนาได้เข้าปฏิบัติวิปัสสนาภาวนากันเป็นระยะเวลา ๗ เดือน ก่อนที่จะได้มีการทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโทของสาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา ซึ่งปัจจุบันสาขานี้ได้เปิดมาแล้วกว่า ๑๑ รุ่น และปัจจุบันกำลังอยู่ในรุ่นที่ ๑๒

สติปัฏฐาน แปลว่า “ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน”^{๒๔} เป็นการตั้งสติ ซึ่งเป็นวิธีการสำคัญที่สุดในการพัฒนาจิต ในการปฏิบัติแบบสติปัฏฐานไม่ได้มีจุดมุ่งหมายสุดท้ายที่สติเท่านั้น แต่ว่า สติเป็นจุดเริ่มของกระบวนการที่นำไปสู่ปัญญาโดยใช้สติเป็นหลักในการผูกยึดไว้กับกาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อเป็นฐานของปัญญาญาณต่อไป หลักสติปัฏฐาน ๔ ทำให้เราทราบถึงการใช้ชีวิตของเรามีจุดที่ควรเกี่ยวข้องคือสติที่คอยกำกับดูแลทั้งหมดเพียง ๔ อย่างเท่านั้นคือ

ร่างกาย ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิตประจำวันตั้งแต่ตื่นนอนจนหลับ

เวทนา ความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ในชีวิตประจำวันตั้งแต่ตื่นนอนจนนอนหลับ

จิต สภาวะของจิตใจที่เปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจความโลภ โกรธ หลงเป็นต้น

ธรรม ความเกี่ยวข้องกันรูปนามโดยความยึดติดทั้งดีและไม่ดี โดยเริ่มจากนิรณ ๕

ในสติปัฏฐาน ๔ นี้ นับว่าเป็นรูปแบบของการปฏิบัติที่นำมาจากพระไตรปิฎกที่ขนิกาเยเรื่อง มหาสติปัฏฐานสูตร ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสสอนเหล่าภิกษุในสมัยนั้นที่ หมู่บ้านกัมมาสทัมมะ แคว้นกुरू ดังพุทธพจน์ตอนหนึ่งมีใจความว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสภกและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุลุยาธธรรม เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔”^{๒๕}

ในอรรถกถาได้อธิบายคำว่า “ทาง หมายถึง ทางดำเนินไปสู่พระนิพพานหรือ ทางที่ผู้ต้องการพระนิพพานควรดำเนินไป”^{๒๖}

^{๒๔} ที.ม.อ. (ไทย) ๓๗๓/๓๖๘, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑๐๖/๒๕๓.

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑, ม.ม.อ. (ไทย) ๑๒/๑๐๕/๑๐๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๖๗/๒๑๐-๒๑๑, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๓๕๕-๓๘๙/๓๐๖-๓๒๗.

^{๒๖} ที.ม.อ. (ไทย) ๓๗๑/๓๖๑.

“ทางเดียว”^{๒๗} มีความหมาย ๔ ประการ คือ (๑) เป็นทางที่บุคคลผู้ละการเกี่ยวข้องกับหมู่คณะ ไปประพฤติธรรมอยู่แต่ผู้เดียว (๒) เป็นทางสายเดียว ที่พระพุทธเจ้าทรงทำให้เกิดขึ้นเป็นทางของบุคคลผู้เดียวคือ พระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำให้เกิดขึ้น (๓) เป็นทางปฏิบัติในศาสนาเดียวคือ พระพุทธศาสนาและ (๔) เป็นทางดำเนินไปสู่จุดหมายเดียวคือพระนิพพาน “ญาญธรรม หมายถึง อริยมรรค”^{๒๘} พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำหลักการในสติปัฏฐาน ๔ ดังกล่าวแก่เหล่าภิกษุสงฆ์ว่า

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มี สัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้”^{๒๙}

หลักการดังกล่าวพระพุทธองค์ทรงใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่พุทธบริษัท ๔ ใน ระหว่างบำเพ็ญพุทธกิจ ๔๕ พรรษา เพราะมีพุทธประสงค์ ๓ ประการ^{๓๐} คือ

เพื่อเป็นอุปกรณ์ในการเจริญสติและปัญญาญาณ เป็นการพัฒนาศักยภาพในตน เพื่อการรู้ กระทบการเกิดดับของโลกภายในและโลกภายนอก (ร่างกาย) เท่านั้น

เพื่อยืนยันแนวทางในการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ ที่จะนำไปเพื่อการบรรลุจุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “เพื่อบรรลุญาญธรรม เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง”

เพื่อสร้างสติให้รู้เท่าทันกาย เวทนา จิต ธรรมตามความเป็นจริง ที่เป็นไปเพื่อการกำจัด กิเลสความเร่าร้อนภายใน ที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นธรรณดานกล่าวคือ อนุสัย ๓ ประการ ได้แก่ รู้เท่าทันสุข เวทนาที่เกิดขึ้น เพื่อกำจัดความกำหนัด (ราคานุสัย) รู้เท่าทันทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น เพื่อกำจัดความขัด เคือง (ปฏิฆานุสัย) และรู้เท่าทันอกุศลทุกขเวทนา เพื่อกำจัดความไม่รู้ (อวิชชานุสัย)

สติปัฏฐาน เป็นทฤษฎีธรรมที่จัดอยู่ในกระบวนการที่นำไปสู่การตรัสรู้เรียกว่า โพธิปักขิย ธรรม ๓๗ ประการ แบ่งเป็น ๗ หมวด ได้แก่ หมวดสติปัฏฐาน ๔ หมวดสัมมปปธาน ๔ หมวดอิทธิ บาท ๔ หมวดอินทรีย์ ๕ หมวดพละ ๕ หมวดโพชฌงค์ ๗ และหมวดมรรคมืองค์ ๘ ซึ่งเรียกโดยรวม กันว่า “เอกายนมรรค”^{๓๑} แปลว่า ทางสายเอกหรือ ทางสายเดียว ทางอันเดียวที่บุคคลพึงดำเนินไป คนเดียว หมายถึง เดินไปด้วยจิตที่ฝึกดีแล้วด้วยสติ เป็นหนทางดำเนินไปของท่านผู้ประเสริฐที่สุดในโลก มีพระพุทธเจ้าและเหล่าอริยสาวก ซึ่งเป็นหลักคำสอนปฏิบัติกรรมฐานโดยเริ่มจากความสงบที่ เรียกว่า สมถกรรมฐานก่อน เมื่อปฏิบัติตามหลักสมถกรรมฐานจนเกิดความชำนาญดีแล้ว พัฒนาขึ้นไปสู่วิปัสสนากรรมฐานที่เป็นตัวปัญญาญาณที่นำไปสู่พระนิพพาน

^{๒๗} ที.ม.อ. (ไทย) ๓๗๓/๓๕๙.

^{๒๘} ที.ม.อ. (ไทย) ๒๑๔/๑๙๗.

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒.

^{๓๐} พรรณราย รัตนไพฑูรย์, “การศึกษาวិธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔: ศึกษา แนวการสอนของพระธรรมธีรราชกุมาร (โชดก ญาณสิทธิ)”, **ปริญาญพุทธศาสนาธรรมหาลัทธิ**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๙.

^{๓๑} ที.ม.อ. (บาลี) ๕/๓๗๓/๓๕๘-๓๕๙, พ.ป.อ. (บาลี) ๔๘/๑๖๒/๙๙.

หลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นการใช้สติกำหนดรูปรูปนามโดยมีกรอบอริยสัจ ๔ ว่า กายก็ดี เวทนาที่ดี จิตก็ดี และธรรมทั้งหลายก็ดี เป็นสภาพที่จะต้องอยู่ในอำนาจหรือเป็นตามหลักของความจริงสากล ๓ ประการได้แก่ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน เพื่อนำไปสู่การละความยึดมั่นถือมั่นในอุปาทานชั้น ๕ กล่าวคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

หลักการปฏิบัติแบบสติปัฏฐาน ๔ จึงมีข้อยืนยันว่า ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลคือ ล่วงพ้นจากความโศก ความร่ำไรร่ำพัน เพื่อดับทุกข์และความทรมานทางใจ เพื่อให้แจ้งนิพพานมีพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๗ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่งคือ พระอรหัตผลในปัจจุบันหรือ เมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี”^{๓๒}

ข้อความในสติปัฏฐานและเรื่องที่เกี่ยวข้องนั้น ปรากฏอยู่หลายแห่งในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเช่น ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อุนฎีกา ปกรณ์วิเสสและคัมภีร์อื่นๆ ทั้งที่เป็นพุทธพจน์และสาวกภาษิตในครั้งพุทธกาล ซึ่งต่อมาจนถึงปัจจุบัน ข้อมูลเหล่านี้ทำให้คนรุ่นหลังนำมาอธิบายความเพิ่มเติมโดยใช้ภาษาสำนวนของคนในยุคใหม่ทั้งนี้ก็เพื่อให้สามารถรับรู้และเข้าใจให้ตรงกับคนในยุคก่อนโน้น การนำมาใช้ดังกล่าวเรียกว่า ประยุกต์ดังพบในพุทธธรรมตอนหนึ่งใจความว่า

“การเจริญสติปัฏฐานนี้ เป็นหลักปฏิบัติธรรมที่นิยมกันมาก และยกย่องนับถือกันสูงถือว่า มีพร้อมทั้งสมณะและวิปัสสนาในตัว ผู้ปฏิบัติอาจเจริญสมณะจนได้ฌานก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐานไปจนถึงที่สุดก็ได้ หรือจะอาศัยสมาธิเพียงขั้นต้นๆ เท่าที่จำเป็นมาประกอบเจริญวิปัสสนาเป็นตัวนำตามแนวสติปัฏฐานนี้ ไปจนถึงที่สุดก็ได้”

หลักการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นการรับรู้ในปัจจุบันธรรม ซึ่งกำหนดรู้ด้วยอาการสักแต่ว่ารู้ สติสัมปชัญญะเป็นตัวควบคุมอารมณ์ หรือสิ่งเร้าที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เพราะสติระลึกรูปนามปัจจุบันที่เกิดขึ้น โดยกำหนดและรู้ด้วยสัมปชัญญะควบคู่กันไปจนเกิดความคมชัดของสติสัมปชัญญะที่เรียกว่า อินทรีย์แก่กล้าก็จะสามารถรับรู้รูปนามอารมณ์ที่มากระทบโดยความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ได้ตามความเป็นจริงในขณะนั้น ๆ

๓.๔.๓ สติปัฏฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

จากการศึกษาหลักการและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าทำให้ทราบวิธีการสอนของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก คือ ข้อดีจากคำสอนของท่าน และทราบความแตกต่างของการอธิบายตามความเข้าใจของท่านที่เป็นการอธิบายนอกกรอบคัมภีร์ จนกระทั่งมีทฤษฎีการตีความเข้ามาช่วยในการอธิบาย เพื่อเป็นข้อวินิจฉัยเปรียบเทียบหลักคำสอนที่ท่านเข้าใจ ทำให้ทราบความเด่นชัดทั้งในเรื่องการตีความและวิธีการสอนธรรม ดังนี้

การปฏิบัติแบบผสมผสานระหว่างสมณะและสติปัฏฐาน

การปฏิบัติของหลวงปู่ไม่ได้ใช้สติปัฏฐานเพียงอย่างเดียวซึ่งมีตัวอย่างพบหลายกรณีเช่นระหว่างปฏิบัติธรรมในป่าช้า ถือธุดงค์ตัวอย่างสม่ำเสมอ แม้การบิณฑบาต บางครั้งไม่สบาย ก็ต้องไปไม่ยอมขาดหรือลาป่วย พยายามอดทนต่อเวทนาที่เกิดขึ้นด้วยการปฏิบัติตามหลักพุท-โธ อีกกรณีคือกล่าวถึงการอยู่ป่าช้าบ้านทิง มีบรรยากาศที่น่ากลัว ยามกลางคืนเงียบสงัด ท่านมีประสบการณ์

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๔/๓๓๘-๓๔๐.

เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ หลายอย่าง แต่ท่านไม่ทิ้งองค์ภาวณาด้วยการระลึกถึงพระพุทธรูปมาเป็นที่พึ่งที่ระลึกว่า “คุณของพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ มีอานุภาพมาก ถ้าเราขาดคุณของพระรัตนตรัยเสียแล้ว เราจะปฏิบัติเพื่อเอาผลมันก็ยาก”^{๓๓}

จากใจความที่กล่าวอ้างมาในเบื้องต้นนั้นชี้ให้เห็นว่า หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ท่านไม่ได้นำหลักสติปัฏฐานมาภาวณาโดยตรง แต่เป็นการผสมผสานกับหลักสมถภาวณามากกว่า ซึ่งแตกต่างจากหลักสติปัฏฐานคือ การภาวณาตามหลักสติปัฏฐานนั้น จะไม่นึกคิดปรุงแต่งอะไรๆ ที่เกิดก็กำหนดไปตามอารมณ์นั้นๆ เช่น เวลาเห็นก็กำหนดว่า เห็นหนอ เวลาได้ยินกำหนดว่า ได้ยินหนอ เวลาได้กลิ่นกำหนดว่า กลิ่นหนอ เวลาสัมผัสกำหนดรสหนอ เวลาสัมผัสกำหนดตามอาการเช่น เย็นหนอ ร้อนหนอ อ่อนหนอ แข็งหนอ เวลารู้สึกนึกคิดจินตนาการกำหนดคิดหนอ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า การภาวณาของหลวงปู่ท่านจะใช้อารมณ์สมถะนำหน้าเป็นส่วนมาก เมื่อเทียบกับกลุ่มผู้ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานจริงๆ ดังปรากฏในงานวิจัยที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๑ และที่ ๒ นั้น พบว่า ในสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดจะต้องตรงตามหลักความจริง ดังจะชี้ให้เห็นในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๘ เปรียบเทียบสติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกกับสติปัฏฐานสูตร

สภาวะอาการด้านกาย	หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก	สติปัฏฐาน
อิริยาบถ ๔ ได้แก่ ยืน เดิน นั่ง และ นอน	เมื่อยืนมาก ความเมื่อยเกิดขึ้นก็เดิน เดินมาก เมื่อยก็นั่ง นั่งมาก เมื่อยก็นอน นอนมาก เมื่อยก็ลุก ขึ้น มาใหม่ผลัดเปลี่ยน หมุนเวียนกันอย่างนี้ ^{๓๔}	เมื่อเดินอยู่ ย่อมรู้ว่าเดินอยู่ เมื่อยืนอยู่ก็รู้ว่า ยืนอยู่ เมื่อนั่งอยู่ก็รู้ว่า นั่งอยู่ เมื่อนอนอยู่ก็รู้ว่า นอนอยู่ หรือเธอตั้งกายไว้ด้วยกิริยา ท่าทางอย่างใดๆ ก็รู้กิริยา ท่าทางอย่างนั้นๆ ^{๓๕}

การที่ช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจในความหมายและมุมมองในการศึกษาเรื่องต่างๆ ทำให้ได้รับแนวคิดใหม่ๆ อันส่งผลต่อกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลโดยตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความเข้าใจที่ถูกต้องมากขึ้น เพราะหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นพระที่มีความอุตสาหพยายามในการปฏิบัติธรรมจนเกิดความเข้าใจ โดยการประยุกต์วิธีการตามความเข้าใจของตน การสอนของท่านจึงไม่ยึดติดอยู่กับตำรา แต่เป็นการอธิบายจากสภาวะที่สัมผัสได้ด้วยใจ อันเกิดจากการปฏิบัติตามวิธีการเจริญสติแบบพุท-โธ การตีความและวิธีการสอนธรรม เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่ผู้ศึกษาธรรมควรศึกษาและปฏิบัติ เพื่อความ

^{๓๓} คณะศิษยานุศิษย์, พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๖๔.

^{๓๔} ดำรงค์ ภูระย้า, “พระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก”, โลกทิพย์, ฉบับที่ ๔๑ ปีที่ ๓ เดือน กันยายน (ฉบับหลัง)

๒๕๒๗ : ๓๑.

^{๓๕} ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๒.

เข้าใจทั้งหลักการและวิธีการในการปฏิบัติตามแนวคำสอนของพระพุทธองค์ให้ถูกต้องยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดความสุขสงบตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในด้านการเจริญสติด้วยพุท-โธ เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความสำคัญรูปหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ท่านได้สอนวิธีการเจริญสติแบบพุท-โธ ซึ่งแตกต่างไปจากการปฏิบัติแบบนั่งนิ่งตามธรรมเนียมของการปฏิบัติโดยทั่วไป ท่านได้แสดงจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติธรรมอย่างมีชีวิตใช้ในชีวิตประจำวันเหมาะกับคนทุกชนชั้น เมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางการปฏิบัติคือมหาสติปัฏฐานสูตรอันเป็นคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนา วิธีการสอนธรรมของท่านเน้นในเรื่องของการเจริญสติโดยใช้วิธีการฝึกที่เรียกว่า การเจริญสติแบบพุท-โธ โดยใช้พุทโธในการเจริญสติไปในอิริยาบถ ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน นึกคิด การเจริญสติตามแนวของท่านเป็นลักษณะการเคลื่อนไหวหรือไม่ก็ตามดูสติอยู่ตลอดเวลา อันเป็นต้นเหตุของการค้นพบความทุกข์อันเป็นสาเหตุมาจากกิเลสตัณหาของมนุษย์ ท่านสอนว่า การเจริญสติจะเข้าไปทำลายกระบวนการของความทุกข์ เมื่อสติมีอำนาจเหนือความทุกข์ ก็จะไม่หลุดพ้นออกจากความทุกข์ได้

วิธีการเจริญสติแบบพุทโธสามารถทำได้ทุกอิริยาบถ แต่มีรูปแบบเฉพาะคือพุท-โธเป็นคำภาวนาหลักของการเคลื่อนไหว ท่านสอนว่า ถ้าเจริญพุท-โธให้ติดต่อกันเป็นลูกโซ่ มีความรู้สึกอยู่ทุกขณะที่ยืน เดิน นั่ง นอน คู้เหยียด ก้ม เงยหน้า การเคลื่อนไหวทุกอย่างที่เป็นการเจริญสติตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรคือ ยืน เดิน นั่ง นอน คู้เหยียด ก้ม เงย การเคลื่อนไหวต่างๆ ไปจนถึงอาการนั่งสงบก็ให้ทำความรู้สึกอยู่ทุกขณะ ซึ่งไม่ให้เคลื่อนไหวหรือนิ่งอยู่เฉยๆ แต่ให้มีคำภาวนาอยู่รู้ตัวอยู่เสมอ ถ้าทำได้ก็ย่อมได้รับอานิสงส์ของการปฏิบัติตามที่พบในหลักมหาสติปัฏฐานสูตรที่ว่า ผู้ที่เจริญสติอยู่ตลอด ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ผู้นั้นพึงหวังผลสองอย่างคือ เป็นพระอรหันต์ในปัจจุบันชาติและ เป็นพระอนาคามี เพราะว่า สติปัฏฐานเปรียบเหมือนทางสายเอกที่ทำให้ได้รับความบริสุทธิ์ ก้าวล่วงความโศก พิโรธราพัน ดับความทุกข์โทมนัส สามารถบรรลุโลกุตระธรรม และทำให้แจ้งพระนิพพาน^{๓๖} จากการสัมผัสญาณลูกศิษย์ของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก หลายท่านทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์พบว่า บรรพชิตหลายรูปไม่ลาสิกขาลาเพศเพราะได้นำหลักการปฏิบัติของท่านมาใช้จริง ส่วนคฤหัสถ์โดยเฉพาะผู้หญิงส่วนมากก็จะบวชชีเลยตลอดชีวิตเพราะพบแนวทางของความสุขที่แท้จริงในชีวิตแล้ว ซึ่งสาระสำคัญของวิธีการปฏิบัติตามแนวทางของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นวิธีการที่เน้นในเรื่องการกำจัดความทุกข์เพื่อไปสู่ความสงบสุขที่แท้จริงในชีวิต การอธิบายเป็นภาษาธรรมล้วนๆ ที่เกิดจากสภาวะการปฏิบัติ

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้สอนว่า คนเป็นตัวศาสนา ศิลเป็นตัวศาสนา นอกจากศีลแล้วคนก็ไม่มีที่พึ่งอื่น ดังที่มีลูกศิษย์ของท่านกล่าวรับรองไว้ว่า ศิลเป็นที่พึ่งเป็นสาระของชีวิตจริง นอกจากศีลแล้วก็ไม่สามารถจะช่วยให้พ้นทุกข์ได้ เมื่อรักษาศีลอย่างจริงจังแล้วก็สามารถดับทุกข์แก้ปัญหาวินิจฉัยได้

^{๓๖} ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๓๐๐/๓๔๖, ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๔๐๕/๓๔๐.

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้มีการปฏิบัติธรรมตามวิธีการเจริญสติแบบพุทฺโธ อย่างจริงจัง มีการเอาสติกำหนดรู้ตามอิริยาบถคือ ยืน เดิน นั่ง นอน คู้ เขยียด ก้ม เงย เคลื่อนไหวต่างและนั่งเฉย วิธีการเจริญสติจึงเป็นวิธีการในการทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ และง่ายต่อการปฏิบัติเพื่อนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน และในการนำธรรมไปสอน เป็นการนำเสนอที่เรียบง่าย ไม่มีพิธีรีตอง ไม่ยึดติดอยู่กับ พิธีกรรมที่ไม่มีความจำเป็นต่อการปฏิบัติ เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามมีความเชื่อมั่น ในการ แสวงหาวิธีที่จะทำให้พ้นทุกข์ได้ หากมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจริงจัง ที่สำคัญแนวทางการปฏิบัติของท่าน เป็นการเน้นให้รู้จักคุณค่าของชีวิตในการอยู่อย่างสงบและมีความสุข ด้วยหลักธรรมในทาง พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้มีผู้เคารพศรัทธาในตัวของท่านโดยเฉพาะลูกศิษย์

ดังนั้น การปฏิบัติตามวิธีการเจริญสติแบบพุทฺโธ ตามแนวทางของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก จึงเป็นเรื่องของการแสวงหาความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของการพัฒนาภาวะทางจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องยาก ที่จะทำให้เกิดความรู้ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องเห็นผลจริง

๓.๕ อานิสงส์ที่ได้รับจากการสอนกรรมฐาน

๓.๕.๑ ด้านศาสนธรรม

หลักคำสอนที่หลวงปู่ได้นำมาเผยแผ่อบรมแก่บรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย มีหลายอย่างด้วยกัน แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปคือ หลักไตรสิกขา กล่าวคือ หลวงปู่สอนให้รักษาศีล ทำจิตให้เป็นสมาธิ และเจริญปัญญา แต่ต้องทำให้ถูกต้องตามหลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนาด้วย ดังคำกล่าวตอนหนึ่งของหลวงปู่คือ “ความเป็นพระสงฆ์ทางพระวินัยนั้นต้องปลูกศรัทธาไม่ใช่เรียกร้องศรัทธา ถ้าเป็นพระดี คือ ศีลดี สมาธิดี พระวินัยดี ปัญญาดี นั้นแหละจึงจะถูกดี ใครชมว่าดีพุทธธรรมะได้ แต่ศีลไม่ดี สมาธิไม่ดี พระวินัยไม่ดีก็ไม่ถูกดี ใครจะชมสักเท่าไร ก็ป่วยการ”^{๓๗}

ในด้านศีลนั้น จะต้องเป็นศีลวิสุทธิ^{๓๘} หมายถึง ศีลเพื่อละกิเลส มิใช่ศีลเพื่อกิเลส ศีลแต่ละข้อล้วนมาจากอำนาจจิตใจ มิใช่มาจากร่างกาย หรือจากอำนาจภายนอก ศีลมีทั้งที่บริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ ที่ไม่บริสุทธิ์คือ ศีลที่รักษา เพราะต้องการได้บุญ อยากร่ำรวยทรัพย์สิน ประารถนาไปเกิดอีกในที่ดี ๆ เป็นต้น ส่วนศีลที่เป็นวิสุทธินั้นต้องเป็นศีลที่ถือ เพื่อปรารถนาพระนิพพานเท่านั้น ศีลที่จัดเป็นศีลวิสุทธิ มี ๔ อย่าง คือ ปาฏิโมกข์สังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวะปาริสุทธิศีล และปัจฉยสันนิสิตศีล ดังจะเห็นได้จากปฏิปทาของหลวงปู่ในเรื่องนี้คือ “เคารพในศีล พระธรรมวินัยยิ่งชีวิต สีลาจารย์วัตรของท่านงดงามดังที่เราได้พบเห็น”^{๓๙} และจากบทสัมภาษณ์บางตอนกล่าวถึงคือ “กลืนศีลนั้นหอมทั้งทวนลม และตามลม หอมไปถึงพรหมโลก พระนิพพาน ถ้าไม่ถูกศีลไม่ถูกธรรม ก็หมดความหมาย”^{๔๐} นอกจากนี้ยังพบในคำสอนของหลวงปู่อีกหลายประเด็นที่เกี่ยวกับศีล คือ

^{๓๗} วัดทุ่งสามัคคีธรรม, สวดพุทธมนต์แปลและประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๕๘-๕๖.

^{๓๘} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๓๔/๖๑๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๗.

^{๓๙} วัดทุ่งสามัคคีธรรม, สวดพุทธมนต์แปลและประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๕๘-๕๖.

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณาภิพิทักษ์, เจ้าคณะตำบลฝักนก, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

“ศิลนี้เหมือนทำนบ เหมือนบานประตูปล่อยน้ำผ่านไปได้ผันน้ำให้ขึ้นได้ตามความประสงค์ของเจ้าของบานประตู ศิลจึงศักดิ์เลสมารถได้อย่างดี ถ้าศิลไม่ดีก็เหมือนทำนบที่บ้านประตูถูกสนิมขึ้นกินแหวง น้ำก็ไหลไปลงสู่ที่ต่ำได้”^๑ จากการสัมภาษณ์พบว่า ท่านสอนให้เห็นความสำคัญของศิลของตนว่า ถ้าใครมีศิลแล้วก็จะมีความมั่นคง อุปมาเหมือนทำนบกั้นน้ำไว้ไม่ให้รั่วไหลไปท่วมไร่นาสาโทของชาวบ้าน เมื่อทำนบดีก็จะสามารถสกัดกั้นป้องกันน้ำเอาไว้ได้ แต่เมื่อใดที่ทำนบหรือศิลไม่ดีพอน้ำก็จะรั่วไหลรดเอ่อล้นไปท่วมพืชผลไร่นาสาโทของเราได้ และอาจนำไปสู่อันตรายในชีวิตทั้งหลายได้

“คนเรา ถ้าไม่มีศิล ๕ แล้ว ไม่มีที่พึ่งหรือ”^๒ จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนโยมว่า ศิล ๕ เป็นที่พึ่งพาอาศัยได้จริง ถ้าใครทำจริงด้วยการนำศิล ๕ ข้อใดข้อหนึ่งหรือทั้ง ๕ ครบหมดเลยยิ่งดี เพราะศิลจะเป็นเกาะป้องกันกันและทำให้เราพ้นภัยต่างๆ เช่น ภัยคือโรคร้ายไข้เจ็บเพราะทำผิดศิลข้อ ๑ ภัยคือเสื่อมเสียหายจากทรัพย์สินเงินทองของใช้ต่างๆ เพราะผิดศิลข้อ ๒ ภัยคือความนอกรีตของลูกเมียผัวเพราะทำผิดศิลข้อ ๓ ภัยคือความโกหกหลอกลวงเพราะผิดศิลข้อ ๔ และภัยคือความประมาทมัวเมาเกิดโรคร้ายไข้เจ็บหมดสติเพราะผิดศิลข้อ ๕ เมื่อใครประพฤติปฏิบัติตนรักษาศิลดังกล่าวก็ย่อมจะมีที่พึ่งคือ ความไม่มีโรคเพราะมีศิลข้อ ๑ ความมีทรัพย์สินสมบัติเพราะมีศิลข้อ ๒ ความมีสามีภรรยาที่ไม่นอกรีตเพราะศิลข้อ ๓ ความซื่อสัตย์สุจริตเพราะมีศิลข้อ ๔ ความไม่ประมาทมัวเมาเพราะมีศิลข้อ ๕ “มีศิลดีนะ พันทุกข์ได้ ไม่ไปนรกได้”^๓

จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนว่า ผู้มีศิลย่อมมีความสุขกายสุขใจอยู่ที่ไหนก็เป็นสุข ไม่มีทุกข์ยากลำบาก ที่สำคัญคือ ตายแล้วจะไม่ไปนรก เพราะศิลนี้ไม่มีกรรมโลภ ศิลนี้ไม่มีกรรมโกรธ ศิลนี้ไม่มีกรรมหลง ดังนั้น บุคคลที่มีศิลดีแล้ว จะไปสูคติได้แก่ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ เพราะไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง “ผู้ใดรักษาศิลไว้เป็นปกติ สมาธิพอสมควรคงจะได้โสดาบัน”^๔ จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนผู้ปฏิบัติธรรมนั้น เมื่อรักษาศิลได้แล้ว ตั้งมั่นในศิลแล้ว ก็ย่อมสามารถทำให้เกิดสมาธิได้ “ศิลนี้ไม่ต้องอะไร เว้น เว้น เว้นเสีย พระมณี แปลว่า แก้ววิเศษ จะเกิดขึ้นสว่างใสภายในใจ ทำให้ผู้ปฏิบัติรู้ได้ เกิดสุขแก่ตน”^๕ จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่ท่านสอนเรื่องศิลว่า ให้เว้นจากสิ่งไม่ดีทางกายวาจาให้ได้อย่างเดียว แล้วใจจะดีมีอานุภาพประดุจดั่งแสงสว่างที่สว่างไสวไปทั่วทิศ

“ศิล ๕ นี้ เรามีไว้ ก็ต้องดีใจว่า ตัวเราปฏิบัติได้ ตายแล้วเราก็จะไปสู่เทวโลกสมบัติอย่างแน่นอน จะถึงพระนิพพานสมบัติที่ศิลนี้แหละนำมาให้”^๖ จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนเรื่องรักษาศิล ๕ ว่า เมื่อเรามีศิลอยู่ในใจ ๆ ของเราก็จะดีตามไปด้วย เมื่อใจดีแล้วก็สามารถไปสูเทวโลกหรือสูคติได้แก่ มนุษย์ก็ดี สวรรค์ก็ดี และนิพพานก็ดี ล้วนมีบ่อเกิดมาจากการสมาทานรักษาศิลนี้

“เทวดาก็มีในภายในใจของตนเอง แล้วเทวดาจะออกไปรักษาใครเทวดาก็รักษาเรา

^๑ สัมภาษณ์ พระอธิการสารวม สิริภทโท, เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^๒ สัมภาษณ์ พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^๓ สัมภาษณ์ แม่ชีประคอง มหิงษา, วัดไกลกังวล, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^๔ สัมภาษณ์ แม่ชีสมคิด มูลจนะมาตร์, วัดไกลกังวล, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^๕ สัมภาษณ์ แม่ชีสำอางค์ สังข์บุรินทร์, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^๖ สัมภาษณ์ แม่ชีกัญญา อุ้นทรัพย์, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

เพราะเราพูดดี ทำดี”^{๔๗} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนเราว่าบุคคลที่มีการรักษาศีลดีแล้ว ใจก็ดี เมื่อใจดีก็เหมือนมีเทวดารักษาเราอยู่ตลอดเวลา เพราะว่าใจดีแล้ว พูด ทำอะไรๆ ก็ดีตามไปด้วย

ในด้านจิตนั้น จะต้องเป็นจิตวิสุทธิ^{๔๘} หมายถึง จิตที่มีความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลส จิตวิสุทธิว่าโดยอรรถได้แก่ สมภาวิสุทธิ จิตวิสุทธิหรือสมภาวิสุทธิ ต้องเป็นไปเพื่ออันสงฆ์ที่เป็น ปัจจัยแก่การพ้นทุกข์เท่านั้น สมภาวิสุทธิจึงชื่อว่าบริสุทธิ์ ถ้าทำสมภาเพื่อจะได้มีความสุข ต้องการให้จิตสงบ ความเข้าใจ เช่นนี้ สมภาวิสุทธิก็ไม่บริสุทธิ์ เพราะไม่ต้องการพ้นทุกข์ หน้าที่ของสมภาในสติปัญญา นั้นคือ การทำลายอภิชณาและโทมนัส หรือทำลายความยินดีในร้ายที่อยู่ในจิตใจ ซึ่งศีลไม่สามารถ ทำลายความรู้สึกนึกคิดได้ ศีลเพียงแต่กันไม่ให้แสดงออกทางกาย ทางวาจาเท่านั้น นิรวรรณธรรมเกิดขึ้น ในระดับจิตใจขณะที่คิดนึกถึงเรื่องราวที่เป็นอดีตหรือ อนาคต ถ้าขณะใดจิตตั้งมั่นในอารมณ์ปัจจุบัน แล้วนิรวรรณจะเกิดไม่ได้

สำหรับเรื่องของสมภาวิสุทธิ มีอยู่หลายระดับด้วยกันคือ สมภา ๓ ชั้น ได้แก่ ขณิกสมภา อุปจารสมภา และอัปปนาสมภา ขณิกสมภาเป็นได้ทั่วไปในอารมณ์ทั้ง ๖ เมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง ขณะย้ายอารมณ์ไปตามทวารทั้ง ๖ ด้วยเหตุใดก็ตาม ขณิกสมภาจะติดตามไปด้วยเสมอ ขณิกสมภา ดังกล่าวนี้จึงเป็นปัจจัยหรือเป็นบาทฐานให้แก่วิปัสสนา เพราะการเปลี่ยนอารมณ์ที่เป็นไปตามเหตุผล นั้น ที่เป็นเหตุให้เห็นถึงความเกิดขึ้นและดับไปของอารมณ์และของจิตได้ ถ้าหากไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงของอารมณ์แล้ว ยากที่จะเข้าใจถึงสภาวะของความเกิดดับของจิตได้^{๔๙} ความเกิดของจิต ในอารมณ์หนึ่ง ๆ นั้น รวดเร็วมากจนไม่ทันเห็นความดับของจิตได้ จึงคิดว่าอารมณ์มีอยู่ ดังนั้น สมภา ที่แน่วแน่จึงไม่เป็นบาทแก่วิปัสสนา และไม่เป็นเหตุให้เห็นความเกิดขึ้นและความดับไปของจิตและ อารมณ์ ความสามารถในการรู้ทุกขในจิตหรือในอารมณ์นั้น ไม่อาจรู้ได้ด้วยสมภา แต่จะรู้ได้ด้วยปัญญา จิตที่ตั้งอยู่ในอารมณ์ของสติปัญญา จึงเป็นบาทให้เห็นความเกิดขึ้นและดับไปของอารมณ์ได้ ผู้บำเพ็ญ เพียรจะโดยสมณะก็ดี หรือวิปัสสนาก็ดี สิ่งสำคัญอยู่ที่อารมณ์ที่ใช้ในการพิจารณาจึงต้องศึกษาเรื่อง อารมณ์ว่าอารมณ์อย่างไร จึงจะเป็นปัจจัยแก่วิปัสสนา และอารมณ์อย่างไรเป็นปัจจัยแก่สมณะสำหรับการเจริญวิปัสสนาของผู้ที่ได้ฌาน มีวิธีคือ จึงมักได้ยินกันว่า ยกองค์ฌานขึ้นสู่วิปัสสนาตามลำดับ สภาวะในองค์ฌานทั้ง ๕^{๕๐} คือ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข และเอกัคคตา ผู้ที่ได้ฌานมักจะมีจิตในสุข และ เพลิดเพลินในสุข ความสุขนี้เกิดจากปิติเป็นเหตุ ฉะนั้น การยกองค์ฌานจึงอาศัยการเพ่งปิติซึ่งเป็นองค์ ฌานและเป็นนามธรรมนั้น ธรรมชาติของปิตินั้นจะเพ่งหรือไม่เพ่งก็มีการเกิดดับ แม้จิตที่เป็นสมภาที่มีการ เกิดดับปิติซึ่งอาศัยจิตที่ได้ฌานแล้ว ยิ่งเกิดดับรวดเร็วมาก ปิตินั้นแหละจะแสดงความเกิดดับให้ ปรากฏแก่ผู้เพ่งพิจารณา เมื่อเห็นว่า ปิตีมีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาแล้ว จิตก็จะดำเนินไปใน อารมณ์ของวิปัสสนาด้วยอำนาจของการเพ่งลักษณะของปิติ (ไม่ใช่เพ่งอารมณ์บัญญัติ) วิปัสสนาก็จับใน อารมณ์นั้นไม่ได้

^{๔๗} สัมภาษณ์ แม่ชีสำเนาวิ ศรีสุข, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๓/๒๗๘.

^{๔๙} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒๙.

^{๕๐} อภิ.ส.อ. (ไทย) ๑/๓๕๕.

ดังนั้น การที่ผู้ปฏิบัติสามารถเจริญสมาธิจนเกิดองค์ธรรมได้นั้นจะต้องได้ฌานที่เพ่งลักษณะ หรือพิจารณาลักษณะที่กำลังเปลี่ยนแปลงสมาธินั้นชื่อว่าเป็นบาทของวิปัสสนา และเรียกสมาธินั้นว่า จิตตวิสุทธิ ส่วนสมาธิใดที่เพ่งอารมณ์บัญญัติไม่เพ่งลักษณะ ไม่จัดว่าเป็นจิตตวิสุทธิ

ในด้านของปัญญานั้น จะต้องเป็นทิวฐิวิสุทธิ^{๕๑} หมายถึง ปัญญาที่มีความเห็นถูก หรือรู้ถูกต้องตามความเป็นจริงโดยปราศจากกิเลส คือเห็นนามและรูปรูปร่างไม่ใช่สัตว์ บุคคล เป็นสิ่งที่ไม่ใช่เจ้าของ ไม่อยู่ในอำนาจใด ได้แก่ นามรูปปริจเฉทญาณ การเห็นเช่นนี้เป็นภาวณาปัญญา ถ้าเพียงแต่การตรึกนึกคิด หรือการวิพากษ์วิจารณ์ จะเข้าถึงวิสุทธิไม่ได้เลย ทิวฐิวิสุทธิเป็นผลซึ่งเกิดจากการทำเหตุได้ถูกต้อง จึงควรศึกษาถึงเงื่อนไขการกำหนดนามรูปอันเป็นตัวกรรมฐานว่า จะพิจารณาอย่างไร จะโยนิโสมนสิการอย่างไร จึงจะถูกต้อง ถ้าทำเหตุถูกต้องตามควรแก่ผลแล้วผลนั้นก็เกิดขึ้นได้ การพิจารณานามรูปจะถูกต้อง ก็เนื่องมาจากการศึกษาปริยตีมาอย่างถูกต้องตามปัญญาบารมีของผู้ปฏิบัติเป็นสำคัญ จึงจะผ่านอุปสรรคคือ ตัณหา มานะ ทิวฐิ ที่เป็นศัตรูสำคัญที่กีดขวางมิให้พบเหตุที่ถูกได้

ปัญญาระดับกัังขาวิตรณวิสุทธิ^{๕๒} เป็นปัญญาที่ต่อเนื่องมาจากทิวฐิวิสุทธิ มีความเชื่ออย่างแนบเนียนแล้วว่า ในอดีตมีการเวียนว่ายตายเกิดมาแล้ว และในอนาคตก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกถ้ายังทำเหตุของการเกิดอยู่ ผู้ปฏิบัติจะหมดความสงสัยในเรื่องภพชาติ ทั้งชาติที่แล้วมา ชาตินี้ หรือชาติหน้า จากทิวฐิวิสุทธิที่เกิดด้วย นามรูปปริจเฉทญาณที่รู้เพียงความแตกต่างของนามและรูป แต่ไม่รู้ว่านามและรูปเหล่านั้นมาจากไหนในกัังขาวิตรณวิสุทธิ ที่ข้ามพ้นหมดความสงสัยได้ เพราะเมื่อกำหนดนามรูปจนเข้าใจมากขึ้นแล้ว จะรู้ว่านามรูปเหล่านั้นเกิดขึ้นได้ด้วยเหตุปัจจัยคือ รูปอันใดเกิดขึ้น รู้ว่าเกิดขึ้นเพราะเหตุใด นามอันใดเกิดขึ้น รู้ว่าเกิดขึ้นด้วยเหตุอะไร ไม่เกี่ยวกับการสร้างหรือการดับบันดาลให้เกิดขึ้น สามารถตัดสินใจได้ว่าแม้ชาติก่อนตนก็เกิดด้วยเหตุปัจจัย ปัจจุบันก็เกิดมาได้ด้วยเหตุปัจจัย และความสันตทัตถะที่มีอยู่ก็กำลังสร้างเหตุเพื่อการเกิดในชาติหน้าอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ชาติหน้าจึงมีเหตุปัจจัยที่กำลังรอส่งผลเช่นกัน แม้นคนอื่นหรือสัตว์อื่น ไม่พ้นไปจากเหตุปัจจัยเช่นนี้เหมือนกัน

ปัญญาระดับมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ^{๕๓} คือ ปัญญาที่รู้โดยถูกต้องแนบเนียนแล้วว่า วิธีการใดใช่ทาง หรือวิธีการใดไม่ใช่ทาง ที่จะดำเนินไปสู่การดับภพชาติของตนหรือพระนิพพาน ความรู้ความเข้าใจที่สามารถตัดสินใจ วิธีการต่าง ๆ ได้นี้ ชื่อว่าปัญญานั้นบริสุทธิ์แล้ว จากความเข้าใจผิดด้วยอำนาจตัณหาและทิวฐิ เมื่อกำจัดความเข้าใจผิดได้เรียกว่า มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินับตั้งแต่อุท্থัพพญาณ อันเป็นวิปัสสนาญาณที่แท้จริงเป็นต้นไป ปัญญาในอุท্থัพพญาณเป็นปัญญาอันเป็นปฏิปทาที่ถูกต้อง แต่อาจจะยังไม่สมบูรณ์พอที่จะรู้เท่าทันในอารมณ์ของกิเลสคือ วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่าง มีโอกาสเป็นต้นที่เกิดจากกำลังของสมาธิ ถ้าอารมณ์ของสมาธิมีมากกว่าก็จะดึงจิตให้ตกจากอารมณ์วิปัสสนา ทำให้เห็นแสงสว่างหรือรู้สึกสงบเย็นเป็นต้น ทำให้เข้าใจผิดว่าเข้าถึงธรรมที่ไม่มีกิเลสแล้ว ความรู้สึกว่าเป็นตัวเรา อาจจะเข้าอาศัยได้ ความรู้สึกนี้เป็นข้าศึกแก่อารมณ์วิปัสสนาที่ถือว่าไม่ใช่เรา เหตุนี้ความรู้สึกเป็นตัวเราจึงเป็นกิเลสของวิปัสสนา ทำให้วิปัสสนาเศร้าหมองตกไปจากวิสุทธิและมักทำให้หลงทาง ถ้ารู้เท่าทันวิปัสสนูปกิเลสที่เกิดขึ้น จะด้วยการศึกษา หรือครูอาจารย์บอก

^{๕๑} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๗๖/๑๒๘, ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖.

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๗/๒๗๘, ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๗/๒๔๗.

^{๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๗/๒๗๙.

เหตุผล ให้ก็ตาม ความรู้สึกในอารมณ์ที่ถูกของอุทกพิพพญาณจึงจะเกิดขึ้น ความรู้สึกที่ถูกต้องจะกัน จิตมิให้ตกไปในอารมณ์ที่ผิดอีก เรียกว่า มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ

ปัญญาระดับปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ^{๕๔} ปัญญาที่เข้าถึงความรู้สึกในทางที่ถูก ตรงสู่พระ นิพพานโดยถูกต้องแล้ว ทางในที่นี้หมายถึงอารมณ์อันเป็นปฏิบัติที่ถูกต้อง ตัณหาและทิฐิไม่สามารถเข้าไปในอารมณ์นั้นได้ อารมณ์ของวิปัสสนาคือ ไตรลักษณ์ในนามรูป เป็นตัวถูกรู้ ส่วนปัญญา เป็นตัวรู้อารมณ์ไตรลักษณ์นั้น ความรู้เช่นนี้เป็นปัจจัยแก่วิปัสสนาญาณเบื้องสูงต่อเนื่องไปถึงโคตรภู ญาณ วิปัสสนาปัญญาตั้งแต่อุทกพิพพญาณที่ปราศจากวิปัสสนูปกิเลสจนถึงโคตรภูญาณจัดเข้าอยู่ใน ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิจะเห็นได้ว่า วิปัสสนาญาณแต่ละลักษณะทำให้เกิดวิสุทธิได้ไม่เท่ากัน ทั้งนี้ก็ เพราะญาณปัญญาแต่ละข้อมีอำนาจไม่เท่ากัน วิปัสสนาบางข้อก็มีอำนาจให้เกิดวิสุทธิได้เต็มข้อเช่น นามรูปปริจเฉทญาณ ทำให้เกิดทิฐิวินิวิธานเพิ่ม ปัจจัยปริคคญาณ ทำให้เกิดกัณขวิตรณวิสุทธิ ส่วน อุทกพิพพญาณที่ยังมีวิปัสสนูปกิเลสจัดอยู่ในขั้นมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ถ้าปราศจากวิปัสสนูปกิเลสจะจัดอยู่ในขั้นปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิเป็นต้น แต่วิปัสสนาบางข้อต้องรวมกันหลายข้อ จึงจะสามารถทำให้เกิดวิสุทธิได้เพียงข้อเดียวเช่น อุทกพิพพญาณส่วนหลังจนถึงโคตรภูญาณ รวม ๑๐ ญาณ ทำให้เกิดปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ เพียงข้อเดียว

ปัญญาระดับญาณทัสสนวิสุทธิ^{๕๕} ปัญญาในมัคคญาณที่เห็นแจ้งนิพพาน เป็นปัญญาขั้น สูงสุดของการเจริญวิปัสสนา หรือเจริญมหาสติปัญญา จนเห็นอริยสัจทั้ง ๔ ครบถ้วน ตั้งแต่วิสุทธิที่ ๑ ถึงวิสุทธิที่ ๖ นั้น รุ้อริยสัจเพียง ๒ สัจจะ คือรู้ทุกข์สัจจกับสมุทัยสัจจส่วนญาณทัสสนวิสุทธิเป็น โลกุตตรวิสุทธิ เพราะรู้แจ้งอริยสัจทั้ง ๔ ทั้งนี้วิสุทธิแต่ละวิสุทธิจะเป็นปัจจัยแก่กันและกันตามลำดับ ไม่มีการข้ามขั้นตั้งแต่วิสุทธิที่ ๑ ถึง ๗ ดูรายละเอียดการสงเคราะห์ญาณ ๑๖ วิสุทธิ ๕ ปริญาณ ๓^{๕๖}

นอกจากนี้ยังพบหลักธรรมที่หลวงปู่ได้นำมาอบรมสั่งสอนอีกมากมายเช่น “ใครจะว่าเราดี เราชั่วนั้น ไม่ใช่อยู่ที่คนพูด แต่อยู่ที่การกระทำของเราต่างหาก ถ้าหากเขาว่าเราดี แต่เราไม่จริงใจ ไม่มี ความหมาย”^{๕๗} ซึ่งตรงกับใจความตอนหนึ่งคำพระที่ว่า “ความดี คนดีทำง่าย ความดี คนชั่วทำ ยาก”^{๕๘} ซึ่งมีอธิบายว่า การที่จะเกิดเหตุการณ์ทำดีหรือทำชั่วนี้ จะต้องให้มีผู้มาเชิญชวนให้ทำ ซึ่งเป็นที่รู้ กันโดยทั่วไปว่า คนดีส่วนมากจะทำชั่วได้ยากมากจริงๆ เช่น การทำบุญตักบาตรสวดมนต์ไหว้เป็น กิจวัตรของคนดีที่ชอบทำบุญ เมื่อมีคนมาชักชวนว่า อย่าทำเลย ไปทำอย่างอื่นดีกว่า ทำให้คนดีเหล่านี้ อึดอัดและขัดใจเป็นอย่างมากกับเหตุการณ์ดังกล่าว และเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่เราจะเลิกละจากการ ทำความดีเหล่านั้น เพราะเขารู้ว่า ทำดีแล้วได้ผลดีแน่นอนนั่นเอง

จากการศึกษาพบว่า หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก สอนชัดและตรงประเด็นจึงมีเนื้อหาที่ต้อง ติความด้วยการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ในช่วงที่หลวงปู่ได้เคยกล่าวสอนเอาไว้ การทำศีล สมาธิ และปัญญาทั้งหลายฝ่ายโลกียะให้เกิดขึ้นและอบรมสันดานด้วยศีล สมาธิ และปัญญาทั้งหลายฝ่าย

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๓/๒๗๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙/๔๑๙.

^{๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๓/๒๗๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙/๔๑๙.

^{๕๖} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภ มหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๗๑-๑๑๗๒.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระมงคลกิตติวิบูลย์, รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๕๘} พันเอกปิ่น มุทุกันต์, **คำพระ**, (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๓๘๓.

โลกิยะนั้น เป็นโลกิยะภาวนา ส่วนการทำศีลสมาธิ และปัญญาทั้งหลายฝ่ายโลกุตตระให้เกิดขึ้นและการ
 อบรมสันดานด้วยศีล สมาธิ และปัญญาทั้งหลายฝ่ายโลกุตตระนั้น เป็นโลกุตตระภาวนา ในภาวนาทั้ง
 ๒ นั้น ในญาณทัสสนวิสุทธินี้ประสงค์เอาโลกุตตระภาวนา อันเป็นกิจของมรรคญาณ ผู้ที่ทำวิสุทธิ ๒ คือ
 สีลวิสุทธิ และจิตตวิสุทธิอันเป็นรากเหง้า ให้ถึงพร้อมแล้ว ทำวิสุทธิ ๕ คือ ทิฐิวินัยวิสุทธิ กังขาวิตรณ-
 วิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ อันเป็นลำดับให้ถึง
 พร้อมอยู่ พึงทำปัญญาให้เกิด^{๕๙} คำสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีพระพุทธประสงค์ก็เพื่อให้สัตว์
 ทั้งหลายเข้าถึงปัญญาที่เชื่อว่า ญาณทัสสนวิสุทธิเท่านั้น จำแนกโดยส่วน ๔ เพราะดำเนินไป ด้วยการ
 ถือโดยอาการว่า ไม่งาม เป็นทุกข์ ไม่เที่ยง และเป็นอนัตตา และด้วยการทำกิจให้สำเร็จในการละเสีย
 ซึ่งความสำคัญว่า งาม ว่าเป็นสุข ว่าเป็นเที่ยง ว่าเป็นอนัตตา ในกาย ในเวทนา ในจิต และในธรรม
 เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า สติปัญญา ๔^{๖๐} ในบรรดาโพธิปักขิยธรรมทั้งหลายเกิดพร้อมในจิตดวง
 เดียวกัน สติซึ่งมีพระนิพพานเป็นอารมณ์อย่างเดียวเรียกว่า สติปัญญา ๔^{๖๑} และธรรมทั้งหลาย ในคำ
 สอนก็สงเคราะห์อยู่ในอริยสัจจ์ทั้งหมด ซึ่งตรงกับหลักธรรมน้อยคล้ายตามหลักธรรมใหญ่

๓.๕.๒ ด้านศาสนสถาน

ผลจากความศรัทธาในหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ต่อมาได้มีการ
 ก่อสร้างเสนาสนะและบำรุงรักษาในหลายแห่งด้วยกันคือ (๑) ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมเขาสารพัดดี (๒)
 สร้างทางขึ้นสู่ยอดเขาสารพัดดี (๓) สร้างหอประชุมสงฆ์เป็นรูปมณฑปอันสวยงามที่วัดเขาสารพัดดี
 (๔) สร้างพระอุโบสถวัดทุ่งสามัคคีธรรม ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ
 พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชินีติดตามมา เสด็จเป็นองค์ประธานในการผูกพัทธสีมา (๕) สร้าง
 วิหารวัดทุ่งสามัคคีธรรม (๖) สร้างศาลาแก้วปฏิบัติธรรม (วัดทุ่งสามัคคีธรรม) (๗) สร้างเรือสุพรรณ
 หงส์ใช้เก็บน้ำได้ด้วย (วัดทุ่งสามัคคีธรรม) และ (๘) สร้างเรือสุพรรณพระกัมมัญฐานขนาดใหญ่ อันเป็น
 เสนาสนะแห่งใหม่ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรม
 ราชกุมารี เสด็จเป็นประธานในพิธี วางศิลาฤกษ์ ณ วัดทุ่งสามัคคีธรรม ตำบลหนองผักนาก อำเภอบาง
 สามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๓๗

การสร้างเสนาสนะรวมถึงการบำรุงรักษาซ่อมแซมของเก่าดั้งเดิมนี้ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการ
 สอนกรรมฐานอย่างเป็นรูปแบบเต็มตัว และเป็นสาเหตุของการได้ผลิตศาสนทายาทต่อไป

๓.๕.๓ ด้านศาสนทายาท

ในด้านของศาสนทายาทนั้นหลวงปู่ได้สอนพระสนอง กตปุญโญ ซึ่งถึงแม้ว่าท่านจะไม่ได้
 รับการยกย่องหรือเทียบเท่ากับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ว่า “เพชรน้ำเอกของพระ
 ไทยในโลก”^{๖๒} แต่ท่านก็ได้รับการยกย่องยอมรับจากครูบาอาจารย์ของท่านกล่าวคือท่านได้รับการ
 กล่าวว่าเป็นผู้ผ่านการฝึกอบรมกรรมฐานอย่างซ้ำซ้อนจากหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก หรือพระกรรมฐานที่

^{๕๙} พระพุทธโฆษาจารย์, *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*, หน้า ๑๑๘๒.

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระครูศาสนกิจจาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอบางสามชุก, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระมงคลกิตติวิบูลย์, รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๖๒} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), *ธรรมะและพระดี* ที่คนไทยควรรู้จัก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนสามลดา, ๒๕๖๐), หน้า ๑๑.

มีชื่อเสียงโด่งดังเช่นหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต^{๖๓} ก็ตาม จากการสัมภาษณ์พบว่า ท่านอุปสมบทได้ ๑ พรรษา ก็มีความตั้งใจรักษาศีลอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะเรื่องเงินทองท่านไม่แตะเลย หลังจากท่านถือธุดงค์ประมาณ ๗ เดือน รู้ข่าวมารดาบวชชีที่วัดทุ่งสามัคคีธรรม จึงรีบเดินทางมาพบมารดา และได้พบกับหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก จึงได้มอบตัวเป็นศิษย์ และได้รับคำแนะนำจากหลวงปู่ให้เข้าห้องกรรมฐานเพื่อเจริญสติปัญญา ๔ ที่ป่าช้าวัดหนองไผ่ เหมือนกันกับท่านที่เคยได้ปฏิบัติที่ป่าช้าวัดบ้านทิง โดยสมาทานไม่พูด ไม่เขียน แต่ยกเว้นกับกรณีของการพูดการเขียนกับหลวงปู่สังวาลย์ เท่านั้น การปฏิบัติในป่าช้านั้น หลวงพ่อสังวาลย์ จะสอบอารมณ์กรรมฐานหลวงพ่อสอง ๑ เดือน หรือ ๒ เดือน ต่อครั้ง จากการปฏิบัติดังกล่าวทำให้ท่านเชื่อมั่นในเรื่องนรกสวรรค์ และมรรคผลนิพพานมีจริง และได้รับคำชมจากอาจารย์ว่า เป็นพระสุวโจ คือ ว่าง่ายสอนง่าย สอนอะไรก็ทำตามได้หมด หลังจากนั้น ท่านก็ได้เดินทางมาอยู่วัดสังฆทาน เป็นวัดล้างอยู่กลางสวน มีหลวงพ่อดำกับศาลามุงสังกะสีเก่าๆ และอิฐเก่าๆ บนที่ไร่เศษ สถานที่สงบเย็น ร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ท่านจึงได้วางแผนสร้างวัดเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักธุดงค์กรรมฐาน^{๖๔}

จากประวัติของหลวงพ่อสอง กตปุญโญ ทำให้รู้ว่า การที่ท่านได้มีโอกาสเผยแผ่พระพุทธศาสนาและมีชื่อเสียงไปทั่วโลกนั้น เพราะท่านได้มีโอกาสเรียนกรรมฐานกับหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก อย่างจริงจัง และได้แนะนำเอาปฏิบัติของหลวงปู่มาประพฤติปฏิบัติจนได้รับผลสำเร็จในการสอนกรรมฐาน ซึ่งเป็นผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์

นอกจากนี้ยังมีพระหลวงปู่บุญลือ ธรรมภาโม วัดป่าภาวนาวิเวก อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี พระอธิการธาดา สมจิตโต เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม พระอธิการสำรวม สิริภทฺโท เจ้าอาวาสวัดเขาสารพัดดี เลขที่ ๑๔๕ หมู่ที่ ๗ บ้านไร่สวนลาว ตำบลบ้านเขย่น อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท เป็นต้น ยังรวมไปถึงลูกศิษย์อีกมากทั้งที่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ดังที่พบในบทสัมภาษณ์เป็นต้น

จากการศึกษาในหัวข้อแรกจนมาถึงข้อสุดท้ายของเรื่องนี้ พบว่า หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นพระกรรมฐานที่มีปฏิภาณในด้านกรรมฐานโดยตรง ซึ่งมีความรู้ความสามารถเฉพาะในการถ่ายทอดกรรมฐานแบบพุทโธภาวนาซึ่งเป็นแนวกรรมฐานแบบดั้งเดิมที่เกิดจากการเจริญอานาปานสติกรรมฐานซึ่งเป็นหนึ่งในอารมณ์กรรมฐาน ๔๐^{๖๕}

^{๖๓} พระญาณวิเศษฐิติวิริยาจารย์ (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม), **คู่มือปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๕** สาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นครปฐม: บริษัท เพชรเกษม พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๙-๕๓.

^{๖๔} พระกรรมฐาน, (๑๙ เม.ย. ๖๐), “ธุดงค์วัตร”, [ออนไลน์], ๙ ย่อหน้า, แหล่งที่มา: <https://www.Web-pra.com>. [๒๐ เมษายน ๖๐].

^{๖๕} รองศาสตราจารย์สุเชาวน์ พลอยชุม, “สำนักวิปัสสนาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต”, **งานวิจัยพุทธศาสนศึกษา**, หน้า ๕๓.

๓.๖ สรุปปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

ตารางที่ ๙ สรุปปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

หัวข้อหลัก	หัวข้อรอง	หัวข้อย่อย
ประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกโดยย่อ ตั้งแต่เริ่มปฏิบัติกรรมฐานจนถึงการเผยแพร่ธรรม		
วัตรปฏิบัติปฏิบัติ	๑) วัตรปฏิบัติด้วยการรักษาศีลอย่างเคร่งครัด ๒) เจริญกายคตาสติภาวนา ๓) สมาทานธุดงค์วัตร ๔) ปฏิบัติวัตร ๑๔ เป็นประจำ ๕) วัตรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง	
วิธีการปฏิบัติธรรม	๑) พุทโธภาวนา ๒) หลักปฏิบัติ ๓) ปฏิบัติเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ๔) วิธีการสอนธรรม ๕) กิจวัตรและปฏิบัติ ๖) แนวทางปฏิบัติ	
แนวทางการสอนของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกต่างจากสติปัฏฐาน	๑) หลักการและวิธีการสอนของพระพุทธรเจ้า	๑.๑ หลักย่อยคล้ายตามหลักใหญ่
	๒) หลักสติปัฏฐาน ๔	๒) เมื่อเดินอยู่ย่อมรู้ว่าเดินอยู่ เมื่อยืนอยู่ก็รู้ว่า ยืนอยู่...
	๓) สติปัฏฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก	๓) เมื่อยืนมาก ความเมื่อยเกิดขึ้นก็เดินเดินมาก เมื่อยก็นั่ง นั่งมาก เมื่อยก็นอนนอนมาก เมื่อยก็ลุกขึ้นมาใหม่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกัน
อานิสงส์ที่ได้รับจากการสอนกรรมฐาน	๑) ด้านศาสนธรรม ๒) ด้านศาสนสถาน ๓) ด้านศาสนทายาท	หลักพุทโธและสติปัฏฐาน วัดเขาสารพัดดี วัดทุ่งสามัคคีฯลฯ พระพ่อสอนอง กตปุณโยฯลฯ

บทที่ ๔

ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

การศึกษาเรื่องนี้ได้กำหนดประเด็นในการศึกษา ๖ ประเด็นหลักคือ (๑) ผลด้านศรัทธา (๒) ผลด้านศีล (๓) ผลด้านสุตะ (๔) ผลด้านจาคะ (๕) ผลด้านปัญญา และ(๖) สรุปลักษณะที่เกิดจากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เพื่อความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

กรรมฐานนับว่าเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนหรือพุทธบริษัททั้งในอดีต ปัจจุบันไปจนถึงอนาคตด้วย เพราะเมื่อกล่าวถึงพุทธศาสนานั้น ก็จะพบว่า มี ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ ด้านกฎระเบียบที่เรียกกันว่า พระวินัยอย่างหนึ่ง และ หลักคำสอนที่เรียกว่า พระธรรมอย่างหนึ่ง ใน ๒ อย่างนี้ มีความสำคัญทั้งคู่ เพราะในบางครั้งการใช้กฎระเบียบและวินัยก็ส่งผลให้เกิดกรรมฐานได้ด้วย และในบางครั้งการสอนพระธรรมก็ส่งผลให้เกิดการประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยได้ด้วย ดังนั้น กรรมฐานจึงมีความสำคัญอย่างนี้

สำหรับผลสัมฤทธิ์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นั้นได้พบว่า การสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ทุกครั้งจะพบว่า มีผู้เลื่อมใสศรัทธาในบุคลิก และปฏิบัติตลอดจนคุณธรรมจริยธรรมดังได้กล่าวมาแล้วในบางส่วนในบทที่ผ่านมา ต่อไปจะกล่าวถึงคุณธรรม ๕ ประการ มีศรัทธาเป็นต้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ ผลด้านศรัทธา

ความศรัทธาเป็นหนทางไปสู่ความหลุดพ้นออกจากทุกข์ของหลวงปู่สังวาลย์ สาเหตุก็เนื่องมาจากว่า สมัยที่ท่านเป็นฆราวาสแต่งงานออกบ้านออกเรือนเรียบร้อยแล้วอยู่กับภรรยา ท่านก็มีโรคภัยเบียดเบียนอย่างรุนแรงทำให้เกิดความเบื่อหน่าย จึงได้มีโอกาสจากภรรยาท่านให้ไปรักษาจิตที่วัดตอนนั้นท่านได้ไปฝึกกรรมฐานกับหลวงพ่อบุญมาหาทอง โสภโณ โดยได้รับคำแนะนำให้กำหนดลมหายใจเข้า-ออก แบบอานาปานสติ ตามแนวของสติปัญญาฐานจนรู้ตามความเป็นจริงในธรรมท่านปฏิบัติธรรมไม่นานเห็นโรคภัยไข้เจ็บลดลงทุเลาเบาบางลงเรื่อยๆ จนหายท่านจึงได้รู้ว่า เป็นธรรมโอสธ เมื่อย้อนกลับไปในตอนปฏิบัติธรรมนั้นท่านกล่าวว่า ท่านทำจิตให้สงบ เมื่อจิตสงบก็พิจารณาแยกมันออกเสีย ถ้าความสงบเกิดขึ้นขณะอยู่ในสมาธิ มันมีความสงบมาถึงก่อน ส่วนเวทนาที่มาทีหลังก็เข้าไม่ถึง จิตไม่รับรู้เวทนา กายเรานี้เกิดทุกขเวทนามก็เพราะจิตเข้าไปยึด เมื่อเกิดเวทนาขึ้นมา เราต้องมีสติรู้ที่อยู่ว่า เวทนานั้นไม่เที่ยง การได้รู้เห็นในธรรมอย่างนี้ทำให้ท่านเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและต่อมาได้ขอบรรพชาอุปสมบทในปีพุทธศักราช ๒๔๙๔ เมื่ออายุได้ ๓๕ ปี ณ วัดนางบวช อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมี พระครูแขกเป็นพระอุปัชฌาย์ พระสมุห์ทองย้อยเป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระอธิการไสว เป็นพระอนุสาวนาจารย์ มีฉายาว่า เขมโก^๑

^๑ ดำรงค์ ภูระยา, “พระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก”, *โลกทิพย์*, ฉบับที่ ๔๑ ปีที่ ๓ เดือน กันยายน (ฉบับหลัง) ๒๕๒๗ : ๑๒-๑๖.

เมื่ออุปสมบทแล้วท่านไม่ลดละในการฝึกอบรมกรรมฐาน ดังมีใจความตอนหนึ่งใจความว่า “นักปฏิบัติจะทอดทิ้งการปฏิบัติไม่ได้ จนกว่าจะหมดลมหายใจ”^๒ ถ้อยถุรงค์ดี^๓ สร้างคนตั้งใจความว่า “ไม่ชูงวงเข้าบ้าน ศรัทธาไม่ศรัทธาไม่จ้อ...ความเป็นพระสงฆ์ ทรงพระวินัยนั้น ต้องปลูกศรัทธา...พระดี ถ้อยศีลดี สมาธิดี พระวินัยดี ปัญญาดี”^๔ การปฏิบัติที่เคร่งครัดเอาจริงเอาจังทำให้ท่านประสบผลสำเร็จในการเรียนกรรมฐานกับครูอาจารย์ต่อมาท่านก็ได้สร้างศรัทธาให้เกิดแก่ศิษย์ด้วยการสอนกรรมฐานอบรมศีลทานภาวนามาตลอดชีวิตของท่าน

จากการสอบถามในเรื่องนี้กับบรรพชิตและคฤหัสถ์พบว่า กรรมฐานได้มีมานานก่อนพุทธศาสนาจะอุบัติขึ้นในโลกนี้ แต่ในทางพระพุทธศาสนา ศรัทธานั้นจะต้องประกอบด้วยปัญญาเสมอจึงจะเกิดอินทรีย์เสมอกันเป็นการปรับอินทรีย์ซึ่งจะนำไปสู่ปัญญาที่ถูกต้อง ที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ เพราะมีความเชื่อในพระรัตนตรัย ในหลักเหตุผลว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว”^๕ อนึ่ง แม่ชีสำเนา ศรีสุข วัดทุ่งสามัคคีธรรม ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าในทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ความงมงาย แต่เป็นความเชื่อตามหลักเหตุผลของการกระทำ เพราะพระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธที่เรียกว่าไตรสิกขา”^๖ ถือเป็นหลักการเพื่อช่วยให้ชาวพุทธทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของความเป็นพุทธที่ถูกต้อง ทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดกระบวนการทางกรรมฐานอันได้แก่ หลักการวิธีการ ที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการทำ ความดี และถ้าทำตามหลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแล้ว โดยเน้นไตรสิกขาเป็นหลักยึดของกรรมฐานที่มีอยู่ให้มีความมั่นคงแล้ว พุทธศาสนิกชนจะไม่ถูกอกุศลธรรมหรือคนพาลหลอกลวงด้วยสิ่งต่างๆ ดังพบเห็นในสังคมปัจจุบัน ซึ่งตรงกับความเห็นของนายจรัสศักดิ์ ชำนาญภักดี นายอำเภอสามชุก ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า “สอนให้ชาวบ้านในอำเภอสามชุก รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักการดำเนินชีวิต โดยมีให้เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เพราะพระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาที่ประเสริฐ”^๗ เมื่อกรรมฐานนั้นเกิดได้หลายสาเหตุ โดยเฉพาะกุศลทั้งหลายมีทาน ศีล และภาวนา และเป็นสิ่งให้ยึดเกี่ยวในคุณความดีคือทาน ศีล ภาวนาอย่างมั่นคง

ในเรื่องนี้ พระมงคลกิตติวิบูลย์กล่าวว่า ผู้ที่รู้จักจริงมีอยู่ ผู้รู้จักในหลักกรรมฐานมีอยู่ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงวันนี้ ตามลำดับ พระพุทธเจ้าสอนให้เราเกิดความเชื่อมั่นกรรมฐานในพระรัตนตรัย ศาสนาจึงทรงอยู่ได้ บุคคลที่ตระหนักที่รู้ได้ ที่อาจสามารถรู้ได้สำนึกได้ระลึกได้ เมื่อเกิดกรรมฐานแล้ว มีหน้าที่ ในการรักษาศีลธรรม คุณธรรม ถือว่าเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจ ปฏิบัติตรงตามเป้าหมายในพุทธศาสนา ตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อศีลธรรมคุณธรรม ส่วนคนไม่เข้าใจในกรรมฐานที่แท้จริงก็ยังมีอยู่ เพราะทุกคนมีความรู้ความเข้าใจไม่เท่ากัน ตั้งแต่พุทธกาลมันเป็นเช่นนี้ มันเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับพระสงฆ์ไทยที่ท่านรู้และเข้าใจ บางท่านทำได้ก็มีทำไม่ได้ก็มาก ส่วนที่กรรมฐานตกหลุดหล่นออกไปบ้างตามชื่อเสียงหน้าตาก็มีอยู่ ถ้าเราจะเอาส่วนไม่รู้ไม่เข้าใจมาพูด มันก็ไม่จบ

^๒ คณะศิษยานุศิษย์, พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๖๗.

^๓ คณะศิษยานุศิษย์, พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๖๙.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^๕ สัมภาษณ์ พระมงคลกิตติวิบูลย์, รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

^๖ สัมภาษณ์ แม่ชีสำเนา ศรีสุข, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^๗ สัมภาษณ์ นายจรัสศักดิ์ ชำนาญภักดี, นายอำเภอสามชุก, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๐.

เพราะคนที่สังคมสมมติให้เป็นผู้นำทางศาสนา บางคนก็ไม่รู้ไม่เข้าใจเรื่องกรรมฐานที่แท้จริง เข้าใจไม่จริงแท้ ไม่เห็นประโยชน์ไปยึดถือความเชื่อจากมุขของตนเองก็มีอยู่ ตนเองก็ไม่ได้เข้าใจหมดยังที่พระพุทธเจ้าประทานให้ไว้ หรืออย่างพระอริยเจ้าก็ไม่ใช่ แต่ด้วยถูกสมมุติในฐานะอำนาจ เข้าใจเองก็มีมาก มีน้อยคนที่ไม่เข้าใจก็มีมาก ผู้ใหญ่ผู้นำที่ท่านเข้าใจได้ก็มี ผู้น้อยที่ท่านเข้าใจได้ก็มี

เพราะฉะนั้น ในเรื่องหลักกรรมฐานของพระสงฆ์ไทย จะเป็นพระสงฆ์ไทย หรือเป็นพระสงฆ์ประเทศไหนก็ตาม ถ้าเข้าใจได้ก็ใช้ได้เข้าใจไม่ได้ก็ใช้ไม่ได้ เพราะจะกลายเป็นงมงาย ในลัทธิความเชื่อต่างๆ นานาที่พบเห็นในสังคมไทยทุกวันนี้ ซึ่งกรรมฐานตามธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น แม้ผู้พูดเองก็เคยนำเอาหลักศีลสมาธิปัญญาสมาธิฝึกลงมาอยู่หลายปี เคยออกธุดงค์วัตรตามสถานที่ต่างๆ เช่น ที่ภูกระดึงเป็นต้น หลายสิบปีไม่ว่าจะเป็นเหนือใต้ ออกตอกและอีสาน ครั้งแรกๆ มันก็ไม่สามารถรู้ได้ ก็ทำตามๆ กันไป แต่เมื่อทำมากเข้ามีการศึกษามีการปฏิบัติ การเรียนรู้มากขึ้นยิ่งเข้าใจมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ก็เป็นเรื่องที่ทำให้โอกาส ผู้รับผิดชอบสังคมปกครองดูแล ถ้าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจเสียแล้ว ผู้น้อยก็ทำได้ยาก ก็ได้เห็นว่า ไปเอาเรื่องของคนที่ไม่รู้ได้ไม่เข้าใจได้ เอามาเป็นที่ตั้งการกระทำ ก็พอดีไม่ต้องทำต่อไป ต่อไปคุณธรรมก็หายหมด

สรุปความว่า พระสงฆ์ไทยที่เข้าใจในหลักกรรมฐานที่แท้จริงนั้นยังคงมีอยู่แน่นอน ที่ท่านทำแล้วรู้เห็นเป็นประโยชน์ได้ มีแน่นอน ตามกำลังกรรมฐานของตน และตามธรรมเนียมของพระเราที่ปฏิบัติจะยึดถือพระธรรมวินัยนั้น ผู้ที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ตามพระไตรปิฎกว่า กรรมฐานนั้นเกิดอย่างไร รักษาอย่างไร เราก็กทำตาม ฉันทใดก็ฉันทนั้น เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ไทยยังอยู่ในหลักพระธรรมวินัยเพราะมีกรรมฐาน ที่ต้องถือปฏิบัติตามหลักการในพระไตรปิฎก ส่วนรูปแบบตายตัวมันก็มี เพราะมันเป็นธรรมเนียม เช่น หลักกรรมฐาน ๔ เป็นต้น อย่างที่เราเข้าใจกรรมฐาน ส่วนใหญ่ก็อยู่กับแบบบุญกิริยาวัตถุคือ ให้ท่าน รักษาศีล และภาวนา อย่างนี้โดยทั่วไป แต่ที่เข้าปฏิบัติสมณะและวิปัสสนานั้น แล้วแต่ว่า แต่ละสำนักจะนิยมทำกัน ซึ่งทุกท่านมีสิทธิ์ที่จะสร้างกรรมฐานให้เกิดในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า แล้วแต่ว่า ท่านใดจะสามารถเข้าใจในพุทธประสงค์ของกรรมฐานนั้น แล้วนำมาใช้ซึ่งมีอานิสงส์เหมือนกันทั้งนั้น ถ้าเท่าเข้าใจเข้าถึงกรรมฐานที่แท้จริงก็ได้ประโยชน์ทั้งนั้น แต่พระสงฆ์ไทย ถ้ากรรมฐานตามแนวทางของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็เป็นพระสงฆ์ของพระพุทธเจ้า เป็นหลักกรรมฐานอันเดียวกัน มาจากคุณธรรมอันเดียวกัน พระสงฆ์ไทย หรือหลักเกณฑ์เป็นสำคัญ เอามาจากพระไตรปิฎกกันทั้งนั้น ส่วนความเข้าใจมากน้อยแตกต่างกันขึ้นอยู่ที่ภูมิสติปัญญาและความสามารถ อาจรู้ได้ อาจทำได้ อาจเป็นได้ของแต่ละคนแตกต่างกัน เป็นเรื่องธรรมดา

สำหรับวัตถุประสงค์หลักในกรรมฐานนั้น พระมงคลกิตติวิบูลย์กล่าวว่า เพื่อประพฤติปฏิบัติตามหลักกรรมฐานของพระพุทธองค์ ในพุทธศาสนาเถรวาท และประโยชน์หรือผลลัพธ์ที่เกิดจากกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกนั้น การสอนกรรมฐานเป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติโดยตรง คือ พระภิกษุสงฆ์ เพราะพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามหลักโอวาทปาติโมกข์มีการไม่ทำบาปทั้งปวง เป็นต้น เพื่อให้เกิดความมั่นคงในพระรัตนตรัย ที่ดำเนินไปสู่มรรค ผล นิพพานที่พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ นี่เป็นหลักในกรรมฐาน ส่วนเรื่องยศลาบรรดาศักดิ์หรือเอกราชที่จะได้นั้น คณะกรรมฐานสาธุชนนำมาถวาย เพราะความกรรมฐานในพระรัตนตรัยเป็นหลัก ซึ่งเป็นเรื่องของปกติกรรมฐาน แต่ถ้ามาปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาถือว่า เป็นการพัฒนาศักยภาพกรรมฐานตามปกตินั้น ขึ้นสู่จลศรัทธาเป็นพระอริยบุคคลตามหลักในทางศาสนาพุทธ ดังจะเห็นชัดใน ๓ เรื่อง คือ

ด้านศาสนธรรม ได้แก่ การเทศนาธรรม และสอนกรรมฐานในโอกาสต่างๆ นอกจากนี้ ท่านยังเป็นผู้เยี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรม อยู่หาประมาณมิได้ มีความเมตตาเสมอหน้า ไม่ว่าดีมาก ดีน้อย หรือเป็นที่หนักอกหนักใจ ท่านก็วางตนเสมอกัน ท่านกล่าวว่า “พระพุทธเจ้ามีดำรัสว่า พระองค์รักราहुลเท่าใด ก็รักเทวทัตเท่านั้น”^{๘๘} และ ท่านยังเป็นผู้มีความเป็นครูบาอาจารย์อย่างเต็มเปี่ยม เพียรพยายามชี้แนะ แก่ไข ชัดเกลาศิษย์มิได้เบื่อหน่าย มีความรู้อย่างใดก็ถ่ายทอดให้เช่นนั้น ไม่ปิดบังอำพราง ให้โดยปราศจากอคติ ให้ตามจริง ตามปัญญาที่ศิษย์จะได้รับ^{๘๙}

ด้านศาสนบุคคล ได้แก่ ผู้ที่ศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของท่านแล้ว ประพฤติปฏิบัติตาม เช่น หลวงพ่อสนอง กตปุญโญ วัดสังฆทาน เป็นต้น

ด้านศาสนวัตถุเป็นผลงานด้านเสนาสนะนั้น ได้สัมภาษณ์ท่านพระอธิการธาดา สมจิตโต เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม^{๙๐} และพระอธิการสำรวม สุภทฺโท เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล^{๙๑} ทั้ง ๒ รูป ในปัจจุบันท่านได้ให้รายละเอียดไว้คือ (๑) ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมเขาสารพัดดี (๒) สร้างทางขึ้นสู่ยอดเขาสารพัดดี (๓) สร้างหอประชุมสงฆ์เป็นรูปมณฑปอันสวยงามที่วัดเขาสารพัดดี (๔) สร้างพระอุโบสถวัดทุ่งสามัคคีธรรม ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชินีติดตามมา เสด็จเป็นองค์ประธานในการผูกพัทธสีมา (๕) สร้างวิหารวัดทุ่งสามัคคีธรรม (๖) สร้างศาลาแก้วปฏิบัติธรรม (วัดทุ่งสามัคคีธรรม) (๗) สร้างเรือสุพรรณหงส์ใช้เก็บน้ำได้ด้วย (วัดทุ่งสามัคคีธรรม) (๘) สร้างเรือสุพรรณพระกัมมัญฐานขนาดใหญ่ อันเป็นเสนาสนะแห่งใหม่ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี เสด็จเป็นประธานในพิธี วางศิลาฤกษ์ ณ วัดทุ่งสามัคคีธรรม ตำบล หนองผักนาก อำเภอ สามชุก จังหวัด สุพรรณบุรี วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๓๗

จากผลของศรัทธาที่เกิดกับหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เพราะท่านมีบุคลิกที่น่าเลื่อมใสศรัทธา และมีปฏิปทาในการปฏิบัติกรรมฐาน ทั้งยังทรงคุณธรรมคือปรีชา ปฏิบัติ และปฏิเวธ ส่งผลให้เกิดการสอนกรรมฐาน จนมีลูกศิษย์มากมายทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ดังกล่าวมา แสดงให้เห็นถึงอานุภาพของศรัทธามีผลต่อพุทธศาสนิกชนทุกยุคทุกสมัย ถ้าใครสามารถปลูกสร้างหลักศรัทธาให้เกิดในจิตใจแล้วก็จะนำพาผู้นั้นไปในทิศทางที่ตนต้องการได้ทั้งทางโลกและทางธรรมนับว่า ศรัทธามีประโยชน์และน่าสนใจ ประการแรกที่ทำให้เกิดความศรัทธาในหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกคือ ท่านสอนให้ฉลาด เพราะแรกเริ่มเดิมทีหลวงปู่ก็ไม่รู้หนังสืออ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ หลวงปู่จึงได้ให้ข้อคิดว่า คนเราเกิดมาแต่แรก ลูกขึ้นคลาน เดิน วิ่ง รู้กินรู้ถ่าย ใครเป็นผู้สอน พุตดีก็ได้ พุตร้ายก็เป็น ใครเป็นผู้สอน เมื่อพิจารณาดูและมีผู้สอบถามจากหลวงปู่เมื่อครั้งที่ท่านมีชีวิตอยู่ก็เกิดความอัศจรรย์ในเรื่องนี้ว่า

หลวงพ่อกับ หลวงพ่อได้บวชเข้ามาเป็นพระแล้ว อีกอย่างหนึ่งหลวงพ่อก็ไม่เคยเรียนหนังสือมาก่อน ทำไมหลวงพ่อก็มีความรู้แตกฉานและอ่านออกเขียนได้ครับ ท่านตอบในเชิงใช้ปฏิภาณทำให้ผู้สัมภาษณ์ สะดุ้งและกลับได้สติขึ้นมาทันทีกับคำตอบของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ว่า

^{๘๘} สัมภาษณ์ พระอธิการสำรวม สิริภทฺโท, เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๘๙} สัมภาษณ์ แม่ชีประคอง มหิงษา, วัดไกลกังวล, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๙๐} สัมภาษณ์ พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๙๑} สัมภาษณ์ พระอธิการสำรวม สุภทฺโท, เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

“พระพุทธเจ้าทรงสอนมนุษย์ทุกคนให้เป็นคนฉลาดมิใช่สอนคนให้โง่”^{๑๒} หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก อธิบายว่า ในระยะแรกๆ ท่านคิดว่า มีความศรัทธาในพระธรรมคำสอนจึงพยายามระลึกเสมอว่า พระภิกษุทุกรูปเป็นอาจารย์ของเรา เมื่อเราบวช จึงพยายามอย่าโกรธเคืองพระภิกษุที่ได้กล่าวตักเตือนที่ท่านพยายามอบรมสั่งสอนเรานั้น นับว่าเป็นโชคลาภของเราที่จะศึกษาเล่าเรียนตามคำสอนนั้น พระพุทธองค์เสด็จสู่พระนิพพานนานแล้ว แต่พระธรรมคำสอนก็ไม่ได้นิพพานตามไปด้วย เราเกิดเป็นคนประเสริฐกว่าสัตว์เดรัจฉาน เราต้องศึกษา เราฟัง เราดู เรารู้ แล้วจึงปฏิบัติตามครูอาจารย์ผู้ที่อบรมเรา เพราะว่าพระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้นั้นยังอยู่ อยู่นิ่งถ้าพระพุทธองค์ไม่ทรงชี้ให้ดูก็คงไม่มีใครรู้ ใหม่ๆ ที่คลุกเคล้าอยู่กับมันทุกวินาที หมายถึง พระธรรมของท่านยังมีอยู่ได้แก่ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ที่เป็นภัยอันน่ากลัวของพวกเรา โลกที่เราอยู่กันทุกวันนี้ ไฟเผาเราอยู่ ไฟคือราคะ โทสะ และโมหะ มันไหม้อยู่เป็นนิจ เราก็ยังไม่รู้ยังมีหน้าที่มาหัวเราะกันอยู่ทำไมเราไม่รีบออกแสวงหาความสงบสุขเย็นที่ดับไฟเหล่านี้ ซึ่งท่านได้อาศัยแนวทางนี้ ออกเที่ยวหาที่พึ่งให้กับตนเองด้วยการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ไม่ควรปล่อยวางห่างไกลจากกรรมฐาน เพราะพระพุทธองค์สอนคนให้เกิดความฉลาด ด้วยการพิจารณาธาตุ ๔ ชั้น ๕ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตตา

เมื่อหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกมีความรู้ความเข้าใจในกรรมฐานอย่างชำนาญแล้ว ก็ได้นำเอาหลักธรรมที่มีอยู่ในตัวท่านมาเผยแผ่สู่สาธารณชน จนมีผู้เลื่อมใสศรัทธาทั้งฆราวาสอุบาสกอุบาสิกาทั้งบรรพชิตนักบวชพระเถร เถร ชี มีมากมาย ทุกคนล้วนมีศรัทธาในจริยาวัตรและปฏิบัติของท่าน จากความศรัทธานำไปสู่ผลที่ตามมา ๓ ประการ คือ

ผลด้านปัจเจกชน ทำให้ได้ศิษย์ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในแนวทางการสอนตลอดจนบุคลิกของการพูดจริงทำจริงของท่านบวกกับจริยาวัตรปฏิบัติของท่านทุกอย่างล้วนนำมาซึ่งความน่าเลื่อมใสศรัทธาสำหรับผู้ได้พบเห็นก็ดี ได้สนทนาพูดคุยก็ดี และได้ฝากเนื้อฝากตัวเรียนกรรมฐานกับท่านก็ดี ล้วนเป็นการสร้างศรัทธาปสาทะให้เกิดแก่ผู้ที่ได้มาเยี่ยมเยียนเป็นอย่างมาก

ผลด้านสังคม ทำให้สังคมมีความสุข ไม่เดือดร้อนวุ่นวาย เพราะได้ที่พึ่งที่ดี จะเห็นว่าสังคมใดมีผู้นำที่ดีย่อมนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะในทางพระพุทธศาสนาของเรา ในยุคปัจจุบันนี้นับว่าหาบุคคลเช่นท่านยากมาก เพราะทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ทั้งฆราวาสและคฤหัสถ์อุบาสกอุบาสิกา เพราะผลจากการเสียสละของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ทำให้เกิดวัดวาอารามและสถานที่อันรื่นรมย์น่าอยู่กลายมาเป็นที่พึ่งพิงในยามทุกข์ยากเดือดร้อนมาจนทุกวันนี้ ซึ่งทุกวันนี้ ถ้าใครได้เข้าไปในวัดที่ท่านเคยสร้างเอาไว้เป็นอนุสรณ์จะเห็นสิ่งก่อสร้างและผู้คนเข้าวัดปฏิบัติธรรมทำตามแบบอย่างที่ท่านเคยได้ทำเอาไว้

ผลด้านศาสนา ทำให้มีผู้นับถือศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้ยาวออกไปจากการสังเกตเมื่อไปสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า วัดที่หลวงปู่สังวาลย์เคยสร้างและพัฒนาบูรณะซ่อมแซมมาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีผู้คนเข้ามาประพฤติปฏิบัติธรรมกันอย่างมากมาย เพราะว่า ท่านได้ปลูกเมล็ดพันธุ์คือ ศรัทธาไว้ในบวรพระพุทธศาสนาไว้เป็นอย่างดี ทำให้ทุกวันนี้สำนักปฏิบัติของท่านจึงมีผู้คนยังคงมาประพฤติปฏิบัติเหมือนคราวที่ท่านมีชีวิตอยู่ ถึงจะลดน้อยลงไปบ้างแต่ก็อยู่ในสภาพดี

^{๑๒} ดารงค์ ภูระยา, “พระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก”, โลกทิพย์, ฉบับที่ ๔๑ ปีที่ ๓ เดือน กันยายน (ฉบับหลัง) ๒๕๒๗ : ๑๘.

๔.๒ ผลด้านศีล

ในเรื่องนี้ได้มีการสอบถามจากบุคคลในพื้นที่ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์พบว่า ศีลเป็นรากฐานของกรรมฐานในพระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขา เพราะชำระล้างบาปทางกายวาจาด้วยศีลสิกขา ชำระล้างมลทินในจิตใจด้วยองค์ฌานทั้ง ๕ ในจิตตสิกขา และชำระล้างมลทินอย่างยิ่งด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาในปัญญาสิกขา ความกรรมฐานถือเป็นการเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทได้ทำตนให้บริสุทธิ์ด้วยการปฏิบัติธรรมรักษาศีลอยู่ตลอดเวลา กรรมฐานถือว่าเป็นสิ่งที่ดีเลิศประเสริฐที่สุดเพราะถ้าไม่มีกรรมฐานเป็นเบื้องต้นแล้วคนเราก็ไม่มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ^{๑๓} ซึ่งทำให้เราเข้าใจได้ว่า ศีลเป็นหนทางที่พระภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติธรรมและดำรงตนอยู่ในพระพุทธศาสนา ถือเป็นหลักที่ยึดเหนี่ยวให้พระสงฆ์ไม่ลาสิกขา หรือถ้าหากมีความเพียรมากได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ยิ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป เป็นการแผ่ขยายหลักธรรมคำสอนอื่นๆ ให้บังเกิดขึ้นแก่ผู้ที่ยังไม่มีศีล ให้มีศีล และทำศีลที่มีอยู่แล้ว เจริญรุ่งเรือง ยิ่งๆ ขึ้นไป จนถึงความพ้นทุกข์ กล่าวคือพระนิพพาน และถ้าทำตามหลักของศีลในพระพุทธศาสนาแล้ว โดยเน้นในเรื่องของบุญกิริยาวัตถุ กล่าวคือ ทาน ศีล ภาวนา โดยไม่เน้นเอาจำนวนมาก แต่เน้นการรักษาศีลในบุญกิริยาวัตถุดังกล่าวเป็นหลักสำคัญ ถือว่าเป็นทางเลือกที่ดี โดยที่เอาบุญกิริยาวัตถุเป็นหลักในการรักษาศีล เพราะคนมีศีล แต่ไม่มีแนวทางปฏิบัติเป็นหลักที่ถูกต้องแล้ว ก็อาจกลายเป็นทิ้งมรดกดังเช่นที่พบเห็นในปัจจุบัน

แม่ชีกัญญา อุณหรัพย์ วัดทุ่งสามัคคีธรรม ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ศีลคือพระพุทธศาสนา ในสายตาของชาวพุทธ เพราะพระพุทธองค์ทรงประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างในการปลูกสร้างศรัทธาอย่างมั่นคงที่ยากจะพบในศาสนาหรือลัทธิอื่นๆ ได้”^{๑๔} ซึ่งทำให้เราเข้าใจได้ว่า ศีลในพระพุทธศาสนา นั้น เป็นชื่อของหลักคำสอนทั้งหมดที่ชาวพุทธโดยทั่วไปรู้และเข้าใจตรงกันว่า ความเชื่อในศีลอย่างมั่นคงตลอดชีวิต และถ้าทำตามศีลในพระพุทธศาสนาแล้ว โดยเน้นไตรสิกขาเป็นหลักยึดให้มีความมั่นคงแล้ว พุทธศาสนิกชนย่อมได้ที่พักอันประเสริฐและจะไม่เกิดความมมายุไร้สาระ

พระครูศาสนกิจจาภรณ์ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับศีลว่า ท่านรักษาศีลซึ่งเป็นอุดมการณ์ปฏิบัติที่ชัดเจนในการรักษาศีลในพระพุทธศาสนา เพราะท่านได้ตั้งสัจจะอย่างมั่นคงว่า จะทำหน้าที่ของความเป็นพระรับใช้ศาสนา และชาติบ้านเมืองนี้ ด้วยการถือมั่นตั้งแต่วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม ที่ไม่เคยเข้าวัดฟังธรรม ปฏิบัติธรรมรักษาศีล เปลี่ยนมาเป็นรูปแบบใหม่ที่ใช้กันมาในสมัยอดีตพุทธกาล คือ ปรับทัศนคติของคนดั้งเดิมให้หันมาเคารพนถ้อยยึดเอาหลักศีลธรรมในการดำเนินชีวิตถึงกับมีการปรึกษาหารือกับผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้าน เพื่อสร้างองค์กรพุทธที่มีความเข้มแข็งในพระพุทธศาสนา คือ ไม่ให้เชื่อแบบมมายุ แต่ให้เชื่อในศีล สมาธิ ปัญญาอย่างแท้จริง จนเกิดเป็นหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ตามนโยบายของมหาเถรสมาคม ซึ่งปัจจุบันนี้ยังคงปฏิบัติกันอยู่ บางคนที่ได้รู้ข่าวของการประพฤติปฏิบัติธรรมของวัดก็จะพากันมาปฏิบัติธรรมรักษาศีล ทุกวันพระซึ่งจะมีตั้งแต่เด็กเล็กหนุ่มสาวเป็นต้น จนถึงผู้ใหญ่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีเวลาว่างจะชวนกันมานั่งชานชาลาหรือวิหารรักษาศีลกัน มีกิจกรรมทำวัตรปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นภาพพจน์ที่เห็นแล้วรู้สึกศรัทธาโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง กับผู้ที่ได้สร้างสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ไม่ใช่ด้านสังคมบ้านเมืองเท่านั้น ส่วนของพระเถระก็เช่นกัน ดังเช่น เมื่อท่านพบปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับพระ

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระครูศาสนกิจจาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอสามชุก, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ แม่ชีกัญญา อุณหรัพย์, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

ณรรคือ ไม่มีความรู้ ท่านก็จะส่งพระณรรไปศึกษาเล่าเรียนจนประสบความสำเร็จในเรื่องนั้น แล้วกลับมาพัฒนาองค์ตามความรู้แนวทางที่ไปศึกษาเล่าเรียนมา นอกจากนี้ ยังพบว่า ท่านสร้างคนด้วยการรักษาศีลเป็นหลักสำคัญในการสร้างงานด้วย สร้างสังคม เศรษฐกิจตามแนวพุทธ และที่สำคัญคือสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้บังเกิดกับพระพุทธศาสนาด้วยการรักษาศีล

พระครูศาสนกิจจาภรณ์กล่าวถึงรูปแบบในรักษาศีลนั้น มีความเหมือนกันโดยหลักการ แต่จะแตกต่างกันไปมากน้อยขึ้นอยู่กับกรณีไปใช้จริงเท่านั้น ถ้าเป็นแนวของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นั้น จะมีรูปแบบที่ค่อนข้างจะเคร่งครัดโดยเฉพาะเรื่องการไม่ยินดีในการหยิบจับเงินทองของมีค่าเป็นกรณีพิเศษ แต่บางสำนักก็อาจจะไม่เห็นความสำคัญก็ได้ อยู่ที่เรารู้ที่เข้าไปร่วมปฏิบัติมันจะเลือกเอาสิ่งที่ดีสิ่งที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ก็จะไม่ผิด แต่ถ้ากล่าวถึงรูปแบบของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นั้น คือจะต้องเน้นกระบวนการของไตรสิกขาร้อยเปอร์เซ็นต์ ซึ่งหลักและวิธีการของท่านก็คือเสียสละเสียสละและเสียสละ เพื่อรักษาศีลของตนไม่ให้ความต่างพล้อย ขาด ทะลุ หรือทำลาย

สำหรับเป้าหมายวัตถุประสงค์ของการรักษาศีลของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นั้น คือ ความพ้นทุกข์อันได้แก่พระนิพพาน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามแนวทางของพระพุทธศาสนา และท่านจะไม่ลาสิกขาเลยตลอดชีวิตจึงทำให้ท่านกลายเป็นตัวอย่างที่ดีทั้งต่อพระณรรณซึ่งจะได้แนวทางในการดำเนินชีวิตทางที่ตรงตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จะได้ไม่ติดขัดทางเรื่องของความบกพร่องในทางศีลธรรม เมื่อเข้ามาแล้วก็ได้หลักการและวิธีการที่ถูกต้อง เมื่อไปอยู่ทางฆราวาส ทางโลกทำอะไรก็จะเจริญรุ่งเรืองได้ เพราะเมื่อไม่มีศีลแล้ว ทางโลกจะทำอะไรก็ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะว่ามันไม่มีการรักษาศีลและความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำคำที่พูดเรื่องที่ดี จิตมันจะผิดศีลได้

สำหรับข้อดีของผู้มีศีลมั่นคงดีแล้ว จะเป็นการเอื้อเพื่อต่อพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง ในการประพฤติปฏิบัติธรรมรักษาศีล เพราะสังคมโลกในสมัยนี้ก็มีศีลหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะผ่านทางโทรศัพท์ทางเฟสบุ๊ค หรือหนังสือธรรมะทุกอย่าง ล้วนเป็นสิ่งที่นำพาไปสู่การรักษาศีลได้อย่างรวดเร็ว ถ้าเราสามารถนำเอาการรักษาศีลมาใช้ในชีวิตประจำวัน จะทำให้พระพุทธศาสนิกชนคนดีทั้งหลายได้รับความสะอาดสบายมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพราะศีลเป็นหลักประกันสังคมพื้นฐานที่เป็นที่ยอมรับของมนุษย์เช่น เมื่อมีศีลข้อ ๑ ย่อมได้รับความปลอดภัยจากการไม่อายุสั้นหรือเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นต้น และผู้รักษาศีลก็จะได้ผลประโยชน์ และเจ้าสำนักก็ได้ผลประโยชน์ด้วยกัน ญาติโยมที่เค่าลงทุนร่วมทำบุญมากก็จะได้ผลประโยชน์ด้วยกัน ไม่ใช่มารักษาศีลกันแบบสนุกสนาน ส่วนมากพวกนี้ก็จะอยู่ได้ไม่นาน เพราะติดหล่ม ผิดหลักการของที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั่นเอง ซึ่งจะเห็นความชัดเจนของเรื่องศีลในการปรับเปลี่ยนแนวคิดเรื่องการรักษาศีลที่วัด ถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะการทำเช่นนี้ได้กลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์แม่ขาวเข้ามาปฏิบัติธรรมกันเป็นจำนวนมากมายแต่ก็ไม่ได้เป็นภาระหนักอกรหนักใจสำหรับหลวงปู่เลยแม้แต่น้อย ต่อมาก็ทำให้มีคนรู้จักมากขึ้นเรื่อยๆ กลายเป็นสำนักที่มีชื่อเสียงในเวลาอันรวดเร็ว ซึ่งเป็นการปฏิวัติรูปแบบประเพณีดั้งเดิมที่เคยนอนอยู่บ้าน กลายมาเป็นนอนวัดแทน

นอกจากนี้รูปแบบดังกล่าวยังไม่ได้อยู่เฉพาะพื้นที่สุพรรณบุรีเท่านั้น ถึงแม้ท่านจะย้ายจากสุพรรณบุรีมาอยู่วัดสังฆทานก็ยังมีศิษยานุศิษย์ติดตามมาประพฤติปฏิบัติเข้าวัดปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมากไม่ได้ขาดสาย ซึ่งแสดงว่าท่านประสบผลสำเร็จในเรื่องนี้เป็นอย่างดี เพราะท่านมีความ

เคารพในศีล พระธรรมวินัยยังชีวิต สีลาจารวัตรของท่านงดงามดังที่เราได้พบเห็น^{๑๕} นอกจากนี้ยังเป็นผู้สันโดษ ทั้งยังพราสาอนให้ศิษย์รู้จักคุณสันโดษ และเป็นผู้มีความมานะ วิริยะพากเพียรอยู่เสมอ^{๑๖} ด้วยการปฏิบัติให้ดูอยู่ให้เห็นเป็นแบบอย่างแก่บรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มาปฏิบัติกรรมฐานในสำนักของท่าน ดังจะเห็นได้จากเรื่องต่อไปในด้านศีลนั้น จะต้องเป็นศีลวิสุทธิ^{๑๗} หมายถึง ศีลเพื่อละกิเลส มิใช่ศีลเพื่อกิเลส ศีลแต่ละข้อล้วนมาจากอำนาจจิตใจ ไม่ใช่มาจากร่างกายหรือจากอำนาจภายนอก ศีลมีทั้งที่บริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ ที่ไม่บริสุทธิ์ คือ ศีลที่รักษา เพราะต้องการได้บุญ อยากรร่าวยทรัพย์สิน ปรรณนาไปเกิดอีกในที่ดี ๆ เป็นต้น ส่วนศีลที่เป็นวิสุทธินั้นต้องเป็นศีลที่ถือ เพื่อปรรณนาพระนิพพานเท่านั้น ศีลที่จัดเป็นศีลวิสุทธิ มี ๔ อย่าง คือปาฏิโมกข์สังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวะปาริสุทธิศีล และปัจจยสันนิสิตศีล ดังจะเห็นได้จากปฏิปทาของหลวงปู่ในเรื่องนี้คือ “เคารพในศีล พระธรรมวินัยยังชีวิต สีลาจารวัตรของท่านงดงามดังที่เราได้พบเห็น”^{๑๘} และจากบทสัมภาษณ์บางตอนกล่าวถึงคือ “กลืนศีลนั้นหอมทั้งทวนลม และตามลม หอมไปถึงพรหมโลก พระนิพพาน ถ้าไม่ถูกศีลไม่ถูกธรรม ก็หมดความหมาย”^{๑๙}

นอกจากนี้ยังพบในคำสอนอีกหลายประเด็นที่เกี่ยวกับศีล คือ “ศีลนี้เหมือนทำนบ เหมือนบานประตูปล่อยน้ำผ่านไปได้ผันน้ำให้ขึ้นได้ตามความประสงค์ของเจ้าของบานประตู ศีลจึงสกัดกิเลส ฆราวาสดี ถ้าศีลไม่ดีก็เหมือนทำนบที่บ้านประตูถูกสนิมขึ้นกินแหวง น้ำก็ไหลไปลงสู่ที่ต่ำได้”^{๒๐} จากการสัมภาษณ์พบว่า ท่านสอนให้เห็นความสำคัญของศีลของตนว่า ถ้าใครมีศีลแล้วก็จะมีความมั่นคง อุปมาเหมือนทำนบกั้นน้ำไว้ไม่ให้รั่วไหลไปท่วมไร่นาสาโทของชาวบ้าน เมื่อทำนบดีก็จะสามารถสกัดกั้นป้องกันน้ำเอาไว้ได้ แต่เมื่อใดที่ทำนบหรือศีลไม่ดีพอน้ำก็จะรั่วไหลรดเอ่อล้นไปท่วมพืชผลไร่นาสาโทของเราได้ และอาจนำไปสู่อันตรายในชีวิตทั้งหลายได้ “คนเรา ถ้าไม่มีศีล ๕ แล้ว ไม่มีที่พึ่งหรอก”^{๒๑} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนโยม ว่า ศีล ๕ เป็นที่พึ่งพาอาศัยได้จริง ถ้าใครทำจริงด้วยการนำศีล ๕ ข้อใดข้อหนึ่งหรือทั้ง ๕ ครอบหมดยิ่งดี เพราะศีลจะเป็นเกาะป้องกันกัน และทำให้เราพ้นภัยต่างๆ เช่น ภัยคือโรคภัยไข้เจ็บเพราะทำผิดศีลข้อ ๑ ภัยคือเสื่อมเสียหายจากทรัพย์สินเงินทองของใช้ต่างๆ เพราะผิดศีลข้อ ๒ ภัยคือความนอใจของลูกเมียผัวเพราะทำผิดศีลข้อ ๓ ภัยคือความโกหกหลอกลวงเพราะผิดศีลข้อ ๔ และภัยคือความประมาทมัวเมาเกิดโรคภัยไข้เจ็บหมดสติเพราะผิดศีลข้อ ๕ เมื่อใครประพฤติปฏิบัติตนรักษาศีลดังกล่าวก็ย่อมจะมีที่พึ่งคือ ความไม่มีโรคเพราะมีศีลข้อ ๑ ความมีทรัพย์สินสมบัติเพราะมีศีลข้อ ๒ ความมีสามิภรรยาที่ไม่นอใจเพราะศีลข้อ ๓ ความซื่อสัตย์สุจริตเพราะมีศีลข้อ ๔ ความไม่ประมาทมัวเมาเพราะมีศีลข้อ ๕ ซึ่งเรื่องการรักษาศีลนี้ หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ท่านทำเป็นแบบอย่างให้ดูก่อน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่สำคัญ นอกจากนี้ท่านยังใช้ศีลเป็นหนทางในการประพฤติปฏิบัติธรรม ทำให้คนที่ไม่คิดจะรักษาศีลให้มา

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระมงคลกิตติวิบูลย์, รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๑๖} สัมภาษณ์ แม่ชีสาอางค์ สังข์บุรินทร์, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๑๗} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๓๔/๖๑๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๗.

^{๑๘} วัดทุ่งสามัคคีธรรม, สวดพุทธมนต์แปลและประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก, หน้า ๕๘-๕๖.

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณวาปีพิทักษ์, เจ้าคณะตำบลผักนาก, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระอธิการสำรวม สิริภทโท, เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

รักษาศิล ดั่งที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า “มีศีลดีนะ พันทุกข์ได้ ไม่ไปนรกได้”^{๒๒} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ท่านได้กล่าวสอนว่า ผู้มีศีลย่อมมีความสุขกายสุขใจอยู่ที่ไหนก็เป็นสุขที่สำคัญคือ ตายแล้วจะไม่ไปนรก เพราะว่า ศีลไม่โลภ ศีลไม่โกรธ ศีลไม่หลง ดังนั้น ผู้ที่มีศีลดีแล้ว จะไปสู่คติคือ มนุษย์ สวรรค์ และนิพพาน เพราะไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง “ผู้ใดรักษาศิลไว้เป็นปกติ สมาธิพอสมควรคงจะได้โสดาบัน”^{๒๓} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนผู้ปฏิบัติธรรมนั้น เมื่อรักษาศิลได้แล้ว ตั้งมั่นในศีลแล้ว ก็ย่อมสามารถทำให้เกิดสมาธิได้

“ศีลนี้ไม่ต้องอะไร เว้น เว้น เว้นเสีย พระมณี แปลว่า แก้ววิเศษจะเกิดขึ้นสว่างไสวภายในใจ ทำให้ผู้ปฏิบัติรู้ได้ เกิดสุขแก่ตน”^{๒๔} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่ท่านสอนเรื่องศีลว่า ให้เว้นจากสิ่งไม่ดีทางกายวาจาให้ได้อย่างเดียว แล้วใจก็จะดีมีอานาภาพประดุจดังแสงสว่างที่สว่างไสวทั่วทิศ

“ศีล ๕ นี้ เรามีไว้ ก็ต้องดีใจว่า ตัวเราปฏิบัติได้ ตายแล้วเราที่จะไปสู่เทวโลกสมบัติอย่างแน่นอน จะถึงพระนิพพานสมบัติก็ศีลนี้แหละนำมาให้”^{๒๕} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนเรื่องรักษาศิล ๕ ว่า เมื่อเรามีศีลอยู่ในใจ ๆ ของเราก็จะดีตามไปด้วย เมื่อใจดีแล้วก็สามารถไปสู่เทวโลกหรือสูคติได้แก่ มนุษย์ก็ดี สวรรค์ก็ดี และนิพพานก็ดี ล้วนมีบ่อเกิดมาจากการสมาทานรักษาศิลนี้

“เทวดาก็มีในภายในกายในใจของตนเอง แล้วเทวดาจะออกไปรักษาใครเทวดาก็รักษาเรา เพราะเราพูดดี ทำดี”^{๒๖} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนเราว่าบุคคลที่มีการรักษาศิลดีแล้ว ใจก็ดีเมื่อใจดีก็เหมือนมีเทวดารักษาเราอยู่ตลอดเวลา เพราะว่าใจดีแล้ว พูด ทำอะไรๆ ก็ดีตามไปด้วย

จากผลด้านศีลที่เกิดกับหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้ส่งผลให้เกิดการรักษาศิลอย่างเคร่งครัด และมีลูกศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นจำนวนมากสนใจในการรักษาศิลดังกล่าว แสดงให้เห็นอานาภาพของศีลนั้นว่า ถ้าใครนำเอาศีลมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัดแล้ว ผู้นั้นย่อมจะเห็นผลของศีลได้เอง

สรุป ผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามศีลของหลวงปู่ ทำให้เกิดมีศิษยานุศิษย์ผู้มีศรัทธาและประชาชนมีศีล ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้

ผลสัมฤทธิ์ด้านปัจเจกชน ทำให้เกิดทายาททางธรรมทั้งฆราวาสและบรรพชิตได้เจริญรอยตามท่านเช่น หลวงพ่อสนอง กตปุญโญ ศิษย์ที่สืบทอดเจตนารมณ์ในด้านการรักษาศิลปฏิบัติธรรมอย่างเอาจริงเอาจัง อันเป็นพื้นฐานของการนำไปสู่ความพ้นทุกข์ภัยในวิภวสงสาร

ผลสัมฤทธิ์ด้านสังคม ทำให้ประชาชนเป็นจำนวนมากรวมตัวกันทำให้เกิดการรักษาศิลและประพฤติปฏิบัติธรรมกรรณฐานกันมาจนทุกวันนี้ จึงทำให้เกิดกลุ่มคนที่มีความสนใจในการรักษาศิลและปฏิบัติธรรมมากขึ้น เพราะเห็นผลานิสงส์ของศีลที่หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ได้เคยเทศนาเอาไว้ การรวมตัวของผู้คนมารักษาศิลดังกล่าว ทำให้วัดที่ท่านอยู่กลายเป็นสถานที่รักษาศิลอย่างรวดเร็ว

ผลสัมฤทธิ์ด้านศาสนา ทำให้ได้ศาสนทายาท ผู้สืบทอดอายุพระพุทธานุศาสนานี้ที่จะมาดำรงรักษาพระปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรม ซึ่งจะทำให้พระพุทธศาสนามีความสมบูรณ์มีความงามในเบื้องต้นด้วยศีล ท่ามกลางด้วยสมาธิ และที่สุดด้วยปัญญา

^{๒๒} สัมภาษณ์ แม่ชีประคอง มหิงษา, วัดไกลกังวล, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๒๓} สัมภาษณ์ แม่ชีสมคิด มูลจนะมาตร์, วัดไกลกังวล, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๒๔} สัมภาษณ์ แม่ชีสำอางค์ สังข์บุรินทร์, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๒๕} สัมภาษณ์ แม่ชีกัญญา อุ้นทรัพย์, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๒๖} สัมภาษณ์ แม่ชีสำเนา ศรีสุข, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

๔.๓ ผลด้านสุตะ

พระธรรมเทศนาตอนหนึ่งกล่าวถึงปาฏิหาริย์ดี ๆ ของท่าน ตั้งใจความว่า บารมีของหลวงปู่ถูกค้นพบทั้งด้านบุญฤทธิ์และอิทธิฤทธิ์มากมายให้ปรากฏแก่ผู้ใกล้ชิดและเคารพกราบไหว้ท่านอย่างไร้ข้อกังขา ถ้าหากมีสุตะที่ดี ก็เป็นการสดับรับฟังสิ่งดีมีประโยชน์ เป็นการสะสมก่อสร้างสิ่งที่ดีเอาไว้ โดยเฉพาะผู้ที่สั่งสมบุญบารมีด้วยการฟังเทศนาธรรมกับหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ในเรื่องนี้ได้พบเห็นจากการได้ลงพื้นที่ไปสัมภาษณ์จากผู้เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อมพบว่า สุตะคือตัวปัญญาในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ความเชื่ออย่างงมงาย แต่เป็นความเชื่อตามหลักเหตุผลของการกระทำ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธที่เรียกว่า ไตรสิกขา ถือเป็นหลักการเพื่อช่วยให้ชาวพุทธทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของความเป็นพุทธที่ถูกต้อง^{๒๗} ซึ่งทำให้เราเข้าใจได้ว่า สุตะในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเพียงสิ่งเดียวเท่านั้น ที่เป็นศูนย์รวมชีวิตจิตวิญญาณของความเป็นพุทธที่สมบูรณ์ด้วยหลักไตรสิกขา ถือเป็นหลักที่ยึดเหนี่ยวให้พุทธศาสนิกชนมีความมั่นคงในพุทธธรรม และ ถ้าทำตามหลักสุตะในพระพุทธศาสนาแล้ว โดยเฉพาะเรื่องของไตรสิกขาเป็นหลักยึดที่มีอยู่ให้มีความมั่นคงแล้ว พุทธศาสนิกชนก็จะไม่หลุดออกนอกกรอบหรือแนวทางในทางพระพุทธศาสนา จนเกิดความงมงายไร้สาระ ทำให้เป็นความเสียหายต่อพระพุทธศาสนาอย่างปัจจุบัน

แม่ชีสำอางค์ สังข์บุรินทร์ วัดทุ่งสามัคคีธรรม ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า การฟังธรรมเทศนาเป็นความดีงามในทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ความเชื่ออย่างงมงาย แต่เป็นรับฟังและพิจารณาตามหลักเหตุผลของการกระทำ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธที่เรียกว่า ไตรสิกขา ถือเป็นหลักการเพื่อช่วยให้ชาวพุทธทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติ^{๒๘} ในการดำเนินชีวิตของความเป็นพุทธที่ถูกต้อง ทำให้เราเข้าใจได้ว่า ความดีทุกอย่างล้วนมาจากการรับฟังที่เรียกว่าสุตะทั้งสิ้น และถ้าทำตามที่ฟังแล้ว ย่อมจะกลายเป็นคนดีโดยทันที

สำหรับแนวคิดสุตะคือการฟังธรรมเทศนาของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นั้น พระครูศาสนกิจจาภรณ์ให้แง่คิดไว้ว่า ท่านเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติที่ชัดเจนในสุตะด้วยการสดับรับฟังคำสั่งสอนจากหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เพราะท่านทุ่มเทเสียสละชีวิตทุกลมหายใจให้การเทศนาธรรม ด้วยเหตุนี้เอง จึงได้ใจกินใจบรรดาศิษยานุศิษย์ที่มารับฟังจนเกิดความเคารพนับถืออย่างมั่นคง อันแสดงให้เห็นปฏิบัติด้านสุตะที่ท่านได้ปลุกปลองใจของลูกศิษย์ อันนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในกาลต่อมาอย่างรวดเร็ว ดังเห็นได้จาก การที่ท่านนำลูกศิษย์ที่มาฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ได้นำหลักการดังกล่าวไปพินิจพิจารณาและลงสู่การปฏิบัติธรรมรักษาศีลเจริญภาวนาหลายท่านทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์สามารถอบรมบ่มเพาะจนเกิดความเจริญอย่างรวดเร็วทั้งปฏิบัติและปรียัตติจนเห็นผลปรากฏชัด จากคฤหัสถ์ที่ฟังพระธรรมเทศนาหลายท่านที่เป็นสตรีเพศถึงกลัวยอมบวชอุทิศตนปฏิบัติบูชาในพระพุทธศาสนาอีกมากมาย

สำหรับรูปแบบในสุตะนั้น หลวงปู่ไม่ได้เน้นลีลาอะไรมาก นอกเหนือจากให้ความเคารพในการรับฟังพระธรรมเทศนาเป็นใช้ได้ ซึ่งต่อมาในยุคหลังได้มีการสร้างรูปแบบขึ้นมาเช่นการเก็บค่ากัณฑ์เทศน์ เป็นต้น ซึ่งก็แล้วแต่เหตุผลความจำเป็นของแต่ละสำนักและสาขาที่จะสามารถนำไป

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณวาปีพิทักษ์, เจ้าคณะตำบลหนองผักนาก, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์ แม่ชีสำอางค์ สังข์บุรินทร์, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

ปรับใช้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสถานการณ์และเหตุการณ์ตามความเป็นจริง รูปแบบที่เด่นชัดของหลวงพ่อก็คือการเสียดสีเสียดแทง เป็นแบบอย่างที่บรรดาศิษย์ต่างพูดได้ว่า ท่านเสียดสีจริงๆ เพราะท่านได้แบบอย่างจากครูอาจารย์ที่สอนท่านไม่ให้ยึดติด จนบรรดาศิษย์ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ต่างก็กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ไม่เคยเห็นพระแบบนี้ อย่างนี้ก็มี ซึ่งอุปนิสัยนี้ใครๆ ก็รู้ดี คือ การรับฟังพระธรรมเทศนาตัวเองทำให้ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนเอาไว้กับพระพุทธศาสนาได้

สำหรับวัตถุประสงค์สูงสุด พระครูศาสนกิจจาภรณ์กล่าวถึงการได้รับฟังพระธรรมเทศนาของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก้นั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะสุตะเป็นหลักที่นำพาลูกศิษย์ฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคต่างๆ ทั้งทางธรรมและทางโลก ได้อย่างไม่หวาดหวั่นต่อภัยใดๆ ไม่ว่า จะเป็นความขาดแคลนทั้งที่เป็นความรู้วิทยาการครูอาจารย์ เป็นต้น ซึ่งได้รับยกย่องว่า การฟังพระธรรมเทศนาสามารถนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้จริงทุกยุคทุกสมัย

ในด้านข้อดีของสุตะ เป็นการเอื้อเพื่อต่อพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง ยังไม่พอเพราะท่านมีปฏิปทาในการปลุกฝังพระพุทธศาสนาให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงต่อคนไทยแผ่นดินไทย และที่ไหนๆ ที่ท่านได้มีโอกาสไปสัมผัส จะได้รับความสุขที่เกิดจากความเมตตาในการแสดงธรรมที่ท่านได้แผ่ให้เป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ จึงอยากให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้น้อมนำเอาหลักสุตะอันเป็นปฏิปทาที่นำพาไปสู่ความพ้นทุกข์ ด้วยการนำเอามาใช้ประพฤติปฏิบัติเพื่อสร้างทางไปสู่ความพ้นทุกข์ให้บังเกิดขึ้นในตนเองเหมือนอย่างพุทธสาวกสาวิกาเคยได้ประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานจนถึงทุกวันนี้ และอยากให้มีรูปแบบนี้ต่อไปในอนาคตอีกด้วย ซึ่งจะพบความชัดเจนด้วยการพิจารณาเรื่องดังต่อไปนี้

“ความโลภเป็นภัยแห่งธรรม คือ ความสงบเย็นทั้งหลาย ผู้มีความโลภเข้าครอง เป็นเจ้าของหัวใจแล้ว ความสงบสุขย่อมไม่มีทางเจริญงอกงามในจิตใจได้”^{๒๙} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนว่า ความดีและความชั่วไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างแน่นอน เพราะคนที่คิดชั่ว ย่อมไม่สามารถคิดดีได้ในขณะเดียวกัน ส่วนคนที่คิดดีก็ไม่สามารถคิดชั่วได้ในขณะเดียวกันเช่นกัน ดังนั้น คนจะดีหรือชั่วอยู่ที่จิตใจ

“เรื่องเก่าอย่าไปคิด เอาปัจจุบันธรรมดีกว่า”^{๓๐} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนว่า คนเรามีอดีตทั้งที่ดีและไม่ดีทั้งนั้น หากเรามาบังคับอดีตที่เคยทำไปแล้ว ก็ไม่รู้จะจบสิ้นตอนไหน เพราะรู้อยู่แล้ว ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ดังนั้น จึงควรออกจากอดีตทั้งหมดด้วยการกำหนดปัจจุบัน

“อย่างอื่นภายนอกเรียนเท่าไรมันก็ไม่จบ สูเรียนวิชาในกายเราไม่ได้ ก็เอา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราแน่แหละ จะไปหาอะไรอื่น มันอยู่ในตัวเราทั้งหมด มองหาที่อื่นไม่เห็น ถึงเห็นก็เป็นของปลอม อยากรู้ก็ลองเรียนดู จะได้ว่ารู้ได้เห็นของจริง”^{๓๑} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนให้เรา กำหนดพิจารณาเรียนรู้ด้วยการใช้สติระลึกอยู่ในกาย ใจ ตามความเป็นจริง เพราะของจริงมันอยู่ข้างในต่างหาก ส่วนของปลอมนั้นมันหกรอกเราอยู่ข้างนอก ใครอยากรู้ก็พิจารณาดูกายใจตนเองเถิด

“การเกิดเป็นมนุษย์นี้ไม่ใช่ของง่าย เพราะต้องอาศัยน้ำกามเขาเกิด ถ้าโดนยาคุมกำเนิดก็เกิดไม่ได้อีก น้ำกามมนุษย์ยังพอพุทธธรรมะรู้เรื่อง ถ้าไปโดนน้ำกามหมา น้ำกามหมาสัตว์เดรัจฉานก็

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระอธิการสารวม สิริภทโท, เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระอธิการสารวม สิริภทโท, เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระอธิการสารวม สิริภทโท, เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

เสร็จเลย ไม่มีโอกาสได้รู้มรรค ได้รู้จักธรรม เห็นธรรมเลย”^{๓๒} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนให้พิจารณาว่า ความเป็นมนุษย์นั้นเป็นเรื่องยาก ถึงเราจะเกิดจากของต่ำสกปรกก็จริงแต่ถ้าเรารู้จักฝึกฝนอบรมก็สามารถหลุดพ้นออกจากเปลือกตมได้ ซึ่งต่างจากสัตว์ที่ยึดติดของสกปรกกรงรัง

“อาตมาไม่รู้มาอย่างไร ก็บอกให้ตามนั้น เมื่อฟังแล้ว ท่านจะนำไปปฏิบัติหรือไม่นั้น อาตมาไม่สามารถบังคับจิตใจได้ แต่เชื่อแน่เหลือเกินว่า ถ้าผู้มีสติปัญญานำไปประพฤติปฏิบัติจริงย่อมได้รับผลอันน่าทึ่งพอใจ”^{๓๓} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนให้เราพิสูจน์หลักธรรมด้วยการทำจริง ไม่ใช่สักแต่ว่าฟังเท่านั้น เพราะเมื่อได้รู้จริงแล้วก็บอกได้ว่า มันน่าอัศจรรย์ทั้งนั้นแหละ

“ถ้ามันเกิดธรรมะในความสงบแห่งสมาธิมันอึดใจ มันแนบแน่นอยู่กับธรรมะนั้นเอง ทำให้เกิดไม่ต้องสงสัย มันจะรู้เอง”^{๓๔} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนว่า การปฏิบัติธรรมอย่าไปมัวสงสัย หรือรอผลที่จะเกิด เพราะยิ่งสงสัยหรือรอคอยก็ยิ่งเสียเวลา ถ้าหากมันจะรู้ก็รู้ทันทีได้เลย

“พรหมวิหารธรรม เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่”^{๓๕} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนว่า ผู้ใหญ่นั้นจะต้องรู้จักความรัก ความช่วยเหลือ ความเบาใจ และปล่อยวาง ในระนาบที่การทำงานทุกอย่าง จึงเรียกว่า มีพรหมวิหารธรรมหรือมีธรรมเป็นที่พึ่ง

“คุณของพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ซี่ให้รู้ทุกข์เห็นทุกข์และปฏิบัติเพื่อดับทุกข์”^{๓๖} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนประโยชน์ที่เคารพนับถือพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์นั้น มันอยู่ที่การรู้ทุกข์และดับทุกข์นั่นเอง

“คำสั่งสอนท่านมีพลังล้ำค่ามาก ผู้ใดได้น้อมนำเอาธรรมวิเศษเข้ามาไว้ที่กายที่ใจ จึงเรียกว่า เป็นผู้ปฏิบัติตามรอยเท้าของพระองค์”^{๓๗} จากการสัมภาษณ์พบว่า หลวงปู่สอนเรื่องสติเพราะสติเป็นหนทางเดียวที่พระพุทธเจ้าและเหล่าอริยสาวกเดินไปสู่พระนิพพานได้

จากผลด้านสุตะที่เกิดกับหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ส่งผลไปยังลูกศิษย์ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้เกิดสุตะในพระธรรมเทศนาของท่าน แสดงให้เห็นว่า ผู้ใดที่มีสุตะดีแล้ว ผู้นั้น สามารถที่จะปฏิบัติตามที่สุตะนั้น อันจะนำไปสู่เป้าหมายที่ตนปรารถนาได้เช่นกัน ดังนี้

ผลด้านปัจเจกชน ทำให้ศิษย์มีความเข้าใจในหลักธรรม ปฏิบัติธรรมได้ถูกต้อง เช่น หลวงพ่อสอนอง กตปุญโญเป็นต้น ท่านได้กลายเป็นทายาทที่สืบทอดเจตนารมณ์ในด้านการเป็นผู้ฟังที่ดีและปฏิบัติตามจนได้รับคำยกย่องจากหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ว่า เป็นศิษย์ที่มีความสามารถและนำเอารูปแบบของท่านไปเผยแผ่ได้อย่างน่าอัศจรรย์ เพราะท่านมีบุคลิกที่คล้ายหลวงปู่สังวาลย์ ซึ่งมีความเหมือนทั้งบ้านเกิดเมืองนอนและสายเลือดคือเป็นคนสุพรรณบุรีด้วยกันด้วย

ผลด้านสังคม ทำให้สังคมไม่ได้รับความเดือดร้อนลำบาก เพราะทำให้คนในสังคมเป็นคนดีช่วยเหลือกันและกันในด้านต่างๆ เช่น เวลามีทุกข์อันเกิดจากปัญหาชีวิต ก็แนะนำให้มาปฏิบัติธรรม

ผลด้านศาสนา ทำให้เกิดการเผยแผ่หลักธรรมอันได้แก่ ปรียัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๓๗} สัมภาษณ์ แม่ชีสาอางค์ สังข์บุรินทร์, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

๔.๔ ผลด้านจาคะ

เรื่องนี้ได้สัมภาษณ์จากบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแล้วพบว่า จาคะถือเป็นหัวใจสำคัญในการปลูกสร้างความเป็นพุทธศาสนิกชนคนดีทั้งหลาย เพราะคนที่มีเสียสละจาคะนี้เป็นสิ่งที่หาได้ง่ายมากที่สุด แต่ทุกวันนี้พบว่า หายากขึ้นทุกที อุปมาเหมือน งมเข็มในมหาสมุทร แต่เมื่อได้พบแล้วถือว่า คุ่มค่ามากที่สุด จาคะถือว่าเป็นหลักการสำคัญของทุกศาสนาก็ดูได้ แต่ว่า จาคะตามแนวทางของพุทธนั้น เน้นว่า ต้องมีปัญญาด้วย ไม่ใช่จาคะแบบงมงาย^{๘๘} ซึ่งทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักเสียสละจาคะในพระพุทธรูปศาสนานั้น แตกต่างจากจาคะทั่วไปก็ได้ เพราะพระพุทธรูปศาสนาสอนให้คนจาคะอย่างมีเหตุผล สอนให้คนมีจาคะอย่างมีปัญญา และถ้าทำตามหลักจาคะที่ถูกต้องในพระพุทธรูปศาสนาแล้ว ย่อมเป็นรูปแบบของจาคะในการดำเนินชีวิตที่บริสุทธิ์ประเสริฐ ๓ ประการคือ ความบริสุทธิ์ประเสริฐก่อนให้ด้วย ขณะให้ด้วย และหลังให้ด้วย เรียกว่า บริสุทธิ์ประเสริฐทั้งต้นด้วย กลางด้วย และปลายด้วย อย่างบริสุทธิ์หมดจดดีด้วยศีลทางกายและวาจา ทางใจด้วยสมาธิ เรียกว่า จิตตวิสุทธิ และ ความบริสุทธิ์ประเสริฐด้วยปัญญา เรียกว่า ปัญญาวิสุทธิ ซึ่งความบริสุทธิ์หมดจดแต่ ละอย่างนั้น ย่อมมีหลักการและวิธีการที่ทำให้เกิดที่เป็นของเฉพาะตน เช่น ทำให้เข้าใจจาคะละเอียด เพิ่มมากขึ้นกว่าธรรมดา รวมทั้งคุณและโทษ อานิสงส์ด้วย ตามที่พบในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

แม้จะสมคิด มูลจนะมาตร์ วัดไกลกังวล ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า “จาคะคือการเสียสละในพระพุทธรูปศาสนา มี ๒ ประการคือ สละภายนอกด้วยการให้ทรัพย์สินสิ่งของ และสละภายในด้วยการ ละกิเลสมีความโลภ โกรธ และหลง”^{๘๙} ซึ่งทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักจาคะในพระพุทธรูปศาสนานั้น เป็นหลักที่ยึดเหนี่ยวให้พุทธศาสนิกชนมีความมั่นคงในพุทธธรรม และถ้าทำตามหลักจาคะในพระพุทธรูปศาสนาแล้ว จะสามารถสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ให้เกิดกับตนเองได้ มากมายมหาศาล

สำหรับทัศนะต่อจาคะของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกนั้น พระอธิการสารวม สิริภทฺโท ได้กล่าวว่า ท่านเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติทางด้านจาคะตามหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนาที่ชัดเจน เพราะท่านมีจาคะที่ไม่หวั่นไหวในหนทางแห่งมรรคผลนิพพาน หรือกล่าวอีกนัยคือ มีความเชื่อในหลักของ จาคะหรือทานบารมีก็ดี ทานอุปบารมีก็ดี และทานปรมัตถบารมีก็ดี ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความเชื่อมั่นในจาคะของพระพุทธรูปเจ้า และมีความเชื่อมั่นในปัญญาของพระพุทธรูปเจ้า นอกจากนี้ยังมีความเชื่อมั่นในศีล สมาธิ และปัญญาของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า รูปแบบที่พบเห็นในปัจจุบันอันได้แก่ ชื่อเสียง เกียรติยศ และกระบวนการวิธีการในจาคะของสาธุชนน้อมเข้าสู่ไตรสิกขาตามแนวทางพุทธ

สำหรับรูปแบบในจาคะนั้น จะว่าแตกต่างกันก็แตกต่างกันตรงรูปแบบภายนอกเท่านั้น ส่วนภายในนั้นหาได้มีส่วนใดบอบสลายหรือสูญหายไปแม้เพียงน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี เพราะจาคะของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นจาคะที่ผ่องใสประกอบด้วยปัญญา เมื่อเกิดแล้วจะไม่มีเทวดาอินทร์พรหมยมยกษ์เปลี่ยนแปลง

ในด้านวัตถุประสงค์ของจาคะของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นั้น พระอธิการสารวม สิริภทฺโท ได้กล่าวว่า ท่านเป็นตัวอย่างของจาคะด้วยการทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้ดูเป็นแบบอย่างในด้านนี้จริงๆ ซึ่งมีประโยชน์ต่อพระพุทธรูปศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะท่านจาคะเพื่อเป็นกำลังใจนำไปสู่หลักโพธิปักขิยธรรม ๓๗ หมายถึงว่า บุคคลผู้ที่จะเกิดจาคะในระดับนี้นั้น จะต้องเป็นไปตามกระบวนการทาง

^{๘๘} สัมภาษณ์ พระอธิการสารวม สิริภทฺโท, เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๘๙} สัมภาษณ์ แม่ชีสมคิด มูลจนะมาตร์, วัดไกลกังวล, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

ธรรมในโพธิปักขิยธรรม เพราะว่า ต้องมีสุจริตทางกายวาจาใจ ต้องมีความสำรวมระวังอินทรีย์อยู่เสมอ ต้องมีสติปัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องมีสติปัญญาที่สมบูรณ์ ต้องมีโพชฌงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เกิด ต้องมีโพชฌงค์บริบูรณ์สมบูรณ์ ต้องมีวิชา และวิมุตติ ตามหลักการดังกล่าว ยังมีหลักฐานกล่าวไว้ว่า ถ้าบุคคลใดปฏิบัติจนพบเห็นธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นอย่างชัดเจนแล้ว ธรรมที่เหลือก็เป็นอันนับได้ว่า มีอยู่ในนั้นเหมือนกัน ดังนั้น จาคะที่มีกำลังจึงเป็นสิ่งที่ยืนยันมรรคผลนิพพานได้

ในด้านข้อดีของจาคะพระอริการสำรวม สิริภทโท กล่าวไว้ว่า จาคะเป็นการเอื้อเพื่อต่อพุทธศาสนิกชนทุกคนทุกชนชั้นทุกชาติศาสนาด้วย ยังไม่พอเพราะการจะบรรยายสาธยายจาคะที่หลวงพ่อดีปลูกสร้างให้บังเกิดมีขึ้นในพระพุทธรูปนั้น มีมากมายพอสมควร ซึ่งมีความสอดคล้องตรงตามหลักการประกาศพระพุทธรูปเหมือนครั้งที่พระพุทธรูปองค์ได้ทรงส่งสาวกสงฆ์ออกไปประกาศศาสนาในครั้งแรกนั้น คือ ออกไปประกาศเพื่อให้ประสูติแก่ปวงชน โดยไม่หวังผลกำไรใด แม้กระทั่งลาภสักการะทั้งปวง การทำอย่างนี้ได้จึงถือว่า เข้าถึงแก่นแท้ของจาคะในทางพุทธศาสนา

ดังจะเห็นความชัดเจนจากกรณีของผ้าป่าช่วยชาติและการถวายทองคำหลวงตาม้าบัวซึ่งได้รับการยกย่องจากหลวงตาม้าบัว ในสมัยนั้นดังมีใจความว่า

“หลวงพ่อดีปลุกสร้าง เป็นหลวงพ่อดีเด่นดังมากในคุณธรรมนะ กับเรานี้หลวงพ่อดีปลุกสร้าง ท่านเป็นแขนซ้าย เราเป็นแขนขวา ในการช่วยชาติคราวนี้ หลวงพ่อดีปลุกสร้างเป็นแขนซ้าย ช่วยกัน เราเป็นแขนขวา พาเราท่านก้าวเดินตาม ถ้าเป็นหลวงพ่อดีปลุกสร้างแล้วไม่ค่อยขัดข้องนะเรา ท่านว่าอะไรๆ มาที่นี่ เรายอมรับหมดเพราะส่วนใหญ่ลงกัน อย่างปลุกย่อยลุ่มไปตามหมดเลย หลวงพ่อดีปลุกสร้างกับเราเป็นเหมือนอวัยวะเดียวกันเป็นแขนซ้ายแขนขวา”^{๙๐}

และมีใจความต่อไปนี้นำ สร้างวัดตั้งใจความว่า “การสร้างวัด เรารู้ว่าเราไม่ตกนรกแล้ว พวกคุณอย่าตามอยากเลย ตายไปตกนรกไม่มีใครช่วยได้”^{๙๑}

จากผลด้านจาคะที่เกิดกับหลวงพ่อดีปลุกสร้าง เขมโก ส่งผลให้ลูกศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้เจริญรอยตามท่าน แสดงให้เห็นว่า ผู้ใดมีจาคะดีแล้ว ผู้นั้นสามารถจะไปสู่ทิศทางที่ตนปรารถนาคือ

ผลด้านปัจเจกชน หลวงพ่อดีปลุกสร้างเป็นตัวอย่างในเรื่องการทำทานหรือจาคะ เหมือนท้าวพระเวสสันดรตอนที่เสียสละบ้านเมืองทรัพย์สินของใช้ส่วนตัวจนหมดสุดท้ายก็ถือเพศนิกบวชบำเพ็ญพรตอยู่ในป่าสุดท้ายก็บริจาคลูกเมีย นอกจากนี้ท่านยังเสียสละความสุขส่วนตัวใช้ชีวิตอย่างลำบากและยังถืออุฏฐงค์วัตรซึ่งนับว่าเป็นเรื่องทำได้ยากมากสำหรับคนในยุคนี้

ผลด้านสังคม ทำให้ได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือในเวลาขาดแคลนเดือดร้อน โดยเฉพาะคณะศรัทธาอุบาสิกอุบาสิกาที่มาปฏิบัติธรรมรักษาศีล ถ้าหลวงพ่อดีปลุกสร้าง เขมโก ไม่เสียสละทรัพย์สินซื้อที่ดินเพื่อปลูกสร้างอาคารสถานที่ปฏิบัติแล้ว ผู้ที่มาปฏิบัติธรรมรักษาศีลก็จะพากันอยู่ลำบาก ดังนั้น สังคมพุทธจึงได้ที่พึ่งพิงทางกายและใจ เพราะการเสียสละของท่าน

ผลด้านศาสนา ทำให้มีผู้มาอุปถัมภ์ค้ำชูและดำรงอยู่ได้อีกนาน เพราะเมื่อหลวงพ่อดีปลุกสร้างได้เป็นตัวอย่างในการบริจาคทานรักษาศีล ทำมีอุบาสิกอุบาสิกาเป็นจำนวนมากได้ทำตามแบบอย่างของท่าน ดังนั้น จึงนับว่าได้รับประโยชน์จากการเสียสละของท่านเป็นอย่างมากมหาศาลเช่นกัน

^{๙๐} คณะศิษยานุศิษย์, พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงพ่อดีปลุกสร้าง เขมโก, หน้า ๑๐๙.

^{๙๑} คณะศิษยานุศิษย์, พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงพ่อดีปลุกสร้าง เขมโก, หน้า ๗๐.

๔.๕ ผลด้านปัญญา

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมีใจความตอนหนึ่งกล่าวว่า วิปัสสนาญาณอันสัมปยุตด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา และที่ชื่อว่าปัญญานั้น เพราะว่า รู้ชัด โดยประการต่างๆ มีความพิเศษกว่าอาการคือสัญญา ความหมายรู้ที่เป็นความจำ และวิญญาณ ที่เป็นเพียงการจดจำสีสังวรณะและรูปทรงกลิ่นเสียงและรู้เป็นต้นเท่านั้น ซึ่งไม่อาจเทียบกับปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอดในลักษณะของสีสังวรณะและรูปทรงกลิ่นเสียงเป็นต้นเหล่านั้นว่า ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ และเป็นอนัตตา อุปมาเหมือนเด็ก ๓ คน กล่าวคือ เด็กคนที่หนึ่งยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับการใช้จ่าย คนที่สองเป็นชาวบ้านธรรมดา และคนที่สามเป็นเจ้าของที่ดินเงิน ในเด็กสามคนนี้อย่อมมีความแตกต่างกันอันใดกันนั้น สำหรับปัญญาในที่นี้ มีธรรมทั้งหลายเป็นกิจ มีความไม่หลงเป็นผล ก็สมาธิเป็นเหตุใกล้ของปัญญานั้น โดยมีใจความว่า “ผู้มีจิตตั้งมั่น ย่อมรู้ ย่อมเห็นตามความเป็นจริง”^{๔๒} ปัญญาตี ดึงใจความในพระธรรมเทศนาที่หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก แสดงแก่ศิษย์เรื่องการสร้างความสุขที่ถูกต้องว่า “เบื้องต้นท่านก็สอนให้มีศีล ...เป็นคนงามในเบื้องต้น แล้วให้มีการฝึกอบรมจิตใจให้สงบ...เป็นคนงามในท่ามกลาง ต่อมาให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันการปรุงแต่งของสังขารอันเป็นปัญญา...เป็นคนงามในที่สุด”^{๔๓}

ในเรื่องนี้ได้สัมภาษณ์จากผู้ที่เกี่ยวข้องพบว่า ปัญญาคือความรู้ในเหตุผลของความจริงที่เชื่อมต่อกับความเชื่อ ปัญญาที่เรียกว่าแสงสว่างในทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ปัญญาและความเชื่ออย่างมกมาย แต่เป็นปัญญาและความเชื่อตามหลักเหตุผลของการกระทำ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธอยู่ในหลักปฏิบัติที่เรียกว่า ไตรสิกขา เป็นหลักการเพื่อช่วยให้ได้ประพลติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของความเป็นพุทธที่ถูกต้อง^{๔๔} ซึ่งทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักปัญญาในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องความรู้ที่ใช่ ไม่รู้ก็ใช่ แล้วแต่จะมอง แต่ความจริงแล้วกรรมฐานคือปัญญานี้จะเกิดพร้อมกับความผ่องใสในจิตใจของคน ซึ่งผู้ที่รู้ได้นั้นก็ต่อเมื่อได้สัมผัสด้วยกาย วาจา และใจของตนเองเท่านั้น และ ถ้าทำตามหลักปัญญาในพระพุทธศาสนาแล้ว จะมีความเจริญรุ่งเรืองเหมือนตัวอย่างที่พบในสมัยพุทธกาลเช่น พระพุทธเจ้าและเหล่าอริยสาวกทั้งหลายเดินไปสู่เป้าหมายปลายทางในทางพระพุทธศาสนาได้นั้น เพราะมีปัญญานี้เอง

แม่ชีประคอง มหิงษา วัดไกลกังวล ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า “ปัญญาคือสิ่งมหัศจรรย์ที่มีอยู่ในเฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะพระพุทธศาสนา ไม่ได้สอนให้มกมายอย่างไรปัญญา”^{๔๕} ซึ่งทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักปัญญาหรือปัญญาสิกขาในพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่สามารถรับรู้เมื่อได้สัมผัสด้วยกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมเท่านั้น และ ถ้าทำตามหลักปัญญาสิกขาในพระพุทธศาสนาแล้ว จะพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

สำหรับทัศนะต่อ กรรมฐาน ของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นั้น พระอธิการธาดา สมจิตโต กล่าวว่า ท่านเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติทางด้านปัญญาอย่างชัดเจนในพระพุทธศาสนา เพราะท่านยึดสิ่งที่ดีเป็นแบบอย่างคือ พระพุทธเจ้าและเหล่าอริยสาวกนั่นเองเป็นตัวอย่าง แล้วนำมาใช้จริงด้วยการลง

^{๔๒} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๓๑-๗๓๓.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๔๕} สัมภาษณ์ แม่ชีประคอง มหิงษา, วัดไกลกังวล, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

เมื่อประพฤติปฏิบัติตามอย่างจริงจังเคร่งครัด จนไม่มีความสงสัยใดๆ เลย จากนั้นก็นำหลักความรู้จริงที่ค้นพบนี้ มาสร้างให้เกิดกับคนอื่นๆ ต่อไป อุปมาเหมือนการต่อไฟให้เกิดแสงสว่างไปให้กับผู้อื่นที่ยังมืดอยู่ ให้พบแสงสว่างด้วย

สำหรับด้านรูปแบบในปัญญานั้น พระอริการธาดา สมจิตโต กล่าวว่า ในยุคปัจจุบันนี้นับได้ว่า เป็นการปรับใช้ปัญญาให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงมากกว่ายึดสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตายตัว

สำหรับวัตถุประสงค์ปัญญาของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นั้น พระอริการธาดา สมจิตโต กล่าวว่า เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะท่านมุ่งสอนให้เกิดปัญญาโดยเริ่มจากการเริ่มการฝึกอบรมบ่มเพาะด้วยการให้ท่าน รักษาศีล และเจริญภาวนาตั้งแต่ยังเป็นคฤหัสถ์พัฒนาจนกลายเป็นพระที่ทรงไว้ซึ่งรูปแบบอันเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นในเรื่องปัญญาสิกขา และได้เกิดสำนักและสาขาแผ่ขยายออกไปอย่างรวดเร็ว สำหรับทางพระเถรนั้นเน้นด้านปริยัติปฏิบัติและปฏิบัติ ตามหลักการในทางพระพุทธศาสนา ตามแต่กำลังของเขา แต่ถ้าเป็นคฤหัสถ์ท่านก็ใช้หลักของการให้ท่าน รักษาศีล และเจริญภาวนาตามเหมาะสมตามควรแก่บารมีของตนๆ

สำหรับข้อดีของปัญญานั้น เป็นการเอื้อเพื่อต่อพุทธศาสนิกชนคนดีทั้งหลาย เพราะท่านเป็นผู้นำทางปัญญาอย่างเห็นได้ชัด คือ ท่านสามารถนำเอาหลักการและวิธีการอบรมให้เกิดปัญญาดังกล่าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนทุกชนชั้นได้อย่างมากมายมหาศาล

ในด้านของปัญญานั้น จะต้องเป็นทิวฐิวิสุทธิ^{๔๖} หมายถึง ปัญญาที่มีความเห็นถูก หรือรู้ถูกต้องตามความเป็นจริงโดยปราศจากกิเลส คือเห็นนามและรูปร่างไม่ใช่สัตว์ บุคคล เป็นสิ่งที่ไม่ใช่เจ้าของ ไม่อยู่ในอำนาจใด ได้แก่ นามรูปปริจเฉทญาณ การเห็นเช่นนี้เป็นภาวนาปัญญา ถ้าเพียงแต่การตรึกนึกคิด หรือการวิพากษ์วิจารณ์ จะเข้าถึงวิสุทธิไม่ได้เลย ทิวฐิวิสุทธิเป็นผลซึ่งเกิดจากการทำเหตุได้ถูกต้อง จึงควรศึกษาถึงเงื่อนไขการกำหนดนามรูปอันเป็นตัวกรรมฐานว่า จะพิจารณาอย่างไร จะโยนิโสมนสิการอย่างไร จึงจะถูกต้อง ถ้าทำเหตุถูกต้องตามควรแก่ผลแล้วผลนั้นก็เกิดขึ้นได้ การพิจารณานามรูปจะถูกต้อง ก็เนื่องมาจากการศึกษาปริยัติมาอย่างถูกต้องตามปัญญาบารมีของผู้ปฏิบัติเป็นสำคัญ จึงจะผ่านอุปสรรค คือ ตัณหา มานะ ทิวฐิ ที่เป็นศัตรูสำคัญที่กีดขวางมิให้พบเหตุที่ถูกได้

ปัญญาระดับกัณฑ์ชาตวิสุทธิ^{๔๗} เป็นปัญญาที่ต่อเนื่องมาจากทิวฐิวิสุทธิ มีความเชื่ออย่างแน่อนแล้วว่า ในอดีตมีการเวียนว่ายตายเกิดมาแล้ว และในอนาคตก็ยังคงเวียนว่ายตายเกิดอีกถ้ายังทำ เหตุของการเกิดอยู่ ผู้ปฏิบัติจะหมดความสงสัยในเรื่องภพชาติ ทั้งชาติที่แล้วมา ชาตินี้ หรือชาติหน้า จากทิวฐิวิสุทธิที่เกิดด้วย นามรูปปริจเฉทญาณที่รู้เพียงความแตกต่างของนามและรูป แต่ไม่รู้ว่านามและรูปเหล่านั้นมาจากไหนในกัณฑ์ชาตวิสุทธิ ที่ข้ามพ้นหมดความสงสัยได้ เพราะเมื่อกำหนดนามรูปจนเข้าใจมากขึ้นแล้ว ก็รู้ว่านามรูปเหล่านั้นเกิดขึ้นได้ด้วยเหตุปัจจัย คือ รูปอันใดเกิดขึ้น ก็รู้ว่าเกิดขึ้นเพราะเหตุใด นามอันใดเกิดขึ้น ก็รู้ว่าเกิดขึ้นด้วยเหตุอะไร ไม่เกี่ยวกับการสร้างหรือการดับบันดาลให้เกิดขึ้น สามารถตัดสินใจได้ว่าแม้ชาติก่อนตนก็เกิดด้วยเหตุ ปัจจัย ปัจจุบันก็เกิดมาได้ด้วยเหตุปัจจัย และความสันตที่มีอยู่ก็กำลังสร้างเหตุเพื่อการเกิดในชาติหน้าอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ชาติหน้าจึงมีเหตุปัจจัยที่กำลังรอส่งผลเช่นกัน แม้นคนอื่นหรือสัตว์อื่น ก็ไม่พ้นไปจากเหตุปัจจัยเช่นนี้เหมือนกัน

^{๔๖} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑๗๖/๑๒๘, ข.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖.

^{๔๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๗/๒๗๘, ข.อ. (ไทย) ๒๕/๔๗/๒๔๗.

ปัญญาระดับมคคาคมคคญาณทัสสนวิสุทธิต^{๔๘} คือ ปัญญาที่รู้โดยถูกต้องแน่นอนแล้วว่าวิธีการใดใช่ทาง หรือวิธีการใดไม่ใช่ทาง ที่จะดำเนินไปสู่การดับภพชาติของตนหรือพระนิพพาน ความรู้ความเข้าใจที่สามารถตัดสินใจ วิธีการต่าง ๆ ได้นี้ ชื่อว่าปัญญานั้นบริสุทธิ์แล้ว จากความเข้าใจผิดด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ เมื่อกำจัดความเข้าใจผิดได้ เรียกว่า มคคาคมคคญาณทัสสนวิสุทธินับตั้งแต่อุทยัพพญาณ อันเป็นวิปัสสนาญาณที่แท้จริงเป็นต้นไป ปัญญาในอุทยัพพญาณเป็นปัญญาอันเป็นปฏิบัติที่ถูกต้อง แต่อาจจะยังไม่สมบูรณ์พอที่จะรู้เท่าทันในอารมณ์ของกิเลส คือ วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่าง มีโอกาสเป็นต้นที่เกิดจากกำลังของสมาธิ ถ้าอารมณ์ของสมาธิมีมากกว่าก็จะดึงจิตให้ตกจากอารมณ์วิปัสสนา ทำให้เห็นแสงสว่างหรือรู้สึกสงบเย็นเป็นต้น ทำให้เข้าใจผิดว่าเข้าถึงธรรมที่ไม่มีกิเลสแล้ว ความรู้สึกว่าเป็นตัวเรา อาจจะเข้าอาศัยได้ ความรู้สึกนี้เป็นข้าศึกแก่อารมณ์วิปัสสนาที่ถือว่าไม่ใช่เรา เหตุนี้ความรู้สึกเป็นตัวเราจึงเป็นกิเลสของวิปัสสนา ทำให้วิปัสสนาเศร้าหมองตกไปจากวิสุทธิและมักทำให้หลงทาง ถ้ารู้เท่าทันวิปัสสนูปกิเลสที่เกิดขึ้น จะด้วยการศึกษา หรือครูอาจารย์บอกเหตุผล ให้ก็ตาม ความรู้สึกในอารมณ์ที่ถูกของอุทยัพพญาณจึงจะเกิดขึ้น ความรู้สึกที่ถูกต้องจะกันจิตมิให้ตกไปในอารมณ์ที่ผิดอีก เรียกว่า มคคาคมคคญาณทัสสนวิสุทธิ

ปัญญาระดับปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิต^{๔๙} คือ ปัญญาที่เข้าถึงความรู้สึกในทางที่ถูก ตรงสู่พระนิพพานโดยถูกต้องแล้ว ทางในที่นี้หมายถึง อารมณ์อันเป็นปฏิบัติที่ถูกต้อง ตัณหาและทิฏฐิไม่สามารถเข้าไปในอารมณ์นั้นได้ อารมณ์ของวิปัสสนา คือ ไตรลักษณ์ในนามรูป เป็นตัวถูกรู้ ส่วนปัญญาเป็นตัวรู้อารมณ์ไตรลักษณ์นั้น ความรู้เช่นนี้เป็นปัจจัยแก่วิปัสสนาญาณเบื้องสูงต่อเนื่องไปถึงโคตรภูญาณ วิปัสสนาปัญญาตั้งแต่อุทยัพพญาณที่ปราศจากวิปัสสนูปกิเลสจนถึงโคตรภูญาณจัดเข้าอยู่ในปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิจะเห็นได้ว่า วิปัสสนาญาณแต่ละลักษณะทำให้เกิดวิสุทธิได้ไม่เท่ากัน ทั้งนี้ก็เพราะญาณปัญญาแต่ละข้อมีอำนาจไม่เท่ากันนั่นเอง วิปัสสนาบางข้อก็มิอาจให้เกิดวิสุทธิได้เต็มข้อ เช่น นามรูปปริจเฉทญาณ ทำให้เกิดทิฏฐิวินิสุทธิเต็ม ปัจจัยปริคคญาณ ทำให้เกิดกัขาวิตรณวิสุทธิ ส่วนอุทยัพพญาณที่ยังมีวิปัสสนูปกิเลสจัดอยู่ในขั้นมคคาคมคคญาณทัสสนวิสุทธิ ถ้าปราศจากวิปัสสนูปกิเลสจะจัดอยู่ในขั้นปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นต้น แต่วิปัสสนาบางข้อต้องรวมกันหลายข้อ จึงจะสามารถทำให้เกิดวิสุทธิได้เพียงข้อเดียว เช่น อุทยัพพญาณส่วนหลังจนถึงโคตรภูญาณ รวม ๑๐ ญาณ ทำให้เกิดปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ เพียงข้อเดียว

ปัญญาระดับญาณทัสสนวิสุทธิต^{๕๐} ปัญญาในมคคญาณที่เห็นแจ้งนิพพาน เป็นปัญญาขั้นสูงสุดของการเจริญวิปัสสนา หรือเจริญมหาสติปัญญาน จนเห็นอริยสัจทั้ง ๔ ครบถ้วน ตั้งแต่วิสุทธิที่ ๑ ถึงวิสุทธิที่ ๖ นั้น รู้ริยสัจเพียง ๒ สัจจะ คือรู้ทุกข์สัจจกับสมุทัยสัจจส่วนญาณทัสสนวิสุทธิเป็นโลกุตตรวิสุทธิ เพราะรู้แจ้งอริยสัจครบทั้ง ๔ ทั้งนี้วิสุทธิแต่ละวิสุทธิจะเป็นปัจจัยแก่กันและกันตามลำดับ ไม่มีการข้ามขั้นตั้งแต่วิสุทธิที่ ๑ ถึงวิสุทธิที่ ๗ ดูรายละเอียดการสงเคราะห์ญาณ ๑๖ วิสุทธิ ๕ ปริญาณ ๓^{๕๑}

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๗/๒๗๙.

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๗/๒๗๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙/๔๑๙.

^{๕๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๗/๒๗๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙/๔๑๙.

^{๕๑} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๑๗๑-๑๑๗๒.

นอกจากนี้ยังพบหลักธรรมที่หลวงปู่ได้นำมาอบรมสั่งสอนอีกมากมายเช่น “ใครจะว่าเราดี เราชั่วนั้น ไม่ใช่อยู่ที่คนพูด แต่อยู่ที่การกระทำของเราต่างหาก ถ้าหากเขาว่าเราดี แต่เราไม่ดีจริง ก็ไม่มีความหมาย”^{๕๒} ทำให้รู้ว่า หลวงปู่สอนแต่สิ่งที่มีจริงเป็นจริงเท่านั้นที่เป็นสิ่งสำคัญและเป็นประโยชน์

“ยังหนุ่มยังสาวอยู่ยังมีกำลังก็ให้ปฏิบัติกัน ให้ทำข้อวัตรปฏิบัติให้สมบูรณ์ เพราะถ้าความแก่มาเยือนเราเมื่อไรแล้ว จะเสียใจที่ทำได้”^{๕๓} และจากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับประเด็นนี้พบว่า หลวงปู่ท่านมองเห็นอันตรายของชีวิตคนเรานั้น ไม่ต่างกันคือมีความเกิดแก่เจ็บตายเหมือนกันหมด ในเรื่องนี้ที่ท่านกล่าวก็เพราะว่า ท่านมีประสบการณ์ของความเกิดมาที่ไม่สมประกอบคือ ท่านเป็นคนไข้โรค ไม่มีกำลังเหมือนคนอื่นเขา ทำอะไรก็ไม่ได้ เมื่อท่านได้รับคำแนะนำจากผู้ที่เขาปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ แล้วนำเอาหลักธรรมคำสอนนั้นมาปฏิบัติดู จนเห็นผลที่เกิดจากการปฏิบัติว่า ทำให้ท่านสบายใจมากขึ้น จนต่อมาทำให้ท่านตัดสินใจลาบวช และยกทรัพย์สินมรดกทั้งหมดให้แก่ภรรยา จึงสมกับคำที่ท่านกล่าวไว้ในตอนต้นนี้ว่า ยังหนุ่มสาวมีกำลังที่อยู่ควรจะรีบทำสิ่งที่ดีให้แก่ชีวิต เพราะถ้าแก่เฒ่าแล้ว เราก็ไม่มีเรี่ยวแรงถึงอยากเข้าวัดปฏิบัติธรรมก็เท่านั้น ไม่มีประโยชน์แล้ว ดังนั้น จึงควรพิจารณาดูให้ดี

“สิ่งใดที่เป็นภัยต่อพระพุทธศาสนา และพระธรรมวินัยก็ให้ช่วยกันดู ช่วยกันบอก ธรรมะวินัยเป็นหัวใจของศาสนา ถ้าไม่ช่วยกันต่อไปเราก็จะไม่มีพระพุทธศาสนาไว้เป็นที่พึ่งแก่ลูกหลานในภายหน้า”^{๕๔} จากการสัมภาษณ์พบว่า สาเหตุที่หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกกล่าวเช่นนี้ ก็เพราะว่า ท่านได้อยู่กับครูบาอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติธรรมอันเป็นรูปแบบแนวทางที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยนั่นเอง ทำให้ท่านกล่าวพูดว่า พระธรรมวินัยเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เมื่อเราพิจารณาแล้วก็เป็นจริงอย่างนั้นเหมือนกัน เพราะสังคมทุกวันนี้ ถ้าหากชาวพุทธไม่มีรูปแบบตัวอย่างที่ดีที่ถูกต้องเราก็จะพากันไขว้เขวออกนอกกลุ่มนอกทางจนก็ให้เกิดความเสียหายแก่พระพุทธศาสนา ซึ่งจะส่งผลเสียต่อไปให้กับลูกหลานในภายหน้า อุปมาเหมือน ต้นไม้ที่มีหนอนซอนไซไร้ความเข้มแข็งแรง ไม่สามารถจะออกดอกออกผลได้ ฉันทเิด เยาวชนคนรุ่นใหม่รับรูปแบบตัวอย่างที่ไม่ดีก็ฉันทนั้น

“เมื่อเราปฏิบัติขัดเกลาในสิ่งชั่วออกไปจนเหลือแต่ความดี แต่ความดีนั้นก็ยังมีให้ชั่งอยู่ พระพุทธองค์ให้เราทำใจเป็นกลาง อย่าดีใจกับความดี มันจะกลายเป็นความยึดมั่นไป”^{๕๕} จากการสัมภาษณ์พบว่า ท่านสอนไม่ให้เรายึดติดในบุญและบาปที่ชำระสะสางออกไปแล้ว เพราะกลัวว่าจะเกิดความยึดมั่นและนำไปสู่ความวุ่นวายต่อไป ดังเห็นได้จากสังคมยุคปัจจุบันนี้ บางคนบางกลุ่มก็มักจะอ้างว่า ตัวเองทำดี คนอื่นทำไม่ดีบ้าง ทั้งที่เป็นพุทธเหมือนกันแต่กลับดูหมิ่นดูถูกเหยียดหยามกัน ซึ่งถ้าเรานำเอาหลักธรรมคำสอนของหลวงปู่มาใช้จริง ก็จะสามารถยุติความวุ่นวายนี้ได้ เพราะเราสอนให้ไม่ยึดติดในการทำดีและการละการทำชั่ว ดังกล่าว การทำอะไรถ้าปล่อยวางด้วยสติปัญญาแล้วก็จะสามารถพัฒนาความสงบสุขตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระมงคลกิตติวิบูลย์, รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระครูศาสนกิจจาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอสามชุก, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณาภิพิทักษ์, เจ้าคณะตำบลหนองผักนาก, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระอธิการสำรวม สิริภทโท, เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

จากผลด้านปัญญาที่เกิดกับหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ส่งผลให้ลูกศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้เจริญรอยตาม แสดงให้เห็นว่า ผู้ใดที่มีปัญญาดีแล้ว ผู้นั้นก็สามารถที่จะบังคับทิศทางของชีวิตไปได้ตามความต้องการอันประกอบด้วยเหตุและผลได้ ซึ่งนำไปสู่ผลที่ตามมาคือ

ผลด้านปัจเจกชน การใช้ปัญญาบารมีของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นับว่ามีความโดดเด่นชัดเจนมากในเรื่องการสอนศิษย์ให้เกิดปัญญามากกว่าสอนให้เกิดความมกมาย ซึ่งรูปแบบนี้ เหมือนกับครูอาจารย์หลายท่านที่หลวงปู่เคารพทำให้ได้ศิษย์เลื่อมใสศรัทธาในแนวทางการสอนของหลวงปู่สังวาลย์ มีผู้นำเอารูปแบบแนวทางการสอนของหลวงปู่สังวาลย์ ไปใช้กับสังคม และศาสนาสืบต่อไป

ผลด้านสังคม ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจในการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนานำพาครอบครัวออกจากความเดือดร้อนวุ่นวาย ไม่ก่อปัญหาให้ประเทศชาติบ้านเมือง

ผลด้านศาสนา ทำให้การเผยแผ่องค์ความรู้ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ตามแนวทางแห่งการแนะนำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา อันเป็นการสร้างปัญญาให้แก่พุทธศาสนิกชน

๔.๖ สรุป

การสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก นำมาซึ่งคุณค่าในด้านต่างๆ ดังนี้

๔.๖.๑ คุณค่าด้านปัจเจกชน

การสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก สามารถสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ศิษย์มากมาย โดยเฉพาะผู้ที่เป็นศาสนทายาทที่สืบทอดรูปแบบคำสอนที่โดดเด่นเช่น หลวงพ่อสนอง กตปุญโญ แห่งวัดสังฆทาน และครูอาจารย์ที่เป็นเจ้าสำนักในสาขาต่างๆ บุคคลเหล่านั้นล้วนเป็นผู้ที่ทรงคุณค่าอย่างมหาศาลที่จะนำพาสังคม และศาสนาไปสู่ทิศทางที่ดีงามและสันติสุข

๔.๖.๒ คุณค่าด้านสังคม

ความสงบสุขกลับคืนสู่สังคม เพราะหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกได้นำพาสิ่งดีๆ มีการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาเป็นการแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจากความเจริญทางด้านวัตถุและความซับซ้อนของสังคม โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการละเมิดศีลธรรมดีงาม อันจะก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมากมาย เช่น ปัญหาสังคมปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาทางการเมือง เป็นต้น

๔.๖.๓ คุณค่าด้านศาสนา

การเผยแผ่ไปสู่การพัฒนา เป็นการสร้างศาสนทายาทที่ดี ทั้งเป็นต้นแบบของผู้สอนธรรม นำสังคม และจรรโลงพระศาสนาอันเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา รักษาพระสัทธรรม ๓ กล่าวคือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ จากการสัมภาษณ์นายอำเภอสามชุก^{๕๖} กิติ นายกเทศมนตรีสามชุก^{๕๗} กิติ รองผู้อำนวยการโรงพยาบาลสามชุก^{๕๘} กิติทำให้ทราบว่า หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกมีบทบาทและผลงานหลายด้าน ทั้งนี้ก็เกี่ยวเนื่องกับการที่เป็นการสร้างศรัทธาอยู่แล้ว และมีกิจกรรมที่ดำเนินอยู่ตลอดเวลา เช่น โครงการอบรมศีลธรรม จริยธรรมแก่ครูนักเรียนและเยาวชน เพื่อเอาชนะยาเสพติดอันเป็นภัยของสังคม เป็นต้น จากการศึกษาในเรื่องนี้ สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายจรัสศักดิ์ ชำนาญภักดี, นายอำเภอสามชุก, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๕๗} สัมภาษณ์ นพ.อรรถพล บัวเอี่ยม, นายแพทย์ระดับเชี่ยวชาญ โรงพยาบาลสามชุก, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๕๘} สัมภาษณ์ นายอภิรักษ์ โภควรรณวิทย์, รองนายกเทศมนตรีสามชุก, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

ตารางที่ ๑๐ สรุปผลสัมฤทธิ์จากการกรรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

ที่	หัวข้อ	ผลปรากฏ
๑	ด้านศรัทธา	ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก มีประโยชน์ต่อปัจเจกชนคือทำให้ได้ศิษย์ผู้สืบทอดคำสอน นำพาสังคมออกจากความเดือดร้อนคือปัญหาสังคมทั้งเด็กผู้ใหญ่เยาวชน และศาสนาคือเผยแผ่หลักธรรมในด้านปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธได้ผู้อุปัถุมภ์คำชู้ศาสนา
๒	ด้านศีล	การสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกเน้นเรื่องการรักษาศีลทำให้เกิดประโยชน์แก่ปัจเจกชนคือทำให้ได้ศิษย์เข้ามารักษาศีลสืบทอดเจตนารมณ์ นำพาสังคมไปสู่การรักษาศีล และเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ศาสนทายาทที่มีความมั่นคงในพระรัตนตรัย
๓	ด้านสุตะ	การสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นการส่งเสริมสุตะทำให้เกิดประโยชน์ต่อปัจเจกชน สังคม และศาสนา
๔	จาคะ	การสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นการส่งเสริมจาคะทำให้เกิดประโยชน์ต่อปัจเจกชน สังคม และศาสนา
๕	ปัญญา	การสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นการส่งเสริมปัญญาทำให้เกิดประโยชน์ต่อปัจเจกชน สังคม และศาสนา
๖	สรุป	การสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ทำให้เกิดคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อปัจเจกชน สังคม และศาสนา

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับการสอน
กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ๓ ข้อ คือ

- ๑) เพื่อศึกษาหลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๒) เพื่อศึกษาปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก
- ๓) เพื่อผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ หลักปฏิบัติกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการวิจัยพบว่า กรรมฐาน คือ ที่ตั้งแห่งการงาน หรือเรียกว่า ภavana ในสมัยพุทธกาล
พระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยสาวกสงฆ์ทั้งหลายได้ใช้หลักกรรมฐาน ๒ อย่าง คือ ๑) สมถกรรมฐาน
มีอารมณ์ ๔๐ อย่าง และ ๒) วิปัสสนากรรมฐาน มีวิปัสสนาภูมิ ๖ เป็นอารมณ์ ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุด
ของการปฏิบัติทั้งสองอย่างนั้นคือ เพื่อบรรลุพระนิพพาน ดังพุทธพจน์ที่ว่า สมถะและวิปัสสนาเป็น
หนทางที่นำผู้ปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ ซึ่งจากแนวทางดังกล่าว ทำให้บรรพพระพุทธศาสนาสืบทอด
แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานมาจนปัจจุบัน

๕.๑.๒ ปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

จากการวิจัยพบว่า ปฏิบัติที่โดดเด่นของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก คือ วัตรปฏิบัติด้วยการ
รักษาศีลอย่างเคร่งครัด เจริญกายคตาสติภาวนา สมาทานอุตงควัตร ปฏิบัติวัตร ๑๔ เป็นประจำ และ
วัตรอื่นๆ ส่วนวิธีการปฏิบัติธรรมคือ พุทโธภาวนา ปฏิบัติเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม มีรูปแบบวิธีการ
สอนธรรมคือ สมถะและวิปัสสนา โดยเน้นการใช้สมถะเป็นพื้นฐานด้วยการภาวนาพุท-โธ ส่วน
แนวทางการสอนวิปัสสนานั้น ยึดหลักสติปัฏฐานสูตรนั้น หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก มีแนวทางที่แตกต่าง
จากมหาสติปัฏฐานกล่าวคือ โนมหาสติปัฏฐานตอนหนึ่งใจความว่า เมื่อเดินอยู่ย่อมรู้ว่าเดินอยู่ เมื่อยืน
อยู่ก็รู้ว่า ยืนอยู่ ส่วน หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก สอนว่า เมื่อยืนมาก ความเมื่อยเกิดขึ้นก็เดิน เดินมาก
เมื่อยก็นั่ง นั่งมาก เมื่อยก็นอน นอนมาก เมื่อยก็ลุกขึ้นมาใหม่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกัน

จากปฏิบัติและแนวทางการสอนของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก ดังกล่าวทำให้ได้รับอานิสงส์
๓ ประการ คือ ศาสนธรรม มีหลักธรรมเป็นที่พึ่งอาศัยอย่างหนึ่ง ศาสนสถาน มีสถานที่ปฏิบัติอย่าง
หนึ่ง และ ศาสนทายาท มีผู้สืบทอดเจตนารมณ์

๕.๑.๓ ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

จากการวิจัยพบว่า หลักธรรมกรรมฐานที่ท่านนำมาเผยแผ่อบรมสั่งสอนแก่ศิษยานุศิษย์คือ
สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานดังกล่าว ส่งผลให้เกิดความสำเร็จ ๕ ประการ คือ

(๑) ผลด้านศรัทธาคือ ความศรัทธาที่อยู่ในตัวของท่านได้นำวิถีชีวิตอันมาสู่ตัวท่าน และยัง
ทำให้ผู้ไม่ค่อยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในบรรพพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น
ซึ่งเป็นผลดีที่ให้เกิดปัจเจกชนผู้ที่สืบทอดเจตนารมณ์ของท่านเช่น หลวงพ่อสนอง กตปุณโย เป็นต้น
อันเป็นหัวใจสำคัญในการอบรมสั่งสอนให้คนประพฤติด้วยกายวาจาใจ ทำให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข

ปราศจากความเดือดร้อน และทำให้มีบริวารมาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา สำหรับด้านศรัทธา นี้ ยังมีบทบาทสำคัญที่นำไปสู่ด้านอื่นๆ เช่น การรักษาศีล การฟังเทศนา การบริจาค และภาวนาอีกด้วย

(๒) ผลด้านศีลคือ ท่านเป็นแบบอย่างการรักษาศีลปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ทำให้ผู้ที่ไม่ค่อยได้รักษาศีลเป็นระยะเวลายาวนาน ได้มีโอกาสรักษาศีลเป็นระยะเวลายาวนานจนถึงมีผู้รักษาตลอดชีวิตก็มี เพราะเคยได้รับฟังพระธรรมเทศนาของหลวงปู่เรื่องอานิสงส์ของการรักษาศีลมีจริง

(๓) ผลด้านสุตะคือ ท่านเป็นแบบอย่างของผู้ศึกษาเล่าเรียนทั้งปริยัติและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพราะความที่ท่านไม่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนมาก่อน เมื่อมาบวชทำให้ท่านเกิดความพากเพียรจนสามารถนำผลจากสุตะมาใช้ในการเผยแผ่ทำให้ผู้ที่ไม่ค่อยได้สดับรับฟังพระธรรมเทศนา ได้มีโอกาสรับฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยได้ยินได้ฟัง หรือที่ได้ฟังอยู่แล้วมีความกระจ่างชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีก

(๔) ผลด้านจาคะคือ ท่านเป็นแบบอย่างการทำบุญทำทานด้วยการเสียสละอย่างยิ่งใหญ่ เหมือนเวสสันดรก่อนมาบวช อนึ่งถึงแม้ท่านจะบวชอุปสมบทแล้วแต่ก็ยังบำเพ็ญคุณประโยชน์ด้านนี้ ทำให้ผู้ที่ไม่ค่อยได้บริจาคจตุปัจจัยไทยทาน ได้มีโอกาสสละทรัพย์ทั้งภายนอกและภายใน อันเป็นการสละความตระหนี่ถี่เหนียวของตนให้หมดไป ทำให้รู้สึกสบายกายใจ

(๕) ผลด้านปัญญาคือ ท่านเป็นแบบอย่างการมีปัญญาตามหลักในทางพระพุทธศาสนา อย่างแท้จริง เพราะว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คนดำเนินชีวิตด้วยสติและปัญญา ด้วยการฝึกฝนอบรม จนเกิดปัญญาบารมีสามารถอบรมตนและคนอื่นได้ ทำให้ผู้ที่ไม่รู้ได้รู้ ไม่เคยได้ภาวนาได้ภาวนาจนเกิดความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติในเส้นทางแห่งความหลุดพ้นที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ในส่วนที่เป็นปัญญาสิกขากถาคือ สัมมาทิฐิ อันเป็นความเห็นที่ถูกต้องตามหลักอริยสัจ ๔ และสัมมาสังกัปปะ อันเป็นความดำรินึกคิดที่ถูกต้องกล่าวคือ การไม่พยาบาท อาฆาต จงเวร หรือเบียดเบียนต่อกัน

จากผลสัมฤทธิ์ดังกล่าว ทำให้การสอนกรรมฐานของท่านกลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ในด้านต่างๆ ถึง ๓ ด้านด้วยกัน กล่าวคือ ด้านที่หนึ่งด้านคุณค่าส่งผลต่อปัจเจกชน เพราะท่านมีบุคลิกปฏิบัติและจริยาวัตรที่โดดเด่นทางการสอนกรรมฐาน ด้านที่สองด้านสังคม เพราะท่านเป็นผู้นำสังคมออกจากความเดือดร้อนโดยนำพาเข้าสู่ความร่มเย็นในทางพระพุทธศาสนาด้วยการรักษาศีลปฏิบัติธรรม และด้านที่สามด้านพระพุทธศาสนา เพราะท่านเป็นตัวอย่างของศาสนทายาทที่ทรงธรรมและวินัยอย่างแท้จริง ด้วยการเป็นแบบอย่างการเรียนรู้ในศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหลักสูตรการเรียนรู้อันในทางพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และอนาคตอีกด้วย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้มี ๓ ประการ คือ ๑) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ๒) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ ๓) ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป ดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการวิจัย ผู้วิจัยจะขอเสนอแนะเชิงนโยบาย ๒ ประการ คือ

๑) ควรมีโครงการฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกาผู้ที่ต้องการนำรูปแบบของกรรมฐานตามแนวทางของหลวงปู่ไปปรับใช้เพื่อพัฒนารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เกิดประสิทธิภาพโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติหรือกระทรวงวัฒนธรรมหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๒) ควรมีการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้ผู้เข้ามาอุปสมบท ได้มีเวลาศึกษาปฏิบัติอย่างจริงจัง และสามารถนำไปใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ

ผลจากการทำวิจัยนี้ทำให้ได้ข้อยืนยันถึงประโยชน์ในทางปกครองคณะสงฆ์และการเผยแผ่ จะได้รับจากการเข้าร่วมในโครงการฝึกอบรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวพุทธที่ประสบวิกฤตศรัทธา และการเผยแผ่ จากผลการวิจัยทำให้ได้ข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติดังนี้

๑) หน่วยงานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หรือ มหาเถรสมาคม เจ้าคณะผู้ปกครองในระดับต่างๆ ควรนำรูปแบบนี้ไปปรับใช้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และการเผยแผ่ เพื่อทำให้เกิดศรัทธาในการปฏิบัติตามหลักการสอนในทางพระพุทธศาสนาอย่าง ถูกต้อง และจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

๒) การสอนกรรมฐานตามแนวทางของหลวงปู่ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและการเผยแผ่ สามารถนำไปปรับใช้กับประชาชนในโครงการอบรมระยะสั้น และระยะยาวได้โดยปรับเนื้อหาให้ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของในทางพระพุทธศาสนา จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดสำหรับพุทธบริษัท เพื่อวิจัยหลักการสอนกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๓) ควรมีการนำหลักการสอนกรรมฐานของหลวงปู่ไปปรับใช้ในการเผยแผ่อื่นๆ ได้แก่ ประชาชนทั่วไปไม่ว่าจะเป็นชาติ ศาสนาใดก็ตาม เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มีความมั่นคง

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป ดังนี้

๑) ควรมีการวิจัยเชิงทดลองที่สมบูรณ์ เพื่อศึกษาผลของการสอนกรรมฐานตามแนวทางนี้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เปรียบเทียบกับการฝึกอบรมตามแนวพุทธอื่นๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ต่อพระพุทธศาสนาและประชากรโลกต่อไป

๒) ควรมีการวิจัยกับพระหลายระดับ เช่น กลุ่มบรรพชิตที่เป็นนักบวช กลุ่มฆราวาสที่ยัง ไม่มีความเชื่อศรัทธาในพระรัตนตรัย เพื่อให้มีความแน่ใจว่า ลักษณะของการสอนกรรมฐานตามแนว ของหลวงปู่มีความเหมาะสมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๓) เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเท่านั้น จึงอยากให้มีการนำเอาการ สอนกรรมฐานตามแนวทางของหลวงปู่ไปใช้ในลักษณะของการวิจัยเชิงปริมาณ โดยทดลองกับกลุ่ม ดังกล่าว ด้วยการฝึกอบรมในหลายลักษณะเช่น ๓ วัน ๕ วัน ๗ วัน ๙ วัน ๑๕ วัน เป็นต้น ตาม หน่วยงานหรือองค์กรที่มีการปกครองหรือเผยแผ่เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตและความศรัทธาตามหลักใน คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ควรมีการวิจัยในลักษณะของการติดตามผลอย่างต่อเนื่องในระยะยาว

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

มหาหมกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คณะศึกษานาสิกขย์. พระผู้ทรงคุณธรรม หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๖.

ดำรงค์ ภูระยา. “พระอาจารย์สังวาลย์ เขมโก”. โลกทิพย์. ฉบับที่ ๔๑ ปีที่ ๓ เดือน กันยายน (ฉบับหลัง) ๒๕๒๗: ๑๒-๑๖.

จิตวณโณ ภิกขุ (พิจิตร ป.ธ.๙, ศน.บ., (เกียรตินิยม) M.A.). วิปัสสนาภาวนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาเถรเจ้าคณะสงฆ์ภาค ๑๑. วิปัสสนาที่ปณีตภา. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ทัฬหเทพ ยุทธธนอัมพร และชิตาพันธุ์ สายทองวิรัตน์. ศิษย์วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งเรืองวิริยะพัฒนาโรงพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๘.

ทินพันธ์ นาคะตะ. พระพุทธศาสนา กับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

ธนิต อยู่โพธิ์. วิปัสสนานิยม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ประเวศ วสี. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒.

พระครูกล้วยาสีหิวัฒน์ (สมาน กลยานธมโม). เอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.

พระครูสุภาจารวัฒน์. บทบาทพระสงฆ์ชนบทท่ามกลางวิกฤต. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เค็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๒.

พระญาณวิเศษฐิติวิธานจารย์ (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยาโณ). คู่มือปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๕ สาย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นครปฐม: บริษัท เพชรเกษม พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘.

พระมหาสมปอง มุทีโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **วิปัสสนาญ์ เล่ม ๑**. แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวงค์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.

_____. **มหาสติปัฏฐานสูตรทางสู่พระนิพพาน**. แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวงค์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พินิจ ลาภธนานันท์. **บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท**. สถาบันวิจัยสังคม: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พันเอกปิ่น มุกขนันต์. **คำพระ**. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

มหาวัดแจ้ง พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีรปญโญ ป.ธ.๙, M.P.A.). **มหานมัสการ**. นครปฐม: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๐.

เมธิโน ภิกขุ (วิโมกข์). **การพัฒนาสติในการภาวนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์สุภา จำกัด, ๒๕๕๒.

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมะและพระดี ที่คนไทยควรรู้จัก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนสามลดา, ๒๕๖๐.

วัดทุ่งสามัคคีธรรม. **สวดพุทธมนต์แปลและประวัติหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกุภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒.

อุ บัณฑิตาภิวงษ์ พระกัมมัญฐานาจริยะ. **IN THIS VERY LIFE รู้แจ้งในชาตินี้**. แปลโดย พระสว่าง ติกขวิโร. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๘.

(๒) วิทยานิพนธ์ และรายงานวิจัย:

นางสาวพัชรินทร์ พรชัยสำเร็จผล. “ศึกษาสัญญาญชนในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔: เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระครูปลัดศุภชัย ปริชาโน (ฉัตรคู่). “ศึกษาอริโมกข์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชีโนโรส). “การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัญฐานตามแนวทางของสำนักวิเวกอาศรม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

- พระปลัดประเสริฐ ปวรสีโล (ปิ่นทอง). “ศึกษามรรคญาณ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติ-
ปัฏฐาน ๔: เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร-
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหาชัยพร จนทวิโส (จันทวงษ์). “ศึกษาศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน
๔”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- พระมหาประเชิญ ปญญาวุธ (ศรีเหรา). “ศึกษาวิเคราะห์อริยสัจ ๔ อันเป็นภูมิวิปัสสนาเฉพาะกรณี
การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต-
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหาไพฑูรย์ จนทโก (หล่อสุวรรณ). “ศึกษาโคตรญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลัก
สติปัฏฐาน ๔: เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร-
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- พระมหาภูมิชาย อคคปณโณ (มกรพันธ์). “กระบวนการพัฒนาศรัทธาและปัญญาของพระนวกะด้วย
หลักสูตรการอบรมพระนวกะของคณะสงฆ์คณะสงฆ์ไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
ดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- พระมหาสุเรศ สุเรโส (แจ่มแจ่ม). “การศึกษาวิเคราะห์วิธีการกำหนดนามรูปในอริยาปถปัพพะในการ
เข้าปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหาอาคม สุมงคล (คุณสถิต). “ศึกษาหลักการเจริญจตุรารักษกัมมัฏฐานในคัมภีร์พุทธศาสนา
เถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พรธรรมา รัตนไพฑูรย์. “การศึกษาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔: ศึกษา
แนวการสอนของพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ)”. **วิทยานิพนธ์ปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๗.
- รองศาสตราจารย์สุเชาวน์ พลอยชุม. “สำนักวิปัสสนาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต”. **โครงการวิจัย
พุทธศาสนศึกษา**. ศูนย์พุทธศาสนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- ศรีสด แสงสว่าง. “ศึกษาโพชฌงค์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔: เฉพาะกรณี
การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต-
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- สโรชา คุณาธิปพงษ์. “การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการของศรัทธาในพระพุทธศาสนา”. **สารนิพนธ์
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๑.
- อัษฎางค์ สุวรรณมัสสระ. “ศึกษาไตรลักษณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณี
การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต-
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

(๓) สัมภาษณ์ :

พระมงคลกิตติวิบูลย์, รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี, สัมภาษณ์ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

พระครูศาสนกิจจาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอสามชุก, สัมภาษณ์ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

พระครูสุวรรณวาปีพิทักษ์, เจ้าคณะตำบลฝักนก, สัมภาษณ์ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

พระอธิการสำรวม สิริภทโท, เจ้าอาวาสวัดไถ่ก่งวาล, สัมภาษณ์ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, สัมภาษณ์ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

แม่ชีประคอง มหิงษา, สัมภาษณ์ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

แม่ชีสมคิด มุลจนะมาตร์, สัมภาษณ์ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

แม่ชีสำอางค์ สังข์บุรินทร์, สัมภาษณ์ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

แม่ชีกัญญา อุ๋นทรัพย์, สัมภาษณ์ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

แม่ชีสำเนาวิ ศรีสุข, สัมภาษณ์ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

นายจรัสศักดิ์ ชำนาญภักดี, สัมภาษณ์ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

นพ.อรรถพล บัวเอี่ยม, สัมภาษณ์ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

นายอธิภัทร์ โภควรรณวิทย์, สัมภาษณ์ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

พันโทหญิง ธนตศกร บุราคม, สัมภาษณ์ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

นางวนิดา ฉัตรทินวัฒน์, สัมภาษณ์ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
หนังสือผู้ให้การสัมภาษณ์

ภาคผนวก ข
เครื่องมือแบบสัมภาษณ์

ภาคผนวก ค
กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

ภาคผนวก ง
รูปภาพผู้ให้สัมภาษณ์

ภาคผนวก จ
คำให้สัมภาษณ์

ภาคผนวก ก

หนังสือผู้ให้สัมภาษณ์

ที่ ๑/๒๕๖๐

วัดสามชุก ต. สามชุก อ. สามชุก
จ. สุพรรณบุรี ๗๒๑๓๐

๒๗ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ออกหนังสือขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์

เรียน พระมหาธนู ชาติธมโม ทราบ

ด้วยกระผม พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตต์ สมจิตโต) นิสิตระดับปริญญาเอก รหัส ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่น ๑๓ แบบ ๒.๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ (สังวาลย์เขมโก)” ในการทำดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าวนี้มีความประสงค์ที่จะสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อนำคำสัมภาษณ์ไปใช้ในการศึกษา

ดังนั้น กระผมจึงใคร่ขอให้บัณฑิตวิทยาลัยออกหนังสือเพื่อขอสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อนำคำสัมภาษณ์ไปใช้ประกอบการศึกษาต่อไป

ด้วยความเคารพยิ่ง

พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตต์ สมจิตโต)
นิสิตพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่น ๑๓

ประสานงาน

พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตต์ สมจิตโต), Email: watsamchuk.net@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน ..... พระมงคลกิตติวิมล รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาดนัยพัชร คมกริฎปนโย, ดร.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: ggrads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูศาลานิกายารณ เจ้าคณะอำเภอสามชุก

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบล
 สามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอน
 กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
 เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
 informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
 ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถ
 ให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้
 ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบุญมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาดนัยพัชร คมภีรปญโญ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗๑-๐๘๒๕๓๖๑

มีผล ๐๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

๑๕ ก.พ. ๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) วัดสามชุก วัดสามชุก

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาดนัยพัชร์ คมภิรตปญโญ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mku.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

(พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) วัดสามชุก)

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน ..... *พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา*

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบล
สามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอน
กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถ
ให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

ทินนพัชร

(พระมหาดนัยพัชร คมภิรตปณฺเฑ, ดร.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนูภูมิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต)

พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต)
เจ้าอาวาสวัดสามชุก

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระอธิการธาดา สมจิตโต เจ้าอาวาสวัดสามัคคีธรรม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาดนัยพัชร์ คมกริตปณโณ, ดร.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน แม่ศรีประจักษ์ อภิวงษา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาดนัยพัชร คมภีรปณฺโณ, ดร.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ..... สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบล
สามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอน
กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมกริรปโล, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: gds@mku.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

สมจิตโต สมถนร มาตธ

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ..... เมธี/สว.อ.งค. สังฆมรชการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบล
สามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอน
กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมภีรปณโณ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอนวุฒิ โชติอมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

อ.เมธี/สว.อ.งค. สังฆมรชการ
เมธี/สว.อ.งค. สังฆมรชการ
C เมธี/สว.อ.งค. สังฆมรชการ

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร **แม่ชีกัญญา คุณทรัพย์**

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบล
สามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอน
กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

อินพัชร

(พระมหาดนัยพัชร คมภีรปญโญ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mku.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

อินพัชร สัมภาษณ์
แม่ชีกัญญา คุณทรัพย์

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอสว่าง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นาย จิรศักดิ์ ขำนาญภักดี นายอำเภอสามชุก

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบล
สามชุก อำเภอสว่าง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิตินิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอน
กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

๑ นิตินิพนธ์

(พระมหาดนัยพัชร คมกักรปณฺโณ, ดร.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐
<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th
ผู้ประสานงาน: พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๓

- ภภภ
- นิตินิพนธ์

(นายจิรศักดิ์ ขำนาญภักดี)
นายอำเภอสามชุก

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ..... รพ. อรรถพล นวโอฬม นายแพทย์ประจำโรงพยาบาล

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบล
สามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอน
กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมภีรปญโญ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mku.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

อนุญาติให้สัมภาษณ์

(รพ. อรรถพล นวโอฬม)

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายฉัตรโรจน์ ไรตธรรมวิทย์ รองคณบดีฝ่ายนิเทศ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบล
สามชุก อำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอน
กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

อนุญาตนิสิตสัมภาษณ์
ฉัตรโรจน์ ไรตธรรมวิทย์
(นายฉัตรโรจน์ ไรตธรรมวิทย์)
รองคณบดีฝ่ายนิเทศ
16 ก.พ. ๖๐

ฉัตรโรจน์
(พระมหาดนัยพัชร คมภิรปญโญ, ดร.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร พินิต หนึ่ง ธนเทพกร ฐราภณ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบล
สามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอน
กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมภีรปัญญา, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน: พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

- ๗๕๗๗
- นิสิตในสัมภาษณ์ฉบับตนพลงกิตหนึ่งอย่าง

พินิต หนึ่ง ธนเทพกร ฐราภณ

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร **วนิดา นิตร์กันจันต์**

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๕๐๕๑๕๓ ที่อยู่วัดสามชุก ตำบล
สามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติให้ทำคุณวุฒินิพนธ์ เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ของการสอน
กรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรขออนุญาตให้ พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตโต) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาตัญญ์พัชร คมกัรปญโญ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

ยินดี

วนิดา นิตร์กันจันต์

15 / ก.พ. / ๖๐

ภาคผนวก ข

เครื่องมือแบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

แบบสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก
เรื่อง ผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

*****

คำชี้แจง

การสัมภาษณ์นี้ เพื่อประกอบการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษากรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาปฏิบัติและแนวปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก และ (๓) เพื่อผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำคุณสมบัติที่ดีไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยต่อไป ข้อมูลที่ได้จากการให้การสัมภาษณ์ในครั้งนี้ จะนำไปวิเคราะห์สังเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัยในภาพรวม โดยจะไม่มีผลเสียต่อผู้ให้การสัมภาษณ์แต่ประการใดทั้งสิ้น ในหน้าที่และการปฏิบัติงาน

ข้อมูลทั้งหมด ๖ ชุด แต่ละชุด จะมีทั้งหมด ๔ ตอน ขอความเมตตากรุณากรอกข้อมูลและตอบคำถามในการสัมภาษณ์ตามความคิดเห็นของท่าน เฉพาะข้อเท็จจริงที่ปรากฏในบริบทสังคมและชุมชนของท่านนั้น คำตอบดังกล่าวของท่าน จะเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาผลสัมฤทธิ์จากการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งพระสงฆ์ในอนาคตจะสามารถนำไปปรับใช้ในการสอนความกรรมฐานในพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ/เจริญพรในความกรุณาเป็นอย่างสูง ที่ได้รับความร่วมมือในครั้งนี้

.....
(พระครูสุวรรณวิจิตร)

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชุดที่ ๑

*****

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐาน

ผู้ให้สัมภาษณ์.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

.....

บันทึกข้อมูลด้วยการจดบันทึก บันทึกเสียง และถ่ายภาพ

ตอนที่ ๒ หลักการและเหตุผล

๒.๑ หลักการและเหตุผลของกรรมฐานที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาคืออะไร เป็นอย่างไร

๒.๒.๑ กรรมฐานมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร

๒.๒.๒ กรรมฐานช่วยพระพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร

ตอนที่ ๓ ทิศนะต่อกรรมฐานของพระสงฆ์

๓.๑ ท่านเห็นว่า พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกรรมฐานมากน้อยเพียงไร

๓.๑.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนกรรมฐานเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์หรือไม่ อย่างไร

๓.๒ ท่านเห็นว่า การสอนกรรมฐานของพระสงฆ์ในปัจจุบันเป็นแบบวิธีที่มีรูปแบบตายตัว หรือมีการปรับเปลี่ยนอะไรไปบ้างหรือไม่ หรือแตกต่างจากที่บัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกอย่างไรหรือไม่

๓.๒.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนกรรมฐานของพระสงฆ์เป็นการให้สังคมได้รับรู้ว่
อย่างไร

๓.๓ วัตถุประสงค์ของกรรมฐานคืออะไร อย่างไร

๓.๓.๑ ท่านเห็นด้วยกับกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกมากน้อยอย่างไร

ตอนที่ ๔ ประโยชน์ที่เกิดจากการสอนกรรมฐานของพระสงฆ์

๔.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนกรรมฐานว่ามีประโยชน์แก่ใคร และเป็นประโยชน์อย่างไร

๔.๑.๑ ท่านคิดว่าการสอนกรรมฐานของพระสงฆ์ควรจะมีหรือไม่ อย่างไร

๔.๒ ท่านเห็นด้วยกับการสอนกรรมฐานที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบันว่ามีข้อดี ในเรื่องใด เพราะ
อะไร

๔.๒.๑ ท่านคิดว่ารูปแบบการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกจะช่วย
พระสงฆ์ได้มากน้อย อย่างไร

ชุดที่ ๒

*****

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐาน

ผู้ให้สัมภาษณ์.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

.....

บันทึกข้อมูลด้วยการจดบันทึก บันทึกเสียง และถ่ายภาพ

ตอนที่ ๒ หลักการและเหตุผล

๒.๑ หลักการและเหตุผลของศรัทธาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาคืออะไร เป็นอย่างไร

๒.๒.๑ ศรัทธามีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร

๒.๒.๒ ศรัทธาช่วยพระพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร

ตอนที่ ๓ ทักษะต่อศรัทธาของพระสงฆ์

๓.๑ ท่านเห็นว่า พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศรัทธามากน้อยเพียงไร

๓.๑.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนศรัทธาเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์หรือไม่ อย่างไร

๓.๒ ท่านเห็นว่า การสอนศรัทธาของพระสงฆ์ในปัจจุบันเป็นแบบวิธีที่มีรูปแบบตายตัว หรือมีการปรับเปลี่ยนอะไรไปบ้างหรือไม่ หรือแตกต่างจากที่บัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกอย่างไรหรือไม่

๓.๒.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนศรัทธาของพระสงฆ์เป็นการให้สังคมได้รับรู้ว่
อย่างไร

๓.๓ วัตถุประสงค์ของศรัทธาคืออะไร อย่างไร

๓.๓.๑ ท่านเห็นด้วยกับศรัทธาของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกมากน้อยอย่างไร

ตอนที่ ๔ ประโยชน์ที่เกิดจากการสร้างศรัทธาของพระสงฆ์

๔.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสร้างศรัทธาว่ามีประโยชน์แก่ใคร และเป็นประโยชน์อย่างไร

๔.๑.๑ ท่านคิดว่าการสร้างศรัทธาของพระสงฆ์ควรจะมีหรือไม่ อย่างไร

๔.๒ ท่านเห็นด้วยกับการสร้างศรัทธาที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบันว่ามีข้อดี ในเรื่องใด เพราะ
อะไร

๔.๒.๑ ท่านคิดว่ารูปแบบการสร้างศรัทธาของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกจะช่วย
พระสงฆ์ได้มากน้อย อย่างไร

ชุดที่ ๓

*****

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐาน

ผู้ให้สัมภาษณ์.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

.....

บันทึกข้อมูลด้วยการจดบันทึก บันทึกเสียง และถ่ายภาพ

ตอนที่ ๒ หลักการและเหตุผล

๒.๑ หลักการและเหตุผลของศิลปะที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาคืออะไร เป็นอย่างไร

๒.๒.๑ ศิลปะมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร

๒.๒.๒ ศิลปะช่วยพระพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร

ตอนที่ ๓ ทักษะต่อศิลปะของพระสงฆ์

๓.๑ ท่านเห็นว่า พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะมากน้อยเพียงไร

๓.๑.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนศิลปะเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์หรือไม่ อย่างไร

๓.๒ ท่านเห็นว่า การสอนศิลปะของพระสงฆ์ในปัจจุบันเป็นแบบวิธีที่มีรูปแบบตายตัวหรือมีการปรับเปลี่ยนอะไรไปบ้างหรือไม่ หรือแตกต่างจากที่บัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกอย่างไรหรือไม่

๓.๒.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนศิลปะของพระสงฆ์เป็นการให้สังคมได้รับรู้หรือไม่ อย่างไร

๓.๓ วัตถุประสงค์ของศิลปะคืออะไร อย่างไร

๓.๓.๑ ท่านเห็นด้วยกับศิลปะของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกมากน้อยอย่างไร

ตอนที่ ๔ ประโยชน์ที่เกิดจากการรักษาศิลปะของพระสงฆ์

๔.๑ ท่านเห็นด้วยกับการรักษาศิลปะว่ามีประโยชน์แก่ใคร และเป็นประโยชน์อย่างไร

๔.๑.๑ ท่านคิดว่าการรักษาศิลปะของพระสงฆ์ควรจะมีหรือไม่ อย่างไร

๔.๒ ท่านเห็นด้วยกับการรักษาศิลปะที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบันว่ามีข้อดี ในเรื่องใด เพราะอะไร

๔.๒.๑ ท่านคิดว่ารูปแบบการรักษาศิลปะของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกจะช่วยพระสงฆ์ได้มากน้อย อย่างไร

ชุดที่ ๔

*****

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐาน

ผู้ให้สัมภาษณ์.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

.....

บันทึกข้อมูลด้วยการจดบันทึก บันทึกเสียง และถ่ายภาพ

ตอนที่ ๒ หลักการและเหตุผล

๒.๑ หลักการและเหตุผลของสุตะที่ปรากฏในพระพุทธานุศาสนาคืออะไร เป็นอย่างไร

๒.๒.๑ สุตะมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธานุศาสนาหรือไม่อย่างไร

๒.๒.๒ สุตะช่วยพระพุทธานุศาสนาหรือไม่ อย่างไร

ตอนที่ ๓ ทักษะต่อสุตะของพระสงฆ์

๓.๑ ท่านเห็นว่า พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสุตะมากน้อยเพียงไร

๓.๑.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนสุตะเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์หรือไม่ อย่างไร

๓.๒ ท่านเห็นว่า การสอนสุตะของพระสงฆ์ในปัจจุบันเป็นแบบวิธีที่มีรูปแบบตายตัวหรือมีการปรับเปลี่ยนอะไรไปบ้างหรือไม่ หรือแตกต่างจากที่บัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกอย่างไรหรือไม่

๓.๒.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนสุตะของพระสงฆ์เป็นการให้สังคมได้รับรู้หรือไม่ อย่างไร

๓.๓ วัตถุประสงค์ของสุตะคืออะไร อย่างไร

๓.๓.๑ ท่านเห็นด้วยกับสุตะของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกมากน้อยอย่างไร

ตอนที่ ๔ ประโยชน์ที่เกิดจากการเจริญสุตะของพระสงฆ์

๔.๑ ท่านเห็นด้วยกับการเจริญสุตะว่ามีประโยชน์แก่ใคร และเป็นประโยชน์อย่างไร

๔.๑.๑ ท่านคิดว่าการเจริญสุตะของพระสงฆ์ควรจะมีหรือไม่ อย่างไร

๔.๒ ท่านเห็นด้วยกับการเจริญสุตะที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบันว่ามีข้อดี ในเรื่องใด เพราะอะไร

๔.๒.๑ ท่านคิดว่ารูปแบบการเจริญสุตะของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกจะช่วยพระสงฆ์ได้มากน้อย อย่างไร

ชุดที่ ๕

*****

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐาน

ผู้ให้สัมภาษณ์.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

.....

บันทึกข้อมูลด้วยการจดบันทึก บันทึกเสียง และถ่ายภาพ

ตอนที่ ๒ หลักการและเหตุผล

๒.๑ หลักการและเหตุผลของจาเคะที่ปรากฏในพระพุทธรศาสนาคืออะไร เป็นอย่างไร

๒.๒.๑ จาเคะมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธรศาสนาหรือไม่อย่างไร

๒.๒.๒ จาเคะช่วยพระพุทธรศาสนาหรือไม่ อย่างไร

ตอนที่ ๓ ทักษะต่อจาเคะของพระสงฆ์

๓.๑ ท่านเห็นว่า พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับจาเคะมากน้อยเพียงไร

๓.๑.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนจาเคะเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์หรือไม่ อย่างไร

๓.๒ ท่านเห็นว่า การสอนจาเคะของพระสงฆ์ในปัจจุบันเป็นแบบวิธีที่มีรูปแบบตายตัวหรือมีการปรับเปลี่ยนอะไรไปบ้างหรือไม่ หรือแตกต่างจากที่บัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกอย่างไรหรือไม่

๓.๒.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนจาเคะของพระสงฆ์เป็นการให้สังคมได้รับรู้ว่อย่างไร

๓.๓ วัตถุประสงค์ของจาเคะคืออะไร อย่างไร

๓.๓.๑ ท่านเห็นด้วยกับจาเคะของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกมากน้อยอย่างไร

ตอนที่ ๔ ประโยชน์ที่เกิดจากจาเคะของพระสงฆ์

๔.๑ ท่านเห็นด้วยกับจาเคะว่ามีประโยชน์แก่ใคร และเป็นประโยชน์อย่างไร

๔.๑.๑ ท่านคิดว่าจาเคะของพระสงฆ์ควรจะมีหรือไม่ อย่างไร

๔.๒ ท่านเห็นด้วยกับจาเคะที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบันว่ามีข้อดี ในเรื่องใด เพราะอะไร

๔.๒.๑ ท่านคิดว่ารูปแบบจาเคะของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกจะช่วยพระสงฆ์ได้มากน้อย อย่างไร

ชุดที่ ๖

*****

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐาน

ผู้ให้สัมภาษณ์.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่สัมภาษณ์.....เดือน..... พ.ศ.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

.....

บันทึกข้อมูลด้วยการจดบันทึก บันทึกเสียง และถ่ายภาพ

ตอนที่ ๒ หลักการและเหตุผล

๒.๑ หลักการและเหตุผลของปัญหาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาคืออะไร เป็นอย่างไร

๒.๒.๑ ปัญหามีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร

๒.๒.๒ ปัญหาช่วยพระพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร

ตอนที่ ๓ ทักษะต่อปัญหาของพระสงฆ์

๓.๑ ท่านเห็นว่า พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหามากน้อยเพียงไร

๓.๑.๑ ท่านเห็นด้วยกับการสอนปัญหาเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์หรือไม่ อย่างไร

๓.๒ ท่านเห็นว่า การสอนปัญหาของพระสงฆ์ในปัจจุบันเป็นแบบวิธีที่มีรูปแบบตายตัว หรือมีการปรับเปลี่ยนอะไรไปบ้างหรือไม่ หรือแตกต่างจากที่บัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกอย่างไรหรือไม่

๓.๒.๑ ท่านเห็นด้วยกับการเจริญปัญหาของพระสงฆ์เป็นการให้สังคมได้รับรู้ว่
อย่างไร

๓.๓ วัตถุประสงค์ของการเจริญปัญหาคืออะไร อย่างไร

๓.๓.๑ ท่านเห็นด้วยกับการเจริญปัญหาของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกมากน้อย
อย่างไร

ตอนที่ ๔ ประโยชน์ที่เกิดจากการเจริญปัญหาของพระสงฆ์

๔.๑ ท่านเห็นด้วยกับการเจริญปัญหามีประโยชน์แก่ใคร และเป็นประโยชน์อย่างไร

๔.๑.๑ ท่านคิดว่าการเจริญปัญหาของพระสงฆ์ควรมีหรือไม่ อย่างไร

๔.๒ ท่านเห็นด้วยกับการเจริญปัญหาที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบันว่ามีข้อดี ในเรื่องใด เพราะ
อะไร

๔.๒.๑ ท่านคิดว่ารูปแบบการเจริญปัญหาของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกจะช่วย
พระสงฆ์ได้มากน้อย อย่างไร

ภาคผนวก ค

กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

กลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์เพื่อให้ข้อมูลในการวิจัยมี ๓ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ พระสงฆ์ ๕ รูป ประกอบด้วย

- ๑) พระมงคลกิตติวิบูลย์ รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี
- ๒) พระครูศาสนกิจจาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอสามชุก
- ๓) พระครูสุวรรณวาปีพิทักษ์ เจ้าคณะตำบลหนองผักนาก
- ๔) พระอธิการสำรวม สุภทฺโท เจ้าอาวาสวัดไถลกังวล
- ๕) พระอธิการธาดา สมจิตฺโต เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม

กลุ่มที่ ๒ แม่ชีที่ปฏิบัติธรรมภายในวัดมี ๕ คน ประกอบด้วย

- ๑) แม่ชีประคอง มหิงษาวัดไถลกังวล
- ๒) แม่ชีสมคิด มุลจนะมาตร์วัดไถลกังวล
- ๓) แม่ชีสำอางค์ สังข์บุรินทร์วัดทุ่งสามัคคีธรรม
- ๔) แม่ชีกัญญา อุณหทัยวัดทุ่งสามัคคีธรรม
- ๕) แม่ชีสำเนาวิ ศรีสุขวัดทุ่งสามัคคีธรรม

กลุ่มข้าราชการในพื้นที่มี ๕ คน ประกอบด้วย

- ๑) นายจรัสศักดิ์ ชำนาญภักดี นายอำเภอสามชุก
- ๒) นพ.อรรถพล บัวเอี่ยม นายแพทย์ระดับเชี่ยวชาญ โรงพยาบาลสามชุก
- ๓) นายอธิภัทร์ โภควรรณวิทย์ รองนายกเทศมนตรีสามชุก
- ๔) พันโทหญิง ธนตศกร บุราคม เลขาเครือข่ายสถานิติบัญญัติแห่งชาติ
- ๕) นางวนิดา ฉัตรทินวัฒน์ เจ้าหน้าที่กรมการปกครอง

ภาคผนวก ง

รูปภาพผู้ให้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์พระมงคลกิตติวิบูลย์ รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี,
วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

สัมภาษณ์พระครูศาสนกิจจาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอสามชุก,
วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์พระครูสุวรรณวาปีพิทักษ์ เจ้าคณะตำบลฝักนาถ,
วันที่ ๑๕กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์พระอธิการสำรวม สุกทุโท เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล,
วันที่ ๑๕กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์พระอธิการธาดา สมจิตฺโต เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม,
วันที่ ๑๕กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์แม่ชีประคอง มหิงษา,
วันที่ ๑๕กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภรณ์แม่ชีสมคิด มูลคณะแม่ชี,
วันที่ ๑๕กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภรณ์แม่ชีลำปางค์ สังข์บุรินทร์,
วันที่ ๑๕กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์แม่ชีกัณยา อุันทร์พัย,
วันที่ ๑๕กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์แม่ชีลำเนาวัล ศรีสุข,
วันที่ ๑๕กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

สัมภาษณ์นายจิรศักดิ์ ชำนาญภักดี นายอำเภอสามชุก
วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นพ.อรรถพล บัวเอี่ยม นายแพทย์ระดับเชี่ยวชาญ โรงพยาบาลสามชุก
วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นายอิทธิภัทร์ โภควรรณวิทย์ รองนายกเทศมนตรีสามชุก
วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พันโทหญิง ธนตศกร บุราคม เลขาเครือข่ายสถานิติบัญญัติ
แห่งชาติ
วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นางวนิดา ฉัตรทินวัฒน์
เจ้าหน้าที่กรรมการปกครอง
วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

ภาคผนวก จ

คำให้สัมภาษณ์

๑. พระมงคลกิตติวิบูลย์ รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี ให้สัมภาษณ์ว่า^๑

*****

๑) หลักการและเหตุผล

กรรมฐานได้มีมานานก่อนพุทธศาสนาจะอุบัติขึ้นในโลกนี้ แต่ในทางพระพุทธศาสนาหลักกรรมฐานหมายถึงความเชื่อจะต้องประกอบด้วยปัญญาเสมอจึงจะถือว่าเป็นกรรมฐานที่ถูกต้อง ที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ ดังนั้น กรรมฐานจึงมีความเชื่อเป็นความในพระรัตนตรัย ในหลักเหตุผลว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒) ทศนะต่อการสอนกรรมฐานของพระสงฆ์

๒.๑) ความรู้ความเข้าใจ

ท่านผู้รู้จริงก็มีอยู่ ผู้รู้จริงในหลักกรรมฐานมีอยู่ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงวันนี้ ตามลำดับ พระพุทธเจ้าสอนให้เราเกิดความเชื่อมั่นกรรมฐานในพระรัตนตรัย ศาสนาจึงทรงอยู่ได้ บุคคลที่ตระหนักที่รู้ได้ ที่อาจสามารถรู้ได้สำนึกได้ระลึกได้ เมื่อเกิดกรรมฐานแล้ว มีหน้าที่ ในการรักษาศีลธรรม คุณธรรม ถือว่าเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจ ปฏิบัติตรงตามเป้าหมายในพุทธศาสนา ตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อศีลธรรมคุณธรรม ส่วนคนไม่เข้าใจในกรรมฐานที่แท้จริงก็ยังมีอยู่ เพราะทุกคนมีความรู้ความเข้าใจไม่เท่ากัน ตั้งแต่พุทธกาลมันก็เป็นเช่นนี้ มันเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับพระสงฆ์ไทยที่ท่านรู้และเข้าใจ บางท่านทำได้ก็มีทำไม่ได้ก็มาก ส่วนที่กรรมฐานตกหลุดหล่นออกไปบ้างตามชื่อเสียงหน้าตามันก็มีอยู่ ถ้าเราจะเอาส่วนไม่รู้ไม่เข้าใจมาพูด มันก็ไม่จบ เพราะคนที่สังคมสมมติให้เป็นผู้นำทางศาสนา บางคนก็ไม่รู้ไม่เข้าใจเรื่องกรรมฐานที่แท้จริง เข้าใจไม่จริงแท้ ไม่เห็นประโยชน์ไปยึดถือความเชื่อจากมมของตนเองก็มีอยู่ ตนเองก็ไม่ได้เข้าใจหมดอย่างที่พระพุทธเจ้าประทานให้ไว้ หรืออย่างพระอริยเจ้าก็ไม่ใช่ แต่ด้วยถูกสมมติในฐานะอำนาจ เข้าใจเองก็มีมาก มีน้อยคนที่ไม่เข้าใจก็มีมาก ผู้ใหญ่ผู้นำที่ท่านเข้าใจได้ก็มี ผู้นำที่ท่านเข้าใจได้ก็มี เพราะฉะนั้น ในเรื่องหลักกรรมฐานของพระสงฆ์ไทย จะเป็นพระสงฆ์ไทย หรือเป็นพระสงฆ์ประเทศไหนก็ตาม ถ้าเข้าใจได้ก็ใช้ได้เข้าใจไม่ได้ก็ใช้ไม่ได้ เพราะจะกลายเป็นงมงาย ในลัทธิความเชื่อต่างๆ นานาที่พบเห็นในสังคมไทยทุกวันนี้

กรรมฐานตามธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น แม้ผู้พูดเองก็เคยนำเอาหลักศีลสมาธิปัญญา มาฝึกฝนอบรมอยู่หลายปี เคยออกธุดงค์วัดตามสถานที่ต่างๆ เช่น ที่ภูกระดึงเป็นต้น หลายสิบปีไม่ว่าจะเป็นเหนือใต้ออกตกและอีสาน ครั้งแรกๆ มันก็ไม่สามารถรู้ได้ ก็ทำตามๆ กันไป แต่เมื่อทำมากเข้ามีการศึกษามีการปฏิบัติ การเรียนรู้มากขึ้นยิ่งเข้าใจมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ก็เป็นเรื่องที่ทำให้โอกาส ผู้รับผิดชอบสังคมปกครองดูแล ถ้าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจเสียแล้วผู้น้อยก็ทำได้ยาก ก็ได้เห็นว่า ไปเอาเรื่องของคนที่ไม่รู้ได้ไม่เข้าใจได้ เอามาเป็นที่ตั้งการกระทำ ก็พอดีไม่ต้องทำต่อไป ต่อไปคุณธรรมก็หายหมด เพราะฉะนั้นสรุปความว่า พระสงฆ์ไทยที่เข้าใจในหลักกรรมฐานที่แท้จริงนั้นยังคงมีอยู่แน่นอน ที่ท่านทำแล้วรู้เห็นเป็นประโยชน์ได้ มีแน่นอน แล้วแต่เราจะคบหาสมาคมตามกำลังกรรมฐานของตน

^๑ สัมภาษณ์ พระมงคลกิตติวิบูลย์, รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

๒.๒) ธรรมเนียมมีรูปแบบวิธี ที่ตายตัวหรือไม่

ตามธรรมเนียมของพระเราที่ปฏิบัติจะยึดถือพระธรรมวินัยนั้น ผู้ที่สืบทอดกันมาแต่โบราณตามพระไตรปิฎกว่า ธรรมเนียมนั้นเกิดอย่างไร รักษาอย่างไร เราก็กทำตาม ฉันทัดก็ฉันทันั้น เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ไทยยังอยู่ในหลักพระธรรมวินัยเพราะมีธรรมเนียม ที่ต้องถือปฏิบัติตามหลักการในพระไตรปิฎก ส่วนรูปแบบตายตัวมันก็มี เพราะมันเป็นธรรมเนียม เช่น หลักกรรมฐาน ๔ เป็นต้นอย่างที่เราเข้าใจ กรรมฐาน ส่วนใหญ่ก็อยู่กับแบบบุญกิริยาวัตถุ คือ ให้ทาน รักษาศีลส และภาวนาอย่างนี้โดยทั่วไป แต่ที่เข้าปฏิบัติสมณะและวิปัสสนานั้น แล้วแต่ว่า แต่ละสำนักจะนิยมทำกัน ซึ่งทุกท่านมีสิทธิ์ที่จะสร้างกรรมฐานให้เกิดในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า แล้วแต่ว่า ท่านใดจะสามารถเข้าใจในพุทธประสงค์ กรรมฐานนั้น แล้วนำมาใช้ ซึ่งมีอันสงสัยเหมือนกันทั้งนั้น ถ้าเท่าเข้าใจเข้าถึงกรรมฐานที่แท้จริงก็ได้ประโยชน์ทั้งนั้น แต่พระสงฆ์ไทย ถ้ากรรมฐานตามแนวทางของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็เป็นพระสงฆ์ของพระพุทธเจ้า เป็นหลักกรรมฐานอันเดียวกัน มาจากคุณธรรมอันเดียวกัน พระสงฆ์ไทย หรือหลักเกณฑ์เป็นสำคัญ เอามาจากพระไตรปิฎกกันทั้งนั้น ส่วนความเข้าใจมากน้อยแตกต่างกัน ขึ้นอยู่ที่ภูมิสติปัญญาและความสามารถ อาจรู้ได้ อาจทำได้ อาจเป็นได้ของแต่ละคนแตกต่างกัน เป็นเรื่องธรรมดา

๓) วัตถุประสงค์และประโยชน์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) วัตถุประสงค์หลักในการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกคือ เพื่อประพฤติปฏิบัติตามหลักกรรมฐานของพระพุทธองค์ ในพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๒) ประโยชน์หรือผลลัพธ์ที่เกิดจากกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกเป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติ คือพระภิกษุสงฆ์ เป็นประโยชน์คือ ท่านปฏิบัติตามหลักประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนา และหลักโอวาทปาติโมกข์เป็นต้น เพื่อให้กรรมฐานมั่นคงในพระรัตนตรัย ที่ดำเนินไปสู่มรรค ผล นิพพานที่พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ นี่เป็นหลักใน กรรมฐาน ส่วนเรื่องยศถาบรรดาศักดิ์หรือเอกราชที่จะได้นั้น คณะกรรมฐานสาธุชนนำมาถวาย เพราะความกรรมฐานในพระรัตนตรัยเป็นหลัก ซึ่งเป็นเรื่องของปกติกรรมฐาน แต่ถ้ามาปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาถือว่า เป็นการพัฒนาศักยภาพกรรมฐานตามปกตินั้น ขึ้นสู่จลกรรมฐานเป็นพระอริยบุคคลตามหลักในทางศาสนาพุทธ

๒. พระครูศาสนกิจจาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอสามชุก ให้สัมภาษณ์ว่า^๒

*****

๑) หลักการและเหตุผล

เป็นการเปิดโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์และประชาชนได้สร้างกรรมฐานในพระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขา ขำระล้างบาปทางกายวาจาด้วยศีลสิกขา ขำระล้างมลทินในจิตใจด้วยองค์ฌานทั้ง ๕ ตามหลักของจิตตสิกขา และขำระล้างมลทินอย่างยิ่งด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาในปัญญาสิกขา ความกรรมฐานถือเป็นการเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทได้ทำตนให้บริสุทธิ์ด้วยการปฏิบัติธรรมรักษาศีลอยู่ตลอดเวลา กรรมฐานถือว่าเป็นสิ่งที่ดีเลิศประเสริฐที่สุดเพราะถ้าไม่มีกรรมฐานเป็นเบื้องต้นแล้วคนเราก็ไม่มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

^๒ สัมภาษณ์ พระครูศาสนกิจจาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอสามชุก, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

๑.๑) ทำให้เราเข้าใจได้ว่า ธรรมเนียมเป็นหนทางที่พระภิกษุสงฆ์มีประเพณีปฏิบัติธรรม และดำรงตนอยู่ในพระพุทธศาสนา ถือเป็นหลักที่ยึดเหนี่ยวให้พระสงฆ์บวชไม่ลาสิกขาได้ หรือถ้าหากมีความเพียรมากได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ก็ยังจะเป็นประโยชน์ต่อ ธรรมเนียมแก่พุทธศาสนิกชนอีกต่อไป เป็นการแผ่ขยายหลักธรรมคำสอนอื่นๆ ให้บังเกิดขึ้นแก่ผู้ที่ยังไม่ธรรมเนียม ให้มาธรรมเนียม และทำธรรมเนียมที่มีอยู่แล้ว เจริญรุ่งเรือง ยิ่งๆ ขึ้นไป จนถึงความพ้นทุกข์กล่าวคือพระนิพพาน

๑.๒) ถ้าทำตามหลักธรรมเนียมในพระพุทธศาสนาแล้ว โดยเน้นในเรื่องของบุญกิริยาวัตถุ กล่าวคือ ทาน ศีล ภาวนา โดยไม่เน้นเอาจำนวนมาก แต่เน้นเอาสร้างธรรมเนียมให้เกิดในบุญกิริยาวัตถุดังกล่าวเป็นหลักสำคัญ ถือว่าเป็นทางที่ดี โดยที่เอาบุญกิริยาวัตถุเป็นหลักสร้างธรรมเนียม เพราะคนมีธรรมเนียมแต่ไม่มีแนวทางปฏิบัติเป็นหลักที่ถูกต้องแล้ว ก็อาจกลายเป็นความเชื่อที่มมายดังเช่นที่พบเห็นในปัจจุบัน

๒) ทศนะต่อการสอนธรรมเนียม ของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติที่ชัดเจนในธรรมเนียมในพระพุทธศาสนา เพราะท่านได้ตั้งสัจจะอย่างมั่งคั่งว่า จะทำหน้าที่ของความเป็นพระรับใช้ศาสนา และชาติบ้านเมืองนี้ ด้วยการถือปฏิบัติตั้งแต่วัยธรรมประเพณีดั้งเดิม ที่ไม่เคยเข้าวัดฟังธรรม ปฏิบัติธรรมมาเป็นรูปแบบใหม่ที่ใช้กันมาในสมัยอดีตพุทธกาลคือ ปรับทศนะคติของคนดั้งเดิมให้หันมาเคารพนักถือยึดเอาหลักศีลธรรมมาใช้ในชีวิตถึงขนาดว่า มีการปรึกษาหารือกับชาวบ้านผู้ใหญ่บ้านแกวั้นนั้น เพื่อสร้างองค์กรพุทธที่มีความเข้มแข็งในพระพุทธศาสนา คือ ไม่ให้เชื่อแบบมมาย แต่ให้เชื่อในศีล สมาธิ ปัญญาอย่างแท้จริง จนเกิดเป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ซึ่งปัจจุบันนี้ก็ยังคงปฏิบัติกันอยู่ และมีชื่อเสียงโด่งดังไปถึงต่างประเทศลาว ก็จะมาปฏิบัติธรรมรักษาศีล ทุกวันพระจะมีทั้งเด็กผู้ใหญ่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีเวลาว่างจะชวนกันมานุ่งขาวห่มขาวรักษาศีลกัน มีกิจกรรมทำวัตรปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นภาพพจน์ที่เห็นแล้วรู้สึกธรรมเนียมมีความปิติปโมทย์กับท่านที่ได้สร้างสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ไม่ใช่ด้านสังคมบ้านเมืองเท่านั้นที่ท่านพัฒนา ส่วนของพระเณรก็เช่นกัน ดังเช่น เมื่อท่านพบปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับพระเณรคือ ไม่มีความรู้ ท่านก็จะส่งพระเณรไปศึกษาเล่าเรียนจนประสบความสำเร็จในเรื่องนั้น แล้วกลับมาพัฒนาองค์ตามความรู้แนวทางที่ไปศึกษาเล่าเรียนมา นอกจากนี้ ยังพบว่า ท่านใช้ธรรมเนียมที่มีอยู่นั้นสร้างคนด้วย สร้างงานด้วย สร้างสังคม เศรษฐกิจ และที่สำคัญคือ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้บังเกิดกับพระพุทธศาสนาด้วยหลักธรรมเนียมของท่านเอง

๒.๒) รูปแบบในการสอนธรรมเนียมนั้น แล้วแต่สำนักที่จะแปลงเอาไป เป้าหมายสำคัญ บางสำนักก็เคร่งครัดในเรื่องของหลักสังฆกรรม คณะสงฆ์เป็นสำคัญ แต่บางสำนักก็อาจจะไม่เห็นความสำคัญก็ได้ อยู่ที่เรารู้ที่เข้าไปร่วมปฏิบัติมันจะเลือกเอาสิ่งที่ดี สิ่งที่ต้องตามพระธรรมวินัย ก็จะไม่ผิด แต่ถ้ากล่าวถึงรูปแบบของวัดพิชโสภารามนั้น คือ พระราชปริยัตยากรโมเดล จะต้องเน้นกระบวนการของไตรสิกขาร้อยเปอร์เซ็นต์ ซึ่งหลักและวิถี ธรรมเนียมของท่านก็คือเสียสละ เสียสละ และเสียสละ

๓) วัตถุประสงค์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระภิกษุสามเณรทั้งที่อยู่และที่ละลาสิกขา เพราะจะได้รูปแบบแนวทางในการดำเนินชีวิตทางที่ตรงตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จะได้ไม่ติดขัดทางเรื่องของความบกพร่องในทางธรรม เมื่อเข้ามาแล้วก็ได้หลักการและวิธีการที่ถูกต้อง เมื่อไปอยู่ทางฆราวาส ทางโลกทำอะไรก็จะเจริญรุ่งเรืองได้ เพราะเมื่อไม่มีกรรมฐานในธรรมแล้ว ทางโลกจะทำอะไรก็ไม่ประสบความสำเร็จเพราะว่ามันไม่มีหลักกรรมฐานความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำคำที่พูดเรื่องที่ดี จิตมันผิดนอกธรรม

๓.๒) ข้อดีของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกก็เป็นการเอื้อเพื่อต่อพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง ในการประพฤติปฏิบัติธรรมรักษาศีล เพราะสังคมโลกในสมัยนี้ก็มี กรรมฐานหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นทางโทรศัพท์ ทางเฟสบุ๊ก ทุกอย่าง เป็นสิ่งที่สร้างกรรมฐานได้อย่างรวดเร็ว ถ้าเราสามารถนำเอาหลัก กรรมฐานมาใช้กับตรงนี้ได้ ก็จะทำให้พระพุทธศาสนิกชนคนดีทั้งหลายได้รับความสะดวกสบาย และผู้ปฏิบัติก็จะได้ผลประโยชน์ และเจ้าสำนักก็ได้ผลประโยชน์ด้วยกัน ญาติโยมที่เค้กลงทุนร่วมมาก็จะได้ผลประโยชน์ด้วยกัน ไม่ใช่มาแบบสนุกสนาน ส่วนมากพวกนี้ก็จะอยู่ได้ไม่นาน เพราะติดหล่ม ผิดหลักการของที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั่นเอง

๓. พระครูสุวรรณวาปีพิทักษ์ เจ้าคณะตำบลหนองผักนาก^๓ ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

กรรมฐานคือความเชื่อในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ความเชื่ออย่างงมงาย แต่เป็นความเชื่อตามหลักเหตุผลของการกระทำ โดยเพราะพระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธที่เรียกว่า ไตรสิกขา ถือเป็นหลักการเพื่อช่วยให้ชาวพุทธทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของความเป็นพุทธที่ถูกต้อง

๑.๑) ทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเพียงสิ่งเดียวเท่านั้นที่เป็นศูนย์จิตวิญญาณของความเป็นพุทธที่สมบูรณ์ด้วยหลักไตรสิกขา ถือเป็นหลักที่ยึดเหนี่ยวให้พุทธศาสนิกชนมีความมั่นคงในพุทธธรรม

๑.๒) ถ้าทำตามหลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแล้ว โดยเน้นไตรสิกขาเป็นหลักยึดของกรรมฐานที่มีอยู่ให้มีความมั่นคงแล้ว พุทธศาสนิกชนก็จะไม่หลุดออกนอกกรอบหรือแนวทางในทางพระพุทธศาสนา จนเกิดความงมงายไร้สาระ ทำให้เป็นความเสียหายต่อพระพุทธศาสนาอย่างปัจจุบัน

๒) ทิศนะต่อการสอนกรรมฐาน ของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) ท่านเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติที่ชัดเจนใน กรรมฐานในพระพุทธศาสนา เพราะท่านทุ่มเทเสียสละต่อหลักการนี้ด้วยชีวิตทั้งหมดที่มีอยู่ของท่าน ด้วยเหตุนี้เอง จึงได้ใจกินใจบรรดาศิษยานุศิษย์ที่มาเคารพนับถือท่าน อย่างมั่นคง อันแสดงให้เห็นปฏิปทาที่ท่านได้ปลุกลงในใจของลูกศิษย์ อันนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในกาลต่อมอย่างรวดเร็ว ดังเห็นได้จาก การที่ท่านนำลูกศิษย์ที่มีกรรมฐานแล้ว มาสู่การศึกษาพระปริยัติธรรมก็สามารถอบรมบ่มเพาะจนเกิดความเจริญอย่างรวดเร็ว

^๓ สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณวาปีพิทักษ์, เจ้าคณะตำบลหนองผักนาก, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

คือ มีผู้สามารถสอบและมีความก้าวหน้าในวิทยาความรู้จนถึงระดับสูงสุดของพระปริยัติธรรมคือเปรียญธรรม ๙ ประโยค นอกจากนี้ยังมีการนำกรรมฐานของลูกศิษย์ไปสู่การประพฤติปฏิบัติจนสามารถทำให้เกิดมานอภิญญาเป็นที่ประจักษ์เช่นการปิดตาอ่านหนังสือ หรือการนั่งสมาธิจนตัวแข็งเหมือนกับพระพุทธรูป อันนี้เป็นตัวอย่าง

๒.๒) รูปแบบในการสอนกรรมฐานนั้น แล้วแต่สำนักที่จะสามารถนำไปปรับใช้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสถานการณ์และเหตุการณ์ตามความเป็นจริง รูปแบบที่เด่นชัดของหลวงพ่อก็คือ การเสียสละถือว่าเป็นแบบอย่างที่บรรดาศิษย์ต่างพูดได้ว่า ท่านเสียสละจริงๆ แม้กระทั่งพระพ่อกของท่านเองที่บวชมาภายหลังยังพูดว่า ไม่เคยเห็นพระแบบนี้ มีแต่ให้ อย่างนี้ก็มรี ซึ่งอุปนิสัยนี้ใครๆ ก็รู้ดีคือ ท่านไม่เป็นคนตระหนี่ รูปแบบนี้เองที่ท่านใช้ในการยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนเอาไว้กับพระพุทธศาสนาได้

๓) วัตถุประสงค์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะท่านเป็นกำลังหลักที่นำพาลูกศิษย์ฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคต่างๆ ได้อย่างไม่หวาดหวั่นต่อภัยใดๆ ไม่ว่าจะมีความขาดแคลนทั้งที่เป็นความรู้วิทยากร หรือ อาชีพ ความยากจน เป็นต้น ท่านเป็นผู้นำที่ไม่เคยนิ่งดูตาย ไม่ยอมให้ผู้อื่นเดือดร้อน ท่านได้รับยกย่องว่า เป็นพระโบราณแต่มีความคิดล้ำหน้าคนในยุคเดียวกัน

๓.๒) ข้อดีของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกก็เป็นการเอื้อเพื่อต่อพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง ยังไม่พอเพราะท่านมีปฏิปทาในการปลุกฝังพระพุทธศาสนาให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงต่อคนไทยแผ่นดินไทย และที่ไหนๆ ที่ท่านได้มีโอกาสไปสัมผัส จะได้รับความสุขที่เกิดจากความเมตตาธรรมที่ท่านได้แผ่ให้เป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ จึงอยากให้พระเถระของเราได้น้อมนำเอาหลักกรรมฐานและปฏิปทาที่ท่านมีอยู่เอามาใช้ประพฤติปฏิบัติเพื่อสร้างกรรมฐานให้บังเกิดขึ้นในโลกเหมือนอย่างพุทธสาวกสาวิกาเคยได้ประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานจนถึงทุกวันนี้ และอยากให้มีรูปแบบนี้ต่อไปในอนาคตด้วย

๔. พระอธิการสำรวม สิริภทฺโท เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล^๔ ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

กรรมฐานถือเป็นหัวใจสำคัญในการปลูกสร้างความเป็นพุทธศาสนิกชนคนดีในทางพระพุทธศาสนา เพราะคนที่เกิดกรรมฐานนี้เป็นสิ่งที่หาได้โดยยาก อุปมาเหมือน งมเข็มในมหาสมุทร แต่เมื่อได้พบแล้วถือว่า กรรมฐานเป็นสิ่งที่มีความค่ามากที่สุดกว่าสิ่งใดๆ ในโลก กรรมฐานถือว่าเป็นหลักการสำคัญของทุกศาสนาก็ว่าได้ แต่ว่า กรรมฐานตามแนวทางของพุทธนั้น เน้นว่า ต้องมีปัญญาด้วย ไม่ใช่กรรมฐานงมงาย

๑.๑) ทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น แตกต่างจากกรรมฐานทั่วไปก็ว่าได้ เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้คนเชื่ออย่างมีเหตุผล สอนให้คนมีปัญญา

^๔ สัมภาษณ์ พระอธิการสำรวม สิริภทฺโท, เจ้าอาวาสวัดไกลกังวล, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

๑.๒) ถ้าทำตามหลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมได้รับรูปแบบของการดำเนินชีวิตที่บริสุทธิ์ประเสริฐ ๓ ประการคือ ความบริสุทธิ์ประเสริฐทางกายวาจาด้วยศีล เรียกว่า ศีลวิสุทธิ ความบริสุทธิ์ประเสริฐทางใจด้วยสมาธิ เรียกว่า จิตตวิสุทธิ และ ความบริสุทธิ์ประเสริฐด้วยปัญญา เรียกว่า ปัญญาวิสุทธิ ซึ่งความบริสุทธิ์หมดจดแต่ละอย่างนั้น ย่อมมีหลักการและวิธีการที่ทำให้เกิดที่เป็นของเฉพาะตน เช่น ทำให้เข้าใจเกี่ยวกับศีลอย่างบริสุทธิ์หมดจดได้นั้น ต้องรู้ลักษณะรสปัจจุบันฐาน และปทัฏฐาน รวมทั้งคุณและโทษ อาณิสสของศีลด้วยเป็นต้น พบในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นต้น

๒) ทศนะต่อการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นผู้มีอุดมการณ์ปฏิบัติที่ชัดเจนในพระพุทธศาสนา เพราะท่านมีกรรมฐานที่ไม่หวั่นไหวในหนทางแห่งมรรคผลนิพพาน หรือกล่าวอีกนัยคือ มีความเชื่อในหลักของศีลของพระพุทธเจ้า มีความเชื่อมั่นในสมถกรรมฐานของพระพุทธเจ้า และมีความเชื่อมั่นในปัญญาของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังมีความเชื่อมั่นในศีล สมาธิ และปัญญาของพระอริยสาวกอีกด้วย รูปแบบที่พบเห็นในปัจจุบันอันได้แก่ ชื่อเสียง เกียรติยศ และกระบวนการวิธีการในการนำกรรมฐานสาธุชนเข้าสู่ไตรสิกขาตามแนวทางพุทธ

๒.๒) รูปแบบในการสอนกรรมฐานนั้น จะว่าแตกต่างก็แตกต่างตรงรูปแบบภายนอกเท่านั้น ส่วนภายในนั้นหาได้มีส่วนใดบอบสลายหรือสูญเสียไปแม้หนึ่งหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี เพราะกรรมฐานของพระอริยะนั้นเป็นกรรมฐานที่ผ่องใสประกอบด้วยปัญญา เมื่อเกิดแล้วจะไม่มีเทวดา อินทร์พรหมมยุักษ์เปลี่ยนแปลง

๓) วัตถุประสงค์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะท่านเป็นกำลังใจตามหลักในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ อันอยู่ในหมวดพละ ๕ มีสัทธาพละ หมายถึงว่า บุคคลผู้ที่จะเกิดกรรมฐานในระดับนี้นั้นจะต้องเป็นไปตามกระบวนการทางธรรมในโพธิปักขิยธรรม กล่าวคือ ต้องมีสุจริตทางกาย วาจาใจ ต้องมีความสำรวมระวังอินทรีย์อยู่เสมอ ต้องมีสติปัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องมีสติปัญญาที่สมบูรณ์ ต้องมีโพชฌงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิด ต้องมีโพชฌงค์บริบูรณ์สมบูรณ์ ต้องมีวิชา และวิมุตติตามหลักการดังกล่าว ยังมีหลักฐานกล่าวไว้ว่า ถ้าบุคคลใดปฏิบัติจนพบเห็นธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นอย่างชัดเจนแล้ว ธรรมที่เหลือก็เป็นอันนับได้ว่า มีอยู่ในนั้นเหมือนกัน ดังนั้น กรรมฐานที่มีกำลังจึงเป็นสิ่งที่ยืนยันมรรคผลนิพพาน

๓.๒) ข้อดีของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกก็เป็นการเอื้อเพื่อต่อพระพุทธศาสนิกชนทุกคนทุกชนชั้นทุกชาติศาสนาด้วย ยังไม่พอเพราะการจะบรรยายสาธยายกรรมฐานที่หลวงปู่ได้ปลุกสร้างให้บังเกิดมีขึ้นในพระพุทธศาสนานั้น มีความสอดคล้องตรงตามหลักการประกาศพระพุทธศาสนาเหมือนครั้งที่พระพุทธองค์ได้ทรงส่งสาวกสงฆ์ออกไปประกาศศาสนาในครั้งแรกนั้น คือ ออกไปประกาศเพื่อให้ประสูติแก่ปวงชน โดยไม่หวังผลกำไรใด แม้กระทั่งลาภสักการะทั้งปวง การทำอย่างนี้ได้จึงถือว่า เข้าถึงแก่นแท้ของกรรมฐานได้

๕. พระอธิการธาดา สมจิตโต เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม^๕ ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

กรรมฐานคือความเชื่อที่เชื่อมต่อกับปัญญาที่เรียกว่าแสงสว่างในทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ความเชื่ออย่างงมงาย แต่เป็นความเชื่อตามหลักเหตุผลของการกระทำ โดยเพราะพระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธที่เรียกว่าไตรสิกขา ถือเป็นหลักการเพื่อช่วยให้ชาวพุทธทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของความเป็นพุทธที่ถูกต้อง

๑.๑) ทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องความงมงายก็ใช่ ไม่งมงายก็ใช่ แล้วแต่จะมอง แต่ความจริงแล้วกรรมฐานคือ ความผ่องใสในจิตใจของคน ผู้ที่จะรู้ได้นั้น ก็ต่อเมื่อได้สัมผัสด้วยกาย วาจา และใจของตนเองเท่านั้น

๑.๒) ถ้าทำตามหลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแล้ว จะมีความเจริญรุ่งเรืองเหมือนตัวอย่างที่พบว่า พระพุทธเจ้าและเหล่าอริยสาวกทั้งหลายเดินไปสู่เป้าหมายปลายทางในทางพระพุทธศาสนาได้นั้น เพราะมีกรรมฐานนี้เอง

๒) ทักษะต่อการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติที่ชัดเจนใน กรรมฐานในพระพุทธศาสนา เพราะท่านยึดสิ่งที่ดีเป็นแบบอย่างคือ พระพุทธเจ้าและเหล่าอริยสาวกนั่นเองเป็นตัวอย่าง แล้วนำมาใช้จริงด้วยการลงมือประพฤติปฏิบัติจริง จนไม่มีความสงสัยใดๆ เลย จากนั้นก็นำหลักความจริงที่ค้นพบนี้ มาสร้างให้เกิดกับคนอื่น ๆ ต่อไป อุปมาเหมือนการต่อไปให้กับผู้อื่นที่ยังมีดวงใจให้พบแสงสว่างด้วย

๒.๒) รูปแบบในการสอนกรรมฐานนั้น ในยุคปัจจุบันนี้นับได้ว่า เป็นการปรับใช้ให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงมากกว่ายึดสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นหลักเกณฑ์ตายตัว

๓) วัตถุประสงค์ของกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะท่านมุ่งสอนให้เกิดกรรมฐานโดยเริ่มจากการเริ่มอบรมบ่มเพาะตั้งแต่ยังเป็นเด็กเล็กๆ จนถึงผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ พัฒนาจนกลายเป็นรูปแบบคือ หมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง สำหรับทางพระเถระนั้นเน้นด้านปริยัติปฏิบัติและปฏิเวธ ตามหลักการในทางพระพุทธศาสนา ตามแต่กำลังของเขา

๓.๒) ข้อดีของ กรรมฐานก็เป็นการเอื้อเพื่อต่อพุทธศาสนิกชนคนดีทั้งหลาย เพราะท่านเป็นผู้นำทางกรรมฐานอย่างเห็นได้ชัด คือ ท่านสามารถนำเอาหลักการและวิธีการดังกล่าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนทุกชนชั้นได้อย่างมากมายมหาศาล

^๕ สัมภาษณ์ พระอธิการธาดา สมจิตโต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

๖. แม่ชีประคอง มหิงษา วัดไกลกังวล^๖ ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

กรรมฐานคือสิ่งมหัศจรรย์ที่มีอยู่ในทุกชาติศาสนาที่ว่าได้ แต่พระพุทธศาสนาใช้ในความหมายว่า ไม่มมงายด้วย คือ อย่ามีกรรมฐานแต่ขาดปัญญา

๑.๑) ทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่สามารถรับรู้เมื่อได้สัมผัสด้วยกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมเท่านั้น

๑.๒) ถ้าทำตามหลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแล้ว จะพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

๒) ทักษะต่อการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติที่ชัดเจนใน กรรมฐานในพระพุทธศาสนา เพราะท่านสอนให้ทำตามหลักธรรมที่นำออกไปจากทุกข์ปัญหาในชีวิตได้จริง

๒.๒) รูปแบบในการสอนกรรมฐานนั้น ที่พบเป็นแบบอย่างได้คือหลักการและวิธีการ แต่ตัวกรรมฐานจริงๆ นั้น หาได้มีรูปแบบใดๆ เลย ดังนั้น จึงพบว่า กรรมฐานมีอยู่รูปแบบ

๓) วัตถุประสงค์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะท่านรู้เข้าใจในเป้าหมายที่แท้จริงในทางพระพุทธศาสนาสอนให้สละทุกข์ ไม่ใช่ยึดทุกข์เอาไว้

๓.๒) ข้อดีของการสอนกรรมฐานก็เป็นการเอื้อเพื่อต่อพุทธศาสนิกชนคนดีทั้งหลาย ที่พบว่า ทุกข์คือสิ่งที่ต้องสละปล่อยวาง เมื่อได้นำมาปฏิบัติจริงจึงรู้ว่า ความสุขที่แท้จริงต้องสละทุกข์

๗. แม่ชีสมคิด มูลจนะมาตร์ วัดไกลกังวล^๗ ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

กรรมฐานคือความเชื่อในพระพุทธศาสนา เป็นวาสนาของชาวพุทธที่ได้มีหลักการและวิธีการดี

๑.๑) ทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น เป็นหลักที่ยึดเหนี่ยวให้พุทธศาสนิกชนมีความมั่นคงในพุทธธรรม

๑.๒) ถ้าทำตามหลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแล้ว จะสามารถสร้างสรรค์สิ่งดีๆ ให้เกิดกับตนเองได้ มากมายมหาศาล ยากที่จะอธิบายได้หมดสิ้น

๒) ทักษะต่อกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) ท่านเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติที่ชัดเจนใน กรรมฐานในพระพุทธศาสนา เพราะท่านเป็นแบบอย่างของคนดีที่สุดในยุคนี้

^๖ สัมภาษณ์ แม่ชีประคอง มหิงษา, วัดไกลกังวล, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^๗ สัมภาษณ์ แม่ชีสมคิด มูลจนะมาตร์, วัดไกลกังวล, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

๒.๒) รูปแบบใน ธรรมเนียมนั้น สิ่งที่ท่านอบรมพร่ำสอนจนบังเกิดขึ้นแก่ลูกศิษย์หาใช่รูปแบบไม่ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ไม่ใช่ จะว่าใช่ก็ไม่ใช่ จะว่าไม่ใช่ก็ไม่ได้ เพราะธรรมเนียมปรากฏได้ทั้งรูปธรรมก็มี นามธรรมก็มี

๓) วัตถุประสงค์ของธรรมเนียมของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะท่านเป็นตัวอย่างที่ดี

๓.๒) ข้อดีของการสอนธรรมฐานก็เป็นการเอื้อเพื่อต่อคนที่มีความคิดเป็นไปในแนวทางเดียวกับท่าน กล่าวคือ ศาสนาสอนให้คนมีความเชื่อว่า ทำดีได้ดี แต่ที่อยู่เหนือความดีที่มีอยู่ดาษดื่นในศาสนาทั้งหลายก็คือ ความพ้นทุกข์ต่างหาก

๘. แม่ชีสำอางค์ สังข์บุรินทร์ วัดทุ่งสามัคคีธรรม^๘ ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

ธรรมเนียมคือความเชื่อในความดีงามในทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ความเชื่ออย่างมงาย แต่เป็นความเชื่อตามหลักเหตุผลของการกระทำ โดยเพราะพระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธที่เรียกว่าไตรสิกขา ถือเป็นหลักการเพื่อช่วยให้ชาวพุทธทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของความเป็นพุทธที่ถูกต้อง

๑.๑) ทำให้เราเข้าใจได้ว่า ความดีทุกอย่างล้วนมาจากธรรมเนียมทั้งสิ้น

๑.๒) ถ้าทำตามหลักธรรมฐานในพระพุทธศาสนาแล้ว เราจะกลายเป็นคนดีโดยทันที

๒) ทักษะต่อธรรมเนียมของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) ท่านเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติที่ชัดเจนใน ธรรมเนียมในพระพุทธศาสนา เพราะท่านทุ่มเทเสียสละต่อเพื่อทำความดี จึงกลายเป็นบารมีเป็นแบบอย่างที่ดี

๒.๒) รูปแบบใน ธรรมเนียมนั้น แล้วแต่สำนักที่จะสามารถนำไปปรับใช้ในทางที่ดีย่อมมีประโยชน์ต่อตนเองและสังคมอย่างแน่นอน

๓) วัตถุประสงค์ของธรรมเนียมของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะความดีที่หลวงพ่อนำพาปฏิบัติเป็นความดีสากลที่สามารถทำได้ทุกคนทุกชนชั้น ไม่เลือกกาลเวลาสถานที่เลย

๓.๒) ข้อดีของการสอนธรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโกก็เป็นการเอื้อเพื่อต่อตนเองและสังคม เพราะธรรมเนียมคือหลักการและวิธีการที่สร้างคนให้เป็นคนดี ไม่รู้จักหมดจักสิ้นไป นี่คือความดีอมตะ บุคคลใดก็ตามที่เข้าถึงคุณความดีอย่างลึกซึ้ง ดังเช่นหลวงพ่อบนตัวอย่างแล้ว ย่อมเป็นที่พึงให้กับผู้อื่นได้อย่างแน่นอน

^๘ สัมภาษณ์ แม่ชีสำอางค์ สังข์บุรินทร์, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

๙. แม่ชีกันยา อุ๋นทรัพย์ วัดทุ่งสามัคคีธรรม^๙ ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

กรรมฐานคือพระพุทธานุสสา ในสายตาของชาวพุทธ เพราะพระพุทธร่องค์ทรงประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างในการปลูกสร้างกรรมฐานอย่างมั่นคงที่ยากจะพบในศาสนาหรือลัทธิอื่นๆ ได้

๑.๑) ทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักกรรมฐานในพระพุทธานุสนั้น เป็นชื่อของหลักคำสอนทั้งหมดที่ชาวพุทธโดยทั่วไปรู้และเข้าใจตรงกันว่า ความเชื่อในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคงตลอดชีวิต

๑.๒) ถ้าทำตามหลักกรรมฐานในพระพุทธานุสนั้นแล้ว โดยเน้นไตรสิกขาเป็นหลักยึดของกรรมฐานที่มีอยู่ให้มีความมั่นคงแล้ว พุทธศาสนิกชนก็จะไม่เกิดความมุงมายไร้สาระ

๒) ทิศนะต่อการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติที่ชัดเจนใน กรรมฐานในพระพุทธานุสนั้น เพราะความกรรมฐานที่มีอยู่ในตัวท่านนั้น ได้ทำให้ท่านสามารถสร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นมามากมาย เป็นเหตุนำมาซึ่งบริวารทั้งหลายไม่มีที่สิ้นสุดไม่มีประมาณ ความหลากหลายต่างๆ ที่พบเห็นในรูปแบบของท่านนั้นเกิดจากความกรรมฐานที่มีอยู่ในตัวท่านนั่นเอง

๒.๒) รูปแบบในการสอนกรรมฐานนั้น มีการนำเอาไปปรับใช้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสถานการณ์และเหตุการณ์ตามความเป็นจริง ในสังคมแต่ละแห่ง ที่ท่านใช้ในการยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนเอาไว้กับพระพุทธานุสนั้นได้

๓) วิตุประสงค์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธานุสนั้นเป็นอย่างมาก เพราะถ้าไม่มีท่านวันนี้ก็ไม่มีเรา การที่มีเราอยู่ในทุกวันนี้ได้ก็เพราะมีท่านเป็นผู้ก่อประโยชน์นั่นเอง

๓.๒) ข้อดีของการสอนกรรมฐานก็เป็นการเอื้อเพื่อต่อผู้คนที่หลากหลายไม่ว่าอยู่ใกล้หรือไกล เมื่อรู้ข่าวคุณความดีของท่าน ย่อมหลั่งไหลกันมาเพื่อน้อมรับเอาหลักธรรมคำสอนที่ท่านมอบให้อุปมาเหมือนดังที่พระพุทธร่องค์ศรีสุทฺธและประกาศศาสนานั้น เมื่อผู้คนรู้เกียรติศัพท์ของพระองค์ต่างก็มาเพื่อจะเข้าเฝ้าเพื่อรับฟังพระธรรมเทศนาสัมมาปฏิบัติตามสมควรแก่บารมีของตนๆ

๑๐. แม่ชีสำเนา ศรีสุข วัดทุ่งสามัคคีธรรม^{๑๐} ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

กรรมฐานคือความเชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธานุสสาในทางพระพุทธานุสนั้น ไม่ใช่ความเชื่ออย่างมุงมาย แต่เป็นความเชื่อตามหลักเหตุผลของการกระทำ โดยเพราะพระพุทธานุสนั้นมีหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธที่เรียกว่าไตรสิกขา ถือเป็นหลักการเพื่อช่วยให้ชาวพุทธทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของความเป็นพุทธที่ถูกต้อง

^๙ สัมภาษณ์ แม่ชีกันยา อุ๋นทรัพย์, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๐} สัมภาษณ์ แม่ชีสำเนา ศรีสุข, วัดทุ่งสามัคคีธรรม, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

๑.๑) ทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดกระบวนการทางกรรมฐานอันได้แก่ หลักการและวิธีการ ที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการทำสมาธิ

๑.๒) ถ้าทำตามหลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแล้ว โดยเน้นไตรสิกขาเป็นหลักยึดของกรรมฐานที่มีอยู่ให้มีความมั่นคงแล้ว พุทธศาสนิกชนจะไม่ถูกอกุศลธรรมหรือคนพาลหลอกลวงด้วยสิ่งต่างๆ ดังพบเห็นในสังคมปัจจุบัน

๒) ทศนะต่อการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) หลวงปู่สังวาลย์ เขมโกเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ปฏิบัติที่แน่วแน่ต่อหลักพุทธธรรม โดยน้อมนำเอาความรู้ความสามารถที่มีอยู่มาพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมอย่างน่าประทับใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็นเช่นความเสียสละเพื่อพระพุทธศาสนาอย่างเต็มกำลังความสามารถจนกาลอวสานของชีวิต

๒.๒) รูปแบบในการสอนกรรมฐานนั้น มีความหลากหลายก็จริง แต่ว่า กรรมฐานก็ยังคงเป็นกรรมฐานหาได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ได้ คือ ไม่มีใครสามารถเปลี่ยนกรรมฐานที่เกิดขึ้นมาอย่างถูกต้องแน่นอน

๓) วัตถุประสงค์ของ กรรมฐาน ของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะท่านเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมองค์การพุทธให้มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเสียสละสิ่งที่เป็นอุปสรรคของการประพฤติปฏิบัติ น้อมนำเอารูปแบบแนวทางที่ดี มาปฏิบัติแทน เช่น การล้มเลิกอบายมุข เป็นต้น

๓.๒) ข้อดีของการสอนกรรมฐานก็เป็นการเอื้อเพื่อต่อพุทธศาสนิกชนคนดีเป็นอย่างดี มากมายมหาศาล ที่ไม่สามารถเอามาเปรียบกับสิ่งใดที่มีค่าที่สุดในสามโลกก็ว่าได้ เพราะประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มี ๓ ระดับคือ ระดับตาเห็น ระดับสังคม และระดับสูงสุดที่อยู่เหนือการคาดเดาหรือพิจารณา กล่าวคือ พระนิพพานเป็นสิ่งที่ต้องทำให้แจ้งด้วยกระบวนการไตรสิกขาเท่านั้น

นอกจากประโยชน์ ๓ ประการดังกล่าวแล้ว ก็หาได้มีประโยชน์อื่นอีกในทางพระพุทธศาสนา

๑๑. นายจรัสศักดิ์ ชำนาญภักดี นายอำเภอสามชุก^{๑๑} ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

สอนให้เรารู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักการดำเนินชีวิต โดยมีให้เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เพราะพระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาที่ประเสริฐ

๑.๑) เมื่อกรรมฐานนั้นเกิดได้หลายสาเหตุ โดยเฉพาะกุศลทั้งหลายมีทาน ศีล และภาวนา

๑.๒) เป็นกรรมฐานให้ยึดเกี่ยวในคุณความดีคือทาน ศีล ภาวนาอย่างมั่นคง

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายจรัสศักดิ์ ชำนาญภักดี นายอำเภอสามชุก, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๐.

๒) ทักษะต่อการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) ท่านได้การสอนกรรมฐานให้ชาวบ้าน ลดละเลิกอบายมุขจนเป็นเหตุให้หมู่บ้านบางหมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง และสอนให้ชาวบ้านมาทำวัตรเย็นรวมกันในวันพระ

๒.๒) ไม่ตายตัว เพราะตามทีผู้ให้สัมภาษณ์ได้เคยอยู่กับท่าน ๆ สอนตั้งแต่เด็ก ๆ มา คือ สอนเด็กเรียนให้มาวัด ร่วมกันทำวัตร จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านที่เข้ามาเกิดกรรมฐาน ในตัวท่าน จะไม่เปลี่ยนก็ไม่ได้เพราะรูปแบบใน นั้นเมื่อเทียบกับพุทธกาลนั้นแตกต่างอย่างแน่นอน แต่มีสิ่งหนึ่งที่ไม่เปลี่ยนคือ กรรมฐานที่เรียกว่า อจลกรรมฐาน เป็นความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยไม่เปลี่ยนแปลง รูปแบบนี้คือตายตัว

๓) วัตถุประสงค์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เพื่อประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๓.๒) กรรมฐานที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้น มีข้อดีคือ มีความถูกต้องตรงตามหลักการในทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีความสอดคล้องกับหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ประการ มาแนะนำพรา้สอนชาวบ้าน และลูกศิษย์ทุกรูปและผู้ที่เข้ามาหาท่านด้วย กระผมมีความกรรมฐานในรูปแบบของหลวงพ่อบ่อยอย่างมา ตามที่กระผมได้มาอยู่กับท่าน โดยเฉพาะแนวคำสอนของท่านเป็นสิ่งอัศจรรย์เชิงอนุสาสนีปาฏิหาริย์ เพราะทำให้คนเชื่อและทำตามโดยไม่หวั่นไหว ชาวบ้านมีความกรรมฐาน และสามารถนำเอาไปใช้ ร้อยละเก้าสิบ ที่ได้นำเอาหลักธรรมที่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณแนะนำพรา้สอน บางท่านก็สามารถทำสมาธิได้ ๒๔ ชั่วโมงก็มี เพราะปฏิบัติแล้วได้ผลจริง อยากเสนอว่า อยากให้พระนิสิตทุกรูป ได้เข้ามาสัมภาษณ์ตามวัดต่างๆ เพื่อให้รู้ว่า ความคิดของพระภิกษุที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ท่านมีความเห็นอย่างไรที่ได้เข้ามาบวชในครั้งนี้

๑๒. นพ.อรรถพล บัวเอี่ยม นายแพทย์ระดับเชี่ยวชาญ โรงพยาบาลสามชุก^{๑๒} ให้สัมภาษณ์ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

สังคมทุกวันนี้ต้องพึ่งพระสงฆ์ เพราะถือว่า พระสงฆ์มีส่วนพัฒนาจิตใจให้กับพุทธศาสนิกชนได้อย่างดีไม่ว่าจะสอนเรื่องความรู้ปริยัติ-ปฏิบัติธรรม พุทธศาสนิกชนจะให้การยอมรับนับถือมากกว่าองค์กรอย่างอื่น ๆ

๑.๑) สังคมได้นำเอาความรู้ความกรรมฐานไปใช้ในชีวิตประจำวันของตน

๑.๒) เป็น กรรมฐานให้ยึดเกี่ยวในคุณความดีที่เกิดจากการกระทำของตน

๒) ทักษะต่อการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) ท่านได้สร้างกรรมฐานด้วยการให้ความรู้ในด้านต่างๆ ไม่ใช่หลักธรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่กรรมฐานก็เป็นหลักการอย่างหนึ่งที่ช่วยให้กำลังใจไปด้วย ทำให้เกิดกำลังใจในการต่อสู้กับอุปสรรคปัญหาในการทำกิจการงานต่างๆ นานาที่ประสบได้เป็นอย่างดี

^{๑๒} สัมภาษณ์ นพ.อรรถพล บัวเอี่ยม, นายแพทย์ระดับเชี่ยวชาญ โรงพยาบาลสามชุก, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๐.

๒.๒ ไม่ตายตัว เพราะหลวงพ่อดีสร้างศาสนบุคคลด้วยการนำลูกหลานมาบวชให้กำลัง เสริมการศึกษาเล่าเรียน-การปฏิบัติธรรมก็จะเป็นประโยชน์ทำให้มีบุคคลากรมีคุณภาพทั้งด้าน ความคิดความสามารถและการเผยแผ่ที่มีเหตุและผล พระพุทธศาสนาก็มีบุคคลากรที่ดีมีคุณภาพ

๓) วัตถุประสงค์ของ กรรณฐานตามแนวพระราชปริยัติยากร (บุญเรื่อง สารโท)

๓.๑) เพื่อประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน ด้วยการทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดี ทำให้ดู ทำให้เห็น ทำให้เป็นผู้ตามก็จะเกิดความเชื่อมั่นเกิดความเคารพนับถือสูง โดยใช้ตัวเราเป็นสื่อใน และ ก่อให้เกิดความกรรณฐานที่ดีที่สุด

๓.๒) กรรณฐานที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้น มีข้อดีคือ ทำให้เกิดรูปแบบต่างๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมก็ดี ศาลาปฏิบัติธรรมก็ดี เพื่อให้เกิดความสัปปายะแก่ผู้เรียน ผู้ปฏิบัติ ตลอดถึงการปฏิบัติ ให้กลมกลืนกับธรรมชาติ ส่วนวัตถุประสงค์นั้นจัดทำเพื่อเป็นเครื่องระลึกรู้ถึงคุณของพระรัตนตรัยและ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่ผู้เคารพกรรณฐาน นอกจากนี้ยังมีรูปแบบอื่นอีกเช่น สื่อ ซีดีดีวีดี เว็บไซต์ก็ดี มีประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา โดยรวมอย่างแน่นอน ให้ผู้สนใจเข้าค้นคว้ารับฟังได้อย่างง่ายดาย สะดวกรวดเร็ว สามารถเลือกบริโภคข่าวสารงานคณะสงฆ์ ได้อย่างกว้างขวาง

๑๓. นายอธิภัทร์ โภควรรณวิทย์ รองนายกเทศมนตรีสามชุก^{๑๓} ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า
*****

๑) หลักการและเหตุผล

เชื่อเรื่องบุญ บาป ว่ามี ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๑.๑) มีความเชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอนทุกอย่าง และพยายามปฏิบัติให้ดีที่สุดเท่าชีวิต

๑.๒) ทำความดีทุกอย่างตลอดมา ด้วยการประพฤติปฏิบัติ ทำวัตรสวดมนต์ เติมน้ำจมนั่งสมาธิ แผ่เมตตา เพราะว่า กรรณฐานในหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนามากที่สุด

๒) ทิศนะต่อการสอนกรรณฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) ท่านเห็นประโยชน์ในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่พระภิกษุภิกษุภิกษุ และเข้าใจกัน โดยทั่วไปของพระภิกษุสงฆ์ของประเทศไทยที่ต่างกันอยู่

๒.๒) ไม่ตายตัว เพราะสถานที่แต่ละอย่าง เช่น บางคนกรรณฐานในพระพุทธรูป บางคนกรรณฐานในพระธรรม บางคนกรรณฐานในพระสงฆ์เป็นต้น แล้วแต่จะเลือกปฏิบัติเอาตามสบายใจ

๓) วัตถุประสงค์ของ กรรณฐาน ของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) ดีมาก ทั้งที่บ้านและวัด มีความเหมาะสมที่สุด ควรทำตามอย่างยิ่ง

๓.๒) กรรณฐานที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้น มีข้อดีคือ ดีเต็มร้อย สามารถนำเอามาใช้ทั้งหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และทั่วไทย ไปถึงต่างประเทศ ขอเสนอว่า ขอให้พวกเราชาวพุทธ ช่วยกันรักษาเอาไว้ ตลอดกาลนานเท่าชีวิต

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายอธิภัทร์ โภควรรณวิทย์, รองนายกเทศมนตรีสามชุก, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๐.

๑๔. พันโทหญิง ธนตศกร บุราคม เลขาเครือข่ายสถานิติบัญญัติแห่งชาติ^{๑๔} ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีจริง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพราะกรรมทุกอย่างล้วนมีเหตุ

๑.๑) สิ่งที่เราเรียกว่า ทุกข์ การปฏิบัติธรรม เพื่อให้พ้นจากกิเลสทั้งหลาย กล่าวคือ มรรค ผล และ พระนิพพาน

๑.๒) ทานศีลภาวนา ทำวัตรสวดมนต์ ฟังธรรมบรรยาย ล้วนเกิดจากกรรมฐาน

๒) ทศนะต่อการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๒.๑) คนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในสถานที่นี้ เมื่อปฏิบัติ ก็เห็นผลความสงบเกิดขึ้น นำไปใช้ใน ชีวิต ที่รู้และเข้าใจกัน โดยทั่วไปของพระภิกษุสงฆ์ของประเทศไทยที่ต้องกันอยู่

๒.๒) ไม่ตายตัว แต่รูปแบบของหลวงปู่ ถูกต้อง เพราะแนวทางของท่านสอนให้ทุกคน เป็นคนดี เมื่อมาฝึกฝนอบรมจิตใจ

๓) วัตถุประสงค์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เป็นประโยชน์แก่พระภิกษุสงฆ์ที่ดีมีคุณภาพทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิบัติ โดยตรง ส่วนโดยอ้อมนั้นคือ เพื่อเป็นปฏิปทาแนวทางให้พุทธศาสนิกชนได้ดำเนินตาม

๓.๒) กรรมฐานที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้น มีข้อดีคือ มีความกรรมฐาน เชื่อมั่นในคำสอนที่พระ ราชปริยัติยากร ได้ถ่ายทอด แสดงธรรม เมื่อนำมาปฏิบัติ ก็เข้าใจ ความสงบ จิตมีสมาธิ สามารถแยก รูปนาม ที่เกิดขึ้นได้ ชาวบ้าน มีความเอื้อเฟื้อต่อกันและกัน ช่วยเหลือแบ่งปัน ไม่เบียดเบียนกัน ปลุกฝังเยาวชนให้เป็นคนดี ขอเสนอว่า การฝึกสมาธิตามแนวทางของหลวงปู่ เมื่อนำมาปฏิบัติธรรม ผลย่อมเกิดขึ้น กับคนที่ปฏิบัติจริง สามารถดับโลภะ โทสะ โมหะ สมาธิต้องฝึกต่อเนื่อง ถึงระดับกิเลส ได้ เมื่อมีความเพียร ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ก็ข้ามพ้นกิเลสจริง

๑๕. นางวนิดา ฉัตรทินวัฒน์ เจ้าหน้าที่กรมการปกครอง^{๑๕} ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ไว้ว่า

*****

๑) หลักการและเหตุผล

มีความเชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว สอนให้คนเชื่อเรื่องกรรม ผลของกรรม

๑.๑) เมื่อเกิดความกรรมฐานในความดีแล้วจะต้องทำพุทฺธคิตต์แต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ทันที

๑.๒) ความกรรมฐานในความดีทั้งหลาย ต้องตั้งใจทำดี พุทฺธคิตต์ และคิตฺตี โดยมี กรรมฐาน

๒) ทศนะต่อการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

^{๑๔} สัมภาษณ์ พันโทหญิง ธนตศกร บุราคม, เลขาเครือข่ายสถานิติบัญญัติแห่งชาติ, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางวนิดา ฉัตรทินวัฒน์, เจ้าหน้าที่กรมการปกครอง, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๐.

๒.๑) ท่านเป็นพระสงฆ์ที่เป็นต้นแบบของกรรมฐานกล่าวคือ เเท่าที่มีอยู่ เเท่าที่เห็น หลวงพ่อเป็นนักพัฒนา ทั้งบุคคลและวัตถุ ท่านจะมีเมตตา ทำให้เป็นตัวอย่าง เป็นบุคคลที่หาได้ยาก ท่านเป็นผู้เสียสละ ทำกายสติปัญญา สั่งสอนให้ความรู้ในการปฏิบัติธรรม

๒.๒ ไม่ตายตัว เพราะพุทธศาสนิกชนทุกเพศทุกวัย ตามแต่ กาลเวลาที่เหมาะสม

๓) วัตถุประสงค์ของการสอนกรรมฐานของหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

๓.๑) เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนทุกเพศทุกวัย ท่านจะสอนให้ทำดี ทั้งกายวาจาใจ ไม่เบียดเบียน ช่วยเหลือแบ่งปัน เสียสละ อดทน เมื่อปฏิบัติตามแล้วก็จะเกิดความสุขและร่มเย็น

๓.๒) กรรมฐานที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้น มีข้อดีคือ มีความกรรมฐานในรูปแบบของหลวงปู่ เพราะท่านทำเป็นแบบอย่างที่ดี มีระเบียบวินัย ทุกกาลทุกเวลา ท่านผ่านมารูปแบบ กรรมฐานของท่านนั้น ทำให้เกิดความเคารพกรรมฐานอย่างมาก เห็นได้จากระยะเวลาที่ผ่านมา จะมีลูกศิษย์ที่เดินทางมาจากหลายหมู่บ้าน หลายจังหวัด ที่แวะเวียนกลับมาหาหลวงปู่ มาปฏิบัติ หรือมาเคารพกราบไหว้ ฟังธรรมคำสอนอยู่เป็นประจำ และมีจำนวนมาก

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระครูสุวรรณวิจิตร (สมจิตต์ สมจิตโต/คัมสมบัติ)
- วัน เดือน ปี : วันพุธที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๑
- สถานที่เกิด : ๑๑ หมู่ ๔ บ้านหนองแขยง ตำบลหนองหญ้าไซ อำเภอนองหญ้าไซ
จังหวัดสุพรรณบุรี
- ประวัติการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๐๑ จบประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนวัดดอนสำโรง
อำเภอนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี
พ.ศ. ๒๕๑๕ สอบได้นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดลาวทอง อำเภอเมือง
สุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี
พ.ศ. ๒๕๑๙ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนวัดสุวรรณภูมิ
อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี
พ.ศ. ๒๕๔๓ สอบได้อภิธรรมบัณฑิต อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ประวัติการทำงาน : พ.ศ. ๒๕๓๑ เจ้าอาวาสวัดสามชุก
พ.ศ. ๒๕๓๓ พระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาจังหวัดสุพรรณบุรี
พ.ศ. ๒๕๓๕ พระธรรมทูตประจำจังหวัดสุพรรณบุรี
พ.ศ. ๒๕๔๒ หัวหน้าหน่วยวิทยบริการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัยมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวัดสามชุก
พ.ศ. ๒๕๕๒ พระบัณฑิตเผยแผ่พระพุทธศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติ
พ.ศ. ๒๕๕๔ อาจารย์สอนพิเศษ วิชาพระอภิธรรมปิฎก หน่วยวิทยบริการ
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี
- อยู่ปัจจุบัน : วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอสสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๑๓๐
- โทรศัพท์ : ๐๘๙ ๐๐๐ ๘๔๖๒